

รายงานการวิจัย

เรื่อง

องค์ความรู้การป้องกันและรักษาโรคเฉพาะสตรีของหมอพื้นบ้านภาคใต้
ของประเทศไทย

The Knowledge of prevention and treatment female diseases of
southern folk doctors of Thailand

คณะผู้วิจัย

รศ. ดร.อรุณพร อธิรัตน์

(Assoc.Prof.Dr.Arunporn Ittharat)

นายรักษเกียรติ จิรันธร

(MR. Rugkeart Chirunthorn)

นางปราณี รัตนสุวรรณ

(Mrs.Pranee Rattanasuwan)

นางสาวทิพธิดา ชารศิริโรจน์

(Ms.Thipthida Tarnsirirotj)

นางสาวธิดา โสคติโยธิน

(Ms.Thida Sodtiyothin)

โครงการนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย จากสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)

ความเห็นและข้อเสนอแนะที่ปรากฏในเอกสารนี้เป็นของผู้วิจัย

มิใช่ความเห็นของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข

มีนาคม 2550

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ หมอพื้นบ้านทุกท่าน โดยเฉพาะอาจารย์ประกอบ อุบลขาว หมอพื้นบ้านจังหวัดสงขลา หมอนิยม แก้วแสงเรืองหมอพื้นบ้านจังหวัดยะลา หมอรอหวาน หมอพื้นบ้านจังหวัดพัทลุง ที่เป็นแกนติดต่อหมอพื้นบ้าน ในจังหวัด เพื่อมาให้ข้อมูลและหมอพื้นบ้านภาคใต้ทุกท่านที่ได้เสียสละเวลามาให้ข้อมูลจนทำให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ ขอขอบคุณ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุขภาคใต้ (สวรส. ภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์) ที่สนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัย และขอขอบคุณนักศึกษาเภสัชศาสตร์ชั้นปีที่ 5 ทุกท่านที่ได้ช่วยเก็บข้อมูลงานวิจัยและร่วมทำการสนทนากลุ่ม

คณะผู้จัดทำ

14 กุมภาพันธ์ 2549

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง องค์ความรู้การป้องกันและรักษาโรคเฉพาะสตรีของหมอฟันบ้านภาคใต้ เป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ และภูมิปัญญาของหมอฟันบ้าน ในภาคใต้ของประเทศไทย ตลอดจนวิเคราะห์การใช้สมุนไพรในตำรับยาแผนโบราณและการใช้ สมุนไพรของหมอฟันบ้านในการรักษาโรคหรืออาการผิดปกติของสตรี โดยใช้วิธีการศึกษาจากการ รวบรวมวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง การศึกษาเป็นรายบุคคลด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth interview) หมอฟันบ้าน จำนวน 24 คน และการศึกษาภูมิปัญญาหมอฟันบ้านในภาพรวม โดยใช้ เทคนิคการสนทนากลุ่มในเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Focused ethnographic study : FES) จำนวน 10 คน ซึ่งเป็นวิธีการที่สะท้อนให้เห็นความคิดของหมอฟันบ้านในการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคภายใน วัฒนธรรมเฉพาะของหมอฟันบ้านภาคใต้ด้วยกัน จากการศึกษาพบว่า

วิธีการวินิจฉัยอาการโดยการซักประวัติ เป็นวิธีการที่ใช้กันมากที่สุด (82.4%) รองลงมาคือ วิธีการตรวจร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นการตรวจชีพจร การจับเส้น หรือแม้แต่การลูบคลำบริเวณอวัยวะที่ มีอาการ (50%) ทั้งนี้มีหมอฟันจำนวนมากที่ใช้หลายๆวิธีประกอบกัน ไม่ว่าจะเป็นวิธีการซักประวัติ ร่วมกับการตรวจร่างกาย หรือการซักประวัติร่วมกับการใช้ไสยศาสตร์ ส่วนวิธีการรักษาหมอฟันบ้าน (97%) ใช้สมุนไพรตำรับรวมในการรักษาอาการต่างๆ และมีหมอบางส่วนที่ใช้วิธีการอื่น ร่วมด้วย เช่น ใช้การนวด/ประคบ ใช้วิธีทางศาสนา หรือไสยศาสตร์ ใช้ยาแผนปัจจุบัน เป็นต้น

แนวคิดและภูมิปัญญาในเรื่องโรคเกี่ยวกับสตรีพบว่าหมอฟันบ้านกลุ่มตัวอย่างที่ ทำการศึกษาซึ่งมีความชำนาญในเรื่องโรคสตรีต่างก็มีความรู้ความชำนาญในโรคสตรีแต่ละวัย แตกต่างกันไป เมื่อแยกสตรีออกเป็นสามวัย ได้แก่ วัยเจริญพันธุ์ ช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด และสตรี วัยหลังหมดประจำเดือน พบว่าโรค/อาการผิดปกติในสตรีวัยเจริญพันธุ์ที่พบมากที่สุดคืออาการไข้ ทับระดู/ระดูทับไข้ คิดเป็น 29% รองลงมาคือ มดลูกและระดูมาไม่ปกติ ซึ่งมีความถี่เท่ากันคือ 25% และอาการปวดท้องที่มีความถี่ต่ำสุด เป็นอาการปวดประจำเดือนมีความถี่คิดเป็น 21% สตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด หมอฟันบ้านต่างก็มีวิธีการ/คำแนะนำที่แตกต่างกันไป โดยสตรี ในช่วงตั้งครรภ์ หมอฟันบ้านจะแนะนำให้มีการนวดระหว่างตั้งครรภ์มากที่สุด คิดเป็น 46.15% ทั้งนี้วิธีการนวดในระหว่างตั้งครรภ์เป็นการหวังผลให้การคลอดทำได้ง่ายขึ้น เพราะถือเป็นการจัด ทำทารกในครรภ์ให้มีความเหมาะสมต่อการคลอด รองลงมาเป็นคำแนะนำเรื่องอาหาร 26.92% ส่วนสตรีหลังคลอด หมอฟันบ้านมีคำแนะนำในเรื่องการใช้ยาสมุนไพรมากที่สุดคิดเป็น 19.77% การใช้ยาสมุนไพรในสตรีวัยหลังคลอดเป็นการฟื้นฟูสภาพร่างกาย รวมทั้งแผลที่เกิดจากการคลอด ให้กลับสู่ภาวะปกติได้เร็วยิ่งขึ้น รองลงมาเป็นการประคบสมุนไพร 18.60%

สำหรับโรค/อาการผิดปกติในสตรีวัยเจริญพันธุ์ที่พบมากที่สุดคือ โรคกระดูกพรุน รองลงมาคือมะเร็ง และอารมณ์แปรปรวน มีความถี่คิดเป็น 50%, 33% และ 17% ตามลำดับ

รูปแบบการจ่ายยาของหมอพื้นบ้านในการรักษาอาการต่างๆส่วนใหญ่จะเป็นยาสมุนไพร ในรูปของตำรับยาสมุนไพรรวม ตำรับยารักษาอาการตกขาวแต่ละตำรับต่างก็มีสมุนไพรที่แตกต่างกัน สมุนไพรที่พบการใช้บ่อยที่สุดคือ หัวข้าวเย็นเหนือ-ใต้ (7.5%) รองลงมาคือ มะนาว (5%) อาการปวดประจำเดือนมี การใช้หัวมะพร้าวอ่อน และปูนแดง อาการไข้ทับระดู/ระดูทับไข้พบมีการใช้ ต้นหญ้าไต้ใบมากที่สุด (8.7%) ตำรับยาบำรุงโลหิตใช้ฝางเสน มากที่สุด (15 %) รองลงมา ใช้แกแล และผักเป็ดแดง (10%) วิชหมคประจำเดือน พบว่า อาการอารมณ์แปรปรวนในสตรีวัยหลังหมด ประจำเดือน พบการใช้รากทองแตกและไม้ไผ่สีสุก มะเร็งเต้านม พบการใช้หมากและปูนขาว ตำรับ กระดุกพูนใช้ ฝักบัวหลวง เกสรทั้งห้า และปลาตัวเล็ก (33.3%)

จากการศึกษายังพบอีกว่าหมอพื้นบ้านแต่ละคนต่างก็มีแนวคิด ความเชื่อ และวิธีการรักษา นอกเหนือจากการใช้ตำรับยาสมุนไพรที่ต่างกันออกไป เช่นการบีบ การนวด การแนะนำเรื่องอาหาร ของแสดง และการปฏิบัติตัวของผู้ป่วย เป็นต้น

จากการศึกษาและการวิเคราะห์ในเชิงวิทยาศาสตร์ทำให้สรุปได้ว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความเป็นวิทยาศาสตร์ หากได้รับการส่งเสริมให้เกิดการยอมรับจะทำให้ภูมิปัญญาสามารถนำมาใช้ ผสมผสานและทำให้เกิดประโยชน์ได้สูงสุด ส่งผลให้ประชาชน โดยเฉพาะสตรีสามารถป้องกัน หรือเสริมสร้างสุขภาพของตนให้แข็งแรงได้

คำหลัก (Key words): องค์ความรู้ (Knowledge), โรคเฉพาะสตรี (Female diseases), หมอพื้นบ้าน ภาคใต้ (Southern folk doctors)

abstract

This study on the knowledge of prevention and treatment female diseases of southern folk doctors of Thailand is qualitative research. Its objectives were study on the knowledge and wisdom for prevention and treatment female diseases of folk doctor in southern part of Thailand including analysis on Thai traditional medicine for treatment female diseases or abnormal symptom by review literature and indepth interview method for 24 folk doctors. Focused ethnographic study with 10 folk doctors was also used for this research.

It was found that folk doctors used asking for their patient history (82.4%) and checking the patient bodies by check pulse rate or fundle for abnormal organ (50%) . The folk doctors would used many method for inspecting of diseases such as asking for their patient history combine with inspecting patient bodies, or asking for their patient history and they also used black magic. 97% of folk doctors used herbal preparation for treatment and some folk doctors used massage , massage with hot compress containing herbal medicines, region ceremonial, black magic and combined with western medicine. For the investigation of the concept and wisdom for treatment female diseases were found that folk doctors expert for treatment female diseases in different age which the ages were divided to 3 period such as mature age, pregnant and after birth child , menopause. The most diseases which was found in mature age was fever in the menses (29%) , the second was leucorrhea and having abnormality of menses (25%) and the last one was pain when they were menses (21%). The folk doctors would suggest for massage in pregnant period showed the highest (46.15%) because this method would help for easy for giving birth of baby. The massage could help the position of infant in the womb appropriately for giving birth. The second was suggestion about food (26.92%). The folk doctors will suggest the most as using Thai traditional medicine for the mother after giving birth (19.77%), the herbal medicine would help to get better or recover for mother after birth and also help for healing wound from giving birth quickly. The second method which folk doctors suggest was the

massage with hot compress containing herbal medicines (18.6%). The diseases which were found in menopause was osteoporosis, cancer and emotion to be abnormal as 50%, 33% and 17% respectively.

The most doctors used traditional preparation , Hua –Khoo-Yen Neue and Tai (*Smilax spp*) and lemon were used to treat leucorrhea (7.5% and 5%). Coconut and red lime used for treatment pain in the menses interval. *Phyllanthus amarus* (Look Tai bai) was the famous used for fever in the menses(8.7%). *Caesalpinia sappan* (Fang) showed the highest (15%) for using as haematotonic preparation . The folk doctor used *Baliospermum montanum* (Tong tak) and bamboo as treatment for abnormal emotion in female in menopause. Areca catechu (mark – song) and lime were used to treat breast cancer. Nelumbo seed , five types of stamen and small fishes were used to treat osteoporosis in menopause(33.3%).

This study also found that there are different knowledge and practice for each folk doctors which depend on believing and method of treatment in different culture such as massage, suggestion for food, harmful food and changing bad behavior of patients.

This study was also compared with the scientific publications. It is concluded that their folk wisdom can be proved as scientific mechanism of using herbal medicine so it should be encouraged for using combine with western medicine for the best useful for promotion health in women.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ซ
สารบัญรูปภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	
- หลักการและเหตุผล	1
- วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
- ขอบเขตการทำวิจัย	3
- นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย	3
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
- แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับโรคสตรี	
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับโรคทางการแพทย์แผนไทย	4
แนวคิดเกี่ยวกับสตรี	5
วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	40
กรอบแนวคิดการวิจัย	44
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย	
- ลักษณะข้อมูล	43
- ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	43
- เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	44
- การทดสอบเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	44
- การเก็บรวบรวมข้อมูล	45
- สถิติที่ใช้ในการวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูล	45
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
- ส่วนที่ 1 การนำเสนอในรูปแบบการแจกแจงความถี่ลักษณะข้อมูล โดยรวมของกลุ่มตัวอย่าง	47
- ส่วนที่ 2 ภูมิปัญญาการรักษาโรคเฉพาะสตรีของหมอพื้นบ้าน ภาคใต้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก	55

- ส่วนที่ 3 ข้อมูลภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านภาคใต้ (การสนทนากลุ่ม)	81
บทที่ 5 วิจัยและสรุปผลการศึกษา	92
เอกสารอ้างอิง	95
ภาคผนวก 1 - 3	101
ภาคผนวก 4	180
ภาคผนวก 5	200

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงความถี่ของสมุนไพรที่พบในตำรับยาโรคโลหิตสตรีที่ใช้ในสตรีวัยเจริญพันธุ์จากตำรับยารักษาโรคสตรี ตำรายาโบราณ	11
ตารางที่ 2 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในตำรายาแผนโบราณบรรเทาอาการของระดูปกติโทษและระดูทุจริตโทษจากตำรายารักษาโรคสตรี ตำรายาโบราณ	14
ตารางที่ 3 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในตำรับยาสมุนไพรบรรเทาอาการมดลูก	14
ตารางที่ 4 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในการขับน้ำคาวปลา	34
ตารางที่ 5 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในการชักมดลูกเข้าอู่	34
ตารางที่ 6 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในการเพิ่มน้ำนม	35
ตารางที่ 7 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในการรักษามะเร็ง	40
ตารางที่ 8 แสดงแผนการดำเนินงาน	48
ตารางที่ 9 แสดงความถี่และร้อยละของลักษณะข้อมูลทั่วไปส่วนบุคคลของประชากรศาสตร์ของแพทย์พื้นบ้าน	50
ตารางที่ 10 ความถี่และร้อยละของลักษณะข้อมูลภูมิหลังการเป็นแพทย์พื้นบ้าน	52
ตารางที่ 11 แสดงความถี่และร้อยละของการรักษาโรคทั่วไปของแพทย์พื้นบ้าน	53
ตารางที่ 12 แสดงความถี่และร้อยละของแนวคิดเกี่ยวกับโรคเฉพาะสตรีในวัยเจริญพันธุ์	54
ตารางที่ 13 แสดงความถี่และร้อยละของแนวคิดเกี่ยวกับวิธีการและคำแนะนำในช่วงตั้งครรภ์และคลอดบุตร	55
ตารางที่ 14 แสดงความถี่และร้อยละของแนวคิดเกี่ยวกับโรคเฉพาะสตรีในวัยหลังหมดประจำเดือน	57
ตารางที่ 15 แสดงความถี่สมุนไพรที่พบในตำรับยารักษาโรคมดลูกจากการสัมภาษณ์เจาะลึก	73
ตารางที่ 16 แสดงความถี่สมุนไพรที่พบในตำรับยารักษาอาการปวดประจำเดือนจากการสัมภาษณ์เจาะลึก	74
ตารางที่ 17 แสดงความถี่สมุนไพรที่พบในตำรับยารักษาอาการใช้แท็บระดูจากการสัมภาษณ์เจาะลึก	74
ตารางที่ 18 แสดงความถี่สมุนไพรที่พบในตำรับยารักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ จากการสัมภาษณ์เจาะลึก	75

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ 19 แสดงความถี่ของสมุนไพรในตำรับยาสตรีช่วงตั้งครรภ์ จากการสัมภาษณ์เจาะลึก	76
ตารางที่ 20 แสดงความถี่ของสมุนไพรในตำรับยาสตรีช่วงคลอด จากการสัมภาษณ์เจาะลึก	77
ตารางที่ 21 แสดงความถี่ของสมุนไพรในตำรับยาสตรีช่วงหลังคลอด จากการสัมภาษณ์เจาะลึก	78
ตารางที่ 22 แสดงความถี่ของสมุนไพรในตำรับยาสตรีวัยหลังหมดประจำเดือน จากการสัมภาษณ์เจาะลึก	81
ตารางที่ 23 แสดงความถี่ของหมอพื้นบ้านที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับโรคสตรี	83
ตารางที่ 24 แสดงความถี่ของหมอพื้นบ้านที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับโรคสตรี วัยเจริญพันธุ์	83
ตารางที่ 25 แสดงความถี่ของหมอพื้นบ้านที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับ วิธีการ/คำแนะนำสตรีช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด	84
ตารางที่ 26 แสดงความถี่ของหมอพื้นบ้านที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับโรคสตรี วัยหลังหมดประจำเดือน	84
ตารางที่ 27 แสดงความถี่ของสมุนไพรที่ระบุในตำรับรักษาอาการตกขาว จากการสนทนากลุ่ม	86
ตารางที่ 28 แสดงความถี่ของสมุนไพรที่ระบุในตำรับรักษาอาการใช้แท็บระดู จากการสนทนากลุ่ม	87
ตารางที่ 29 แสดงความถี่ของสมุนไพรที่ระบุในตำรับยาบำรุงโลหิต จากการสนทนากลุ่ม	89
ตารางที่ 30 แสดงความถี่ของสมุนไพรที่ระบุในตำรับยาที่ใช้ในสตรี ช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอดจากการสนทนากลุ่ม	91

สารบัญรูปภาพ

เรื่อง	หน้า
รูปที่ 1 แสดงการนวดสตรียะยะตั้งครรภ์	17
รูปที่ 2 แสดงปากมดลูกของหญิงที่ยังไม่ผ่านการคลอด	20
รูปที่ 3 แสดงปากมดลูกของหญิงที่ผ่านการคลอดแล้ว	20
รูปที่ 4 แสดงการอยู่ไฟของหญิงระยะหลังคลอด	22
รูปที่ 5 แสดงการอบสมุนไพรและกระโจมสำหรับอบสมุนไพร	23
รูปที่ 6 แสดงการประคบสมุนไพร	24
รูปที่ 7 แสดงอุปกรณ์การนวดหม้อเกลือ	26
รูปที่ 8 แสดงการอยู่ไฟสมัยใหม่ 1	29
รูปที่ 9 แสดงการอยู่ไฟสมัยใหม่ 2	30
รูปที่ 10 แสดงการนวดหญิงระยะคลอด	30
รูปที่ 11 แสดงการนวดหญิงระยะหลังคลอด	32

บทที่ 1

บทนำ

หลักการและเหตุผล

แม้ว่าการแพทย์แผนปัจจุบันจะเจริญก้าวหน้าไปมากเพียงใดก็ตาม แต่ในความเป็นจริงก็คือการแพทย์แผนปัจจุบันมิได้เป็นวิถีทางเดียวในการแก้ปัญหาค่าความเจ็บป่วยของประชาชนได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพเพียงพอ เพราะยังมีประชาชนอีกจำนวนมากที่ต้องใช้วิธีการรักษาพยาบาลหรือดูแลตนเองโดยใช้วิธีการรักษาพยาบาลแบบแผนโบราณหรือแบบพื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น ด้วยเห็นว่าสะดวก ประหยัดและได้ผล สอดคล้องกับผลการศึกษาของทิพย์สุดา เณรทอง (2534) ซึ่งศึกษาเรื่อง “การเลือกใช้บริการรักษาโรคพื้นบ้านและปัจจุบัน: กรณีศึกษาเฉพาะวัดโพธิ์ทองบนและโรงพยาบาลพระนั่งเกล้า จังหวัดนนทบุรี” พบว่า ปัจจุบันชาวบ้านมีโอกาสเลือกรูปแบบการรักษามากขึ้น บ่อยครั้งที่ใช้บริการการรักษา 2 แบบควบคู่กันไป สำหรับความพึงพอใจในการรักษานั้น ผู้ป่วยไม่มีความกังวลใจเรื่องค่ารักษาพยาบาล ขั้นตอนไม่ยุ่งยาก รูปแบบการปฏิบัติสอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน ไม่แตกแยกเหมือนการไปรักษาที่โรงพยาบาลและที่สำคัญญาติมิตรและครอบครัวสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้รูปแบบวิธีการรักษาโรคได้ด้วย นอกจากนี้ การศึกษาเรื่อง “การดำรงอยู่ของการแพทย์พื้นบ้าน: กรณีศึกษาหมู่บ้านสีดา ตำบลข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี” พบว่า หมอพื้นบ้านยังมีบทบาทสูงในการรักษา ชาวบ้านนิยมใช้บริการอย่างเหนียวแน่น ส่วนปัจจัยที่ทำให้แพทย์พื้นบ้านดำรงอยู่ได้คือ

- 1) ปัจจัยด้านระยะทาง เพราะหมอพื้นบ้านอาศัยอยู่ในหมู่บ้านทำให้สะดวกสบายไม่ต้องเดินทางไกล
- 2) ปัจจัยค่ารักษาพยาบาล ซึ่งมีราคาถูกกว่าค่ารักษาพยาบาลโดยหมอแผนปัจจุบันและชาวบ้านสามารถคาดการณ์ได้ว่าเท่าไร
- 3) ปัจจัยความสอดคล้องกับวิถีของชาวบ้าน
- 4) ปัจจัยความพึงพอใจรูปแบบการบริการ
- 5) ปัจจัยความศรัทธา
- 6) ปัจจัยคุณสมบัติของหมอพื้นบ้าน
- 7) ปัจจัยด้านสมุนไพรที่มีพอเพียง (อรุณพร และคณะ, 2545)

สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า การแพทย์แผนไทยแม้จะมีได้เป็นที่นิยมเท่ากับการแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ยังมีได้สูญหายไปจากสังคมไทย เพราะปัจจุบันยังมีประชาชนไปใช้บริการจากหมอพื้นบ้านอยู่มาก และหมอพื้นบ้านที่ขึ้นทะเบียนของทางราชการเองก็ยังมีให้บริการอยู่ไม่น้อยกว่าสามหมื่นคน ดังนั้นในปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุขได้ตระหนักถึงภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในการช่วยเหลือ ดูแลรักษาและป้องกันโรคให้แก่ประชาชนทั่วไป จึงได้มีนโยบายสนับสนุน

การแพทย์แผนไทยโดยกระทรวงสาธารณสุขได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุนให้ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพแผนไทยแห่งละ 500,000 บาท ทั่วประเทศ (หนังสือสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ที่ สธ 0242/14 ลงวันที่ 19 มีนาคม 2545))

ในภาคใต้ของประเทศไทย หมอพื้นบ้านยังมีบทบาทในการดูแลสุขภาพอนามัยของประชาชนในชนบทตลอดมา เพราะความสัมพันธ์ระหว่างหมอพื้นบ้านกับชาวบ้าน เป็นความผูกพันโดยภารกิจที่ผูกพันด้วยความเชื่อในจิตสำนึกและความศรัทธาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จากเหตุผลดังกล่าวทำให้หมอพื้นบ้านยังคงมีบทบาทต่อสุขภาพของประชาชนชาวใต้ตลอดมา เมื่อนำแนวความคิดของพิมพัลย์ บุญมงคลและคณะ (2542) ที่กล่าวว่าผู้หญิงเป็นประชากรครึ่งหนึ่งของสังคมที่มีอายุขัยยืนยาวกว่าผู้ชาย และผู้หญิงเป็นผู้รับบริการด้านสุขภาพกลุ่มใหญ่ที่สุด และผู้หญิงมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมและเศรษฐกิจของครอบครัวและของสังคม โดยเฉพาะบทบาทสำคัญยิ่งคือการดูแลรับผิดชอบสุขภาพของสมาชิกในครอบครัว บริบทเหล่านี้เองที่ส่งผลโดยตรงต่อวิถีคิดและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้หญิง นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้หญิงเองอีกทอดหนึ่ง รวมทั้งกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มความกดดันทางเศรษฐกิจ ผู้หญิงพยายามทำหน้าที่ของตนเพื่อให้ครอบครัวดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข งานส่วนใหญ่จึงเป็นหน้าที่ของผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวที่ยากจน หลังจากผู้หญิงออกไปกรีดยางแล้ว กลับมาต้องทำแผ่นยาง จากนั้นออกไปตัดใบจากมานั่งเย็บที่บ้าน รวมทั้งหุงหาอาหารให้ทุกคนในครอบครัวและสัตว์เลี้ยงอีกด้วย (เยาวนิจ, 2546)

จากความสำคัญในบทบาทของหมอพื้นบ้านและบทบาทของสตรีดังกล่าวทำให้คณะผู้วิจัยได้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านที่ยังคงใช้องค์ความรู้เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสุขภาพอนามัยในการป้องกันและรักษาโรคเฉพาะสตรีในภาคใต้ของประเทศไทย รวมทั้งการช่วยเสริมสร้างสุขภาพอนามัยของสตรีในชุมชน อีกทั้งยังไม่ปรากฏรายงานการวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับวิธีการป้องกันและรักษาโรคเฉพาะสตรีเพื่อนำผลการวิจัยมาช่วยในการเสริมสร้างสุขภาพอนามัยของสตรีในชุมชนต่างๆ ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเห็นสมควรศึกษาองค์ความรู้การป้องกันและรักษาโรคเฉพาะสตรีของหมอพื้นบ้านภาคใต้และการเสริมสร้างสุขภาพสตรีในชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมและพัฒนาสุขภาพของประชาชนให้ดีขึ้น โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามนโยบายด้านสาธารณสุขมูลฐานของประเทศไทย อีกทั้งรูปแบบการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างสุขภาพสตรีในชุมชนที่เป็นผลการวิจัยเรื่องนี้สามารถนำไปพัฒนาสุขภาพอนามัยของสตรีในชุมชนอื่นๆ อีกต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านภาคใต้ ที่ใช้รักษาและป้องกันโรคสตรีสามวัยคือ วัยเจริญพันธุ์ สตรีตั้งครรภ์และหลังคลอด และสตรีวัยหลังหมดประจำเดือน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีการรวบรวมองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้ทำให้เกิดการสูญหายไป
2. มีการอนุรักษ์และเผยแพร่องค์ความรู้ให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบ ส่งผลให้ประชาชนสามารถป้องกันหรือเสริมสร้างสุขภาพของตนให้เข้มแข็ง

ขอบเขตการทำวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อรวบรวมองค์ความรู้การป้องกันโรคและการรักษาโรคเฉพาะสตรีของหมอพื้นบ้านภาคใต้ของประเทศไทยเท่านั้น

นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

ภูมิปัญญา (Wisdom) หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร ปรุงแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยนี้มีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่งอกงามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการและการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย

การแพทย์แผนไทย (Thai tradition medicine) หมายถึง กระบวนการทางการแพทย์เกี่ยวกับการตรวจ วินิจฉัย บำบัด รักษา หรือป้องกันโรค หรือการส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพของมนุษย์โดยใช้การนวด การอบ และการประคบสมุนไพร ทั้งนี้โดยอาศัยความรู้หรือตำราที่ได้ถ่ายทอดและพัฒนาสืบต่อกันมา

โรคสตรี (Female diseases) โรคหรืออาการผิดปกติที่เกิดขึ้นในสตรีในระยะต่างๆ ได้แก่ สตรีในวัยเจริญพันธุ์ สตรีในช่วงตั้งครรภ์และคลอดบุตร และสตรีในวัยหลังหมดประจำเดือน

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับโรคสตรี

แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีโรคของการแพทย์แผนไทย

ระบบทฤษฎีโรคที่อธิบายความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของความเจ็บป่วย การดำเนินของโรค และแนวทางในการรักษาความเจ็บป่วย ซึ่งจะแตกต่างกันไปในการแพทย์แต่ละระบบ หากเป็นการแพทย์แผนตะวันตกที่มีรากฐานมาจากการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ระบบทฤษฎีโรคก็จะเชื่อในสิ่งที่เป็วิทยาศาสตร์หรือที่สามารถพิสูจน์และทดลองให้เห็นจริงได้ เช่น เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากเชื้อโรคชนิดต่างๆ ก็จะสามารถอธิบายการดำเนินโรคและวิธีการรักษาได้อย่างเป็นเหตุเป็นผลทางวิทยาศาสตร์ ส่วนการแพทย์แผนดั้งเดิมหรือการแพทย์พื้นบ้านนั้นมีระบบทฤษฎีโรคที่ใช้อธิบายโรคและสาเหตุของการเจ็บป่วยอยู่ 2 ประการ คือ

1. เชื่อว่าสาเหตุของการเจ็บป่วยเกิดจากสิ่งนอกเหนือธรรมชาติที่มองไม่เห็นและไม่สามารถอธิบายได้ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ เช่น เคาระห์กรรม หรือวิญญาณร้ายต่างๆ ซึ่งการรักษาจะทำได้โดยผู้ที่มีความชำนาญหรือผู้ที่มีอำนาจเฉพาะ

2. เชื่อว่าสาเหตุของความเจ็บป่วยเกิดจากการเสียสมดุลของร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีเรื่องธาตุ 4 หยิน-หยาง หรือทฤษฎีร้อน-เย็น ซึ่งการรักษาจะยึดหลักการแก้โดยสิ่งที่ตรงกันข้ามเพื่อให้เกิดความสมดุล เช่น ถ้ำร้อนก็แก้ด้วยเย็น (Foster, 1978) สอดคล้องกับการศึกษาของ โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2535) ที่จำแนกระบบการแพทย์พื้นบ้านในสังคมไทยไว้ 4 ประเภท คือ

1. ระบบการแพทย์แบบประสบการณ์ เป็นกระบวนการพื้นฐานดั้งเดิมในการแสวงหาทางออกเพื่อแก้ปัญหาสุขภาพโดยไม่ต้องการทฤษฎีที่เป็นระบบใดมาอธิบาย เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาตัวเองและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

2. ระบบการแพทย์แบบอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นระบบการแพทย์บนพื้นฐานของสังคมและวัฒนธรรม โดยเชื่อว่าปรากฏการณ์ของความเจ็บป่วยมีรากเหง้ามาจากความขัดแย้งทางสังคมและใช้ความเจ็บป่วยนั้นเป็นมาตรการในการควบคุมและแก้ไขความขัดแย้ง

3. ระบบการแพทย์แบบโหราศาสตร์ ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ โดยเชื่อว่าสรรพสิ่งในจักรวาลล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และชีวิตมนุษย์ยังเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับจักรราศีด้วย ความเจ็บป่วยจึงเป็นเคราะห์กรรมที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เมื่อถึงเวลาที่ต้องเกิด

4. ระบบการแพทย์แบบทฤษฎีธาตุ เชื่อว่าร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม และไฟ ความเจ็บป่วยจึงเกิดจากความแปรปรวนของธาตุในลักษณะของการกำเริบ หย่อน หรือพิการ

จากแนวคิดที่หลากหลายที่กล่าวมา ทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับระบบทฤษฎีโรคของการแพทย์แผนตะวันตก ซึ่งมุ่งที่จะพัฒนา

แนวคิดเกี่ยวกับสตรี

ในช่วงชีวิตของสตรีจะมีการผ่านพ้น 3 วัย คือ วัยเด็ก วัยเจริญพันธุ์ และวัยหมดระดู วัยเด็กนับตั้งแต่เกิดจนถึงเริ่มเป็นวัยสาวกินเวลาประมาณ 10-12 ปี วัยนี้รังไข่ยังไม่มีการผลิตฮอร์โมน หลังจากนั้นคือ วัยเจริญพันธุ์ สตรีจะมีอายุอยู่ในช่วง 15-49 ปี รังไข่จะเริ่มทำงานมีการตกไข่ออกจากรังไข่เดือนละ 1 ครั้งทำให้สตรีสามารถมีบุตรเพื่อสืบทอดเผ่าพันธุ์ได้ การมีประจำเดือนหรือมีระดูจะมีสม่ำเสมอทุกเดือนหากไม่มีการตั้งครรภ์ ร่างกายจะมีการผลิตฮอร์โมนเพศที่สำคัญ คือ เอสโตรเจน (Estrogen) และ โปรเจสเตอโรน (Progesterone) ร่างกายเจริญเปลี่ยนแปลงจากเด็กหญิงมาเป็นเด็กสาว และมีการเจริญเติบโตของอวัยวะเพศอย่างสมบูรณ์ ในระหว่างนี้สตรีอาจมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกครั้ง คือ การตั้งครรภ์และการคลอดบุตร และเมื่อถึงช่วงอายุหนึ่งรังไข่จะหยุดทำงาน ไม่มีการตกไข่และหยุดสร้างฮอร์โมน สังเกตได้จากการมีประจำเดือนหรือระดูมาไม่ปกติและหายไปที่สุดในที่สุด

1. สตรีในช่วงวัยเจริญพันธุ์

ในช่วงของวัยเจริญพันธุ์มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกี่ยวกับระบบเลือดและระบบสืบพันธุ์เป็นอย่างมากซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และความผิดปกติของสตรีในวัยนี้ สอดคล้องกับแนวความคิดทางการแพทย์แผนไทยที่เชื่อว่าสาเหตุของการเจ็บป่วยเกิดจากอิทธิพลของอายุที่เรียกว่า อายุสมุฏฐาน (มุฑิตา, 2540)

ในตำราการแพทย์แผนไทยได้กล่าวถึงลักษณะของสตรีกับการมีระดูไว้ในคัมภีร์มหาโชตรัตน์ว่ามนุษย์เพศหญิงเมื่อคลอดออกจากครรภ์มารดา จะมีลักษณะทางร่างกายที่แตกต่างจากเพศชายอยู่ 4 ประการ คือ เต้านม จริตกิริยา ที่ประเวณี (อวัยวะเพศ) และต่อมเลือดระดู นอกจากนี้ขุนนิทเทศสุขกิจได้กล่าวถึง “ต่อมโลหิต” หรือ “ต่อมเลือด” ไว้ดังนี้

“ต่อมโลหิต” หรือ “ต่อมเลือด” โบราณแปลว่า ต่อมที่เป็นโลหิตหรือเลือดที่เป็นต่อม คำว่า “ต่อมโลหิต” นี้ อีกนัยหนึ่งว่าเป็นมดลูก ที่ว่ามดลูกเป็นต่อมเลือดนั้นก็เพราะมดลูกเป็นที่ชุมนุมโลหิตของหญิงในเวลามีระดู เมื่อพูดถึงเลือด คนโบราณยังเชื่อและเข้าใจกันว่า เลือดของคนเรานี้มีแห่งกระอกรังอยู่ในร่างกายได้ ดังที่พูดกันบ่อยๆว่า เลือดแห่งติดกระดูกสันหลัง เป็นต้น (มุฑิตา, 2540)

การมีระดูของสตรีนั้น นับเป็นเรื่องธรรมชาติที่คนโบราณทราบกันมาว่าเมื่อร่างกายเจริญเติบโตพ้นวัยเด็ก ต่อมเลือดระดูนั้นจะเจริญตามและทำให้เกิดเลือดระดู ซึ่งการมีระดูของสตรีนั้นในตำรากล่าวว่า เป็นเรื่องที่เกิดมาตามธรรมชาติของสตรี เมื่อครบกำหนดเวลามาแล้วมีอาการ

เช่นใด ถ้ามีอาการเช่นนั้นๆทุกครั้ง ก็เรียกว่า “ระดูปกติโทษ” แต่ถ้าถึงกำหนดเวลามีระดูมากกลับมีอาการแปลกไปเป็นอย่างอื่นจะเรียกว่า “ระดูทุจจริตโทษ”

1.1. ระดูปกติโทษ

ลักษณะของระดูปกติโทษตามที่ตำราแผนโบราณได้กล่าวไว้ก่อนที่ระดูจะมา จะเกิดอาการต่างๆนั้น เมื่อระดูมาแล้วอาการเหล่านั้นจะหายไป อาการดังกล่าวมีสาเหตุและที่มา 5 ประการดังต่อไปนี้

1.1.1. ระดูปกติโทษอันเกิดจากหัวใจ จะมีอาการเพ้อคลั่ง ระส่ำระสายเพ้อพก พุดพร่ำอย่างลำพังคนเดียว นอนสะดุ้ง หวาดผวา มีอาการโกรธชิง ใจคอหงุดหงิด ขอบตาเขียว แพทย์โบราณมีการรักษาด้วยยาตำรับ ส่วนใหญ่เน้นไปทางจิตใจ บำรุงจิตใจ บำรุงเลือดลม และเน้นด้วยยาสมุนไพรที่มีรสหอมเย็นและขี้บวม

1.1.2. ระดูปกติโทษอันเกิดจากหัวใจ จะมีอาการโกรธ โมโหง่าย เชื่องซึม เพ้อพก กระวนกระวาย คลุ้มคลั่ง นอนสะดุ้งผวา สวิงสวาย ไม่มีแรง ตัวร้อนจัด หมดสติงง่าย มีอาการไข้ขึ้นสูง

1.1.3. ระดูปกติโทษอันเกิดจากผิวหนัง จะมีอาการร้อนและคันตามผิวหนัง บางรายผิวหนังเป็นผื่นแดงเหมือนผลตำลึงสุก บางทีผุดขึ้นเป็นแผ่นเหมือนหัด เป็นดวงเป็นลายคล้ายไข้รากสาด มีอาการไข้ประมาณ 2-3 วัน

1.1.4. ระดูปกติโทษอันเกิดจากเส้นเอ็น จะมีอาการสะบัดร้อนสะบัดหนาวคล้ายเป็นไข้สะอึก ปวดศีรษะ ปวดตามร่างกาย ร้อนตามผิวหนัง

1.1.5. ระดูปกติโทษอันเกิดจากกระดูก จะมีอาการปวดเมื่อยตามกระดูก ปวดเจ็บบั้นเอว หลัง ท้อง ครั่นเนื้อครั่นตัว เมื่อบิดตัวไปมาจะมีอาการเจ็บระบมไปทั้งตัว บางครั้งมีอาการสะบัดร้อนสะบัดหนาว

นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงลักษณะอาการขณะที่เกิดระดูในอีกลักษณะหนึ่งที่เรียกว่าเกิดมาจากกองธาตุในร่างกาย คือ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ โดยอธิบายได้ว่า เมื่อจะมีระดูมักจะมีอาการแสดงออกที่ธาตุใดของร่างกาย ซึ่งโดยสรุปจะแบ่งอาการออกเป็น กลุ่มอาการที่มีลักษณะเด่นๆ คือ

1. กลุ่มที่มีอาการแสดงออกที่ธาตุดินของร่างกาย จะมีอาการปวดเมื่อยตามร่างกายและข้อกระดูก
2. กลุ่มที่มีอาการแสดงออกที่ธาตุน้ำของร่างกาย จะมีอาการท้องเดิน ปวดท้องมาก
3. กลุ่มที่มีอาการแสดงออกที่ธาตุลมของร่างกาย จะมีอาการท้องขึ้น ท้องอืด จุกเสียด คลื่นไส้ อาเจียน
4. กลุ่มที่มีอาการแสดงออกที่ธาตุไฟของร่างกาย จะมีอาการไข้ ร้อนตามผิวหนัง ปวดตึงทั่วตัว

1.2. ระดูทจริตโทษ

ระดูทจริตโทษ หมายถึง ภาวะผิดปกติของระดูประเภทต่างๆ ได้แก่ ระดูร้าง โลหิตผิดปกติ หลังคลอด โลหิตอันเกิดจากโลหิตเน่า การที่จะเป็นปกติโทษขึ้น เรียกว่าผิดปกติ ลมกองเดิมที่เคยกำเริบขึ้นเมื่อประจำเดือนจะมาไม่ได้กำเริบขึ้น แต่มีลมกองอื่นที่กำเริบแทน (ลมผิดปกติ) ทำให้เกิดอาการผิดปกติ หรือผิดปกติบางอย่าง

โลหิตทจริตโทษอันเกิดจากระดูร้าง คำว่า “ระดูร้าง” คือ การมีประจำเดือนมาปกติ แต่ต่อมาประจำเดือนกลับกลายเป็นสีขาวเหมือนน้ำขาวขาว เมื่อจะเกิดระดูร้าง จะมีประจำเดือนออกมาเหมือนน้ำขาวขาว บางทีดำ เน่าเหม็น เหมือนน้ำขานหมาก ทำให้เกิดอาการต่างๆต่อมาจะกลายเป็นมานโลหิต คำว่า “มาน” และ “ท้องมาน” หมายถึง การมีน้ำขังอยู่ในช่องท้อง ทำให้ท้องโต “มานโลหิต” จึงหมายถึงมีเลือด หรือน้ำเหลืองขังอยู่ในท้อง

คำว่าท้องมานนั้น ยังปรากฏในคัมภีร์ฉันทศาสตร์ว่า “ท้องมารกระษัย” ซึ่งหมายถึง ชื่อโรคชนิดหนึ่งมีอาการท้องโตใหญ่อย่างหญิงมีครรภ์ ส่วนกระษัย (ไภษย, กไภษย, กษัย) ชื่อโรคชนิดหนึ่งมีอาการชูกพอม ร่างกายทรุดโทรม

การเป็น “ท้องมาน” ต้องใช้ระยะเวลานานพอสมควรในการเกิด ค่อยๆ โตนานเข้าเรียกว่า “มานท้องโต” มานกระษัยคือท้องโตแล้วตัวแห้ง กล่ำรวมๆ กว้างๆ คำว่ามานกระษัย เกิดจากโรคกระษัยเป็นต้นเหตุ

ในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ยังได้กล่าวถึงระดูผิดปกติแตกต่างออกไป โดยระบุว่าระดูทจริตโทษเกิดขึ้นกับสตรี 2 กลุ่ม คือ

1. เกิดจากกรรมพันธุ์ (ชาติโทษ) ซึ่งสามารถตีความได้ว่าภาวะปกติอันเกิดจากชาติตระกูล
2. เกิดจากการแต่งงาน เดิมทีสตรีนั้นเคยมีประจำเดือนมาเป็นปกติแต่พอแต่งงานแล้ว 1-2 ปีเกิดโลหิตจาง ซีด และมีอาการต่างๆ เช่น เจ็บหน้าอก เจ็บเอว จุก เสียด ผิวน้ำซึด อิดโรย นอนไม่หลับ กินข้าวไม่ได้ แพทย์บางคนเข้าใจว่าเป็นเถา เป็นดาน หรือเป็นริดสีดวง แต่แท้ที่จริงเป็นโทษแห่งโลหิต และกล่าวว่าเป็นสาเหตุมาจากการมีเพศสัมพันธ์มากเกินไป โดยใช้คำว่า “ระดูแห้ง” แทนคำที่ตำรับวัดโพธิ์เรียกว่า “ระดูร้าง” (เพ็ญญา, 2546)

บางตำราก็กล่าวว่าอาการผิดปกติเกี่ยวกับระดู เกิดกับสตรี 2 จำพวกที่แตกต่างออกไป คือ

1. สตรีที่กระสันกำหนดในทางมาระมากเกินไปจะทำให้โลหิตแห้ง เมื่อมีสามีสมปรารถนาแล้ว รากะกำหนดจะหายไป อาการจะกลับมาเป็นปกติโลหิตบริบูรณ์ดี ลักษณะนี้เป็นกรรมพันธุ์เมื่ออายุ 14-15 ปี ระดูควรจะมีแต่ไม่มี หรือเคยมีแล้วแต่แห้งกลับไป เมื่อมีสามีหรือตั้งครรภ์ก็กลับมีระดูตามปกติ
2. สตรีที่มักมากในราคะประเวณี จะทำให้โลหิตจางซีดไป บางทีแห้งติดกระดูกสันหลัง เจ็บหลัง ปวดบั้นเอว เมื่อยขาไปทุกข้อทุกลำ ท้องขึ้นท้องเฟ้อ ผิวน้ำซึด หน้าตาอิดโรย กินไม่ได้ นอนไม่หลับ ซึ่งเป็นเพราะโทษโลหิตเองจะเป็นในผู้ที่เคยมีโลหิตระดูงามดี (เป็นปกติ) ในวัยสาว

แต่เมื่อมีสามีแล้วกลับมีอาการดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องจากสตรีผู้นั้นหรือสามีมักมากในราคะประเวณีมิเป็นอันกินอันนอน

ในตำราเวชศาสตร์วรรณ ได้สรุปสาเหตุโทษ 5 ประการของการเกิดระดูร้างไว้ดังนี้

1. สตรีผู้นั้นมีกามราคะจัด และด้วยอำนาจแห่งไฟราคะได้เผาระดูของสตรีให้แห้งไป
2. สตรีผู้นั้นบริโภคอาหารเผ็ดร้อนมากเกินไป
3. สตรีผู้นั้นมีโทษเป็นนิจหรือทำงานหนักมากเกินไป
4. สตรีผู้นั้นมีโมหะเป็นนิจ หรือออกกำลังมากเกินไป
5. เกิดด้วยกรรมพันธุ์โดยที่มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย มีธาตุลมเป็นเจ้าเรือน

การอธิบายลักษณะอาการที่เกิดขึ้นขณะมีระดูของแพทย์แผนโบราณ ในสภาพการณ์ที่ทำให้ความรู้เกี่ยวกับสรีระวิทยาของการมีระดูที่อธิบายถึงผลจากฮอร์โมนที่มีในร่างกายและอาการแสดงของสตรียังไม่ชัดเจนนั้น แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในระดับหนึ่งที่พยายามอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ของอาการที่แสดงออกกับสิ่งที่อยู่ในกรอบความคิดความเข้าใจ เช่น ในเรื่องธาตุทั้ง 4 เป็นต้น แพทย์แผนโบราณต่างก็มีวิธีคิดเพื่อทำความเข้าใจกับองค์ความรู้ที่อยู่ในตำราเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการรักษาพยาบาล ซึ่งแสดงให้เห็นจากเรื่องลักษณะอาการที่เกิดขึ้นก่อนหรือขณะมีระดูนั้น นับว่าเป็นกลวิธีในการจัดหมวดหมู่ของอาการต่างๆ เหล่านี้ เพื่อให้เป็นพื้นฐานสำหรับพิจารณาว่าควรจะรักษาอย่างไร เช่น กลุ่มอาการที่กล่าวว่ามากระทำที่ธาตุดิน โดยแสดงอาการออกมาเป็นกลุ่มของอาการปวดเมื่อยตามร่างกายและข้อกระดูกนั้น ไม่ว่าจะเข้าใจอย่างไรระหว่างระดูนั้นเกิดมาจากธาตุดิน หรือระดูนั้นมาแสดงอาการที่ธาตุดิน แต่สิ่งที่แพทย์แผนโบราณนำไปใช้ประโยชน์ก็คือ ทำให้ทราบว่าถ้าผู้ป่วยมีอาการลักษณะเช่นนี้จะต้องใช้ยาเฉพาะกลุ่มนี้ เพื่อรักษาอาการเหล่านั้น ซึ่งจะแตกต่างจากกลุ่มอื่นๆ ในทำนองเดียวกัน กลุ่มอาการที่ถูกกระบวนว่าเกิดมาจากหัวใจหรือที่อื่น ก็ต้องใช้ยาเฉพาะกลุ่มเช่นกัน (ผ่องเพ็ญ, 2541)

ในทางการแพทย์แผนปัจจุบันถือว่าอาการบางอย่างที่เกิดขึ้นขณะที่มีระดูเป็นอาการปกติที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของฮอร์โมนและอื่นๆ ซึ่งอาจจำแนกได้ดังนี้

- อาการก่อนการมีระดู (Premenstrual Molimina) ก่อนมีระดูมา 1 สัปดาห์ หญิงบางคนจะรู้สึกมีอาการผิดปกติ ส่วนมากเป็นอาการทางประสาท ใจน้อย มึนงง หงุดหงิด โมโหฉุนเฉียว บางคนซึม บางคนนอนไม่หลับ บางคนปวดศีรษะแบบไมเกรน นอกจากนี้ยังมีอาการปวดถ่วงบริเวณท้องน้อยส่วนล่าง บางรายปวดเต้านม หัวใจเต้นเร็ว มีอาการเบื่ออาหาร คลื่นไส้ อาเจียน ท้องเสีย ท้องอืด ปัสสาวะบ่อย รู้สึกตัวอ่อนบวม บางรายมีผื่นขึ้นที่ผิวหนังโดยเฉพาะบริเวณปากช่องคลอด ทำให้เกิดอาการคัน บางรายปวดเมื่อยตามข้อ หรือรู้สึกข้อหย่อน อาการเหล่านี้จะหายไปเมื่อมีระดู ถ้าอาการดังกล่าวรุนแรงจนทนไม่ได้จะเรียกภาวะเครียดก่อนการมีระดู (Premenstrual tension)

- สาเหตุ 1. เป็นคนที่มีอารมณ์แปรปรวน (Emotional instability) อยู่ก่อนแล้ว
2. น้ำคั่ง จากความไม่สมดุลระหว่างเอสโตรเจนกับโปรเจสเตอโรน หรือมี Antidiuretic hormone เพิ่มขึ้น
3. ภาวะภูมิแพ้ต่อสเต็มเซลล์ในร่างกายเอง

- การมีเลือดออกในขณะมีการตกไข่ (Ovulation bleeding, Intermenstrual หรือ mid cycle bleeding) พบได้ระหว่างวันที่ 10-16 ของรอบประจำ ออกมาน้อยเพียง 1-2 วัน ในบางรายมีอาการปวดท้องน้อยร่วมด้วย (ovulation pain)

สาเหตุ เนื่องจากขณะที่มีไข่ตกแล้วเอสโตรเจนในร่างกายจะลดลงชั่วคราว ในบางคนระดับลดต่ำลงมากถึงระดับ threshold bleeding ของคนคนนั้น

- เลือดออกจากอวัยวะส่วนอื่นของร่างกายในขณะที่มีประจำ (Vicarious Menstruation) ที่พบบ่อยคือจมูกและปอด ตำแหน่งที่พบไม่บ่อยได้แก่ ทางเดินอาหาร เหงือก ใต้ผิวหนัง ใต้เยื่อตา

สาเหตุ เพราะหลอดเลือดฝอยมีความสามารถในการซึมผ่าน (permeability) เพิ่มขึ้น หรือตำแหน่งนั้นอาจมีพยาธิสภาพอยู่ก่อน

- อาการปวดประจำเดือนปฐมภูมิ (Primary dysmenorrhea) หมายถึง การปวดประจำเดือนที่ไม่มีพยาธิสภาพของอวัยวะสืบพันธุ์ อาการปวดจะเกิดขึ้นในวันแรกเท่านั้น และอาการปวดจะทุเลาหรือหายไปภายใน 1 วัน

สาเหตุ อาจเกิดจากปัจจัยทางจิตใจ, พอสตาเกลนดิน (PGs) หรือระดับต่ำสุดของการรับรู้ความรู้สึก (threshold) ของการเจ็บปวดต่ำลง

โดยส่วนใหญ่แล้วสตรีที่มีประจำเดือนมักจะมีประจำเดือนร่วมกับอาการปวดประจำเดือน ซึ่งอาการปวดจะมากน้อยต่างกันขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย และโดยทั่วไปอาการปวดประจำเดือนนั้นหมายถึงการปวดท้องน้อยขณะมีประจำเดือนไม่สามารถประกอบภารกิจประจำวันได้และต้องการพักผ่อน หรือต้องใช้ยาบรรเทาปวด หรืออาจมีอาการอื่นๆ เช่น ปวดศีรษะ, คลื่นไส้ และ/หรืออาเจียน, ท้องเสียร่วมด้วย ประมาณร้อยละ 52 ของสตรีจะมีประสบการณ์การปวดประจำเดือน และร้อยละ 10 ของการปวดประจำเดือนจะมีอาการรุนแรงในวันใดวันหนึ่งขณะมีประจำเดือนของทุกรอบเดือน ซึ่งความรุนแรงของแต่ละคนไม่สามารถจะวัดหรือประเมินได้ในทางการแพทย์ แต่ในทางปฏิบัติถ้าผู้ใดต้องใช้ยาบรรเทาปวด หรือต้องไปพบแพทย์จะสันนิษฐานว่าสตรีนั้นมีอาการปวดประจำเดือนรุนแรง ในการวินิจฉัยแยกโรคทางการแพทย์แผนปัจจุบันจะแบ่งการปวดประจำเดือนออกเป็น 2 ชนิด คือ

1. ปวดประจำเดือนแบบปฐมภูมิ (Primary Dysmenorrhea) คือ อาการปวดประจำเดือน โดยไม่มีพยาธิสภาพของโรคในอุ้งเชิงกราน
2. ปวดประจำเดือนแบบทุติยภูมิ (Secondary Dysmenorrhea) คือ อาการปวดประจำเดือนจากโรคในอุ้งเชิงกราน

อาการปวดระดูแบบแรก ซึ่งไม่ได้เกิดจากโรคนั้น เชื่อว่าใน 2-3 ปีแรกของการมีระดูมักไม่มีอาการปวด และอาการปวดนั้นจะทุเลาลงได้เมื่อสตรีนั้นอายุ 30 ปีไปแล้ว แต่ก็ไม่จริงเสมอไป ถ้าแต่งงานและมีบุตรอาการปวดระดูจะหายไปหรือทุเลาได้มาก ก่อนการมีระดู 1-2 วัน อาจรู้สึกปวดท้องตรงกลางบ้างเล็กน้อย เมื่อมีระดูมาวันแรกจะมีอาการปวดร้าวอย่างรุนแรงมาก นอนพักอยู่เฉยๆ ก็ไม่ทุเลา เหงื่อแตก คลื่นไส้ อาเจียนอาจเป็นลม อาการปวดจะแผ่ไปที่หลัง หน้าขา แล้วอาการจะค่อยๆ ทุเลาลง ส่วนสิ่งที่ทำให้อาการปวดมีมากหรือน้อยไม่เท่ากันในแต่ละคนก็คือสภาพจิตใจหรือความไวต่อความเจ็บปวดซึ่งมีไม่เท่ากัน (เพ็ญญา, 2546)

ภูมิปัญญาไทยที่ใช้ในสตรีวัยเจริญพันธุ์

● การใช้ตำรับยาสมุนไพร

สมัยโบราณเชื่อว่าภาวะโรคต่างๆ เกิดจากความไม่สมดุลของธาตุทั้ง 4 ภายในร่างกาย จึงมีการนำสมุนไพรมาใช้เพื่อปรับธาตุ ทำให้เกิดความสมดุลภายในร่างกาย และหายจากโรคต่างๆ ได้

ธาตุทั้ง 4 ของร่างกาย ได้แก่

1. ธาตุดิน หมายถึง องค์ประกอบในส่วนที่เป็นโครงสร้าง มีคุณสมบัติไปทางแข็ง อยู่ที่ นิ่ง คง ตัว เป็นองค์ประกอบที่ทำให้ทั้งระบบคงรูปร่างอยู่ได้ จำแนกธาตุดินไว้ 20 ประการ ได้แก่ ผม ขน เล็บ ผิวหนัง กล้ามเนื้อ เส้นเอ็น ฟังผืด กระดูก ไขกระดูก ฟัน หัวใจ ปอด ตับ ม้าม ไต กระเพาะอาหาร ลำไส้อาหาร อุจจาระและมันสมอง

2. ธาตุน้ำ หมายถึง องค์ประกอบส่วนที่เป็นของเหลว มีคุณสมบัติที่ซึมซาบ ทำให้อ่อนตัว เป็นตัวกลางที่ทำให้สิ่งต่างๆ ไหลเวียนไป จำแนกธาตุน้ำไว้ 12 ประการ ได้แก่ น้ำตา น้ำลาย น้ำมูก น้ำดี น้ำเลือด น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำมันเหลว น้ำไขข้อ และน้ำปัสสาวะ

3. ธาตุลม หมายถึง พลังขับเคลื่อนภายในระบบร่างกายที่มีการเคลื่อนไหวหมุนเวียน จำแนกธาตุลมไว้ 6 ประการ ได้แก่ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องล่าง ลมพัดในลำไส้ ลมพัดนอกลำไส้ ลมพัดทั่วร่างกายและลมหายใจเข้าออก

4. ธาตุไฟ หมายถึง พลังงานที่ให้ความอบอุ่น ความร้อนและการเผาไหม้ จำแนกธาตุไฟไว้ 4 ประการ ได้แก่ ไฟอบอุ่นร่างกาย ไฟทำให้ร้อนระส่ำระสาย ไฟทำให้ร่างกายทรุดโทรม และไฟย่อยอาหาร

ตารางที่ 1 แสดงความถี่ของสมุนไพรที่พบในตำรับยาโรคโลหิตสตรีที่ใช้ในสตรีวัยเจริญพันธุ์จาก
ตำรายารักษาโรคสตรี ตำรายาโบราณ จำนวน 48 ตำรับ

สมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ความถี่
1. เบญจกูล			25
(1) คีปาลี	<i>Piper chaba</i>	Piperaceae	
(2) ช้าพลู	<i>Piper samentosum</i>	Piperaceae	
(3) สะค้าน	<i>Piper interruptum</i>	Piperaceae	
(4) เจตมูลเพลิง	<i>Plumbago rosea</i>	Plumbaginaceae	
(5) จิง	<i>Zingiber officinale</i>	Zingiberaceae	
2. ฟางเสน	<i>Caesalpinia sappan</i>	Caesalpiniaceae	17
3. พริกไทย	<i>Piper nigrum</i>	Piperaceae	15
4. ใบมะกา	<i>Bridelia ovata</i>	Euphorbiaceae	12
5. แก่นแสมสาร	<i>Cassia garrettiana</i>	Caesalpiniaceae	10
6. โกงฐทั้ง 5			9
(1) โกงฐสอ	<i>Angelica sylvestris</i>	Umbelliferae	
(2) โกงฐหัวบัว	<i>Conioselenium univittatum</i>	Umbelliferae	
(3) โกงฐเชียง	<i>Levisticum officinale</i>	Umbelliferae	
(4) โกงฐเขมา	<i>Atractylodes lyrata</i>	Compositae	
(5) โกงฐจุฬาลัมพา	<i>Artemisia vulgaris</i>	Compositae	
7. เทียน			9
(1) เทียนดำ	<i>Nigella sativa</i>	Umbelliferae	
(2) เทียนแดง	<i>Petroselinium crispum</i>	Umbelliferae	
	<i>Maclura cochinchinensis</i>	Moraceae	
8. แกแล	<i>Avicennia marina</i>	Avicenniaceae	8
9. แก่นแสมทะเล	<i>Mimusops zedoaria</i>	Sapotaceae	8
10. ขอนดอก	<i>Derris scandens</i>	Fabaceae	8
11. เถาวัลย์เปรียง	<i>Eugenia caryophyllata</i>	Myrtaceae	8
12. กานพลู	<i>Curcuma zedoaria</i>	Zingiberaceae	7
13. ขมิ้นอ้อย	<i>Myristica fragans</i>	Myristicaceae	7
14. ดอกจันทน์			7

สมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ความถี่
15. ลูกจันทน์	<i>Myristica fragans</i>	Myristicaceae	7
16. ลูกกระวาน	<i>Amomum krervanh</i>	Zingiberaceae	7
17. แห้วหมู	<i>Cyperus rotundus</i>	Cyperaceae	7
18. ห้วข้าวเย็น			7
(1) ห้วข้าวเย็นเหนือ	<i>Smilax corbularia</i>	Smilacaceae	
(2) ห้วข้าวเย็นใต้	<i>Dioscoria membranaceae</i>	Dioscoreaceae	
19. แก่นจันทน์	<i>Cassia siamea</i>	Caesalpiniaceae	6
20. คำฝอย	<i>Carthamus tinctorius</i>	Asteraceae	6
21. เถาสะค้าน	<i>Piper interruptum</i>	Piperaceae	6
22. ใบส้มป่อย	<i>Acacia rugata</i>	Mimosaceae	6
23. ผลสมอไทย	<i>Terminalia chebula</i>	Combretaceae	6
24. ข่า	<i>Alpinia galangal</i>	Zingiberaceae	5
25. ใบมะขาม	<i>Tamarindus indica</i>	Leguminosae	5
26. พิกุล	<i>Mimusops elengi</i>	Sapotaceae	5
27. มะคำไก่	<i>Putranjiva roxburghii</i>	Euphorbiaceae	5
28. สารภี	<i>Mammea siamensis</i>	Guttiferae	5
29. หัวหอม	<i>Allium ascalonicum</i>	Liliaceae	5
30. โคลกระสุน	<i>Tribulus terrestris</i>	Zygophyllaceae	4
31. สมุลแว้ง	<i>Temmodaphne thailandica</i>	Lauraceae	4
32. ว่านน้ำ	<i>Acorus calamus</i>	Araceae	3
33. สมอพิเภก	<i>Terminalia bellirica</i>	Combretaceae	3
34. ดอกบุนนาค	<i>Mesua ferrea</i>	Guttiferae	2
35. เปล้า			2
(1) เปล้าน้อย	<i>Croton sublyratus</i>	Euphorbiaceae	
(2) เปล้าใหญ่	<i>Croton oblongifolius</i>	Euphorbiaceae	
36. ไพล	<i>Zingiber purpureum</i>	Zingiberaceae	2
37. มะขามป้อม	<i>Phyllanthus emblica</i>	Euphorbiaceae	2
38. เหง้าลับประด	<i>Ananas comosus</i>	Bromeliaceae	2
39. หัวบุก	<i>Arisaema pattaniensis</i>	Araceae	2

สมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ความถี่
40. รากมะตูม	<i>Angle marmelos</i>	Rutaceae	2
41. แก่นสน		Pinaceae spp.	1
42. ดอกคิง	<i>Gloriosa superba</i>	Liliaceae	1
43. ใบชุมเห็ดเทศ	<i>Cassia alata</i>	Leguminosae	1
44. ใบคนทีสอ	<i>Vitex trifolia</i>	Verbenaceae	1
45. เปราะหอม	<i>Kaempferia galangal</i>	Zingiberaceae	1
46. ผักเบี้ยแดง	<i>Alternanthera bettzickiana</i>	Amaranthaceae	1
47. ฝักกุน	<i>Cassia fistula</i>	Caesalpinaceae	1
48. เมล็ดฝ้าย	<i>Gossypium hirsutum</i>	Malvaceae	1
49. รากมะแว้ง	<i>Solanum trilobatum</i>	Solanaceae	1
50. ลูกผักชี	<i>Coriandrum sativum</i>	Umbelliferae	1
51. หญ้าไต้ใบ	<i>Phyllanthus urinaria</i>	Euphorbiaceae	1
52. หญ้าแพรก	<i>Cynodon dactylon</i>	Gramineae	1
53. หญ้าคา	<i>Imperata cylindrical</i>	Gramineae	1
54. เหงือกปลาหมอ	<i>Acanthus ebracteatus</i>	Acanthaceae	1
55. หัวกลอย	<i>Dioscorea hispida</i>	Dioscoreaceae	1

(เชาวน์, 2522)

จากตารางที่ 1 พบว่าสมุนไพรที่ใช้ในสตรีวัยเจริญพันธุ์มากที่สุดคือ พิกัดเบญจกฤต ซึ่งประกอบไปด้วย ดีปลี ข่าพลู สะค้าน เจตมูลเพลิงแดง และขิง ซึ่งทางการแพทย์แผนไทยใช้เพื่อปรับสมดุลธาตุทั้ง 4 อันได้แก่ ธาตุดิน น้ำ ลม และไฟ รองลงมาคือ ฝรั่งเสน มีสารสีแดง ช่วยในการบำรุงเลือดลมในสตรีวัยเจริญพันธุ์

ตารางที่ 2 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในตำรับยาแผนโบราณบรรเทาอาการของระดูปกติโทษและ
ระดูทุจจริตโทษ จากตำรายารักษาโรคสตรี ตำรายาโบราณจำนวน 36 ตำรับ

สมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ความถี่
เบญจกูล			25
(1) ดิปลี	<i>Piper chaba</i>	Piperaceae	
(2) ข้ำพลู	<i>Piper samentosum</i>	Piperaceae	
(3) สะค้าน	<i>Piper interruptum</i>	Piperaceae	
(4) เจตมูลเพลิง	<i>Plumbago rosea</i>	Plumbaginaceae	
(5) ขิง	<i>Zingiber officinale</i>	Zingiberaceae	
ฝาง	<i>Caesalpinia sappan</i>	Leguminosae	17
พริกไทย	<i>Piper nigrum</i>	Piperaceae	15

(เชาวน์, 2522)

จากตารางที่ 2 พบว่าสมุนไพรที่ใช้ในตำรับยาสมุนไพรบรรเทาอาการของระดูปกติโทษ
และระดูทุจจริตโทษ ที่มีความถี่สูงสุดคือ พิกัดเบญจกูล มีสรรพคุณในการปรับธาตุในร่างกาย
รองลงมาคือ ฝางและพริกไทยตามลำดับ

ตารางที่ 3 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในตำรับยาสมุนไพรบรรเทาอาการมดลูก 12 ตำรับ

สมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ความถี่
แห้วหมู	<i>Cyperus rotundus</i>	Cyperaceae	7
ดิปลี	<i>Piper chaba</i>	Piperaceae	6
เจตมูลเพลิงแดง	<i>Plumbago indica</i>	Plumbaginaceae	5
ขิง	<i>Zingiber officinale</i>	Zingiberaceae	5

(เชาวน์, 2522)

จากตารางที่ 3 พบว่าสมุนไพรที่มีการใช้ในตำรับยารักษาอาการมดลูกมากที่สุดคือ แห้วหมู
ซึ่งมีฤทธิ์ต้านเชื้อ *Candida* ที่เป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิดมดลูกได้ (Duarte *et al.*, 2005)

2. สตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด

● ช่วงตั้งครรภ์

การตั้งครรภ์เกิดจากการปฏิสนธิระหว่างไข่และอสุจิ เกิดขึ้นแล้วกลายเป็นตัวอ่อนซึ่งจะเจริญเติบโตเป็นทารกในครรภ์ของมารดา โดยมีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสังคมด้วย กล่าวคือมารดาบางคนอาจมีอาการหงุดหงิด น้อยใจง่าย จากการที่ภาพลักษณ์เปลี่ยนแปลงไป เป็นต้น

ด้านร่างกาย

1. ระบบอวัยวะสืบพันธุ์ ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะมดลูก และเต้านมเท่านั้น โดยมดลูกจะขยายโตขึ้นตามอายุครรภ์ ปกติมดลูกมีขนาดประมาณ 10 มิลลิเมตร เมื่อตั้งครรภ์ความจุของมดลูกจะเพิ่มขึ้น 500-1000 เท่า ซึ่งเมื่อใกล้คลอดมารดาอาจรู้สึกอึดอัด ไม่สบาย หรือบางคนถ่านอนหงายราบอาจเป็นลม เนื่องจากมดลูกกดทับเส้นเลือดเวนา คาวา (Vena cava) และเส้นเลือดแดงใหญ่ของช่องท้อง (Abdominal aorta) ทำให้การไหลเวียนเลือดกลับสู่หัวใจลดลง ฉะนั้นมารดาจึงควรนอนตะแคง โดยเฉพาะการนอนตะแคงซ้ายที่ช่วยให้การไหลเวียนเลือดไปยังมดลูกและทารกในครรภ์ได้สะดวกขึ้น สำหรับเต้านมมีการขยายขนาดเช่นเดียวกับมดลูก มารดาอาจรู้สึกเจ็บ ตึง คัน หรืออาจมีน้ำนมไหลเล็กน้อยในช่วงใกล้คลอด การดูแลรักษาความสะอาดของเต้านมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มารดาในระยะตั้งครรภ์ควรสนใจดูแลตนเอง

2. หัวใจและระบบไหลเวียนเลือด ระยะตั้งครรภ์พบมารดามีอัตราชีพจรเพิ่มขึ้น 10-15 ครั้งต่อนาที หัวใจมีการเคลื่อนไปด้านบนซ้ายเล็กน้อย จากการขยายขนาดมดลูกและดันกระบังลมขึ้นมานอกจากนี้ความดันเลือดใน 3 เดือนแรกของการตั้งครรภ์มักไม่เปลี่ยนแปลง แต่จะเปลี่ยนเป็นลดระดับลงในระยะเดือนที่ 4-6 ของการตั้งครรภ์

3. ระบบทางเดินอาหาร ผลของฮอร์โมน Human Chorionic Gonadotropin หรือ HCG ที่เพิ่มขึ้นในระยะตั้งครรภ์ ทำให้มารดามักมีอาการคลื่นไส้ อาเจียน โดยเฉพาะในช่วง 3 เดือนแรกของการตั้งครรภ์ที่เรียกว่า แพ้ท้อง อาการจะทุเลาและหายไปเองได้หลังจากการตั้งครรภ์ได้ 3 เดือนแต่ถ้ามารดามีอาการคลื่นไส้ อาเจียนมากตลอดเวลา โดยไม่ทุเลาหรือเบาบางลงเลย เรียกว่าอาเจียนไม่สงบ ก็ให้มาพบแพทย์ นอกจากนี้ผลของฮอร์โมนเอสโตรเจนที่เพิ่มขึ้นในระยะตั้งครรภ์อาจทำให้มารดามีอาการเลือดออกตามไรฟัน เนื่องจากการไหลเวียนเลือดบริเวณเหงือกเพิ่มขึ้น เหงือกมีลักษณะนุ่มกว่าเดิม หรือบางคนอาจพบเหงือกบวม การเปลี่ยนแปลงระบบทางเดินอาหารที่สำคัญและพบบ่อยอีกในระยะตั้งครรภ์ คือ ท้องผูก เนื่องจากอิทธิพลของฮอร์โมนโปรเจสเตอโรน ทำให้ถ้าได้มีการเคลื่อนไหวลดลงหรือบางคนอาจเป็นริดสีดวงทวารได้เมื่อตั้งครรภ์ มารดาจึงควรรับประทานอาหารที่มีกากใยมาก เช่น ผัก คีมน้ำมากๆ และถ่ายอุจจาระเป็นเวลา

4. ระบบกล้ามเนื้อและกระดูก น้ำหนักที่เพิ่มขึ้นในขณะตั้งครรภ์ประมาณ 10-12 กิโลกรัม โดยน้ำหนักที่เพิ่มขึ้นในครรภ์แรกจะมากกว่าในครรภ์หลังและมารดาที่มีอายุน้อยจะมีน้ำหนักที่เพิ่ม

มากกว่ามารดาที่มีอายุมาก ผลของน้ำหนักที่เพิ่มขึ้นทำให้แนวโน้มของกระดูกสันหลังส่วนเอวเปลี่ยนไป หลังจะแอ่น มารดาจึงปวดหลังบ่อย แต่ถ้ามีอาการปวดหลังและเอวพร้อมกับมีอาการอื่นร่วมด้วย เช่น ปัสสาวะน้อย ต้องรีบปรึกษาแพทย์ เพื่อตรวจหาโรคได้

5. ระบบผิวหนัง ค่อมเหี่ยวและต่อมไขมันทำงานมากขึ้น จึงพบว่าเหี่ยวออกมากกว่าปกติ โดยเฉพาะใน 3 เดือนสุดท้ายก่อนคลอด ถ้าไม่ได้รับการทำความสะอาดที่ดี จะรู้สึกรำคาญ หรือเกิดอาการคันจนถึงกับเป็นโรคผิวหนังได้

6. ระบบขับถ่ายปัสสาวะ มารดาจะถ่ายปัสสาวะบ่อยใน 3 เดือนแรก และ 3 เดือนสุดท้ายของการตั้งครรภ์ ทั้งนี้เนื่องจากมดลูกที่โตขึ้นจะไปกดทับกระเพาะปัสสาวะ ซึ่งเป็นอาการปกติ ลักษณะการปัสสาวะของมารดาขณะตั้งครรภ์จะต้องไม่มีการปัสสาวะแสบขัดกะปริบะปรอยหรือขุ่น

สุขภาพจิต อารมณ์ และสังคมของหญิงตั้งครรภ์

ระหว่างตั้งครรภ์ทำให้หญิงมีครรภ์มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม มีผลกระทบต่อสุขภาพจิตของหญิงตั้งครรภ์ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ได้ง่าย บางรายอาจมีความหวาดกลัว กังวล ซึ่งมีความรุนแรงแตกต่างกันขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล

ในระยะไตรมาสที่ 1 ของการตั้งครรภ์ เป็นระยะที่อารมณ์เปลี่ยนแปลงได้ง่าย มีอารมณ์หงุดหงิด โมโหง่าย กลัวหรือเศร้า ใจน้อยและมีความวิตกกังวล เกิดความสับสนในจิตใจ โดยไม่มีปัจจัยอื่นๆภายนอกร่างกายเข้ามาเกี่ยวข้อง เกิดความรู้สึกกำกวม (Ambivalence) ต่อทารกในครรภ์ เนื่องจากยังไม่มีความรู้สึกว่ามีทารกอยู่ในครรภ์ เป็นต้น

ในระยะไตรมาสที่ 2 ของการตั้งครรภ์ เป็นระยะที่อารมณ์คงที่มากขึ้น เพราะทราบแล้วว่าทารกอยู่ในครรภ์ จากขนาดครรภ์ที่โตมากขึ้นและมีอาการเด็กดิ้นและได้ผ่านวิกฤตการณ์การเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย เช่น การเคยท้องมาแล้ว และตัวเองสามารถปรับตัวได้ดีขึ้น มีความรู้สึกที่ดีต่อการตั้งครรภ์

ในระยะไตรมาสที่ 3 ของการตั้งครรภ์ เป็นระยะที่หญิงตั้งครรภ์มีการเปลี่ยนแปลงของร่างกายอย่างมาก จนอาจทำให้รู้สึกงุ่มง่าม ร่างกายไม่สุขสบาย ไม่ดึงดูดความสนใจ และกลัวอันตรายที่จะเกิดจากการตั้งครรภ์และการคลอดต่อตัวเองและทารกในครรภ์ ทำให้ทำกิจวัตรประจำวันได้ไม่สะดวก บางครั้งอาจซึมเศร้า หรือวิตกกังวลสูงขึ้นได้ (นิภา, 2543)

ภูมิปัญญาไทยที่ใช้ในสตรีช่วงตั้งครรภ์

- การนวดหญิงระยะตั้งครรภ์

ในหญิงตั้งครรภ์ 3 เดือนแรก ไม่แนะนำให้นวดเพราะเป็นระยะที่ร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวอย่างมากเพื่อรองรับการฝังตัวของทารก เป็นช่วงที่มีการแท้งได้ง่าย ดังนั้นการนวดจึงควรเริ่มเมื่อทารกฝังตัวเรียบร้อยแล้ว จึงควรเริ่มนวดตั้งแต่อายุครรภ์ 4 เดือนขึ้นไป

รูปที่1 แสดงการนวดสรีระระยะตั้งครรภ์

ประโยชน์ของการนวดระยะตั้งครรภ์

1. การไหลเวียนของโลหิตดีขึ้น
2. กล้ามเนื้อผ่อนคลาย ลดอาการตึงเครียด

สมัยก่อนเชื่อว่า การนวดจะทำให้ทารกในครรภ์วางตัวในแนวปกติเหมาะกับการคลอดปกติ

ข้อควรระวังของการนวดระยะตั้งครรภ์

1. ห้ามประคบหรืออบสมุนไพรก่อนนวด
2. ห้ามกด นวดอย่างรุนแรง
3. ควรใช้ท่านอนตะแคงแทนท่านอนคว่ำ เพราะอาจทำให้หายใจไม่สะดวก
4. ห้ามนวดเมื่ออายุครรภ์น้อยกว่า 4 เดือน

วิธีการนวดระยะตั้งครรภ์

1. ลูบหน้าท้อง โดยใช้มือขวาลูบหน้าท้อง เริ่มจากท้องด้าน ไกลตัวผู้ นวด ลูบท้องเข้าหาสะดือวนรอบท้องตามเข็มนาฬิกาทำ 1-2 รอบ
2. คัดท้อง โดยใช้มือ 2 ข้างซ้อนกัน เริ่มที่ขอบเชิงกรานด้านใกล้ตัว กดเบาๆ ที่ขอบเชิงกราน ทำไปจนรอบขอบเชิงกราน
3. คัดยกหน้าท้องที่บริเวณเหนือหัวเหน่า โดยใช้มือ 2 ข้างซ้อนกัน มือล่างกางออกเต็มที่ มือบนกดลงบนมือล่าง มือล่างค่อยๆ ดันยกหน้าท้องขึ้นไปหาสะดือทำ 2-3 ครั้งแล้วกดบริเวณเหนือกระดูกหัวเหน่า
4. โกยท้องเข้าสะดือ โดยใช้มือทั้ง 2 ข้างซ้อนกัน โกยท้องเข้าหาสะดือ เริ่มทำจากท้องด้านใกล้ตัวเข้ามาหาท้องด้านใกล้ตัว
5. นวดขอบเชิงกราน โดยใช้สันมือด้านนิ้วก้อยกดลงที่ขอบเชิงกราน แยกท้องไม่ให้กดทับขอบเชิงกรานทำ 2-3 รอบ

● ช่วงหลังคลอด

ระยะหลังคลอด หมายถึง ระยะเวลาตั้งแต่รกคลอดครบจนถึง 6-8 สัปดาห์หลังคลอด ซึ่งเป็นช่วงที่มีการปรับตัวทั้งด้านกายวิภาคและสรีระของอวัยวะต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการคลอดและภาวะจิตใจให้กลับสู่สภาพเหมือนขณะไม่ได้ตั้งครรภ์ รวมถึงการปรับสภาพจิตใจให้ปกติ และปรับตัวด้านบทบาทของการเป็นมารดา

ระยะหลังคลอด เป็นภาวะที่สำคัญในช่วงหนึ่งของเพศหญิง เนื่องจากหญิงระยะหลังคลอด จะได้รับความเจ็บปวด เช่น ปวดมดลูก แผลฝีเย็บ ริดสีดวงทวารหรือเจ็บจากหัวนมแตก และถ้าออกกำลังมากเกินไปจะมีผลทำให้แผลในโพรงมดลูกหายช้า มดลูกเข้าอู่ช้า ซึ่งนำไปสู่การตกเลือดจนถึงขั้นเสียชีวิตได้ และยังทำให้เอ็นยึดข้อต่อ เอ็นยึดอวัยวะในอุ้งเชิงกราน ซึ่งยืดขยายมากมายขณะตั้งครรภ์ไม่กลับสู่สภาพเดิม เป็นผลให้เกิดอาการเจ็บปวดตามข้อต่อทั่วร่างกาย และอวัยวะในอุ้งเชิงกรานเคลื่อนต่ำลงมาที่บริเวณปากช่องคลอดทำให้เกิดความไม่สุขสบายในชีวิตประจำวัน การเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยาของหญิงระยะหลังคลอดได้แก่

1. ระบบสืบพันธุ์

1.1 มดลูก จะมีการเข้าอู่ของมดลูก (uterine involution) ซึ่งหมายถึงการที่มดลูกกลับเข้าสู่ภาวะปกติในอุ้งเชิงกราน สาเหตุที่ทำให้มดลูกเข้าอู่ คือ

- การย่อยตัวของโปรตีนเส้นใย (autolysis) เนื่องจากภายหลังคลอดระดับฮอร์โมน Estrogen และ Progesterone ลดลงทำให้มีการหลั่งเอนไซม์ย่อยโปรตีนออกมาย่อยโปรตีนเส้นใยในเซลล์กล้ามเนื้อมดลูก กระบวนการนี้เป็นการลดขนาดเซลล์กล้ามเนื้อมดลูกไม่ใช่เป็นการลดจำนวนเซลล์กล้ามเนื้อมดลูก

- กล้ามเนื้อมดลูกขาดเลือดมาเลี้ยง (ischemia) ในขณะคลอดและหลังคลอด เนื่องจากกล้ามเนื้อมดลูกหดตัวแรงมาก จึงบีบกดเส้นเลือดในโพรงมดลูกทำให้ปริมาณเลือดที่มาเลี้ยงมดลูกลดลง ขณะเดียวกันก็จะเกิดลิ่มเลือดอุดตันและปิดหลอดเลือดที่มีรอยฉีกขาดให้ปิดแน่น เป็นการควบคุมการเสียเลือด

สำหรับโพรงมดลูกบริเวณที่รกเกาะจะมีการเปลี่ยนแปลงทันทีที่รกหลุดตัว เนื่องจากมดลูกหดตัวแรงมาก จึงบีบกดเส้นเลือดบริเวณมดลูกให้ค่อยๆตีบลง และมีลิ่มเลือดอุดตันปิดหลอดเลือดที่บริเวณรกเกาะ เป็นการควบคุมการเสียเลือด และยังมีการสร้างหลอดเลือดเล็กๆ ขึ้นมาแทน

นอกจากนี้ในโพรงมดลูกยังมีกระบวนการหายของแผลบริเวณรกเกาะโดยมีการเปลี่ยนแปลงของเยื่อโพรงมดลูก กล่าวคือ ภายหลังคลอด 2-3 วัน เยื่อเมือกในมดลูก (decidua) ที่เหลืออยู่จะแบ่งตัวเป็น 2 ชั้น คือ ชั้นผิวจะสลายตัวและหลุดลอกออกมาเป็นส่วนของน้ำคาวปลา (lochia) แต่ส่วนล่างซึ่งอยู่ติดกับกล้ามเนื้อมดลูก โดยมีต่อมเยื่อโพรงมดลูกจะเจริญขึ้นจนเต็มโพรงมดลูกภายใน 7-10 วัน และจะงอกคลุมเต็มบริเวณที่รกเกาะ การหายของแผลจะใช้เวลา 6-8 สัปดาห์

ก่อนที่จะเชื่อบุโพรงมดลูกจะเจริญจนเต็มโพรงมดลูกจะมีทั้งเลือดและเนื้อเยื่อที่สลายตัวไหลออกมาจากโพรงมดลูกทางปากมดลูก เรียกเลือดและเนื้อเยื่อนี้ว่า น้ำคาวปลา

น้ำคาวปลา มี 3 ชนิด แบ่งตามลักษณะการเกิดได้ดังนี้

1. น้ำคาวปลาสีแดงเข้ม (lochia rubra) อยู่ในช่วง 1-3 วันแรกหลังคลอด จะมีสีแดงเข้ม น้ำคาวปลาในระยะนี้ ประกอบด้วยเม็ดเลือดแดงเป็นส่วนใหญ่ เม็ดเลือดขาว เซลล์เยื่อบุผิว เยื่อเมือก ในมดลูก บางครั้งอาจมีขี้เถ้าของทารก (meconium) ขนอ่อน และไขมันเคลือบผิวของทารกปนออกมาด้วย ลักษณะน้ำคาวปลาเป็นของเหลวอาจมีก้อนเลือดปนออกมา และมีกลิ่นคาวเลือด

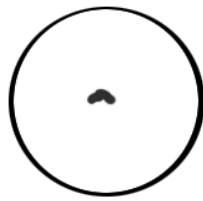
2. น้ำคาวปลาสีน้ำตาล (lochia serosa) อยู่ในช่วงวันที่ 4-9 หลังคลอด จะมีสีแดงจางลงจนเป็นสีน้ำตาล และมีปริมาณน้อยลง ประกอบด้วยเลือดเก่าๆ ชีรุ่ม เม็ดเลือดขาว และเนื้อเยื่อ ลักษณะน้ำคาวปลาเป็นของเหลว ไม่มีก้อน มีกลิ่นคาวเลือด

3. น้ำคาวปลาสีขาว (lochia alba) อยู่ในช่วงวันที่ 10 หลังคลอดเป็นต้นไป สีจะค่อยๆจางลงจนเป็นสีเหลืองจางๆ หรือสีขาวนวล และมีปริมาณน้อยลงมาก น้ำคาวปลาประกอบด้วยเม็ดเลือดขาวเป็นจำนวนมาก เยื่อเมือกในมดลูก เซลล์เยื่อบุผิว มูกจากปากมดลูก ชีรุ่ม และเชื้อจุลินทรีย์ ลักษณะน้ำคาวปลาเป็นของเหลว ไม่มีก้อน มีกลิ่นคาวเลือด

หลังคลอด 1-3 วันแรกอาจมีก้อนเลือดเล็กๆ ปนออกมากับน้ำคาวปลา ถ้าไม่มีเศษรกปนออกมาด้วยไม่ถือว่าเป็นอันตราย แต่ถ้ามีก้อนเลือดใหญ่และมีเลือดออกมากแสดงว่าอาจมีเศษรกก้างในโพรงมดลูก น้ำคาวปลาจะค่อยๆหมดไปใน 3 สัปดาห์หลังคลอด แต่อาจเลยไปถึง 6 สัปดาห์ได้

การเปลี่ยนแปลงของมดลูกที่เกิดขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือ การปวดมดลูกหลังคลอด โดยมีสาเหตุจากกล้ามเนื้อมดลูกขณะตั้งครรภ์ถูกยืดขยายมากเกินไปจากการตั้งครรภ์แฝด ทารกตัวโต ภาวะน้ำคร่ำมากเกินไป หรือมีก้อนเลือดค้างในโพรงมดลูก นอกจากนี้ อาจเกิดจากหญิงระยะหลังคลอดให้นมตนเองแก่บุตรทำให้ฮอร์โมนออกซิโทซิน (oxytocin) ที่หลังจากต่อมใต้สมองส่วนหลังกระตุ้นให้เกิดการหดตัวของมดลูกรุนแรง

1.2 ปากมดลูก หลังคลอดครกทั้งปากมดลูกและส่วนล่างของมดลูกจะมีลักษณะบางลง บวม และง่ายต่อการฉีกขาด และมีการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะรูปกลมไปเป็นลักษณะกว้างออกและมีรอยแตกด้านข้างซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างถาวร

รูปที่ 2 ปากมดลูกของหญิง
ที่ยังไม่ผ่านการคลอด

รูปที่ 3 ปากมดลูกของหญิง
ที่ผ่านการคลอดแล้ว

1.3 ช่องคลอด หลังคลอดเชื่อบุช่องคลอดจะบางลง เนื่องจากการลดลงของฮอร์โมน เอสโตรเจน (Estrogen) มีรอยถลอก และร่องรอยบนที่เคยมีก็หายไป

1.4 ฝีเย็บ การตัดฝีเย็บอาจทำให้มีการฉีกขาดของกล้ามเนื้อหูรูดของทวารหนัก ซึ่งทำให้เกิดการเจ็บปวดและติดเชื้อได้ อาการบวมหรือห้อเลือดเล็กน้อยถือว่าเป็นภาวะปกติในสัปดาห์แรกหลังคลอด ฝีเย็บและอาการปวดจะหายภายใน 2-3 สัปดาห์แรกหลังคลอด

1.5 กล้ามเนื้ออุ้งเชิงกราน หลังคลอดเอ็นต่างๆที่ยึดอวัยวะสืบพันธุ์ในอุ้งเชิงกรานอาจยืดขยายมากเกินไป ซึ่งอาจเป็นปัญหาทางนรีเวช เช่น เกิดการหย่อนยานของอวัยวะในอุ้งเชิงกราน มดลูกโผล่ออกมาทางช่องคลอด เป็นต้น

1.6 เต้านม ฮอร์โมนเอสโตรเจน (Estrogen) มีผลทำให้ห้วนม ลานนม ขยายใหญ่และมีสีเข้มขึ้น ต่อมน้ำนมบริเวณลานนม หลอดน้ำเหลืองและหลอดเลือดบริเวณเต้านมขยายใหญ่ขึ้น ท่อน้ำนมเจริญเต็มที่ส่วนฮอร์โมน โปรเจสเตอโรน (Progesterone) มีผลทำให้ alveoli, secreting cell ที่บุภายใน alveoli ให้เจริญเต็มที่เพื่อเตรียมสร้างน้ำนม

หลังคลอดฮอร์โมนเอสโตรเจน (Estrogen) และ โปรเจสเตอโรน (Progesterone) ที่สร้างจากรกมีระดับลดลงทำให้มีการหลั่งฮอร์โมนโพรแลคติน (prolactin) จากต่อมใต้สมองส่วนหน้า โดยร่วมกับฮอร์โมนคอร์ติซอล (cortisol) และอินซูลิน (insulin) ซึ่งจะไปกระตุ้นให้มีการสร้างน้ำนม การที่ทารกดูดนมมารดายังมีผลกระตุ้นให้ต่อมใต้สมองส่วนหลังหลั่งฮอร์โมนออกซิโทซิน (oxytocin) ซึ่งมีผลต่อกล้ามเนื้อเซลล์รอบๆ ถุงผลิตน้ำนมและที่น้ำนม ทำให้มีการบีบรัดตัวขับน้ำนมออกมา และฮอร์โมนออกซิโทซิน (oxytocin) นี้ยังมีผลทำให้กล้ามเนื้อมดลูกหดรัดตัวช่วยป้องกันภาวะการฉีกเลือดหลังคลอด และทำให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น

น้ำนมที่หลั่งออกมาใน 2-3 วันแรกหลังคลอดมีสีเหลืองข้นเรียกว่า ห้วน้ำนม ซึ่งประกอบด้วยโปรตีน วิตามินที่ละลายในไขมัน เกลือแร่ต่างๆ และภูมิคุ้มกัน Immunoglobulin A หลังจากนั้นจะเป็นช่วงน้ำนมระยะปรับเปลี่ยน ซึ่งไหลออกมาในช่วง 7-10 วันหลังคลอด ส่วนน้ำนมแท้จริงจะเริ่มออกมาประมาณ 2 สัปดาห์หลังคลอดไปแล้ว (ปราณี, 2539)

ภาวะการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่น่าสนใจของหญิงระยะหลังคลอด

1. การหลั่งของน้ำคาวปลา
2. การเข้าอู่ของมดลูก
3. การหลั่งของน้ำนม

ภูมิปัญญาไทยที่ใช้ในสตรีหลังคลอด

ภูมิปัญญาไทยได้ให้การดูแลหญิงระยะหลังคลอดโดยเน้นการปรับสมดุลของธาตุแบบองค์รวม คือ ปรับสมดุลของธาตุภายในและภายนอกร่างกาย เป็นการดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิม คือ มิได้เน้นการทำลายเชื้อโรค แต่เชื่อว่าถ้าร่างกายอยู่ในภาวะสมดุล ชีวิตก็อยู่ได้โดยไม่เจ็บป่วย (นัฐ-กาญจน์, 2547) ภูมิปัญญาไทยได้ให้การดูแลหญิงระยะหลังคลอดที่จะกล่าวถึง ได้แก่

การอยู่ไฟ

การนวด

การใช้ตำรับยาสมุนไพร

1. การอยู่ไฟ

การอยู่ไฟ หมายถึง การนอนใกล้ไฟเพื่อให้อบอุ่นเป็นการรักษามดลูกเมื่อคลอดลูกแล้ว (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525)

ประโยชน์ของการอยู่ไฟ

1. ช่วยขับน้ำคาวปลา ขับของเสียหรือสารพิษออกจากร่างกาย
2. ช่วยทำให้การไหลเวียนของเลือดดีขึ้นไม่เกิดการหนาวสะท้าน
3. ช่วยทำให้ผิวพรรณสะอาดสดใส
4. ช่วยให้น้ำนมไหลออกดีขึ้น
5. ช่วยทำให้มดลูกหดตัวเข้าอู่เร็วขึ้น
6. ช่วยทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง ฟันตัวเร็วขึ้น

การอยู่ไฟจะมีวิธีการต่างๆ ดังนี้

1. นอนผิงไฟบนไม้กระดานแผ่นเดียว
2. นอนข้างเตาไฟ
3. นอนบนแคร่เหนือเตาไฟ
4. ประคบก้อนเถ้า (ก้อนเถ้า คือ หินก้อนกลมๆ ขนาดไม่โตนัก เเผาไฟจนแดงเรือ เอน้ำเย็นราด ห่อด้วยผ้าหลายๆ ชั้นนำไปประคบบริเวณท้องของหญิงระยะหลังคลอด) (ปราณี, 2539)

การที่หญิงระยะหลังคลอดได้อยู่ไฟทำให้มีโอกาสพักผ่อนได้เต็มที่ การที่ได้นอนผิงไฟ อบน้ำร้อน กินน้ำร้อน จะช่วยให้อุณหภูมิของร่างกายสูงขึ้น การไหลเวียนของโลหิตดี มดลูกหด

ตัวเข้าอุ้มน้ำ คาวปลาแห้งเร็ว ปากมดลูกปิดเร็วขึ้นซึ่งช่วยป้องกันไม่ให้เกิดการติดเชื้อในโพรงมดลูก และตกเลือดหลังคลอด

รูปที่ 4 แสดงการอยู่ไฟของหญิงระยะหลังคลอด

การอยู่ไฟเป็นประเพณีโบราณดั้งเดิมของไทยที่หญิงหลังคลอดทุกคนต้องอยู่ไฟ ในระหว่างที่อยู่ไฟจะมีการปฏิบัติต่างๆ คือ

- การอบสมุนไพร
- การประคบสมุนไพร
- การนวดหม้อเกลือ
- การนั่งถ่าน

การอบสมุนไพร

การอบสมุนไพร หมายถึง การนำสมุนไพรสดหรือแห้งหลายๆ ชนิดมาต้มรวมกันในกระโจม หรือตูบที่ปิดมิดชิดเพื่อให้เกิดไอน้ำแล้วรมร่างกายให้ทั่ว

รูปที่ 5 แสดงการอบสมุนไพรและกระโจมสำหรับอบสมุนไพร

ประโยชน์ของการอบสมุนไพร

1. ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด ความวิตกกังวล
2. การไหลเวียนโลหิตดีขึ้น ทำให้แผลในโพรงมดลูกและแผลบริเวณฝีเย็บหายเร็วขึ้น
3. กระตุ้นการหดตัวของมดลูกทำให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น และช่วยในการขับออกของน้ำคาวปลา
4. ขยายรูขุมขนบริเวณผิวหนัง
5. บรรเทาอาการปวดเมื่อย ผ่อนคลายกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น
6. ชำระล้างขับของเสียออกจากร่างกายทางผิวหนัง
7. ช่วยทำให้ระบบการหายใจดีขึ้น
8. บำรุงผิวพรรณ บรรเทาอาการคันรักษาผดผื่น
9. ช่วยให้น้ำนมไหลดี ไม่ตึงคัดเต้านม

อุปกรณ์สำหรับอบสมุนไพร

1. กระทะหรือตุ๋นสำเร็จรูป
2. หม้อสำหรับต้มสมุนไพร
3. สมุนไพร ได้แก่ เหง้าไพล ขมิ้นชัน มะกรูด ใบมะขาม ใบหรือฝักส้มป่อย เหงือกปลาหมอ เถาวัลย์เปรียง เถาเอ็นอ่อน พิมเสน การบูร

วิธีทำ

1. นำสมุนไพรใส่หม้อ ¼ ของหม้อ ใส่น้ำให้ท่วมสมุนไพรตั้งไฟต้มให้เดือด และให้น้ำข้างอยู่ในกระทะอุณหภูมิ 42-45°C
2. หลังคิมน้ำอุ่นแล้วเข้าไปนั่งในกระทะจับเวลาประมาณ 20 นาที
3. เมื่อครบเวลาแล้วให้คิมน้ำอุ่นอีก 1 แก้ว นำหม้อต้มสมุนไพรออกจากกระทะแล้วนั่งต่ออีก 10-15 นาที
4. อาบน้ำทำความสะอาดร่างกายด้วยน้ำอุ่น เพื่อล้างเหงื่อไคล

ข้อห้ามในการอบสมุนไพร

1. มีไข้สูงกว่า 38°C เพราะอาจมีการอักเสบติดเชื้อ
2. มีโรคประจำตัว เช่น โรคหอบหืด โรคความดันโลหิตสูง
3. มีโรคแทรกซ้อนทางสูติศาสตร์ เช่น ตกเลือด
4. ควรอบหลังคลอดแล้ว 2 วัน
5. หลังรับประทานยาใหม่ๆ

การประคบสมุนไพร

การประคบสมุนไพร หมายถึง การนำสมุนไพรสดหรือแห้งหลายๆ ชนิดมาโขลกและคลุกเคล้ารวมกันห่อด้วยผ้าบางๆ ทำเป็นลูกประคบนำไปผ่านความร้อนแล้วนำมาประคบหรือกดคลึงบริเวณที่ต้องการ

รูปที่ 6 แสดงการประคบสมุนไพร

ประโยชน์ของการประคบสมุนไพร

1. ทำให้กล้ามเนื้อเข้าอยู่ได้สนิท
2. ลดอาการปวดเมื่อย ขัดยอก
3. ผ่อนคลายกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น และข้อต่อ
4. ทำให้น้ำคาบปลาไหลได้สะดวก
5. กระตุ้นการไหลเวียนของโลหิต
6. กระตุ้นให้น้ำมันไหลดี เต้านมไม่คัดตึง

อุปกรณ์สำหรับประคบสมุนไพร

1. หม้อสำหรับนึ่งลูกประคบ
2. ลูกประคบ
3. เตาต้มน้ำ

วิธีทำ

- ประคบเปียก:

1. ต้มน้ำให้อุ่นจัด
2. นำลูกประคบแช่ในน้ำอุ่นจัด
3. วดน้ำอุ่นตั้งแต่ศีรษะจนทั่วตัว
4. นำลูกประคบมาประคบตามศีรษะ ตัว บ่าไหล่ ขา หลัง ท้อง เสร็จแล้วให้อาบน้ำร้อน

- ประคบแห้ง:

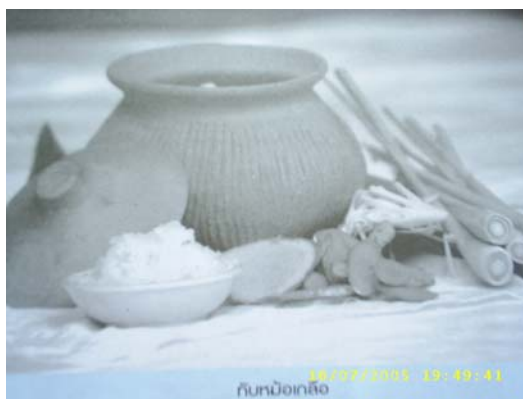
1. ต้มน้ำสำหรับลูกประคบ
2. นำลูกประคบที่เย็นแล้วไปนึ่งแล้วนำมาใช้ต่อ

ข้อห้ามในการประคบสมุนไพร

1. หลังคลอดใหม่ยังไม่ครบ 7 วัน
2. มีไข้ มีโรคแทรกซ้อน เช่น โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง
3. ห้ามอาบน้ำทันที เพราะจะชะล้างสมุนไพรออกจากผิวหนัง

การนวดมือน้อเกลือ

การนวดมือน้อเกลือ หมายถึง การใช้เกลือใส่หม้อตั้งไฟให้ร้อน แล้วนำมาวางบนสมุนไพรที่เตรียมไว้ ห่อด้วยผ้าแล้วนำมาประคบตามอวัยวะต่างๆ ของหญิงหลังคลอด

รูปที่ 7 แสดงอุปกรณ์การนวดมือน้อเกลือ

ประโยชน์ของการนวดมือน้อเกลือ

1. ทำให้มดลูกเข้าอู่ได้สนิท
2. ลดอาการปวดเมื่อย ขัดยอก
3. ผ่อนคลายกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น และข้อต่อ
4. ทำให้น้ำคาวปลาไหลได้สะดวก
5. กระตุ้นการไหลเวียนของโลหิต
6. ช่วยไล่ความเย็นทำให้ร่างกายเกิดความสมดุล กระจายเลือดลมในท้อง
7. กระตุ้นให้น้ำนมไหลดี เต้านมไม่คัดตึง

อุปกรณ์ในการนวดมือน้อเกลือ

1. ผ้าสีเหลี่ยม 1 ผืน สำหรับห่อหม้อแล้วผูกรวบไว้บนฝ่าหม้อ

2. หม้อห้อนน (หม้อดินขนาดเล็กความจุประมาณ 1 ลิตร) ควรเตรียม 2 ใบ
3. เตาถ่านขนาดพอดีหม้อ
4. ถ่านไฟ
5. เกลือเม็ด หรือเกลือป่น(เติมในหม้อห้อนน) ตั้งไฟสะอาด
6. สมุนไพร ได้แก่ ไพลสด ว่านนางคำ ว่านชักมดลูก ใบพลับ ใบชะมวง ตะไคร้บ้าน ขมิ้นอ้อย ผิวมะกรูด ใบมะขาม เกลือแกง การบูร

วิธีทำ

1. เอาเกลือใส่หม้อที่เตรียมไว้ปิดฝา ตั้งไฟบนเตาถ่านคอยกลับจี๋เพื่อให้ร้อนปานกลาง สำหรับหม้อใหม่ๆ จะมีเสียงแตกดังเพียะ ตั้งไฟไว้ประมาณ 15-20 นาที
2. นำสมุนไพรอย่างละเท่าๆ กันมาหั่นโขลก แล้วคลุกเคล้าห่อด้วยผ้าที่สะอาดวางในถาดรองหม้อเกลือมาวาง
3. นำใบพลับพลึง 2 ใบ กรีดเป็นร่องวางใต้หม้อเกลือบนสมุนไพรอีก 2 ใบหุ้มหม้อด้านข้างห่อด้วยผ้า มัดให้แน่นนำไปนึ่งบริเวณที่ต้องการ

การนึ่งหม้อเกลือต้องจัดทำนอนให้อยู่ในลักษณะที่สบายมืออยู่ 3 ท่า คือ

1. ท่านอนหงาย
 - นานหม้อเกลือบริเวณหน้าท้อง
 - นานหม้อเกลือที่ขาด้านใน
2. ท่านอนตะแคง
 - นานหม้อเกลือที่ขาด้านนอก
 - นานหม้อเกลือที่สะโพก กระเบนเหน็บ
3. ท่านอนคว่ำ
 - นานหม้อเกลือที่ท้องขาด้านหลัง
 - นานหม้อเกลือบริเวณสะโพก เอว และร่องข้างกระดูกสันหลัง

ข้อห้ามในการนึ่งหม้อเกลือ

1. ห้ามทำผู้ป่วยที่มีไข้
2. ห้ามรับประทานอาหารหนักก่อนนึ่ง
3. การคลอดที่ผ่าตัด ทำหมัน ต้องให้เกิน 1 เดือนจึงนึ่งได้

การนึ่งถ่าน

การนึ่งถ่าน หมายถึง การนำความร้อนและควันสมุนไพรมาใช้รณบริเวณแผลฝีเย็บและช่องคลอดภายหลังการคลอดบุตร

ประโยชน์ของการนึ่งถ่าน

1. เพื่อสมานแผลฝีเย็บที่เกิดจากการคลอดทำให้แผลติดดี
2. ช่องคลอดและอวัยวะสืบพันธุ์กลับคืนสภาพเดิมได้เร็วขึ้น
3. เพิ่มการไหลเวียนของเลือดบริเวณอุ้งเชิงกราน

อุปกรณ์สำหรับการนั่งถ่าน

1. แก้วเจาะรูกลมตรงกลาง
2. เตาถ่านขนาดเล็กสำหรับสอดไว้ใต้แก้ว
3. สมุนไพร ได้แก่ ผิวมะกรูด วานน้ำ วานนางคำ ขมิ้นอ้อย ชานหมาก ชะลูด ขมิ้นชันผง ใบ
หนาด

วิธีทำ

1. หั่นตัวยาสุมไพรให้ละเอียดผสมให้แห้ง
2. จุดเตาถ่านใช้ขี้เถ้ากลบให้ร้อนรุ่มๆ พอทนได้
3. นั่งบนแก้วที่เจาะรูกลมตรงกลาง เปิดผ้าบริเวณช่องคลอด
4. นำยาสมุนไพรใส่ในเตาไฟ ความร้อนและควันจากสมุนไพรจะพุ่งเข้าสู่ช่องคลอดของผู้นั่ง
นั่งวันละ 2 ครั้ง ครั้งละครึ่งชั่วโมง

ข้อห้ามของการนั่งถ่าน

1. มีไข้
2. อ่อนเพลียมาก (ฉัฐกาญจน์, 2547)

การอยู่ไฟสมัยใหม่

วิธีการอยู่ไฟสมัยใหม่สามารถปฏิบัติได้อย่างง่ายและสะดวกกว่าสมัยโบราณ อาจปฏิบัติ
ภายหลังคลอดบุตรแล้วประมาณ 8 ชั่วโมง ให้ปฏิบัติวันละ 2 ครั้ง ครั้งละ 15-20 นาที เป็นเวลา 2-3
สัปดาห์ หรือจนกว่าแผลเย็บหายสนิท

อุปกรณ์

1. น้ำสะอาด
2. เครื่องทำน้ำร้อน หรือกาต้มน้ำขนาดเล็ก
3. อ่างน้ำขนาดใหญ่
4. ถังน้ำขนาดเล็ก
5. ผ้าขนหนู
6. สำลี
7. กระดาษชำระ
8. หลอดไฟมีบั๊วกันและฐานตั้ง ขนาด 25 วัตต์ หรือที่เป่าผม
9. น้ำยาฆ่าเชื้อโรค ได้แก่ Dettol

10. ยาพ่นแผลเย็บ ได้แก่ Dermoplast

11. ยาทาบริเวณทวารหนัก ได้แก่ Xyloplact

รูปที่ 8 แสดงการอยู่ไฟสมัยใหม่ 1

วิธีทำ

- ใช้กาต้มน้ำ

1. ต้มน้ำประมาณ 10 ลิตร (2-3 กา) แล้วผสมกับน้ำประมาณครึ่งกาที่เตรียมไว้แล้วในถังน้ำ
2. ผสมน้ำอุ่นในอ่างให้ระดับสูงประมาณ 4-5 นิ้ว
3. ค่อยๆ หย่อนก้นลงนั่งแช่ในอ่าง กางขาห่างจากกันประมาณ 1 ฟุต
4. ใช้ขันตักน้ำอุ่นจัดจากถังน้ำที่เตรียมไว้แล้ว เทลงระหว่างขาห่างจากแผลเย็บประมาณ 1 คืบ เพื่อให้แผลเย็บแช่น้ำอุ่นจัดตลอดเวลา

- ใช้เครื่องทำน้ำร้อน

1. ผสมน้ำอุ่นในอ่างน้ำให้ระดับสูงประมาณ 4-5 นิ้ว
2. ค่อยๆ หย่อนก้นลงนั่งแช่ในอ่าง กางขาห่างจากกันประมาณ 1 ฟุต
3. เปิดน้ำอุ่นจัดจากฝักบัวชนิดมีสายถือให้ห่างจากแผลเย็บประมาณครึ่งฟุต สิ่งสกปรกจะลอยไหลออกจากอ่างน้ำตลอดเวลา

จากนั้นจึงปฏิบัติร่วมกันโดย

1. ขณะแช่น้ำอุ่นจัดให้ใช้สำลีสะอาดค่อยๆ เช็ดชำระล้างแผลเย็บ โดยเช็ดจากหน้าไปหลัง
2. แช่น้ำอุ่นจัดในอ่างประมาณ 15-20 นาที
3. ผสมน้ำยา dettol กับน้ำสะอาด โดยใช้ น้ำสะอาด $\frac{3}{4}$ ของถังและน้ำยา dettol 2 ช้อนชา ตักราดแผลหรือหุบด้วยสำลีสะอาดเช็ดแผลจากหน้าไปหลัง แล้วซับให้แห้งด้วยกระดาษชำระ

4. ถ้าจะให้แผลแห้งเร็วยิ่งขึ้น ให้เป่าให้แห้งด้วยเครื่องเป่าผม เปิดสวิทช์ไฟให้ต่ำถือห่างจากแผลเย็บ 1/2-1 ฟุต หรือนอนชั้นเข้า กางขา ใช้ผ้าคลุมตั้งแต่ท้องจนถึงเท้าวางหลอดไฟระหว่างเท้าทั้งสองให้แผลเย็บอุ่นความร้อนจากหลอดไฟประมาณ 15 นาที
5. ใช้ยาพ่นแผลเย็บ พ่นห่างจากแผลประมาณ 1 ฟุต

รูปที่ 9 แสดงการอยู่ไฟสมัยใหม่ 2

(มณีรัตน์, 2534)

2. การนวด

การนวดเฉพาะที่ทางสูติศาสตร์จะมีการนวดทั้งในระยะตั้งครรภ์ ระยะคลอดและระยะหลังคลอด

● การนวดหญิงระยะคลอด

สามารถทำการนวดได้ตั้งแต่เริ่มเจ็บครรภ์คลอดจนกระทั่งคลอดเสร็จ ทั้งนี้ผู้นวดจะต้องไม่กีดขวางการช่วยเหลือการคลอดของผู้ทำคลอด การนวดในระยะคลอดจะเน้นการนวดเฉพาะที่ซึ่งต้องการผลโดยเร็ว เช่น นวดให้มีลมเบ่งและลดอาการปวด

รูปที่ 10 แสดงการนวดหญิงระยะคลอด

ประโยชน์ของการนวดระยะคลอด

1. ช่วยแก้กล้ามเนื้อแข็งแรง ไม่อ่อนล้าเร็ว แรงเบ่งดี
2. ลดอาการปวดเอว เมื่อยสะโพก
3. ลดความเจ็บปวดจากการเจ็บครรภ์คลอด
4. ช่วยแก้กล้ามเนื้อบริเวณฝีเย็บและกล้ามเนื้อบริเวณช่องคลอดยืดหยุ่นดี ทำให้คลอดง่าย

ข้อควรระวังของการนวดระยะคลอด

1. ตำแหน่งที่นวดและผู้นวดต้องไม่ขัดขวางการช่วยคลอด
2. ไม่มีภาวะแทรกซ้อนในระยะคลอด

วิธีการนวดระยะคลอด

1. ท่านอนหงาย

- นวดต้นขาด้านใน ผู้ถูกนวดนอนหงายในท่าพับขาออกด้านนอก ผู้นวดนั่งในวงขาแล้วใช้เท้าวนที่ต้นขากลับไปกลับมาจะทำให้มีแรงเบ่งดี

- นวดแยกกล้ามเนื้อต้นขาด้านนอก

- นวดน่อง

- ถูบหน้าท้อง

2. ท่านอนตะแคง

- นวดสะเอว

- นวดแนวสันหลัง

● การนวดหญิงระยะหลังคลอด

เนื่องจากการตั้งครรภ์และการคลอดเป็นภาวะที่ทำให้มารดาเกิดความเจ็บปวด ความไม่สบาย อ่อนล้า ไม่มีแรง จึงต้องมีการฟื้นฟูให้ร่างกายกลับสู่สภาพเดิมโดยเร็ว การนวดจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่น่ามาใช้ดูแลหญิงระยะหลังคลอด

รูปที่ 11 แสดงการนวดหญิงระยะหลังคลอด

ประโยชน์ของการนวดระยะหลังคลอด

1. หายจากอาการอ่อนเพลีย
2. ช่วยให้นมคึกหดตัวเร็ว น้ำคาวปลาไหลได้สะดวก มดลูกเข้าอู่เร็ว
3. ช่วยให้ท้องไม่อืด ทำให้การขับถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เป็นไปโดยปกติ
4. ช่วยให้น้ำนมไหลได้สะดวก ไม่คัดตึงเต้านม
5. ลดอาการเจ็บปวดบั้นเอว สะโพก หลังและหน้าขา
6. ลดอาการกล้ามเนื้อเมื่อยล้า

ข้อควรระวังของการนวดระยะหลังคลอด

1. น้ำคาวปลา มีสีแดงและไม่จางลงภายใน 7 วัน
2. มีโรคแทรกซ้อนระยะหลังคลอด เช่น ตกเลือด มีไข้
3. ถ้ามีประวัติตกเลือดจะไม่นวดรุนแรง
4. ควรนวดใน 2-3 วันแรกหลังคลอดและไม่ควรเกิน 7 วัน การนวดจะได้ผลดีที่สุดคือก่อนที่กล้ามเนื้อจะกลับคืนสู่สภาพเดิม

วิธีการนวดระยะหลังคลอด

1. นวดตามขั้นตอนพื้นฐานการนวดทั่วไป
2. นวดเฉพาะส่วนของร่างกาย ได้แก่
 - นวดโดยท้องเข้าหาสะดือ ทำให้นมคึกหดตัวดี และกลับสู่สภาพเดิม
 - นวดในท่านอนคว่ำจะส่งเสริมการไหลออกของน้ำคาวปลา และช่วยกระตุ้นให้นมคึกหดตัวดี
 - นวดสะเอว สะโพก แนวสันหลัง สะบักข้างลำตัว บ่า ต้นคอ ไหล่ ศีรษะ

3. การใช้ตำรับยาสมุนไพร

การเปลี่ยนแปลงธาตุทั้ง 4 ในระยะหลังคลอด ได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงธาตุดิน ภายหลังคลอดมดลูกลดขนาดเล็กลงทันที มดลูกหดตัวเล็กน้อยสูญเสียแรงดันภายในช่องท้อง กล้ามเนื้อหน้าท้องหย่อนตัว เต้านมขยายขนาดใหญ่ขึ้นและมีการสร้างน้ำนม
2. การเปลี่ยนแปลงธาตุน้ำ มีดังนี้
 - ขาดน้ำ เพราะระยะคลอดร่างกายมีการสูญเสียเลือดและเหงื่อจำนวนมาก ภายหลังคลอดจึงมีอาการอ่อนเพลียและกระหายน้ำ
 - การขับถ่ายปัสสาวะ ภายหลังคลอดการถ่ายปัสสาวะเป็นไปอย่างลำบากสาเหตุมาจากมดลูกกดเบียดกระเพาะปัสสาวะ และผลจากการถ่ายปัสสาวะไม่สะดวก ทำให้กระเพาะปัสสาวะไปขัดขวางการหดตัวของมดลูก ทำให้หญิงหลังคลอดตกเลือดเนื่องจากมดลูกหดตัวไม่ดี

- การขับออกและการเปลี่ยนแปลงของน้ำคาวปลา
- การขับน้ำออกทางผิวหนัง เนื่องจากมีปริมาณน้ำเพิ่มขึ้นในตลอดระยะตั้งครรภ์ การปฏิบัติตามกฎหมายไทย คือ การให้หญิงหลังคลอดได้อยู่ไฟอบความร้อนเพื่อขับเหงื่อและของเสียออกจากร่างกาย

- การหลั่งน้ำนม

3. การเปลี่ยนแปลงธาตุไฟ ตามกฎหมายไทยอธิบายว่า หญิงหลังคลอดมีภาวะธาตุไฟหย่อน เนื่องจากการไหลเวียนของเลือดมีอุปสรรค ประกอบกับขณะคลอดต้องใช้พลังงานในการเบ่งคลอด และหญิงระยะคลอดจะไม่ได้รับประทานอาหารเช้า จึงทำให้อ่อนเพลียไม่มีแรง ภายหลังคลอดถ้าไม่ได้รับการแก้ไขภาวะธาตุไฟหย่อนก็อาจกลายเป็นภาวะธาตุไฟพิการได้

ภาวะธาตุไฟหย่อนในหญิงหลังคลอดทำให้เกิดอาการเมื่อยล้า หดแรงแจ้งจึงจำเป็นต้องบำรุงธาตุไฟ โดยการรับประทานอาหารที่มีรสเผ็ดร้อน เช่น จิง ข่า ตะไคร้ พริกขี้หนู พริกไทย กระชาย ขมิ้น ใบกระเพรา กระเทียม หอม และกระเทียม เป็นต้น

4. การเปลี่ยนแปลงธาตุลม ตามกฎหมายไทยอธิบายว่า หญิงหลังคลอดมีภาวะธาตุลมหย่อน สาเหตุมาจากธาตุไฟหย่อนทำให้เกิดแรงขับเคลื่อนของร่างกายน้อย เป็นสาเหตุทำให้การหมุนเวียนของโลหิตเป็นไปได้น้อย หญิงหลังคลอดจึงมีอาการเป็นลมหน้ามืดง่ายกว่าคนปกติ (นัฐกาญจน์, 2547)

จากการเปลี่ยนแปลงธาตุทั้ง 4 ของร่างกายในหญิงระยะหลังคลอดส่งผลให้เกิดความไม่สมดุลของธาตุภายในร่างกาย แพทย์แผนไทยจึงได้มีการใช้ตำรับยาสมุนไพรสำหรับหญิงระยะหลังคลอดเพื่อเพิ่มการขับออกของน้ำคาวปลา การชักมดลูกให้เข้าอู่ และเพิ่มการหลั่งของน้ำนม

ตารางที่ 4 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในการขับน้ำคาวปลาจากตำรายารักษาโรคสตรี ตำรายาโบราณ
จำนวน 17 ตำรับ

สมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ความถี่
พริกไทย	<i>Piper nigrum</i>	Piperaceae	12
ติปติ	<i>Piper chaba</i>	Piperaceae	10
ไพล	<i>Zingiber cassumunar</i>	Zingiberaceae	9
จิง	<i>Zingiber officinale</i>	Zingiberaceae	8
กระเทียม	<i>Allium sativum</i>	Alliaceae	6

(เชาวน์, 2522)

ตารางที่ 5 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในการชกมดลูกเข้าสู่จากตำรายารักษาโรคสตรี ตำรายาโบราณ
จำนวน 5 ตำรับ

สมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ความถี่
พริกไทย	<i>Piper nigrum</i>	Piperaceae	4
กระเทียม	<i>Allium sativum</i>	Alliaceae	3
คิปลี	<i>Piper chaba</i>	Piperaceae	3
เจตมูลเพลิงแดง	<i>Plumbago indica</i>	Plumbaginaceae	2
ขิง	<i>Zingiber officinale</i>	Zingiberaceae	1

(เชาวน์, 2522)

จากตารางที่ 4 และ 5 พบว่าในตำรับยาขับน้ำคาวปลาและชกมดลูกเข้าสู่อุมมีการใช้พริกไทยมากที่สุด เนื่องจากพริกไทยมีฤทธิ์ทำให้กล้ามเนื้อเรียบคลายตัว ส่งผลให้กล้ามเนื้อเรียบบริเวณหลอดเลือดบริเวณมดลูกเกิดการคลายตัวทำให้น้ำคาวปลาถูกผลักออกมาได้มากขึ้นและทำให้ระบบการไหลเวียนของเลือดภายในร่างกายดีขึ้น ส่วนฤทธิ์ smooth muscle stimulant เป็นผลที่ทำให้กล้ามเนื้อมดลูกหดตัวส่งผลให้มดลูกเข้าสู่อุมเร็วขึ้นนั่นเอง

ตารางที่ 6 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในการเพิ่มน้ำนมจากตำรายารักษาโรคสตรี ตำรายาโบราณ
จำนวน 3 ตำรับ

สมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ความถี่
กานพลู	<i>Eugenia caryophyllus</i>	Myrtaceae	3
ดอกบุนนาค	<i>Mesua ferrea</i>	Guttiferae	2
อบเชยเทศ	<i>Cinnamomum zeylanicum</i>	Lauraceae	2
ลูกเรือ	<i>Amomum xanthioides</i>	Zingiberaceae	2
ใบกระวาน	<i>Laurus nobilis</i>	Lauraceae	2

(เชาวน์, 2522)

3. สตรีวัยหลังหมดประจำเดือน

เป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงของระบบสรีรวิทยาของร่างกายในช่วงอายุ 45-59 ปี ที่เต็มไปด้วยโดยธรรมชาติ เกิดเนื่องจากการลดลงของฮอร์โมนเพศที่จำเป็นของสตรี คือ ฮอร์โมนเอสโตรเจน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้มีใช้โรคทั้งทางกายและจิตแต่อย่างใดแต่เป็นการหยุดของรอบเดือนที่เคยมีมาตั้งแต่อายุ 12-13 ปี

ระยะของการหมดประจำเดือน (Menopausal Stage)

ระยะของการหมดประจำเดือน หมายถึง ระยะของการหมดประจำเดือนตามธรรมชาติ เนื่องมาจากการหลังฮอร์โมนเอสโตรเจนลดลง ซึ่งแบ่งโดยพิจารณาจากลักษณะประจำเดือน ระยะเวลาการหายไปของประจำเดือนเป็น 3 ระยะ คือ

1. ระยะก่อนหมดประจำเดือน (Premenopause) หมายถึง สภาวะที่สตรียังคงมีประจำเดือนมาอย่างสม่ำเสมอในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา บางครั้งอาจพบว่ามีประจำเดือนขาดหายไปบ้างแต่ไม่เกิน 3 เดือน โดยทั่วไปภาวะนี้จะเริ่มต้นเมื่ออายุประมาณ 40 ปี

2. ระยะใกล้หมดประจำเดือน (Perimenopause) หมายถึง สภาวะที่สตรีเริ่มมีประจำเดือนมาไม่สม่ำเสมอ ประจำเดือนขาดหายไปบ่อย และ/หรือ ไม่มีประจำเดือนมาเป็นระยะเวลามากกว่า 3 เดือน แต่ไม่เกิน 1 ปี

3. ระยะหลังหมดประจำเดือน (Postmenopause) หมายถึง สภาวะที่สตรีมีประจำเดือนขาดหายไป 1 ปี หรือเกิน 1 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นการหมดประจำเดือนอย่างถาวร

สตรีวัยหมดประจำเดือนก็เป็นคนกลุ่มหนึ่งที่ตำราแพทย์แผนไทยได้ระบุตำรับยาสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคที่เกิดขึ้นกับสตรีวัยนี้เอาไว้ เช่น

- มะเร็ง
- อารมณ์แปรปรวน
- กระดูกพรุน

จากโรคที่เกิดในสตรีวัยหมดประจำเดือนที่มีการรักษาตามแพทย์แผนไทยทั้ง 3 โรคนี้ จะเห็นได้ว่าโรคมะเร็งเป็นโรคที่มีความร้ายแรงที่สุดและเป็นสาเหตุให้ผู้ป่วยถึงแก่ความตายหากไม่ได้รับการรักษาอย่างทัน่วงที

โรคมะเร็งในสตรีที่น่าสนใจคือ โรคมะเร็งที่เกิดเฉพาะในสตรีหรือมะเร็งในสูตินรีเวช ได้แก่ มะเร็งปากมดลูก (Cervical cancer) มะเร็งรังไข่ (Ovarian Cancer) และมะเร็งที่เกิดในสตรีมากกว่าเพศชายคือ มะเร็งเต้านม (Breast Cancer)

โรคมะเร็งทั้ง 3 ชนิดที่กล่าวข้างต้นซึ่งได้แก่ มะเร็งปากมดลูก มะเร็งเต้านม และมะเร็งรังไข่เป็นมะเร็งที่เกิดขึ้นในสตรี พบว่าจะมีความเสี่ยงสูงในสตรีที่มีอายุมากขึ้น และในสตรีวัยหมดประจำเดือน โดยพบว่าสตรีที่มีอายุมากมีโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดมะเร็งปากมดลูกมากกว่าสตรีที่มีอายุน้อย จากการศึกษาพบว่าผู้ป่วยมะเร็งปากมดลูกส่วนใหญ่มียู่มากกว่า 35 ปี (เขาวรัตน์, 2542)

สำหรับมะเร็งเต้านมนั้นพบว่ายี่มีอายุมากยังมีโอกาสเกิดมากขึ้น โดย 75% ของผู้ป่วยโรคมะเร็งเต้านมจะมีอายุมากกว่า 50 ปี (Lindley, 2002) ส่วนมะเร็งรังไข่มักเกิดในสตรีวัยหมดประจำเดือนที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป (Zamboni *et al.*, 2002)

● มะเร็ง

1. มะเร็งปากมดลูก

สาเหตุ

สาเหตุการเกิดมะเร็งปากมดลูกยังไม่สามารถระบุได้ชัดเจน แต่จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า มะเร็งปากมดลูกมีความสัมพันธ์กับการติดเชื้อไวรัสฮิวแมนแพปพิลโลมา (HPV) บริเวณปากมดลูก และอวัยวะเพศภายนอก

ปัจจัยเสี่ยงของพฤติกรรมทางเพศ

- การมีเพศสัมพันธ์เมื่ออายุน้อย
- การมีคู่นอนหลายคน
- การตั้งครรภ์ หรือมีลูกหลายคน
- มีประวัติโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ โดยเฉพาะเชื้อไวรัสหูดหงอนไก่ Human Papilloma Virus (HPV)
- การรับประทานยาคุมกำเนิดเป็นเวลานานๆ

อาการแสดง

มะเร็งปากมดลูกมักพบในสตรีอายุ 45-55 ปี แต่อย่างไรก็ตามอาจมีสตรีส่วนน้อยที่พบมะเร็งปากมดลูกก่อนวัยอันควร และปัจจุบันก็พบในอายุน้อยลง เซลล์ปากมดลูกผิดปกติมักพบในวัยเจริญพันธุ์ มะเร็งปากมดลูกมักไม่มีการแสดงที่ชัดเจน จึงเป็นสาเหตุให้การวินิจฉัยกระทำได้ช้า และมักตรวจพบเมื่อเข้าสู่ระยะลุกลามแล้ว ผู้หญิงส่วนมากมักปฏิเสธการตรวจภายในเพราะอายและกลัว และมักจะไม่มีอาการจึงละเลยการตรวจร่างกาย ดังนั้นมุมมองความคิดและการให้ความรู้แก่ประชาชนจึงเป็นสิ่งสำคัญ อย่างไรก็ตามอาการเตือนอาจมีได้ดังนี้

1. ตกขาวสีเหลือง มีกลิ่น ปนเลือด
2. เลือดออกผิดปกติทางช่องคลอด (อาจพบหลังมีเพศสัมพันธ์)
3. ปวดท้องน้อย (พบในกรณีมะเร็งลุกลามเนื้อเยื่อในช่องเชิงกราน)
4. ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะเป็นเลือด (พบในกรณีมีการลุกลามไปกระเพาะปัสสาวะและลำไส้ใหญ่ส่วนปลาย)
5. เบื่ออาหาร น้ำหนักลด
6. ขาบวม (มะเร็งลุกลามไปที่ต่อมน้ำเหลือง)

2. มะเร็งรังไข่

สาเหตุ

ยังไม่ทราบแน่ชัด แต่พบเหตุส่งเสริมที่ทำให้เกิดมะเร็งรังไข่ดังนี้ คือ

1. สภาพแวดล้อม เช่น สารเคมี อาหาร เนื่องจากพบว่าในประเทศอุตสาหกรรมมีผู้ป่วยเป็นมะเร็งรังไข่มากกว่าประเทศเกษตรกรรม
2. สตรีที่ไม่มีบุตร หรือมีบุตรน้อย
3. ผู้ที่เคยเป็นมะเร็งที่เต้านม มะเร็งมดลูก และมะเร็งระบบทางเดินอาหาร โอกาสเป็นมะเร็งรังไข่มีมากกว่าคนปกติ

อาการ

1. อาจไม่มีอาการ แพทย์ตรวจพบโดยบังเอิญ
2. มีอาการท้องอืดเป็นประจำ
3. มีก้อนในท้องน้อย
4. ปวด แน่นท้อง และถ้าก้อนมะเร็งโตมากจะกดกระเพาะปัสสาวะหรือลำไส้ส่วนปลาย ทำให้ถ่ายปัสสาวะหรืออุจจาระลำบาก
5. ในระยะท้ายๆอาจมีน้ำในช่องท้องทำให้ท้องโตขึ้นกว่าเดิม เบื่ออาหาร ผอมแห้ง น้ำหนักลด

3. มะเร็งเต้านม

อาการ

มะเร็งในระยะเริ่มต้นจะไม่มีอาการเจ็บหรือปวด เมื่อก้อนโตขึ้นจะทำให้เกิดอาการดังต่อไปนี้

1. คลำพบก้อนที่เต้านมหรือใต้รักแร้
2. มีการเปลี่ยนแปลงของขนาดเต้านม
3. มีน้ำไหลออกจากหัวนม หรือเจ็บ หัวนมถูกดึงรั้งเข้าไปในเต้านม
4. ผิวที่เต้านมจะมีลักษณะเหมือนเปลือกส้ม

● อารมณ์แปรปรวน

ผู้หญิงวัยหมดประจำเดือนหลังจากที่รังไข่ (ovary) ไม่สามารถสร้างฮอร์โมนเอสโตรเจน (estrogen) ได้ส่งผลให้ระดับฮอร์โมนในร่างกายขาดสมดุลอีกครั้ง นอกจากจะมีผลต่อภาวะทางด้านร่างกายแล้วยังส่งผลต่อภาวะทางด้านจิตใจด้วย สตรีในช่วงอายุนี้จะมีอารมณ์ที่แปรปรวนง่าย สภาพการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย สังคม รวมทั้งเศรษฐกิจก็เป็นปัจจัยเสริมให้เกิดภาวะอารมณ์แปรปรวนของสตรีอีกด้วย

● กระดูกพรุน

ผู้หญิงวัยหมดประจำเดือนหลังจากที่รังไข่ (ovary) ไม่สามารถสร้างฮอร์โมนเอสโตรเจน (estrogen) ได้แล้วภายใน 5-10 ปี จะทำให้มีการสูญเสียกระดูกอย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้กระดูกมีปริมาณลดลงเป็นผลให้กระดูกแตกหักได้ง่ายจนอาจเกิดอาการที่เรียกว่า “กระดูกพรุน (osteoporosis)” ได้นั่นเอง กระดูกพรุน (osteoporosis) แบ่งได้เป็น 2 ชนิดใหญ่ ๆ ดังนี้

1. กระดูกพรุนปฐมภูมิ (Primary osteoporosis) มีสาเหตุมาจาก

1.1 postmenopausal osteoporosis จะเกิดหลังจากที่หมดประจำเดือนแล้วประมาณ 10 ปีจะพบมากในสตรีอายุประมาณ 60-70 ปี จะมีการสูญเสียกระดูกส่วน trabecular ซึ่งมีผลทำให้กระดูกสันหลังแตกหักได้ง่าย และมีการแตกหักของกระดูกส่วน distal นอกจากนี้ยังมีอาการอื่นๆ เช่น ปวดหลังทั้งชนิดเฉียบพลันและเรื้อรัง, kyphosis และความสูงลดลง

1.2 senile osteoporosis มักจะเกิดกับคนที่มีอายุมากกว่า 70 ปีขึ้นไปซึ่งจะเป็นได้ทั้งในผู้หญิงและผู้ชาย โดยจะมีการสูญเสียกระดูกส่วน cortical และ trabecular ซึ่งจะทำให้กระดูกสะโพก และกระดูกสันหลังแตกหักได้ง่าย การที่กระดูกสันหลังแตกหักจะทำให้เกิดอาการปวดหลัง และ kyphosis ได้ และการที่สะโพกแตกหักจะมีปัญหามากเพราะจะไม่สามารถทำให้ยืนด้วยตัวเองหรือทำอะไรด้วยตัวเองได้จนอาจถึงตายได้

2. กระดูกพรุนทุติยภูมิ (Secondary osteoporosis) มีสาเหตุมาจาก

2.1 Cushing's syndrome (รวมทั้งที่เกิดจากการใช้ glucocorticoid)

2.2 Hyperthyroidism

2.3 ต่อมสืบพันธุ์เพศชายเสื่อมไม่เจริญเติบโต (hypogonadism)

2.4 ไม่สามารถเคลื่อนไหวได้ (immobilization)

2.5 ได้รับ heparin เป็นเวลานาน (chronic heparin administration)

2.6 Osteogenesis imperfecta และอาการผิดปกติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยเสี่ยงอื่นๆ ที่จะทำให้เกิดโรคกระดูกพรุนได้อีก

- คนที่มีรูปร่างผอม เนื่องจากเซลล์ไขมันสามารถที่จะเปลี่ยนสภาพของฮอร์โมนที่ขับออกจากต่อม adrenal ให้กลายเป็นฮอร์โมน estrogen ได้ เพราะฉะนั้นคนผอมที่มีเซลล์ไขมันน้อยก็ทำให้มีโอกาสที่จะทำให้เกิดกระดูกพรุนได้ง่าย

- คนที่ได้รับประทานอาหารที่มีแคลเซียมต่ำ เพราะแคลเซียมมีความสำคัญต่อกระดูกอย่างมาก

- คนที่ไม่ชอบออกกำลังกาย เพราะการออกกำลังกายนั้นจะมีผลต่อการหดตัวของกล้ามเนื้อซึ่งจะไปกระตุ้นพัฒนาการของกระดูกนั่นเอง

- คนที่ชอบสูบบุหรี่ ดื่มกาแฟและสุรา เพราะการดื่มกาแฟมากๆ จะไปขัดขวางการดูดซึมของแคลเซียม เพราะฉะนั้นไม่ควรดื่มกาแฟเกินวันละ 3 ถ้วย
- อาหารที่มีโปรตีนสูง ซึ่งยังไม่ทราบกลไกมากนัก แต่อาจทำให้เกิดกรดขึ้นมากเนื่องจากการย่อยเนื้อ และร่างกายก็นำแคลเซียมออกจากกระดูกเพื่อที่จะทำให้กรดนั้นเป็นกลาง
- ประวัติครอบครัว

ภูมิปัญญาไทยที่ใช้ในสตรีวัยหลังหมดประจำเดือน

- การใช้ตำรับยาสมุนไพร

ตารางที่ 7 แสดงสมุนไพรที่พบบ่อยในตำรับยารักษามะเร็ง จำนวน 19 ตำรับ

สมุนไพร	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อวงศ์	ความถี่
ห้วข้าวเย็นเหนือ	<i>Smilax corbularia</i>	Smilacaceae	11
ห้วข้าวเย็นใต้	<i>Dioscoria membranacea</i>	Dioscoreaceae	10
ขันทองพยาบาท	<i>Suregada multiflora</i>	Euphorbiaceae	4
	<i>Siphonodon celastrineus</i>	Celastraceae	
ห้วร้อยรู	<i>Hydnophytum formicarum</i>	Rubiaceae	3
ไฟเดือนห้า	<i>Ludwigia hyssopifolia</i>	Onagraceae	3

(วิสันต์, 2545), (วิพุธ โยคะ และคณะ, 2540), (อรุณพร และคณะ, 2541), (เพ็ญเพ็ญ, 2538) (ดาลัด, 2529), (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง, 2540)

จากตาราง พบว่าสมุนไพรที่มีการใช้ในตำรับยารักษามะเร็งมากที่สุดคือห้วข้าวเย็น โดยห้วข้าวเย็นเหนือมีความถี่ในการใช้มากกว่าห้วข้าวเย็นใต้ จากการศึกษาพบว่าห้วข้าวเย็นมีฤทธิ์ในการลดการอักเสบ และเพิ่มระดับภูมิคุ้มกันของร่างกายได้ (Jiang and Xu, 2001)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำรวย ทรัพย์เจริญ (1989) ได้ศึกษาประวัติศาสตร์การแพทย์แผนไทย ระบบการวินิจฉัย และการรักษาโรคในตำราแผนโบราณตลอดจนสรุปทฤษฎีต่างๆไว้อย่างเป็นระบบ โดยตรวจสอบกับผู้ป่วยจำนวน 92 คน พบว่าผู้ป่วยจำนวนมากมีความผิดปกติของธาตุลม (วาโยธาตุ) ซึ่งสัมพันธ์กับทฤษฎีที่ว่าด้วยเรื่องฤดูกาล และอายุกับความเจ็บป่วย และพบว่าผู้ป่วยส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุด้วย

มุกิตา เสถียรวัฒนชัย (2540) ได้ศึกษาลักษณะสตรี การมีระดู การเกิดเนื้องอกทางนรีเวช ตามทฤษฎีแพทย์แผนไทย (A Study of Menstruation and the Incidence of Gynaecological Tumour Among Different Female Types from the Perspective of Thai Traditional Medicine) เพื่อศึกษา ทฤษฎีและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเกิดเนื้องอกทางนรีเวช ผลการศึกษาพบว่าลักษณะธาตุเจ้าเรือน และลักษณะอาการขณะมีระดู ตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทยนั้นไม่มีความเกี่ยวข้องกับโอกาสใน การเกิดเนื้องอกทางนรีเวช แต่พฤติกรรมและปัจจัยภายนอก (สิ่งแวดล้อม) ต่างหากที่เป็นสาเหตุ แห่งการเกิดโรคทั้งสิ้น การวินิจฉัยหาสาเหตุของโรค ตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทย หาก ทำการศึกษาโดยแยกส่วนจะไม่สามารถสรุปได้ว่า แต่ละปัจจัยสัมพันธ์กับการเกิดโรค เพราะ การแพทย์แผนไทยเป็นระบบการแพทย์แบบองค์รวม ดังนั้นการศึกษาองค์ความรู้ตามทฤษฎี การแพทย์แผนไทยจึงมีความจำเป็นต้องศึกษาปัจจัยต่างๆไปพร้อมกัน

การสัมมนาโครงการกฎหมายเพื่อสนับสนุนการพัฒนายาไทยและยาสมุนไพร เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ.2538 ได้นำเสนอสถิติการจดทะเบียนตำรับยาแผนโบราณที่ผลิตในประเทศไทย (สำหรับมนุษย์) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2526-2529 จำนวน 1,632 ตำรับ ซึ่งเทียบเท่ากับครึ่งหนึ่งของทะเบียน ตำรับยาที่ผลิตในประเทศทั้งหมด สามารถแบ่งกลุ่มการรักษาได้ 27 กลุ่มอาการ และจากการ นำเสนอดังกล่าว พบว่ายาแผนโบราณที่มีการขึ้นทะเบียนตำรับยามากที่สุด ได้แก่ ยาโลหิตสตรี ยา บำรุงโลหิต ยาฟอกโลหิต ยาขับน้ำคาวปลา ยาประสมร้อนนม และยาครรภ์รักษา มีตำรับยาทั้งสิ้น 252 ตำรับ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 15.44 ของตำรับยาทั้งหมด รองลงมาใน 5 อันดับ คือกลุ่มของยาแก้ไข้ ร้อยละ 11.70 ยาหอม ร้อยละ 11.27 ยาธาตุร้อยละ 7.67 ยาเขียวร้อยละ 7.47 และยาลม ร้อยละ 7.10

จินดาพร ฐิพัฒน์ (2539) รวบรวมตำรับยาแผนโบราณ-ยาสามัญประจำบ้าน ไว้ใน หนังสือเรื่องเภสัชเวทกับตำรายาแผนโบราณ ได้รวบรวมตำรายาตามประกาศของกระทรวง สาธารณสุขเรื่องยาสามัญประจำบ้านฉบับที่ 2 ลงวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ.2537 ไว้ 27 ตำรับ พบว่า มี ตำรับยาที่เกี่ยวข้องกับโรคโลหิตสตรีจำนวน 3 ตำรับ ได้แก่ ตำรับยาบำรุงโลหิต ตำรับยาไฟห่าทอง และตำรับยาไฟประลัยกัลป์

สุนันทา ช่างนิชเศรษฐ (2548) ได้ทำการศึกษากลุ่มอาการก่อนมีประจำเดือน อาการปวด ประจำเดือน และการปฏิบัติในการบรรเทาอาการของนักศึกษาสตรี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ พบว่ากลุ่มอาการก่อนมีประจำเดือนในนักศึกษาสตรีมีอุบัติการณ์ค่อยๆเพิ่มขึ้นจาก 7 วันก่อนมี ประจำเดือน จนกระทั่งสูงสุดในช่วง 1 วันก่อนมีประจำเดือน หรือระหว่างมีประจำเดือนวันที่ 1 หลังจากนั้นค่อยๆ ลดลง อาการที่พบได้มากในช่วง 1 วัน ก่อนมีประจำเดือน คือ เต้านมคัดตึง รองลงมาได้แก่อารมณ์หงุดหงิด ปวดท้องน้อย ปวดเมื่อยหลัง มีสิว และระหว่างมีประจำเดือน พบ

อาการปวดท้องน้อยมากที่สุด รองลงมาได้แก่อาการหูดหงิด ด้านมดตึง ปวดเมื่อยหลัง อ่อนเพลีย และมีสีว

นักศึกษาสตรีใช้ยาในการบรรเทาอาการปวดท้องร้อยละ 41.5 โดยยาที่ใช้ได้แก่ Paracetamol, Ibuprofen, Ponstan, Buscopan ส่วนวิธีอื่นๆ ได้แก่ การประคบกระเป๋าน้ำร้อน การดื่มน้ำอุ่น การนวดด้วยตัวเอง การออกกำลังกายแบบแอโรบิค โยคะ หรือพัก

อรอนงค์ ดิเรกบุษราคม (2540) ทำการศึกษาเรื่องการให้ความหมายของการหมดระดูและการจัดการด้านสุขภาพและสังคมของข้าราชการหญิงวัยหมดระดู ซึ่งได้ให้ความหมายของการหมดระดูไว้มากกว่า 1 ความหมาย โดยคนหนึ่งอาจให้ความหมายหลายความหมายซ้อนกันอยู่ มีทั้งความหมายที่เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกาย ผิวพรรณ ไปจนถึงการขาดฮอร์โมน ซึ่งเป็นทั้งความหมายทางบวกและทางลบ การให้ความหมายจะส่งผลต่อการเลือกวิธีการจัดการทางด้านสุขภาพ ผู้ที่ให้ความหมายการหมดระดูตามธรรมชาติ จะมีแบบแผนการเลือกการจัดการตามธรรมชาติ ในขณะที่ผู้ให้ความหมายการหมดระดูไปในทางลบ และเป็นผู้ที่ให้คุณค่ากับความสวยงาม จะมีโอกาสที่จะใช้ฮอร์โมนทดแทนในการบำบัด

เหตุผลการใช้ฮอร์โมนทดแทนที่สำคัญของข้าราชการหญิง กลุ่มตัวอย่างคือ การชะลอความชราและภาวะกระดูกพรุน โดยมักพึ่งพาระบบการแพทย์มากกว่าการปฏิบัติด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามพบว่ากลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาจะเป็นกลุ่มของผู้มีความรู้ แต่การได้รับข้อมูลที่มีผลต่อการตัดสินใจในการดูแลสุขภาพของตนเอง โดยเฉพาะในเรื่องของการใช้ฮอร์โมนทดแทนในโรคมะเร็งและการดูแลสุขภาพด้วยวิธีตามธรรมชาติของสตรีวัยหมดระดูยังมีน้อย

นัตตา ปริญญาพันธ์ และคณะ (2539) ได้ทำการศึกษาการใช้ยาสมุนไพร ยาแผนโบราณ ของหญิงตั้งครรภ์และหลังคลอด ในโรงพยาบาลแม่และเด็กพบว่าร้อยละ 69.4 ของหญิงตั้งครรภ์ ใช้ยาสมุนไพรและยาแผนโบราณ ร้อยละ 95.6 นิยมใช้วิธีการดื่มน้ำมะพร้าวอ่อนในระยะตั้งครรภ์ โดยให้เหตุผลว่าต้องการให้ทารกผิวพรรณดี เนื้อตัวสะอาด ไม่มีไข ซึ่งเมื่อทดสอบแล้วพบว่าไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อการไม่มีไขของทารกระหว่างการดื่มน้ำมะพร้าวอ่อน

ร้อยละ 72.5 ของหญิงหลังคลอด นิยมใช้ยาสมุนไพรและยาแผนโบราณทั้งกับตนเองและทารกโดยใช้เป็นยากิน ร้อยละ 86.3 โดยยากินเกือบทั้งหมดกินเพื่อขับน้ำคาวปลา และให้มดลูกเข้าสู่ส่วนยาทาภายนอกที่นิยมใช้สูงสุดคือ การอบสมุนไพร รองลงมาเป็นการอาบน้ำสมุนไพรและการประคบอบฟิเซีย ประคบหม้อเกลือ รมควันตา และพอกหน้าท้อง สมุนไพรที่ใช้มากเรียงตามลำดับ

คือ ใบมะขาม ใบตะไคร้ และไพล ส่วนยาที่ใช้กับทารก พบว่ามีการใช้ใบกระเพราผสมปูนแดงทาท้อง แก่ท้องอืดมากที่สุด รองลงมาคือหัวหอม

สมรทิพย์ สุรพงษ์ และคณะ (2522) รวบรวมผลการศึกษาศึกษาการตรวจสอบยาบำรุงเลือดแผนโบราณจำนวน 20 ตำรับ ที่มารดาได้รับประทานในระหว่างการให้นมบุตรส่งผลให้ทารกมีสถานะเลือดออกโดยไม่ทราบสาเหตุ เนื่องจากคาดว่ายาพวกนี้จะมีสาร Coumarin และอนุพันธ์ที่มีฤทธิ์ยับยั้งการแข็งตัวของเลือดได้ ซึ่งทำการทดลองทางเคมีและ Thin layer chromatography ปรากฏว่ายาตัวอย่างมีสาร Dicoumerol และ เชื้อรา *Penicillium spp.*

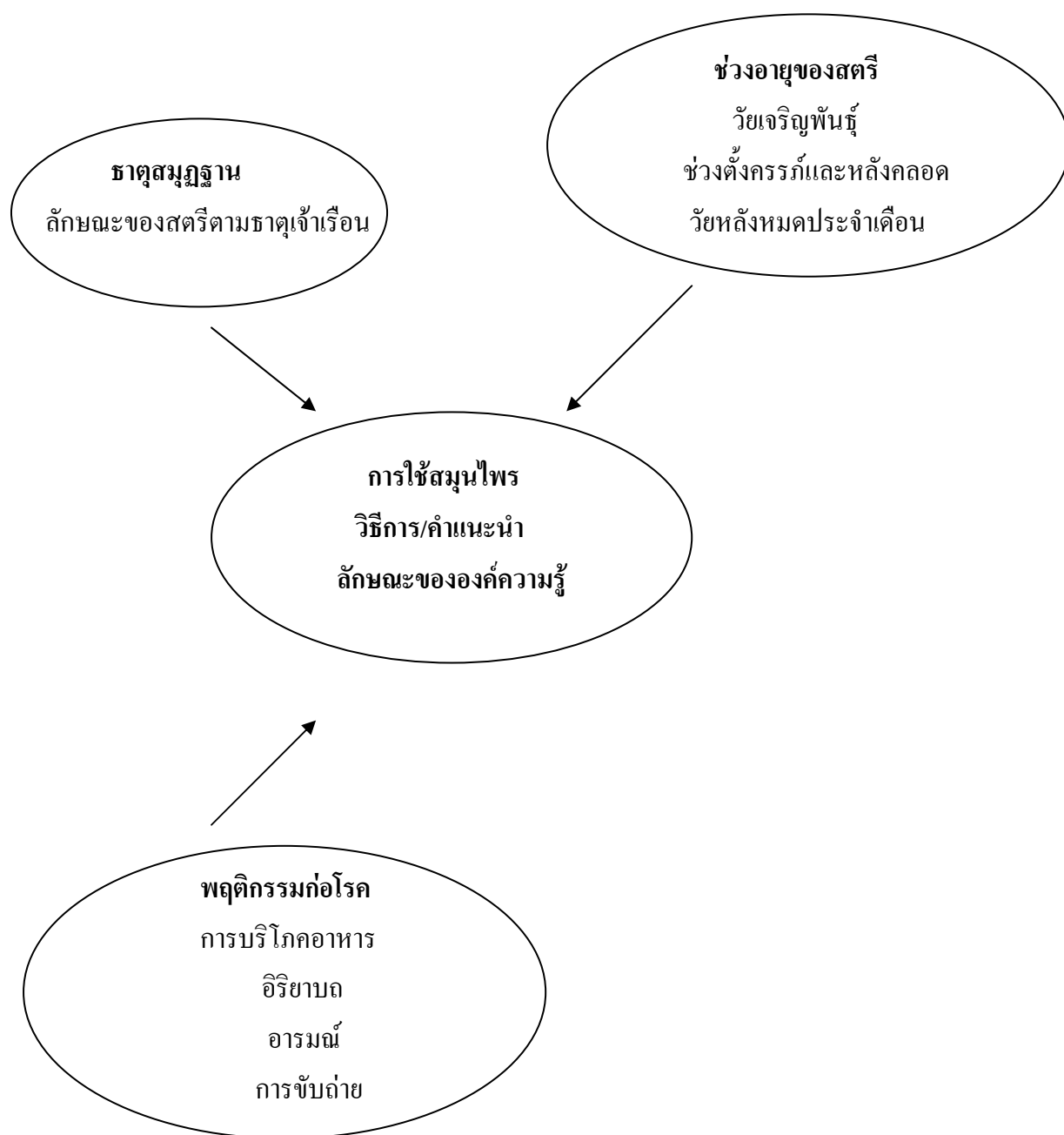
บุษยา กาญจนโนภาส และคณะ (2534) ได้ทำการศึกษาและตรวจหา Dicoumerol ในยาสูตรแผนโบราณ เนื่องจากมีสถิติของเด็กที่เป็นเลือดออกในสมองมากขึ้น โดยอาจเป็นผลมาจากการที่มารดาได้รับประทานยาสูตรแผนโบราณเพื่อบำรุงครรภ์เป็นประจำ จากสูตรตำรับยาสมุนไพรซึ่งประกอบด้วย 9 ชนิด คือ โกฐหัวบัว ลูกเร่ว ระย้อม ดีปลี แก่นฝาง อบเชย กานพลู ใบยี่เก และโกฐเชียง จากการทดสอบ พบว่าโกฐหัวบัวเป็นสมุนไพรเพียงชนิดเดียวที่พบ Dicoumerol และยังพบอีกว่ายาแดงเหล้า ซึ่งได้แก่ยาสูตรเบนโล ยาสูตรมิสิงเห ยาสูตรตราเสือขาว ยาผงแสงสว่างตราค้างคาว ยาสูตรเพ็ญภาค ยาปอคุณเฒ่าบ๊อ และยาสูตรตรานางฟ้า มีสาร Dicoumerol ด้วยเช่นกัน จึงเป็นไปได้ว่า ยาแดงเหล้า อาจเป็นปัจจัยเสี่ยงส่วนหนึ่ง ซึ่งมีผลทำให้เด็กมีเลือดออกในสมองได้

แก้ว กังสดาลอำไพ และวรรณิ โรจนโพธิ์ ได้ทำการประเมินความเป็นพิษของยาบำรุงโลหิตสตรี โดยการทดสอบทางพิษวิทยาระยะสั้น พบว่ายาบำรุงโลหิตสตรีที่เก็บจากร้านขายยาในกรุงเทพฯ จำนวน 8 ตำรับ ไม่มีฤทธิ์ก่อการกลายพันธุ์ แต่เมื่อทำปฏิกิริยากับเกลือไนเตรดในสภาวะกรด จะเกิดสารใหม่ซึ่งมีฤทธิ์ก่อการกลายพันธุ์ เมื่อทำการทดลองต่อโดยใช้กระบวนการ HMA และวัดศักยภาพการก่อการกลายพันธุ์จากปัสสาวะของหนูที่ได้รับยา พบว่าไม่สามารถยืนยันฤทธิ์การก่อการกลายพันธุ์ของยาตัวอย่างในสัตว์ทดลองได้ ซึ่งเข้าใจว่าอาจเนื่องมาจากปริมาณยาและเกลือไนเตรดที่ให้แก่สัตว์ทดลองน้อยเกินไปหรือกระบวนการทำลายสารพิษในสัตว์ทดลองสามารถทำลายสารพิษได้ดี แต่อย่างไรก็ตามผู้บริโภคยาประเภทนี้ควรคำนึงถึงระยะเวลาหรือช่วงเวลาในการบริโภคยาและไม่ควรบริโภคยาในช่วงที่มีอาหารในท้อง เพื่อป้องกันการเกิดปฏิกิริยากับเกลือไนเตรดซึ่งอาจส่งผลให้เกิดการกลายพันธุ์ได้

จันทนา กิตติกุลเมธี และคณะ (2530) ได้ศึกษามาตรฐานของยาแผนโบราณบรรจุเสร็จ (ยาสูตร) 4 ชนิด ได้แก่ ยาสูตรเพ็ญภาค ยาสูตรเบนโล ยาสูตรมิสิงเห และยาสูตรแสงสว่างตราค้างคาว พบว่ายาสูตรเหล่านี้มีเชื้อแบคทีเรียสูง เมื่อเปรียบเทียบกับยารับประทานที่มีการกำหนดตาม

USP XX ถึงแม้ว่ายาสตรีทั้ง 4 ชนิดจะมีองค์ประกอบของสมุนไพรตามที่ระบุและไม่มีการปนปลอมของเมทานอล (methanol) จึงมีความเห็นว่าการควบคุมคุณภาพยาแผนโบราณบรรจุเสร็จ อีกทั้งควบคุมคุณภาพของสมุนไพรและวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต เพื่อคุ้มครองผู้บริโภค และเป็นการส่งเสริมการใช้สมุนไพรเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาทางด้านงานสาธารณสุข

กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาองค์ความรู้ และ ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในภาคใต้ของประเทศไทย ตลอดจนวิเคราะห์การใช้สมุนไพรในตำรายาแผนโบราณและการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านในการรักษาโรคหรืออาการผิดปกติของสตรี โดยใช้วิธีการศึกษาจากการรวบรวมวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง การศึกษาเป็นรายบุคคลด้วยการ สัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth interview) เพื่อศึกษาแบบแผนเฉพาะในเรื่องภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านที่มีความแตกต่างกันตามปัจเจกบุคคล และการวิจัยในครั้งนี้ยังได้ศึกษาภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านในภาพรวม โดยใช้เทคนิคการสนทนากลุ่มในเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Focused ethnographic study: FES) ซึ่งเป็นวิธีการที่สะท้อนให้เห็นความคิดของหมอพื้นบ้านในการใช้สมุนไพรในการรักษาโรภายในวัฒนธรรมเฉพาะของหมอพื้นบ้านภาคใต้ด้วยกัน วิธีการนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงการ แยกแยะองค์ความรู้ตามลักษณะความชำนาญของหมอพื้นบ้านแต่ละแห่ง

1. ลักษณะข้อมูล

- 1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้วยวิธีการ สัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) และการจัดประชุมสนทนากลุ่มย่อย (Focus group)
- 1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ วารสาร วิทยานิพนธ์ วิทยานิพนธ์ บทความ และวารสารอิเล็กทรอนิกส์ ทั้งของประเทศไทยและต่างประเทศ มาใช้ประโยชน์ในส่วนของภาคทฤษฎี ตัวแบบงานวิจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ขอบเขตของประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ คือ

- 1) ประชากร คือ หมอพื้นบ้านภาคใต้ของประเทศไทย
- 2) กลุ่มตัวอย่างและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง คือ หมอพื้นบ้านที่เชี่ยวชาญเฉพาะโรคสตรีทั้ง 3 ระยะ ที่ให้ความร่วมมือในการทำวิจัยจำนวน 34 คน จากจังหวัดพัทลุง 20 คน สงขลา 8 คน ยะลา 5 คน และนราธิวาส 1 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) และสัมภาษณ์เชิงลึก โดยแบบสอบถามจะสร้างขึ้นเอง และดัดแปลงจากงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึกจะเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านที่ชำนาญเฉพาะโรคสตรี และนำผลของการสัมภาษณ์เชิงลึกมาดัดแปลงและพัฒนาเป็นแบบสอบถาม โดยแบบสอบถามจะประกอบด้วยข้อคำถามแบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา อาชีพหลัก ระยะเวลาประสบการณ์การรักษาโรค

ตอนที่ 2 ภูมิหลังการเป็นแพทย์พื้นบ้าน ประกอบด้วย เหตุสนใจในการเป็นแพทย์พื้นบ้าน แหล่งที่มาของความรู้ทางการแพทย์ที่ใช้ โรคหรืออาการที่มีความเชี่ยวชาญมากที่สุด

ตอนที่ 3 วิชาการรักษาโรคทั่วไปของแพทย์พื้นบ้าน ประกอบด้วย การปฏิบัติตนของหมอพื้นบ้าน วิธีการวินิจฉัยและรักษาอาการของโรค

ตอนที่ 4 โรคเฉพาะสตรี แบ่งเป็นส่วนๆตามช่วงของวัยของสตรี ได้แก่ สตรีวัยเจริญพันธุ์ สตรีในช่วงตั้งครรภ์และคลอดบุตร และสตรีในช่วงวัยหลังหมดประจำเดือน ซึ่งข้อมูลจะประกอบด้วย ชื่อโรค อาการของโรคที่พบบ่อยและเชี่ยวชาญ ข้อมูลโรคต่างๆซึ่งประกอบด้วย สาเหตุการเกิดโรค อาการของโรค การป้องกันโรค และวิธีการรักษาโรค โดยจะแยกเป็นโรคๆในแต่ละช่วงอายุ เช่น ในวัยเจริญพันธุ์จะประกอบด้วย ตกขาว ปวดประจำเดือน ไข้ทับระดู/ระดูทับไข้ และอาการระดูมาไม่ปกติ ในช่วงวัยหลังหมดประจำเดือน ได้แก่ อาการร้อนวูบวาบ กระดุกพ룬 และมะเร็ง ส่วนในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอดจะเป็นหัวข้อของวิธีการหรือคำแนะนำการปฏิบัติตัว เช่น การนวด การอยู่ไฟ อาหารและการปฏิบัติตัว เป็นต้น

4. การทดสอบเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษานี้ ผู้ศึกษาได้สร้างข้อความที่เป็นคำถาม จากการศึกษากรอบแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เมื่อสร้างแบบสอบถามได้แล้ว ผู้วิจัยได้ทำการทดสอบคุณภาพของแบบสอบถามโดย

การทดสอบหาความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม (Validity)

ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นให้ตรงกับเนื้อหาที่จะทำการวิจัยและสอดคล้องวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทั้งในด้านโครงสร้าง (Construct validity) และความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content validity) และได้้นำแบบสอบถามที่ได้สร้างเสร็จแล้วไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ 5 ท่าน ได้แก่ รศ. ดร. อรุณพร อธิรัตน์, รศ. ดร. อนุมิจิต สุภาวิตา, อ. รัชเกียรติ จิรันทร, อ. ประกอบ อุบลขาว และนางปราณี รัตนสุวรรณ ทำการตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม และครอบคลุมเนื้อหาสาระ หลังจากนั้นผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้รับการปรับปรุงแล้วนำไปให้ผู้ประสานงานโครงการพิจารณาความสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่งก่อนนำไปทดสอบกับผู้เก็บข้อมูลก่อนลงเก็บข้อมูลในพื้นที่จริง

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้าน เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาโรคหรืออาการผิดปกติของสตรี เพื่อให้เข้าถึงข้อมูลทั้งในลักษณะกว้างและแคบแบบเจาะลึก ในแง่ของหมอพื้นบ้านที่ใช้มุมมอง องค์ความรู้ของตัวเอง (Emic view) เป็นหลัก การวิจัยนี้จึงได้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย ในลักษณะการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ดังนี้

5.1 การสัมภาษณ์ระดับลึก (Indepth interview) หมอพื้นบ้านจำนวน 24 คน โดยให้ผู้ช่วยนักวิจัยพูดคุย และสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้างและแบบไม่มีโครงสร้าง เนื้อหาในการสัมภาษณ์แต่ละรายบุคคล มีทั้งเป็นแบบประวัติชีวิต (Life history) รายละเอียดการใช้สมุนไพรในการรักษา รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับวิสัยทัศน์ของการใช้สมุนไพรตามแบบพื้นบ้าน

5.2 จัดสนทนากลุ่ม (Focus ethanographic study) หมอพื้นบ้านจำนวน 10 คน เป็นการเลือกศึกษาเฉพาะกลุ่มหมอพื้นบ้านที่มีความเชี่ยวชาญในการรักษาด้วยการใช้สมุนไพร การจัดสนทนากลุ่มโดยมีหมอพื้นบ้านเข้าร่วมจำนวน 10 คน จากจังหวัดต่างๆในภาคใต้ ได้แก่ พัทลุง สงขลา และยะลา

อุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

1. แบบสัมภาษณ์
2. แนวคำถามในการสนทนากลุ่ม
3. เทปบันทึกเสียง
4. เทปบันทึกภาพ

6. สถิติที่ใช้ในการวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS/PC⁺ VERSION 10 (Statistical Package for Social Science/Personal Computer Plus Version 10) ในการจัดการกับข้อมูลและคำนวณผลทางสถิติ ผู้วิจัยกำหนดวิธีการคำนวณทางสถิติ ดังนี้

สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ (frequency) และร้อยละของกลุ่มตัวอย่างในการแจกแจงความถี่ (Percentage of Frequency) สำหรับวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

- ข้อมูลทั่วไป ได้แก่ วันเดือนปีที่เก็บข้อมูล สถานที่เก็บข้อมูล และผู้เก็บข้อมูล
- ข้อมูลลักษณะส่วนบุคคลของแพทย์พื้นบ้าน ได้แก่ ลักษณะทางประชากรศาสตร์ เพศ อายุ สถานภาพสมรส การศึกษา
- ข้อมูลภูมิหลังการเป็นแพทย์พื้นบ้าน
- ข้อมูลวิธีการรักษาโรคทั่วไปของแพทย์พื้นบ้าน
- ข้อมูลโรคเฉพาะสตรีและวิธีการรักษาของแพทย์พื้นบ้านแยกเป็น สตรีวัยเจริญพันธุ์ สตรีในช่วงตั้งครรภ์และคลอดบุตร และสตรีวัยหลังหมดประจำเดือน

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรพื้นบ้านภาคใต้เกี่ยวกับโรคสตรีนี้จะนำเสนอข้อมูลออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การนำเสนอในรูปของการแจกแจงความถี่ลักษณะข้อมูลโดยรวมของกลุ่มตัวอย่างโดยในแต่ละหัวข้อจะประกอบด้วย

- การแจกแจงความถี่ลักษณะประชากรศาสตร์ของหมอพื้นบ้าน
- การแจกแจงความถี่ภูมิหลังการเป็นหมอพื้นบ้านและการรักษาโรค
- การแจกแจงความถี่ข้อมูลวิธีการรักษาโรคทั่วไป
- การแจกแจงความถี่ข้อมูลแนวคิดเกี่ยวกับโรคเฉพาะสตรีในวัยเจริญพันธุ์
- การแจกแจงความถี่ข้อมูลแนวคิดเกี่ยวกับโรคเฉพาะสตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด
- การแจกแจงความถี่ข้อมูลแนวคิดเกี่ยวกับโรคเฉพาะสตรีในวัยหลังหมดประจำเดือน

ส่วนที่ 2 การนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth interview) โดยนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและที่มาของการมีส่วนร่วมในการรักษาโรคสตรี โดยใช้การแพทย์แผนไทยเป็นรายบุคคล

ส่วนที่ 3 การนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม (Focus group) หมอพื้นบ้านในภาคใต้ในลักษณะขององค์ความรู้ วิธีการ และเทคนิคในการรักษาอาการของสตรีในวัยหรือช่วงต่างๆตามความถนัด ให้หมอพื้นบ้านได้มีการสนทนาแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาอาการของผู้ป่วย

ส่วนที่ 1 การนำเสนอในรูปแบบของการแจกแจงความถี่ลักษณะข้อมูลโดยรวมของกลุ่มตัวอย่าง

จากการรวบรวมลักษณะข้อมูลโดยรวมของกลุ่มตัวอย่างที่เป็นหอพื้นบ้านที่มีความชำนาญเกี่ยวกับโรคสตรีจำนวน 34 คน เป็นดังต่อไปนี้

ตารางที่ 8 แสดงความถี่และร้อยละของลักษณะข้อมูลทั่วไปส่วนบุคคลของประชากรศาสตร์ของแพทย์พื้นบ้าน

ลักษณะทางประชากรศาสตร์	ลักษณะทั่วไป	ความถี่	ร้อยละ
จังหวัด	- พัทลุง	20	58.82
	- สงขลา	8	23.53
	- ยะลา	5	14.71
	- นราธิวาส	1	2.94
	รวม	34	100.0
เพศ	- ชาย	23	67.65
	- หญิง	11	32.45
	รวม	34	100.0
อายุ (ปี)	- ค่าเฉลี่ย	66.00	
	- ฐานนิยม	72	
	- อายุมากที่สุด	104	
	- อายุน้อยที่สุด	42	
ศาสนา	- อิสลาม	20	58.82
	- พุทธ	14	41.18
	รวม	34	100.0
ประเภทการดำรงอาชีพ	- หอพื้นบ้าน (ไม่มีใบ บ.ว.)	32	94.12
	- หอพื้นบ้าน (มีใบ บ.ว.)	2	5.88
	รวม	34	100.0
สถานภาพสมรส	- สมรส	22	64.71
	- หม้าย/หย่า	1	2.94
	- โสด	11	32.35
	รวม	34	100.0

ลักษณะทางประชากรศาสตร์	ลักษณะทั่วไป	ความถี่	ร้อยละ
การศึกษาสูงสุด	- ไม่ได้เรียน	7	20.60
	- ประถมศึกษา	21	61.76
	- มัธยมศึกษา	3	8.82
	- สูงกว่ามัธยมศึกษา	3	8.82
	รวม	34	100.0
ความสามารถใน การอ่าน-เขียน	- อ่านเขียนได้คล่อง	28	82.35
	- อ่านเขียนไม่ได้	6	17.65
	รวม	34	100.0
อาชีพหลัก	- เกษตรกรรม	10	29.41
	- หอมพื้นบ้าน	18	52.95
	- ค้าขาย	4	11.76
	- รับราชการ	1	2.94
	- แม่บ้าน	1	2.94
	รวม	34	100.0
อาชีพเสริม	- ผลิตยาสมุนไพรขาย	3	8.82
	- วิทยากรแพทย์แผนไทย	3	8.82
	- หอมพิธีกรรม	1	2.94
	- ไม่มีอาชีพเสริม	27	79.42
	รวม	34	100.0

จากตารางที่ 8 ลักษณะข้อมูลทั่วไปส่วนบุคคลของแพทย์พื้นบ้าน พบว่าแพทย์พื้นบ้านส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดพัทลุง 20 คน คิดเป็นร้อยละ 58.82 รองลงมาคือจังหวัดสงขลา 8 คน คิดเป็นร้อยละ 23.53 และจังหวัดยะลา 5 คน คิดเป็นร้อยละ 14.71 จากหอมพื้นบ้านทั้งหมด 34 คน เป็นเพศชายร้อยละ 67.65 เพศหญิงร้อยละ 32.45 ซึ่งส่วนใหญ่จะมีอายุเท่ากับ 72 ปี โดยมีอายุมากที่สุด 104 ปี อายุน้อยที่สุด 42 ปี และมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 66.0 ปี นับถือศาสนาอิสลาม คิดเป็นร้อยละ 58.82 และศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 41.18 มีสถานภาพสมรส 22 คน คิดเป็นร้อยละ 64.71 และสถานภาพหม้ายหรือหย่า 1 คน คิดเป็นร้อยละ 2.94

ข้อมูลทางการศึกษาของหอมพื้นบ้าน มีหอมพื้นบ้านที่ไม่ได้รับการศึกษาจำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 20.60 หอมพื้นบ้านที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาจำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 61.76 ผู้ที่จบการศึกษาระดับมัศึกษามีจำนวนเท่ากับผู้ที่จบสูงกว่าระดับมัธยมศึกษา คือ 3 คน คิดเป็นร้อยละ 8.82 ทั้งนี้หอมพื้นบ้านส่วนใหญ่สามารถอ่าน-เขียนได้คล่อง จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ

82.35 ผู้ที่อ่าน-เขียนไม่ได้ จำนวน 6 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 17.65 อาชีพหลักส่วนใหญ่คือการดำรงอาชีพเป็นหมอพื้นบ้านรักษาผู้ป่วย จำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 52.95 รองลงมาคือการทำเกษตรกรรม จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 29.41 โดยมีอาชีพเสริมส่วนใหญ่จะผลิตยาขายมีจำนวนเท่ากับเป็นวิทยากรแพทย์แผนไทย 3 คน คิดเป็นร้อยละ 8.82 และเป็นหมอพิธีกรรม จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 2.94

ตารางที่ 9 ความถี่และร้อยละของลักษณะข้อมูลภูมิหลังการเป็นแพทย์พื้นบ้าน

หัวข้อ	ลักษณะข้อมูล	ความถี่	ร้อยละ
1. เหตุจูงใจที่เป็นแพทย์พื้นบ้าน	- คำนึงเคยเพราะมีคนในครอบครัวเป็นหมอ	15	44.12
	- มีจิตใจอยากช่วยเหลือผู้อื่นจึงฝึกฝนมาเรื่อยๆ	14	41.18
	- เลื่อมใสในการรักษาหรือในตัวครูแพทย์	3	8.82
	- ป่วยแล้วพบวิธีการรักษาตัวเอง	1	2.94
	- ป่วยแล้วเกิดนิมิตหรือมีอำนาจคลใจ	1	2.94
	รวม	34	100.00
2. แหล่งของความรู้	- มาจากหลายวิธีประกอบกัน	27	79.41
	- สืบทอดกันมาจากญาติ	6	17.65
	- จากประสบการณ์ตนเอง	1	2.94
	รวม	34	100.00
3. การพัฒนาของการรักษาโรค	- สะสมความมั่นใจจนผลการรักษาดี	27	79.41
	- มีความเชื่อมั่นในวิธีการรักษา	7	20.59
	รวม	34	100.00
4. การศึกษาเพิ่มเติมทางการรักษา	- เคยศึกษาและเป็นระบบ	14	41.18
	- ไม่เคยศึกษา	13	38.23
	- เคยศึกษาแต่ไม่เป็นระบบ	7	20.59
	รวม	34	100.00

จากตารางที่ 9 พบว่าหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่มีเหตุจูงใจในการเป็นแพทย์พื้นบ้านโดยมีความคุ้นเคยเพราะมีคนในครอบครัวเป็นหมอพื้นบ้านมาก่อนจำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 44.12 มีจิตใจอยากช่วยเหลือผู้อื่นแล้วจึงฝึกฝนวิชาความรู้มาเรื่อยๆ จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 41.18 และเลื่อมใสในการรักษาหรือในตัวครูแพทย์ จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 8.82 ตามลำดับ

แหล่งความรู้ที่ได้ของหมอพื้นบ้านมักได้รับความรู้จากหลายวิธีประกอบกัน ทั้งสืบทอดจากบรรพบุรุษ ทั้งจากการใช้ประสบการณ์ และตำราจำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 79.41 รองลงมา คือ ได้จากการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษเพียงอย่างเดียว เป็นจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 17.65 และได้จากประสบการณ์ตนเอง จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 2.94 ตามลำดับ โดยหมอส่วนใหญ่มีการพัฒนาการรักษาโดยการสะสมความมั่นใจจนได้ผลการรักษาดี จำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 79.41 ในขณะที่หมอพื้นบ้านจำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 20.59 มีความมั่นใจในวิธีการรักษาของตนเอง ส่วนการศึกษาเพิ่มเติมหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่มักเข้ารับการอบรมอย่างเป็นระบบเพื่อเพิ่มพูนความรู้ จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 41.18 ในขณะที่หมอพื้นบ้านจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 38.23 ไม่เคยอบรมเพิ่มเติม

ตารางที่ 10 แสดงความถี่และร้อยละของการรักษาโรคทั่วไปของแพทย์พื้นบ้าน

หัวข้อ	ลักษณะหัวข้อ	ความถี่	ร้อยละ
1. การปฏิบัติตนของแพทย์ก่อนทำการรักษาผู้ป่วย	- ไม่มีการปฏิบัติใดๆ	28	82.35
	- การถือศีล/บูชาครู	6	17.65
	รวม	34	100.00
2. วิธีวินิจฉัยอาการ (ตอบมากกว่า 1 ข้อ)	- การซักประวัติผู้ป่วย	28	50.00
	- การตรวจร่างกาย	17	30.36
	- การใช้พุทธศาสตร์/ไสยศาสตร์	7	12.50
	- การดูอาการเทียบกับตำรา	3	5.36
	- ทราบโรคจากผู้ป่วยที่ผ่านการตรวจจากแพทย์แผนปัจจุบัน	1	1.78
	รวม	56	100.00
3. การรักษา (ตอบมากกว่า 1 ข้อ)	- สมุนไพรตำรับรวม	33	38.37
	- การนวด/ประคบ	17	19.77
	- วิธีการทางศาสนา/ไสยศาสตร์ เช่น ใช้คาถา	10	11.63
	- สมุนไพรเดี่ยว	9	10.46
	- น้ำมัน	7	8.14
	- ยาสำเร็จ/ยาแผนปัจจุบัน	3	3.49
3. การรักษา (ตอบมากกว่า 1 ข้อ)	- เป่า-พ่น	3	3.49
	- น้ำมันต์	2	2.33

หัวข้อ	ลักษณะหัวข้อ	ความถี่	ร้อยละ
	- เข้าเผือก (กระดุกหัก)	1	1.16
	- ยาฉีดยา	1	1.16
	รวม	86	100.00

จากตารางที่ 10 พบว่าก่อนทำการรักษาผู้ป่วยหมอพื้นบ้านจำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 82.35 ไม่มีการปฏิบัติตนใดๆเป็นพิเศษ ส่วนอีก 6 คน คิดเป็นร้อยละ 17.65 จะมีการถือศีล/บูชาครู ก่อนทำการรักษา การวินิจฉัยอาการโรคของคนไข้หมอพื้นบ้านจำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 50.00 ใช้การซักประวัติผู้ป่วย ในขณะที่หมอพื้นบ้าน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 30.36 ใช้การตรวจร่างกายในการวินิจฉัยอาการ ส่วนการรักษาโรคหมอพื้นบ้าน จำนวน 33 คน คิดเป็นร้อยละ 38.37 นิยมใช้สมุนไพรตำรับรวม หมอพื้นบ้านจำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 19.77 ใช้การนวด/ประคบ และจำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 11.63 ใช้วิธีการทางไสยศาสตร์หรือศาสนา ตามลำดับ โดยวิธีการรักษาด้วยการเข้าเผือกและใช้ยาฉีดยาเป็นวิธีที่นิยมน้อยที่สุดคือ มีจำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 1.16

ตารางที่ 11 แสดงความถี่และร้อยละของแนวคิดเกี่ยวกับโรคเฉพาะสตรีในวัยเจริญพันธุ์

หัวข้อ	ลักษณะหัวข้อ	ความถี่	ร้อยละ
1. รักษาโรคมดลูก (ตกขาว)	- ไม่เคย	21	61.76
	- เคย	13	38.24
	รวม	34	100.00
2. วิธีการรักษาโรค มดลูก	- ตำรับยาสมุนไพร	13	38.24
	- สมุนไพรเดี่ยว	1	2.94
	- ไม่ได้รักษา	20	58.82
	รวม	34	100.00
3. รักษาอาการปวด ประจำเดือน	- ไม่เคย	23	67.65
	- เคย	11	32.35
	รวม	34	100.00
4. วิธีการรักษาอาการ ปวดประจำเดือน	- ตำรับยาสมุนไพร	11	32.35
	- ยาแผนปัจจุบัน	1	2.94
	- ไม่ได้รักษา	22	64.71
	รวม	34	100.00

หัวข้อ	ลักษณะหัวข้อ	ความถี่	ร้อยละ
5. รักษาอาการไข้ทับระดู/ระดูทับไข้	- ไม่เคย	19	55.88
	- เคย	15	44.12
	รวม	34	100.00
6. วิธีการรักษาอาการไข้ทับระดู/ระดูทับไข้	- ดื่มน้ำสมุนไพร	11	32.35
	- สมุนไพรเดี่ยว	3	8.83
	- ยาแผนปัจจุบัน	1	2.94
	- ไม่ได้รักษา	19	55.88
	รวม	34	100.00
7. การรักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ	- ไม่เคย	21	61.76
	- เคย	13	38.24
	รวม	34	100.00
8. วิธีการรักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ	- ดื่มน้ำสมุนไพร	12	100.00
	รวม	12	100.00

จากตารางที่ 11 พบว่าหมอฟันบ้านจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 38.24 เคยรักษาอาการมูกิด (ระดูขาว) โดยหมอฟันบ้านส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 38.24 ใช้ดื่มน้ำสมุนไพรในการรักษา ในขณะที่ร้อยละ 2.94 ใช้สมุนไพรเดี่ยวในการรักษา

หมอฟันบ้านจำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 32.35 เคยรักษาอาการปวดประจำเดือนในสตรี โดยร้อยละ 32.35 ของหมอฟันบ้านที่เคยรักษาอาการปวดประจำเดือนใช้ดื่มน้ำสมุนไพรในการรักษา ส่วนอีกร้อยละ 2.94 ใช้ยาแผนปัจจุบันในการรักษา

หมอฟันบ้านจำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 44.12 เคยรักษาอาการไข้ทับระดู/ระดูทับไข้ ร้อยละ 32.35 ของหมอฟันบ้านที่เคยรักษาอาการไข้ทับระดู/ระดูทับไข้ใช้ดื่มน้ำสมุนไพรในการรักษา รองลงมาคือใช้สมุนไพรเดี่ยว และยาแผนปัจจุบัน คิดเป็นร้อยละ 8.83 และ 2.94 ตามลำดับ

หมอฟันบ้านจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 38.24 เคยรักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ โดยหมอฟันบ้านทั้งหมดใช้ดื่มน้ำสมุนไพรในการรักษา

ตารางที่ 12 แสดงความถี่และร้อยละของแนวคิดเกี่ยวกับวิธีการและคำแนะนำในช่วงตั้งครรภ์และ

ตลอดบุตร

หัวข้อ	ลักษณะหัวข้อ	ความถี่	ร้อยละ
1. วิธีการ/คำแนะนำในช่วงตั้งครรภ์	- การนวด	12	46.15
	- อาหาร	7	26.92
	- การประคบท้อง	4	15.39
	- ยาสมุนไพร	3	11.54
	รวม	26	100.00
2. วิธีการ/คำแนะนำในช่วงคลอด	- การเตรียมตัวคลอด	14	100.00
	รวม	14	100.00
3. วิธีการ/คำแนะนำช่วงหลังคลอด	- ยา	17	19.77
	- การประคบสมุนไพรหลังคลอด	16	18.60
	- อาหาร	14	16.28
	- การอยู่ไฟ	11	12.79
	- การนวดหลังคลอด	11	12.79
	- การนวดหม้อเกลือ/ก้อนเสา	9	10.47
	- การอบสมุนไพร	7	8.14
	- การนึ่งถ่าน	1	1.16
	รวม	86	100.00

จากตารางที่ 12 พบว่าในช่วงตั้งครรภ์ หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่มีคำแนะนำในเรื่องของการนวด จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 46.15 เรื่องของอาหาร จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 26.92 และการประคบท้อง จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 15.39 ตามลำดับ

หมอพื้นบ้านทุกคนมีวิธีการ/คำแนะนำแก่สตรีในการเตรียมตัวก่อนการคลอด ส่วนในช่วงหลังคลอด หมอพื้นบ้านมีคำแนะนำในเรื่องของยาสมุนไพรมากที่สุด คือจำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 19.77 รองลงมาคือการประคบสมุนไพรหลังคลอด จำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 18.60 พร้อมทั้งเรื่องของอาหารหลังคลอด จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 16.28 ตามลำดับ

ตารางที่ 13 แสดงความถี่และร้อยละของแนวคิดเกี่ยวกับโรคเฉพาะสตรีวัยหลังหมดประจำเดือน

หัวข้อ	ลักษณะหัวข้อ	ความถี่	ร้อยละ
1. รักษาอาการกระดูกพรุน	- ไม่เคย	31	91.18
	- เคย	3	8.82
	รวม	34	100.00
2. วิธีการรักษาอาการกระดูกพรุน	- ดำรับยาสมุนไพร	3	75.00
	- สมุนไพรเดี่ยว	1	25.00
	รวม	4	100.00
3. รักษาโรคมะเร็ง	- ไม่เคย	32	94.12
	- เคย	2	5.88
	รวม	34	100.00
4. วิธีการรักษาโรคมะเร็ง	- สมุนไพรเดี่ยว	1	100.00
	รวม	1	100.00
5. รักษาอาการแพ้ปรวน	- ไม่เคย	33	97.06
	- เคย	1	2.94
	รวม	34	100.00
6. วิธีการรักษาอาการแพ้ปรวน	- ดำรับยาสมุนไพร	1	100.00
	รวม	1	100.00

จากตารางที่ 13 พบว่าหมอพื้นบ้านจำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 8.82 เคยรักษาอาการกระดูกพรุนมาก่อน โดยร้อยละ 75.00 ใช้วิธีการรักษาด้วยตำรับยาสมุนไพร อีกร้อยละ 25.00 ใช้สมุนไพรเดี่ยวในการรักษา

หมอพื้นบ้านจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 5.88 เคยรักษาโรคมะเร็ง โดยใช้วิธีการรักษาด้วยสมุนไพรเดี่ยวเท่านั้น และมีหมอพื้นบ้านเพียง 1 คนที่รักษาอาการแพ้ปรวนในสตรีวัยหลังหมดประจำเดือน คิดเป็นร้อยละ 2.94 จากหมอพื้นบ้านทั้งหมด โดยใช้ตำรับยาสมุนไพรในการรักษา

ส่วนที่ 2 ภูมิปัญญาการรักษาโรคเฉพาะสตรีของหมอพื้นบ้านภาคใต้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

- ข้อมูลหมอพื้นบ้านจากการสัมภาษณ์เจาะลึก

กรณีศึกษาลำดับที่ 1

ชื่อ นาย รอบ

ที่อยู่ 48/1 หมู่ 8 ตำบลชะรัต อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 60 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส มีบุตรจำนวนหลายคน

ปัจจุบันประกอบอาชีพ ทำสวนและหอมพื้นบ้าน (หอมดำแย) ในชุมชน

ระดับการศึกษา ไม่ได้ศึกษาในโรงเรียน ไม่สามารถอ่าน-เขียนภาษาไทย แต่สามารถอ่านภาษาอาหรับได้

ใบประกอบโรคศิลป์ ไม่มี

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอรอบ มีพื้นเพดั้งเดิมอยู่ที่ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา และได้ย้ายมาอยู่ที่อยู่ปัจจุบันเป็นเวลา 2 ปีมาแล้ว ได้รับการสืบทอดความรู้จากน้ำที่เป็นหอมพื้นบ้านรักษาโรค เหตุสนใจเกิดจากการคาไม่สบายจึงถามสูตรยาจากน้ำที่เป็นหอมและสามารถรักษาแม่ให้หายได้ จึงเริ่มศึกษาการรักษาผู้ป่วยจากน้ำตั้งแต่อายุ 8 ขวบ ซึ่งความรู้ในการรักษาไม่ได้มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแต่จะใช้การจดจำ ปัจจุบันมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับลูกศิษย์

ประสบการณ์ในการรักษาโรคมีการพัฒนาการโดยรักษาอย่างจริงจังด้วยความมั่นใจ และวิธีการวินิจฉัยอาการจะทำการตรวจร่างกายและซักประวัติผู้ป่วยก่อน และรักษาโดยใช้ตำรา ร่วมกับการใช้สมุนไพร ซึ่งก่อนจะรักษาโรคจะทำการบูชาครู ส่วนยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาจะเก็บมาจากป่าและปลูกเอง สมุนไพรที่นิยมใช้มาก ได้แก่ ผื่นป่า ใบหนาด เถาเอ็นอ่อน ต้นเค็ด รากมะละกอ หมายาก

โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. ไข้ทับระดู
2. ยาทำให้มดลูกเข้าอู่
3. โรคมะเร็งเต้านมในระยะต้น

กรณีศึกษาลำดับที่ 2

ชื่อ นาง โฉม คะซุง

ที่อยู่ 72 หมู่ 6 ตำบลคลองทรายขาว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 61 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส มีบุตรจำนวน 10 คน

ปัจจุบันประกอบอาชีพ ค้าขาย และเป็นหมอดำยา

ระดับการศึกษา ไม่ได้ศึกษาในโรงเรียน แต่สามารถอ่านภาษามลายูได้ ได้รับประกาศนียบัตร
อบรมการรักษาโรคทั่วไป หมอนวดประเภทหมอสุมไพโร ชมรมแพทย์แผนไทย จ.พัทลุง

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอโถม เป็นคนพื้นเพที่นี่ ได้รับการสืบทอดความรู้การรักษามาจากมารดาซึ่งเป็นหมอดำยา อีกทั้งมีความสนใจและมีจิตใจอยากช่วยเหลือผู้อื่นจึงเรียนและฝึกฝนเรื่อยมา โดยเริ่มศึกษามาตั้งแต่ 8 ขวบ ซึ่งความรู้จะอาศัยวิธีการจำและได้มีการศึกษาเพิ่มเติมโดยรับการอบรมจากทางโรงพยาบาล

หมอจะมีการถือศีล แต่ไม่มีการบูชาครูก่อนการรักษา โดยหมอจะเชี่ยวชาญในการรักษาผู้ป่วยก่อนคลอดและหลังคลอด แต่เนื่องจากในปัจจุบันการแพทย์ก้าวหน้า ผู้ป่วยจึงไปคลอดบุตรที่โรงพยาบาล ดังนั้นการรักษาของหมอจึงเป็นการบีบท้อง แต่งท้องให้ก่อนคลอดและหลังคลอด โดยมีการนวดด้วยน้ำมันและมีการใช้ยาสมุนไพรในการรักษาเป็นยารักษาสำหรับขับเลือด บำรุงเลือด โดยหมอไปรับมาขายจากหมออื่น ส่วนรายได้ของหมอได้ตามแต่ศรัทธาของผู้ป่วย โดยผู้ป่วยจะเดินทางมารักษาเองที่บ้านและมีห้องเตรียมไว้สำหรับการรักษาและบางรายหมอไปรักษาที่บ้าน ซึ่งการรักษาจะมีการใช้คาถาบ้าง

โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. การแต่งท้องก่อนคลอดและหลังคลอด
2. โรคประจำเดือนมาไม่ปกติ

กรณีศึกษาลำดับที่ 3

ชื่อ นายฟิน โคแหละ

ที่อยู่ 53 หมู่ 5 ตำบลคลองทรายขาว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 54 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส

ปัจจุบันประกอบอาชีพ ทำสวนผลไม้ สวนลองกอง ขายยาลูกกลอน และเป็นหมอพื้นบ้าน

ระดับการศึกษา จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 สามารถอ่าน-เขียนได้คล่อง

ได้รับประกาศนียบัตร จากสมาคมแพทย์แผนไทย (ปัญญาวุฒิ) ตัน โคน จ.พัทลุง

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอฝืนมีพื้นเพดั้งเดิมเป็นคนถิ่นตำบลชะรัด และย้ายมาอยู่ที่อยู่ปัจจุบันนาน 11-15 ปี ได้รับการสืบทอดความรู้มาจากบิดา อีกทั้งมีความสนใจและมีจิตใจอยากช่วยเหลือผู้อื่นจึงเรียนและฝึกฝนเรื่อยมา และมีการศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเองจากตำราต่างๆ (ศึกษาตำราทางเภสัช ตำราอาหาร ตำราจีน) และได้รับการอบรมเพิ่มเติม ปัจจุบันได้มีการเผยแพร่ความรู้ให้กับลูกศิษย์

ประสบการณ์ในการรักษาโรคเกี่ยวกับสตรี จะมีการพัฒนาการรักษาโรคโดยการอ่านตำราหลายๆเล่ม แล้วนำมาเปรียบเทียบตำรับ และสะสมความมั่นใจในการรักษาไปเรื่อยๆ ตัวหมอเองจะมีการถือศีล แต่ไม่มีการบูชาครูก่อนการรักษา การรักษาจะเริ่มจากการตรวจร่างกายและซักประวัติตามอาการของผู้ป่วย และรักษาโดยใช้ยาสมุนไพร ซึ่งยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาได้จากการเก็บมาจากป่าและปลูกเอง

โรคสตรีที่ชำนาญ

ไม่มีข้อมูล

กรณีศึกษาลำดับที่ 4

ชื่อ นายริน หอยสกุล

ที่อยู่ 32 หมู่ 7 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 88 ปี

ศาสนา พุทธ

สถานภาพ สมรส ภรรยา 1 คน มีบุตรจำนวน 6 คน

ปัจจุบันประกอบอาชีพ เป็นหมอพื้นบ้าน

ระดับการศึกษา ได้บวชเรียนจากวัด จนนักธรรมตรี สามารถอ่าน-เขียนได้คล่อง ในอดีตเป็นผู้ใหญ่บ้าน

ใบประกอบโรคศิลป์ ไม่มี

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอรินมีพื้นเพดั้งเดิมเป็นคนถิ่นนี้ ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ อีกทั้งมีความชอบและสนใจและมีจิตใจอยากช่วยเหลือผู้อื่น โดยเริ่มเรียนตั้งแต่เป็นเณรและฝึกฝนเรื่อยมา โดยอาศัยการเรียนรู้แบบปากต่อปาก เริ่มการรักษาเมื่ออายุ 24 ปี ปัจจุบันมีการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชนโดยรับเชิญให้ไปเผยแพร่แก่ชาวบ้าน

ประสบการณ์ในการรักษาโรคของหมอ มีการสะสมความมั่นใจจนผลของการรักษาได้ผลดีและมีการเข้าอบรมเป็นประจำ โดยตัวหมอเองจะมีการถือศีล 5 วิธีการรักษาจะเริ่มโดยการตรวจร่างกายและซักประวัติ ซึ่งรูปแบบการรักษาจะมีทั้งแบบให้คนไข้รับการรักษาที่บ้านและไปรักษาที่บ้านของคนไข้เอง การรักษายาจะใช้สมุนไพรตำรับรวมกับการใช้คาถาอาคม โดยคนไข้จะต้องมีการบูชาครูก่อนการรักษา ส่วนยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาได้มาจากการเก็บมาจากป่า ปลูกเอง และบางส่วนซื้อมา

โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. อาการประจำเดือนมาไม่ปกติ
2. โรคมะเร็ง

กรณีศึกษาลำดับที่ 5

ชื่อ สุข เมืองเหล็ก

ที่อยู่ 36 หมู่ 7 ตำบลคลองทรายขาว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 88 ปี

ศาสนา พุทธ

สถานภาพ สมรส มีบุตรจำนวน 7 คน เป็นผู้ชาย 2 คน ผู้หญิง 5 คน

ปัจจุบันประกอบอาชีพ เป็นหมอพื้นบ้าน (ตำแย)

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอสุขมีพื้นเพดั้งเดิมเป็นคนไร่เหนือ และย้ายมาอยู่ที่หมู่บ้านแห่งนี้มานาน 76 ปี ได้รับการถ่ายทอดความรู้เป็นหมอดำแยมาจากมารดา อีกทั้งบิดาก็เป็นหมอกระดูกจึงเป็นแรงจูงใจในการสืบทอดความรู้ในการรักษาผู้ป่วย และได้มีการเรียนวิชาเพิ่มเติม แต่ไม่มีการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน

การวินิจฉัยอาการจะทำการตรวจร่างกาย (จับท้อง) และซักประวัติ ก่อนการรักษาจะไม่มีการบูชาครู โดยการรักษายาจะใช้คาถาร่วมกับยาสมุนไพรซึ่งเก็บมาจากป่า และรูปแบบในการรักษาผู้ป่วยจะมาให้ตรวจที่บ้านหมอ และไปทำคลอดที่บ้านผู้ป่วย

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. ฝากครรภ์
2. ทำคลอด
3. อยู่ไฟหลังคลอด

กรณีศึกษาลำดับที่ 6

ชื่อ นายรุ่น พรหมแก้ว

ที่อยู่ 17 หมู่ 3 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 72 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส (คู่สมรส ชื่อ นางเจ๊ะนะ พรหมแก้ว) มีบุตรจำนวน 10 คน เป็นผู้ชาย 8 คนและผู้หญิง 2 คน

ปัจจุบันประกอบอาชีพ ขยายยาสมุนไพร และหมอพื้นบ้าน

ระดับการศึกษา จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอรุ่นมีเหตุจูงใจในการเป็นหมอพื้นบ้านเนื่องจากคนในครอบครัวเป็นหมอจึงสืบทอดความรู้เรื่อยมาและอยากช่วยเหลือผู้อื่น

การรักษาจะมีการวินิจฉัยอาการโดยการซักประวัติ และรักษาโดยใช้สมุนไพร ซึ่งรูปแบบในการรักษาผู้ป่วยจะมาให้ตรวจที่บ้านหมอ และไปรักษาที่บ้านผู้ป่วยในบางครั้ง

โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. อาการไข้ทับระดู

กรณีศึกษาลำดับที่ 7

ชื่อ นางเจ๊ะ หวดแทน

ที่อยู่ 20 หมู่ 11 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 66 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส มีบุตรจำนวน 5 คน

ปัจจุบันประกอบอาชีพ เป็นหมอพื้นบ้าน

ระดับการศึกษา ไม่ได้ศึกษาในโรงเรียน ไม่สามารถอ่าน-เขียนภาษาไทยได้

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอเจ๊ะได้รับการสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ และความรู้ทางการเป็นหมอดำเยาในปัจจุบันได้รับมาจากครู ซึ่งเป็นหมอดำเยา

การวินิจฉัยอาการจะมีการตรวจร่างกาย (จับท้อง) และซักประวัติ โดยรูปแบบในการรักษาผู้ป่วยจะมาให้ตรวจที่บ้านหมอ และไปทำคลอดที่บ้านผู้ป่วย ซึ่งใช้เครื่องมือทำคลอดจากอนามัย

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. ฝากครรภ์

2. ทำคลอด

กรณีศึกษาลำดับที่ 8

ชื่อ นายหมัด หนูทิพย์

ที่อยู่ 12 หมู่ที่ 4 ตำบล คลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 82 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส มีบุตรจำนวน 3 คน

ปัจจุบันประกอบอาชีพ ทำนา/ทำสวน เป็นหมอพื้นบ้าน (หมอตำยาสมุนไพร) และจำหน่ายยาสมุนไพร

ระดับการศึกษา จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษา การอ่าน-เขียน ไม่คล่อง

ใบประกอบโรคศิลป์ ไม่มี

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอหมัดมีพื้นเพดั้งเดิมเป็นคนถิ่นนี้ ได้รับการถ่ายทอดความรู้การเป็นหมอพื้นบ้านจากบิดา และมีการศึกษาจากตำราโบราณที่ได้จากวัดคลองแหเท่านั้น และเกิดจากการสะสมประสบการณ์ด้วยตนเองมากกว่า 30 ปี ในการรักษาโรคหมอดีความมั่นใจในเรื่องการรักษาและผลการรักษา ซึ่งได้ผลดีตั้งแต่เริ่มการรักษาครั้งแรกจนถึงปัจจุบัน

การรักษาจะใช้ตำรับยาสมุนไพรพร้อมกับมีการใช้คาถาอาคมด้วย ซึ่งยาสมุนไพรที่นำมารักษา ได้จากการเก็บมาจากป่า ปลูกเองตามบริเวณบ้าน และซื้อจากร้านยาสมุนไพร แต่สมุนไพรที่ไม่ได้มาจากการซื้อจะนำมาสับให้เป็นชิ้นเล็กๆ ตากให้แห้งแล้วนำไปบดในเครื่อง โดยเครื่องมือการเตรียมยาได้มาจากการตกทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งรูปแบบการรักษาจะรักษาที่บ้านหมอ และมีการจำหน่ายยา แต่ถ้าหากผู้ป่วยที่มารักษาแล้วไม่มีเงินค่ารักษาเพียงพอที่จะลดค่ารักษาให้ แต่ในปัจจุบันคนไข้มีการรักษาด้วยยาแผนปัจจุบันมากขึ้น แต่ก็มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งศรัทธาและเชื่อในการรักษาของหมอจึงมีคนไข้มารักษาประมาณ 2-3 ราย/เดือน

โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. ปวดประจำเดือน
2. ใช้แท็บระดู
3. ยาบำรุงเลือดหลังคลอด

กรณีศึกษาลำดับที่ 9

ชื่อ นายหรือหวาน วัชรโสภณ

ที่อยู่ 3/4 หมู่ที่ 3 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 49 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส มีบุตรจำนวน 2 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 1 คน

ปัจจุบันประกอบอาชีพ หมอพื้นบ้าน (หมอดมยาสมุนไพร) และหมอตำแย

ระดับการศึกษา จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน ตำแหน่งผู้นำชุมชน

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอหรือหวานเกิดและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้มานานกว่า 30 ปี เหตุสนใจในการเป็นหมอพื้นบ้านเนื่องจากขณะเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 หมอได้ประสบปัญหาทางการเมืองช่วง 14 ตุลาคม 2516 ทำให้หมอต้องเข้าป่า จากจุดนี้เองทำให้หมอได้นำความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากทวดและปู่มาใช้ในการรักษา ภายหลังจากนั้นหมอหรือหวานได้มาทำงานเป็นหมอรักษาอาการเจ็บป่วยในหมู่บ้าน โดยได้รับความรู้เพิ่มเติมจากลุงและภรรยา รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนความรู้กับหมอพื้นบ้านอื่นๆ และมีการศึกษาด้วยตัวเอง และศึกษาจากตำราต่างๆ ด้วย

การวินิจฉัยอาการทำโดยการตรวจร่างกาย เช่น จับชีพจร สังเกตลักษณะของผู้ป่วย นอกจากนี้ยังอาศัยการซักประวัติผู้ป่วยเพื่อใช้ในการวินิจฉัยโรคร่วมด้วย การรักษาจะใช้สมุนไพรในการรักษาทั้งในรูปแบบยากินและยาทาซึ่งเป็นตำรับเลืยน้ำมัน โดยยาสมุนไพรได้จากการเก็บจากป่า และปลูกเองบริเวณใกล้บ้าน ซึ่งรูปแบบการรักษาส่วนใหญ่คนไข้จะมารักษาที่บ้านของหมอเอง หมอหรือหวานจะยึดถือจริยธรรมอย่างเคร่งครัด โดยยึดหลักเมตตา กรุณาไม่เห็นแก่ลาภ

ขณะนี้หมอหรือหวานได้มีการเผยแพร่ความรู้โครงการจัดอบรมในวันศุกร์และวันเสาร์ ตอนเย็น

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. โรคปวดประจำเดือน
2. โรคสตรีช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด

กรณีศึกษาลำดับที่ 10

ชื่อ นายกาศ เอียดม้อง

ที่อยู่ 53 หมู่ที่ 3 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 50 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส มีบุตรจำนวน 4 คน เป็นผู้ชาย 3 คน ผู้หญิง 1 คน

ปัจจุบันประกอบอาชีพ ทำสวน และเป็นหมอพื้นบ้าน

ประวัติการทำงานทางการพยาบาลไทย

หมอเอกเริ่มดำเนินการเป็นหมอพื้นบ้านจากการที่มีญาติเคยเป็นหมอ ได้มีการเรียนรู้จากคำสอน หนังสือ และการสอบถามเนื่องจากความสนใจ ปัจจุบันเป็นหมอที่สนใจทางด้านยา

การรักษาจะมีการซักประวัติผู้ป่วย โดยผู้ป่วยจะมาบอกอาการที่บ้านของหมอ
โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. รักษาอาการไข้ทับระดู

กรณีศึกษาลำดับที่ 11

ชื่อ นางแจ้ง หนูแหม่น

ที่อยู่ 16 หมู่ที่ 2 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 104 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส สามีเสียชีวิตแล้ว มีบุตร 5 คน ชาย 1 คน หญิง 4 คน

ปัจจุบันประกอบอาชีพ ไม่ได้ประกอบอาชีพ เนื่องจากอายุมากแล้ว

ระดับการศึกษา ไม่ได้ศึกษาในโรงเรียน ไม่สามารถอ่าน-เขียนภาษาไทยได้

ประวัติการทำงานทางการพยาบาลไทย

หมอแจ้งเป็นคนที่นี้มาแต่กำเนิดได้รับสืบทอดความรู้หมอตำแยจากยาย เริ่มมีการทำคลอดครั้งแรกเพราะมีคนมาตามยายที่บ้านแต่ยายไม่อยู่จึงไปทำคลอดแทน และต่อมาก็ทำได้เรื่อยๆ ถ้าทำคลอดยากก็จะมีครูหมอมาทาคลอดให้สำเร็จทุกครั้ง ไม่เคยอบรมความรู้เพิ่มเติม ทำคลอดมาแล้วประมาณ 50 ปี ตอนนี้เลิกทำคลอดประมาณ 8 ปีแล้ว

รูปแบบการรักษาจะไปทำคลอดที่บ้านผู้ป่วย การทำคลอดทำโดยการจัดเตียงให้ผู้ป่วยในท่าที่พร้อมที่จะคลอด ถ้าคลอดยากจะมีการเป่าน้ำมันคั้ด้าถา ถ้ายากมากจะมีครูหมอมาทรงใช้มีดลวกน้ำร้อนก่อนตัดสายสะดือ และใช้ยาสมุนไพรรักษาหลังคลอด รวมทั้งมีการแนะนำเรื่องการอยู่ไฟ อาหาร และการอาบน้ำต้มสมุนไพร

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. การทำคลอด
2. ยาห้ามเลือด (ขณะคลอด)
3. การอยู่ไฟหลังคลอด
4. ยาขับน้ำคาวปลา
5. ยาทำให้มดลูกเข้าอู่เร็ว

6. ขาบ่ารุงเลือด
7. ยาสำหรับแก้โรคติด

กรณีศึกษาลำดับที่ 12

ชื่อ นางคะ เหล็กมโตะ
 ที่อยู่ 50 หมู่ 1 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง
 อายุ 73 ปี
 ศาสนา อิสลาม
 การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. อาการประจำเดือนมาไม่ปกติ (มาไม่หยุด/ไม่มา)
2. การทำคลอด
3. การอยู่ไฟ

กรณีศึกษาลำดับที่ 13

ชื่อ นางเทียบ เศรษฐสุข
 ที่อยู่ 84 หมู่ 7 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง
 อายุ 66 ปี
 สถานภาพ สมรส มีบุตรจำนวน 10 คน เป็นบุตรชาย 5 คนและหญิง 5 คน
 ปัจจุบันประกอบอาชีพ เกษตรกร (สวนยาง ผลไม้ ทำนา) และหมอดำแย
 ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอเทียบได้รับการถ่ายทอดความรู้จากมารดา ซึ่งได้ผ่านการฝึกอบรมเป็นหมอดำแยแต่
 ไม่ได้ไปประกาศนียบัตร

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. การทำคลอด
2. การแต่งท้อง
3. การอยู่ไฟ
4. อาการตกขาวหลังคลอด
5. คำแนะนำเรื่องอาหารหลังคลอด
6. อาการเลือดดีขึ้นหลังคลอด
7. อาการประจำเดือนมาไม่ปกติ
8. อาการไข้หลังคลอดบุตร

9. อาการลมตีขึ้นหลังคลอดบุตร

กรณีศึกษาลำดับที่ 14

ชื่อ นางนระ ขำนุรักษ์

ที่อยู่ 91 หมู่ 2 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 85 ปี

ศาสนา อิสลาม

ปัจจุบันประกอบอาชีพ เป็นหมอดำยา

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอนะได้สืบทอดความรู้การเป็นหมอดำยาจากย่า ทำคลอดครั้งแรกตอนอายุ 10 ขวบ กว่าๆ ลองแอบทำดูไม่ได้บอกใครว่าทำได้ต่อมาเคยไปรับการอบรม โดยทดลองทำกับตุ๊กตายัด อาชีพนี้มานานแต่ปัจจุบันทำน้อยลงเพราะตาเริ่มมองไม่เห็น รวมแล้วเป็นเวลาประมาณ 70 ปี

วิธีการมีทั้งการบีบนวด และการใช้สมุนไพร ไม่ใช่ยาแผนปัจจุบัน ไม่มีพิธีกรรม ช่วงหลังๆ ทำได้แค่การบีบ เหยียบ แต่งมดลูก บีบแก้ปวด มีการทำน้ำมันแต่เป็นการทำเพื่อไม่ให้นิ้วมือเหนียว เท่านั้น ไม่มีคำแนะนำเรื่องอาหารและการปฏิบัติตัว

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. การทำคลอด
2. การแต่งท้อง
3. การอยู่ไฟ
4. ขาขับเลือด

กรณีศึกษาลำดับที่ 15

ชื่อ นางสาวรัตน์ บุนหา

ที่อยู่ 193/1 หมู่ 1 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง

อายุ 46 ปี

ศาสนา อิสลาม

ระดับการศึกษา การศึกษาจบมัธยมศึกษาปีที่ 3

ผ่านการอบรมผดุงครรภ์ปีละครั้ง และได้รับใบประกาศจากการอบรม

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอสุรรัตน์ได้รับการสืบทอดความรู้การทำคลอดมาจากย่า ซึ่งเคยเป็นหมอนำคลอดมาก่อน และได้ผ่านการอบรมหมออาสาหมู่บ้านแล้วกลับมาอยู่ที่บ้านเป็นหมอสถาบันอนามัย เคยทำคลอดอยู่ที่โรงพยาบาล ช่วงนี้ไม่ค่อยได้ทำแล้วเนื่องจากคนส่วนมากไปคลอดที่โรงพยาบาล มักจะทำเวลาฉุกเฉินไปโรงพยาบาลไม่ทัน ส่วนมากถ้ารู้ว่าตั้งครรภ์ก็จะแนะนำให้ไปคลอดที่โรงพยาบาลมากกว่า

การรักษาจะมีการแต่งท้องและนวด ไม่ได้รักษาด้วยสมุนไพร ส่วนมากจะใช้ยาแผนปัจจุบัน อุปกรณ์ก็จะใช้ที่อนามัยเป็นหลักร่วมกับใช้คาถาบ้างหากทำคลอดแล้วตกเลือดมากๆ

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. โรคมดกิด (ตกขาว)
2. ปวดประจำเดือน
3. การทำคลอด
4. การแต่งท้อง
5. การอยู่ไฟ

กรณีศึกษาลำดับที่ 16

ชื่อ ยี่เจ๊ะ

อายุ 64 ปี

ศาสนา อิสลาม

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอยี่เจ๊ะมีประสบการณ์การทำคลอดมาแล้วกว่า 40 ปี โดยมีเหตุจูงใจในการเป็นหมอดำเฝ้าจากยายหรือที่เรียกว่า มะสูง เนื่องจากขณะนั้นยายมีอายุประมาณ 80 ปี วิชาความรู้ที่ตัวเองมียังไม่ได้รับการถ่ายทอดจึงบอกลูกหลานให้รับวิชาความรู้สาขานี้ไว้ แต่ไม่มีใครรับการถ่ายทอด จนเมื่อยายมีอายุ 141 ปีเต็ม ยายได้ถึงแก่ความตาย (วิชาความรู้ยังไม่ได้รับการถ่ายทอด) จนอยู่มาวันหนึ่งหมอยี่เจ๊ะเกิดอาการหอบจนตัวเองทำอะไรก็ไม่หายไปหาหมอแล้วทั่วทุกสารทิศก็ยังไม่หาย จนกระทั่งตอนค่ำได้ฝันไปว่า มะสูงบอกว่าหมอยี่ไม่ต้องไปหาหมอที่ไหน มะสูงจะรักษาเองแต่ต้องแลกกับการสืบทอดวิชาความรู้หมอดำเฝ้า หลังจากฝันวันนั้นหมอยี่ก็เกิดอาการคล้ายปาฏิหาริย์ คือสามารถสืบทอดความรู้ได้โดยอัตโนมัติจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

โดยการทำคลอดครั้งแรก หมอยี่ทำคลอดเด็กอายุครรภ์ 7 เดือน เด็กตัวเล็กมากแต่หมอยี่หยอดน้ำมันแม่และเปิดปากโดยใช้คาถาเล็กน้อยจากนั้นเด็กก็ร้องและมีชีวิตรอด โตเป็นสาวจนถึงปัจจุบัน โดยหมอยี่มีประสบการณ์ในด้านแต่งท้อง การทำคลอด อยู่ไฟ การนวดเพื่อให้น้ำมันไหล ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. โรคมุตกิต (ตกขาว)
2. อาการปวดประจำเดือน
3. การทำคลอด
4. การอยู่ไฟหลังคลอด
5. การนวดนมเพื่อให้มีน้ำนม
6. อาการอารมณ์แปรปรวนในหญิงวัยหมดประจำเดือน

กรณีศึกษาลำดับที่ 17

ชื่อ นางยีนะ จำนุรักษ์

อายุ 84 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส ไม่มีบุตร

ระดับการศึกษา สามารถอ่านออก-เขียนได้

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอยีนะสืบทอดความรู้ทางการเป็นหมอมายากยา และได้เรียนวิชาเพิ่มเติมจากอนามัย (วิชาผดุงครรภ์จากหมอแผนปัจจุบัน)

การรักษาจะทำการวินิจฉัยอาการโดยการตรวจร่างกาย (จับท้อง) และซักประวัติ รูปแบบในการรักษาผู้ป่วยจะมาให้ตรวจที่บ้านหมอและไปทำคลอดที่บ้านผู้ป่วย โดยใช้อุปกรณ์ของหมอแผนปัจจุบันและใช้ยาสมุนไพร

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. การทำคลอด
2. การแต่งท้อง
3. การรักษามดลูกหย่อน

กรณีศึกษาลำดับที่ 18

ชื่อ นางยิดะ หลิมโสะ

อายุ 72 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส มีบุตรจำนวน 3 คน เป็นผู้หญิงทั้งหมด

ปัจจุบันประกอบอาชีพ ทำนา และเป็นหมอดำแย

ระดับการศึกษา ไม่ได้ศึกษาในโรงเรียน ไม่สามารถ อ่าน-เขียนได้

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมออีตะอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านแห่งนี้มานาน 30 ปี ได้รับการสืบทอดความรู้เรื่อยมาจากรดา ซึ่งเป็นหมอตำแย และมีการเรียนวิชาเพิ่มเติมจากการสังเกตการทำคลอดของหมอกคนอื่น แต่ไม่มีการเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน

การรักษาเริ่มจากการวินิจฉัยโดยทำการตรวจร่างกาย (จับท้อง) และซักประวัติ และรักษาด้วยยาสมุนไพรร่วมกับการใช้คาถา ซึ่งสมุนไพรได้มาจากป่า ก่อนการรักษาจะไม่มีการบูชาครู และรูปแบบในการรักษา ผู้ป่วยจะมาให้ตรวจที่บ้านหมอ และไปทำคลอดที่บ้านผู้ป่วย

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. ฝากครรภ์
2. ทำคลอด
3. อยู่ไฟหลังคลอด

กรณีศึกษาลำดับที่ 19

ชื่อ นายอาดำ พานอุ

อายุ 70 ปี

ศาสนา อิสลาม

สถานภาพ สมรส มีบุตรจำนวน 4 คน เป็นผู้ชาย 2 คนและหญิง 2 คน

ปัจจุบันประกอบอาชีพ ทำสวน ทำไร่ และเป็นหมอพิธีกรรม

ระดับการศึกษา ไม่ได้ศึกษาในระบบการเรียนของรัฐ แต่ศึกษาภาษาจากคนรู้จัก

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมออาดำเป็นหมอทำพิธีกรรมชาวมุสลิม โดยศึกษาวิธีการรักษาผู้ป่วยโดยใช้พิธีกรรมจากครูซึ่งมาจากถิ่นอื่น หมอจะรักษาสิบลอย่างเคร่งครัด เช่น ไม่พูดปด ไม่รับสิ่งของใด ๆ ภายหลังการรักษาผู้ป่วย นอกจากนี้ยังปฏิบัติตนอย่างระมัดระวังอยู่เสมอ ผู้ป่วยจะมาทำการรักษาเองหรือเชิญหมอไปทำการรักษาที่บ้าน ปัจจุบันหมอได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกทุกคน

วิธีการวินิจฉัยโรคทำได้หลายวิธี ได้แก่ การสังเกตผู้ป่วยร่วมกับการซักถามเวลาที่เริ่มป่วย และเวลาที่อาการของผู้ป่วยทุเลาลงในแต่ละวัน เนื่องจากมีความเชื่อว่าความเจ็บป่วยในแต่ละเวลาเกิดจากเทพต่างองค์ ดังนั้นการทำการรักษาจึงทำได้ต่างกัน หรืออาจวินิจฉัยโดยการอ่านจากใบพลูที่ผู้ป่วยนำมา หากพบว่าความเจ็บป่วยเกิดจากเป็นเภท จะใช้การรักษาโดยให้ผู้ป่วยรับประทานน้ำมัน 2 ช้อนโต๊ะ ในบางกรณีจะมีการใช้สมุนไพรร่วมด้วย

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

- 1.อาการประจำเดือนมาไม่ปกติ
- 2.อาการไข้ทับระดู

กรณีศึกษาลำดับที่ 20

ชื่อ นางปราณี แก้วแสงเรือง

ที่อยู่ 60/1 ถนนธนวิถี 2 ตำบลสะเตง อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

อายุ 50 ปี

ศาสนา พุทธ

ปัจจุบันประกอบอาชีพ ขายยาแผนปัจจุบันที่ร้านนิยมนเภสัช

ระดับการศึกษา จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนสะเตาธรรม์ชั้นกัมพลานนท์อนุสรณ์

ใบประกอบโรคศิลป์ ไม่มี

ประวัติการทำงานด้านการแพทย์แผนไทย

หมอปราณีได้รับการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ ได้ศึกษายาแผนโบราณจากตำราและญาติผู้ใหญ่มาหลายปี และได้เข้าร่วมศึกษายาแผนโบราณจากสมาคมแพทย์แผนโบราณจังหวัดยะลา เมื่อปี 2527 เป็นต้นมา ได้ศึกษาจากตำราอื่นๆ มาโดยตลอด และจากท่านผู้มีความรู้ด้านแพทย์แผนโบราณหลายๆท่าน

การรักษาจะมีการใช้ตำรับสมุนไพร โดยสมุนไพรได้มาจากการปลูกเอง และตำรับจะผลิตเอง

การรักษาโรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ คือ ขาบารุงโลหิต

กรณีศึกษาลำดับที่ 21

ชื่อ นายอับดุลกอรี ดอเลาะ

ที่อยู่ 43/1 หมู่ที่ 1 ตำบลยะลา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

อายุ 49 ปี

ศาสนา อิสลาม

ปัจจุบันประกอบอาชีพ หมอพื้นบ้าน

ระดับการศึกษา จบการศึกษาระดับ ป.กศ. (ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา) จากวิทยาลัยครูยะลา

ใบประกอบโรคศิลป์ ไม่มี

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน ประธานศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนบ้านยะลา

ประวัติการทำงานด้านการแพทย์แผนไทย

หมออับดุลกอรีได้รับการสืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษ สถาบันการศึกษา วัด และเอกสารต่างๆ ท่านได้เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย โดยเปิดอบรมให้กับคนทั่วไป เป็นวิทยากรไปให้ความรู้ในที่ต่างๆ ถ่ายทอดให้บุคคลใกล้ชิดและเขียนเป็นตำราต่างๆ

ท่านได้ผ่านการอบรมหลักสูตรวิชาการสมุนไพรตามหลักการแพทย์สมุนไพร รุ่นที่ 1 จังหวัด สระบุรี ผ่านการอบรมบุคลากรแกนนำเพื่อพิทักษ์รักษาสมุนไพรที่จังหวัดลพบุรี ผ่านการอบรมการใช้สมุนไพร ณ สนามโรงพิธีช้างเผือกจังหวัดยะลา ผ่านการอบรมการรักษาพยาบาลเบื้องต้น ณ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดยะลา และผ่านการสัมมนาวิชาการ การแพทย์แผนไทยกับสังคมไทยในโครงการจัดงานทศวรรษการแพทย์แผนไทย

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ คือ โรคมดลูก

กรณีศึกษาลำดับที่ 22

ชื่อ นายอาแซ มะอีเต

ที่อยู่ 11/1 หมู่ที่ 3 ตำบลยะลา ถนนยะลา-ยะหา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

อายุ 53 ปี

ศาสนา อิสลาม

ปัจจุบันประกอบอาชีพ หมอพื้นบ้าน

ระดับการศึกษา จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนสามแยกบ้านเนียง (ศิริพันธ์อนุกุล)

ใบประกอบโรคศิลป์ ไม่มี

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน กรรมการสมาคมแพทย์แผนโบราณจังหวัดยะลา

ประวัติการทำงานด้านการแพทย์แผนไทย

หมออาแซมีความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยในเรื่องการทำคลอด ช่วยการอยู่ไฟในหญิงหลังคลอด อบรมสมุนไพร ประคบด้วยสมุนไพร การนวด ความรู้ที่ท่านได้นี้ได้จากสถาบันการศึกษา และได้เผยแพร่ความรู้โดยเปิดอบรมให้กับคนทั่วไป และบุคคลใกล้ชิด

ท่านได้ผ่านการอบรมหลักสูตรศูนย์การสมุนไพรแห่งประเทศไทยจังหวัดลพบุรี ผ่านการอบรมวิชาการสมุนไพรตามหลักการแพทย์ รุ่นที่ 2 จังหวัดสระบุรี ผ่านการอบรมโครงการอบรมฟื้นฟูการนวดแผนไทยจังหวัดยะลา ผ่านการอบรมวิชาเภสัชกรรมแพทย์แผนโบราณจังหวัดยะลา ผ่านการอบรมหลักสูตรสมาพันธ์แพทย์แผนไทยภาคใต้จังหวัดนครศรีธรรมราช ผ่านการอบรมแพทย์แผนไทย ผ่านการอบรมสมุนไพรภาคเหนือจังหวัดเชียงใหม่ ผ่านการอบรมหลักสูตรสมุนไพรเพื่อสุขภาพ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ผ่านการอบรมศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏ ยะลา และผ่านการอบรม มูลนิธิสาธารณสุขกับการพัฒนา ยะลา

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ คือ บำรุงน้ำนมสตรีหลังคลอด

กรณีศึกษาลำดับที่ 23

ชื่อ นายโกศล นฤมิตภักดีพงษ์

ที่อยู่ 20 ตำบลรือเสาะ ถนนรือเสาะหนองแวง อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส

อายุ 70 ปี

ศาสนา พุทธ

ปัจจุบันประกอบอาชีพ ทำสวน

ระดับการศึกษา จบการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ 3

ใบประกอบโรคศิลป์ ไม่มี

ประวัติการทำงานด้านการแพทย์แผนไทย

หมอโกศลได้รับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการรักษาด้วยสมุนไพรโดยการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ จากพระสุนทรธรรมภาณี เพื่อน และจากสมาคมแพทย์แผนโบราณจังหวัดยะลา และได้มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับบุคคลใกล้ชิด

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ คือ

1. ขาดองแก้มเลือดเสีย
2. ขาหม้อครกรักษา
3. ขาจับโลหิตเน่าในเรือนไฟทำให้อยู่ไฟไม่ได้
4. ไข้ทับระดู
5. ฟอกโลหิต
6. บำรุงโลหิต
7. จับโลหิต

กรณีศึกษาลำดับที่ 24

ชื่อ นายลิข ไช้เอี่ยม

อายุ 87 ปี

ประวัติการทำงานทางด้านการแพทย์แผนไทย

หมอลิขได้รับการสืบทอดความรู้การเป็นหมอตำแยมาจากน้ำสาว และได้รับการอบรมเพิ่มเติม โดยทำคลอดมาตั้งแต่อายุ 45 ปี

การรักษา/โรคเกี่ยวกับสตรีที่ชำนาญ

1. การทำคลอดและการดูแลหลังคลอด

2.การนวดเพื่อเพิ่มน้ำนม

- สมุนไพรในตำรับยาที่ใช้ในโรคสตรี จากการสัมภาษณ์เจาะลึก

ตารางที่ 14 แสดงความถี่สมุนไพรที่พบในตำรับรักษาโรคมุตกิด (ระดูขาว) จากการสัมภาษณ์เจาะลึก

สมุนไพร	ความถี่
1. กะเม็ง	1
2. บัวบก	1
3. บานไม่รู้โรย	1
4. ผักโขมหนาม	1
5. เมล็ดถั่วฝักยาว	1
6. ยอดขี้ผึ้ง	1
7. รากเขยตาย	1
8. รากเป่าเฟิร์น	1
9. รากไมยราพ	1
10. รากลำเจียก	1
11. รากสับปะรด	1
12. รากหญ้าไต้ใบ	1

จากตำรับยาสมุนไพรรักษาอาการมุตกิด-ระดูขาวที่ได้จากหมอพื้นบ้านในการทำการสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งหมด 6 ตำรับ พบว่าในแต่ละตำรับมีการระบุชนิดของสมุนไพรที่แตกต่างกัน เช่นบางตำรับใช้กะเม็ง ซึ่งมีฤทธิ์ด้านเชื้อจุลชีพทั้งเชื้อแบคทีเรียและเชื้อรา โดยเฉพาะ *Staphylococcus aureus* ที่อาจเป็นสาเหตุของการเกิดมุตกิด-ระดูขาว (Wiar, 2004) บางตำรับใช้ บัวบกซึ่งนอกจากมีฤทธิ์ด้านเชื้อจุลชีพได้เช่นเดียวกับกะเม็งแล้ว จากการศึกษายังพบว่าบัวบกยังมีฤทธิ์แก้ปวด (Ramaswamy, 1970; Rastogi, 1963) สมานแผล (Poizot, 1978)และลดอาการอักเสบ (Vogel, 1990) ได้อีกด้วย

ตารางที่ 15 แสดงความถี่สมุนไพรในตำรับยารักษาอาการปวดประจำเดือนจากการสัมภาษณ์เจาะลึก

สมุนไพร	ความถี่
1. หัวมะพร้าวอ่อน	1
2. ปูนแดง	1

จากตำรับยารักษาอาการปวดประจำเดือนที่ได้จากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านเพียง 1 ตำรับ พบการใช้มะพร้าวอ่อน โดยจากการสารสำคัญในเนื้อมะพร้าวพบว่ามีน้ำมันประมาณ 65 % มี ฟอสฟอรัสสูง มีแคลเซียม คาร์โบไฮเดรต ส่วนน้ำมันมะพร้าวประกอบด้วย กรดไขมันหลายชนิดที่ อิ่มตัว ซึ่งสารสำคัญเหล่านี้ต่างก็มีประโยชน์ต่อร่างกายทั้งสิ้น

ตารางที่ 16 แสดงความถี่สมุนไพรในตำรับยารักษาอาการใช้ทับระดู/ระดูทับใช้จากการสัมภาษณ์ เจาะลิก

สมุนไพร	ความถี่
1. หญ้าลูกใต้ใบ	4
2. ขมิ้นเครือ	1
3. ข้าวฟักทอง	1
4. โศกกระออม	1
5. จันทน์ขาว	1
6. จันทน์แดง	1
7. ดอกคำไทย	1
8. ดอกคำฝอย	1
9. นมแมว	1
10. ผักเป็ดแดง	1
11. มะขามป้อม	1
12. ย่านกระดุก	1
13. ย่านลิเภา	1
14. รากขี้ดมอญ	1
15. รากขี้กาแดง	1
16. ลูกตาลอ่อน	1
17. ลูกสมอเทศ	1
สมุนไพร	ความถี่
18. ว่านกีบแรด	1

19. ว่านร้อนทอง	1
20. สมอพิเภก	1
21. หัวกรุงเขมา	1
22. หัวสับประค	1

จากตำรับยารักษาอาการไข้ทับระดู/ระดูทับไข้พบมีการใช้หญ้าได้ใบมากที่สุด ซึ่งในตำรายาแผนโบราณทั่วไประบุการใช้หญ้าได้ใบในการรักษาอาการไข้ได้ทุกชนิด ทั้งไข้หวัด ไข้ทับระดู หรือแม้แต่ไข้จับสั่น ได้มีการค้นคว้าพบว่าสารสำคัญคือ โพลีแซคคาไรด์ ไฟลเลนทิน และไฮโปไฟลเลนทิน ซึ่งให้รสขม ในปัจจุบันได้มีการค้นพบฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาว่า มีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย เชื้อรา และเชื้อไวรัส ทั้งช่วยยับยั้งความเป็นพิษต่อตับ ลดการอักเสบ ลดไข้ ขับปัสสาวะ ลดน้ำตาลในเลือด แก้ปวดคลายกล้ามเนื้อมดลูก ซึ่งมีสรรพคุณคล้ายตำรายาแผนโบราณ แต่ก็ควรใช้ในการรักษาเบื้องต้นเท่านั้น (ดวงรัตน์, 2547)

ตารางที่ 17 แสดงความถี่สมุนไพรในตำรับยารักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติจากการสัมภาษณ์เจาะลึก

สมุนไพร	ความถี่
1.รากมะนาว	1
2.รากยาสูบ	1
3.กุนหิ (บานไม่รู้โรย)	1
4.เปลือกไข่ไก่	1
5.ข้าวเหนียว	1
6.ต้นสายหยุด	1
7.ต้นปราบดิน	1
8.ย่านี่ผึ้ง	1
9.น้ำผึ้ง	1

จากตำรับยาสมุนไพรรักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติที่ได้จากหมอพื้นบ้านในการทำ การสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าในแต่ละตำรับมีการระบุชนิดของสมุนไพรที่แตกต่างกัน เช่นบางตำรับ

ใช้รากมะนาว ซึ่งมีฤทธิ์ด้านเชื้อจุลชีพทั้งเชื้อแบคทีเรีย (ชิราภา และคณะ, 2536) ด้านเชื้อรา (คุณิณี และคณะ, 2532) บางตำรับใช้บานไม่รู้โรย ซึ่งในทางการแพทย์แผนไทยใช้ในการขับระดู เป็นต้น

ตารางที่ 18 แสดงความถี่สมุนไพรในตำรับยาสตรีช่วงตั้งครรภ์จากการสัมภาษณ์เจาะลึก

สมุนไพร	ความถี่
1. ดอกคำฝอย	3
2. เจตมูลเพลิง	2
3. ดอกคำไทย	2
4. คีปติ	2
5. สะค้าน	2
6. ข่าใหญ่	1
7. ขิง	1
8. ชะพลู	1
9. ชิงคอกเดียว	1
10. ดอกกานพลู	1
11. เทียนขาว	1
12. เทียนดำ	1
13. ปังแห้ว	1
14. เปลือกมะกรูด	1
15. เปลือกสมุลแว้ง	1
16. พริกไทย	1
17. ไพล	1
18. มะไฟเดือนห้า	1
19. เมนทอล	1
20. ฤาษีสม	1
21. หัวถั่วพลู	1
22. หัวหมู	1

จากตารางแสดงความถี่สมุนไพรที่ได้จากตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในสตรีช่วงตั้งครรภ์จำนวน 6 ตำรับในการสัมภาษณ์เจาะลึกพบว่า มีการใช้ดอกคำฝอยมากที่สุด รองลงมาคือเจตมูลเพลิงแดง ดอกคำไทย คีปติ และสะค้าน ซึ่งสมุนไพรดังกล่าวต่างก็มีฤทธิ์ในการด้านเชื้อจุลชีพ ไม่ว่าจะเป็น

ฤทธิ์การต้านเชื้อแบคทีเรียของดอกคำฝอย (Ray, 1976) ฤทธิ์ต้านเชื้อราของเจตมูลเพลิงแดง (พิบูลย์, 2519; รัชวัฒน์, 2528) และฤทธิ์ต้านเชื้อไวรัสและโปรโตซัวของดอกคำไทย (Bhakuni, 1988) เป็นต้น ซึ่งฤทธิ์ในการต้านเชื้อจุลินทรีย์ส่งผลที่เป็นประโยชน์ต่อสตรีในช่วงตั้งครรภ์ทั้งสิ้น นอกจากนี้สมุนไพรข้างต้นยังมีฤทธิ์อื่นที่สนับสนุนการใช้ในสตรีช่วงตั้งครรภ์และมีประโยชน์ต่อร่างกาย อาทิ เช่นฤทธิ์ยับยั้งฤทธิ์ของเอนไซม์ Acetylcholinesterase ส่งผลเพิ่มระดับปริมาณสารสื่อประสาท acetylcholine ในสมองของสัตว์ (Ingkaninan *et al.*, 2003)

ตารางที่ 19 แสดงสมุนไพรในตำรับยาสตรีช่วงคลอดจากการสัมภาษณ์เจาะลึก

สมุนไพร	ความถี่
1. ชะเอมแดง	1
2. หมากรุก	1
3. มดแดง	1
4. รังมดแดง	1
5. รากห้วขวาน	1
6. ลูกมะเขือหิน	1
7. สารส้ม	1
8. อุจ	1
9. เปาคัน	1

จากตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในสตรีช่วงคลอดที่ได้จากหมอพื้นบ้านในการทำการศึกษาเชิงลึก พบว่าในแต่ละตำรับมีการระบุชนิดของสมุนไพรที่แตกต่างกัน เช่นบางตำรับใช้หมากรุกซึ่งมีฤทธิ์ช่วยเพิ่มการเคลื่อนไหวของลำไส้เล็ก, ช่วยย่อย, ลดอัตราการเต้นของหัวใจ ลดความดันโลหิต เป็นยาฝาดสมาน กระตุ้นการหลั่งน้ำลาย และกรดจากกระเพาะที่ถือว่าเป็นยาบำรุงธาตุ (Huang, 1999) ถ้าใช้ในขนาดสูงมาก ๆ จะใช้เป็นยาขับระดู และอาจทำให้แท้งบุตรได้ (Eduardo, 1978) หมากรุกยังมีฤทธิ์ยับยั้งการเกิดเนื้องอก (Itokawa *et al.*, 1990) เร่งการสมานแผล (Padmaja *et al.*, 1994) บางตำรับมีการใช้สารส้ม เพราะสารส้มออกฤทธิ์เป็นยาฝาดสมานทำให้เกิดความตึงตัว (Astringent) บางตำรับใช้ชะเอมแดงโดยมีฤทธิ์เป็นยาชาเฉพาะที่ (Sugaya, 1979) ฤทธิ์เหมือน mineralocorticoid (Epstein, 1977) ฤทธิ์เหมือน parasympathetic (Muresan, 1957) กระตุ้นและยับยั้งหัวใจ ทำให้หลอดเลือดหดตัว (EI-Mahdy, 1973) คลายกล้ามเนื้อเรียบของมดลูกและลดการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อมดลูก (Shihata, 1963) ฤทธิ์เหมือน estrogen (Georgyachev, 1970) กระตุ้น prolactin (Werner, 1979) เป็นต้น

ตารางที่ 20 แสดงความถี่สมุนไพรในตำรับยาสตรีช่วงหลังคลอดจากการสัมภาษณ์เจาะลึก

สมุนไพร	ความถี่
1. ช้าพลู	4
2. เทียนขาว	4
3. เทียนดำ	4
4. สารส้ม	4
5. เกลือ	3
6. บิง	3
7. เจตมูลเพลิง	3
8. ใบยอ	3
9. มะกรูด	3
10. รากขี้เหล็กเลือด	3
11. แก่นสน	2
12. ชิงคอกเดียว	2
13. ดินประสิว	2
14. ดิปลี	2
15. เทพธาโร	2
16. เทียนข้าวเปลือก	2
17. เทียนแดง	2
18. เทียนดาดักแตน	2
19. ใบกระวาน	2
20. ใบคนที่สอ	2
21. ใบเอ็น	2
22. ผลยอ	2
23. ไพล	2
24. สะค้าน	2
25. กระชาย	1
สมุนไพร	ความถี่
26. กระชายแดง	1
27. กระเทียม	1

28. กฤษณา	1
29. กะลำพัก	1
30. กีบไก่อ	1
31. กานพลู	1
32. กุ่มบก	1
33. แก่นแสมสาร	1
34. แกแล	1
35. โกฐเขมา	1
36. โกฐจุฬาลัมพา	1
37. โกฐเชียง	1
38. โกฐสอ	1
39. โกฐหัวบัว	1
40. ขมิ้นอ้อย	1
41. ขอนคอก	1
42. ขาดัน	1
43. จันทน์ขาว	1
44. จันทน์แดง	1
45. ชะลูด	1
46. ดอกจันทน์	1
47. ต้นน้ำนมราชสีห์	1
48. ตังกุย	1
49. เถาวัลย์เปรียง	1
50. น้ำผึ้ง	1
51. บอระเพ็ด	1
52. บัวทั้งห้า	1
53. ใบพ้อ	1
54. ใบมะขาม	1
55. ใบรักษาว	1
56. ใบส้มป่อย	1
สมุนไพร	ความถี่
57. ใบส้มเลี้ยว	1
58. ใบหนาด	1

59. เปราะหอม	1
60. เปล้าน้อย	1
61. เปล้าเหลี่ยม	1
62. เปล้าใหญ่	1
63. เปลือกกุ่มน้ำ	1
64. เปลือกต้นพิกุล	1
65. เปลือกไ้อ้แขวง	1
66. เปาคีน	1
67. ผลสมอไทย	1
68. ผลสมอเทศ	1
69. ผลสมอพิเภก	1
70. ผักเป็ดแดง	1
71. ผักเสี้ยนผี	1
72. ฝนแสนห้า	1
73. ฝางเสน	1
74. พริก	1
75. พาโหมต้น	1
76. มหาหิงคุ์	1
77. มะตูมอ่อน	1
78. ยาดำ	1
79. ระย้อม	1
80. รากไทรย้อย	1
81. รากมะรุม	1
82. รากไม้ไฟสี่สูก	1
83. รากสามสิบ	1
84. ฤาษีสม	1
85. ลูกจันทน์	1
86. วัวงาเคาะ	1
87. สมุลแว้ง	1
สมุนไพร	ความถี่
88. แสมทะเล	1
89. หญ้าไทร	1

90. หมุยหัว	1
91. หยามฝ้าย	1
92. หัวกระทือ	1
93. หัวโสมจีน	1
94. หัวหอม	1
95. หัสคุณเทศ	1
96. หัสคุณไทย	1
97. แห้วหมู	1
98. อบเชย	1
99. อ้อขาว	1
100. อ้อดำ	1
101. อ้อลาย	1

จากตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในสตรีหลังคลอดทั้ง 21 ตำรับที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกพบว่า มีสถิติการใช้ชาพลู เทียนดำ และเทียนขาวมากที่สุด ซึ่งจากการศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของชาพลูพบว่า มีฤทธิ์เป็น neuromuscular blocking ส่งผลลดอาการปวดของกล้ามเนื้อ (Ridtitid *et al.*, 1998) ส่วนเทียนดำและเทียนขาวต่างก็มีฤทธิ์กระตุ้นการบีบตัวของมดลูก (Aqel, 1993; Superbi, 1935) ซึ่งต่างก็เป็นประโยชน์ต่อสตรีหลังคลอด

ตารางที่ 21 แสดงความถี่สมุนไพรในตำรับยาสตรีวัยหลังหมดประจำเดือนจากการสัมภาษณ์เจาะลึก

สมุนไพร	ความถี่
1. ปูนขาว	1
2. หมากร	1
3. รากทองแตก	1
4. ไม้ไผ่สีสุก	1

จากตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในสตรีวัยหลังหมดประจำเดือนที่ได้จากหมอพื้นบ้านในการทำ การสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 2 ตำรับ พบว่าในแต่ละตำรับมีการระบุชนิดของสมุนไพรที่แตกต่างกัน เช่นบางตำรับใช้หมากซึ่งมีฤทธิ์ช่วยเพิ่มการเคลื่อนไหวของลำไส้เล็ก, ช่วยย่อย, ลดอัตราการเต้นของ หัวใจ ลดความดันโลหิต เป็นยาฝาดสมาน กระตุ้นการหลั่งน้ำลาย และกรดจากกระเพาะที่ถือว่า เป็นยาบำรุงธาตุ (Huang, 1999) หมากยังมีฤทธิ์ยับยั้งการเกิดเนื้องอก (Itokawa *et al.*, 1990) เริงการ

สมานแพต (Padmaja *et al.*, 1994) บางตำรามีการใช้รากทองแตงซึ่งมีฤทธิ์ลดความดันโลหิต (Bhakuni, 1971) ขับขี้เมือก (Ogura, 1978) ลดความอ้วน ลดคอเลสเตอรอลและไตรกลีเซอไรด์ ในเลือด (Paranjpe, 1990)

ส่วนที่ 3 ข้อมูลภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านภาคใต้ (การสนทนากลุ่ม)

จากการสนทนากลุ่มหมอฟันบ้านภาคใต้เกี่ยวกับเรื่องโรคสตรีโดยมีประเด็นแยกสตรีออกเป็น 3 วยด้วยกัน คือ สตรีวัยเจริญพันธุ์ สตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด และสตรีในวัยหลังหมดประจำเดือน

ตารางที่ 22 แสดงความถี่ของหมอฟันบ้านที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับโรคสตรีในวัยต่างๆ

ช่วงวัยของสตรี	จำนวนหมอฟันบ้าน
1. สตรีวัยเจริญพันธุ์	10
2. สตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด	10
3. สตรีวัยหลังหมดประจำเดือน	4

จากการวิเคราะห์ตามช่วงวัยของสตรี พบว่าหมอฟันบ้านที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการทำสนทนากลุ่มทั้ง 10 คน มีความรู้ความชำนาญในโรค หรืออาการความผิดปกติของสตรีในวัยเจริญพันธุ์ และสตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด ส่วนสตรีในวัยหลังหมดประจำเดือนมีหมอฟันบ้านเพียง 4 คน คิดเป็นร้อยละ 40 ที่แสดงความคิดเห็นและมีบทบาทในการสนทนากลุ่ม

ตารางที่ 23 แสดงความถี่ของหมอฟันบ้านที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับโรคหรืออาการต่างๆของสตรีวัยเจริญพันธุ์

โรคหรืออาการผิดปกติ	จำนวนหมอฟันบ้าน
1. ตกขาว (มูกกิด)	9
2. ไข่ทับระดู/ระดูทับไข่	6
3. รอบเดือนมาไม่ปกติ	5
4. ความเครียด	3
5. อาการทางจิต	2

หมอฟันบ้านส่วนใหญ่จะมีความรู้ความชำนาญในเรื่องของตกขาว ไข่ทับระดู/ระดูทับไข่ และรอบเดือนมาไม่ปกติในสตรีวัยเจริญพันธุ์ คิดเป็นร้อยละ 90, 60 และ 50 ตามลำดับ

ตารางที่ 24 แสดงความถี่ของหมอฟันบ้านที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับวิธีการหรือคำแนะนำของสตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด

วิธีการหรือคำแนะนำ	จำนวนหมอพื้นบ้าน
1. ตกเลือด	8
2. รกติด	6
3. ขับน้ำคาวปลา	4
4. มดลูกเคลื่อน	4
5. ขับน้ำนม	3
6. แพ้ท้อง	2
7. ท้องลาย	2
8. แต่งเด็ก	1

จากการวิเคราะห์เกี่ยวกับองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในการให้คำแนะนำหรือวิธีการเกี่ยวกับเรื่องหรืออาการต่างๆที่เกิดขึ้นแก่สตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด พบว่าอาการตกเลือดที่เกิดในระหว่างการตั้งครรภ์ เป็นอาการที่หมอพื้นบ้านมีความรู้ความชำนาญมากที่สุด คือ 8 คนจากหมอพื้นบ้านทั้งหมด 10 คนคิดเป็นร้อยละ 80 รองลงมาคือความรู้ในการแก้ไขอาการรกติด คิดเป็นร้อยละ 60

ตารางที่ 25 แสดงความถี่ของหมอพื้นบ้านที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับโรคหรืออาการต่างๆของสตรีวัยหมดประจำเดือน

โรคหรืออาการผิดปกติ	จำนวนหมอพื้นบ้าน
1. กระดูกรุน	3
2. มะเร็ง	2

จากตารางที่ 23 24 25 และ 26 พบว่า หมอพื้นบ้านที่ทำการสนทนากลุ่มต่างก็มีความรู้ความชำนาญในเรื่องการบำบัด บรรเทาอาการของสตรีในวัยเจริญพันธุ์และสตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอดทั้งสิ้น แต่หมอพื้นบ้านที่ทำการสนทนากลุ่มกลับมีบทบาทในเรื่องของอาการหรือโรคของสตรีวัยหลังหมดประจำเดือนน้อยกว่าเมื่อเทียบกับวัยอื่นๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอาการหรือความผิดปกติของสตรีวัยหลังหมดประจำเดือนเป็นการเปลี่ยนแปลงอันเกิดมาจากการแปรสมุฏฐาน หรือการแปรวัยไปเป็นวัยเสมอหระคน ซึ่งต้องแก้ที่ลม อาการหลักๆจะเป็นอาการทางด้านเสมอหระ ต้องมีการขับเสมอหระ นั่นคือแก้ที่ธาตุสมุฏฐาน เป็นการปรับธาตุนั่นเอง ทั้งนี้อาการแต่ละคนจะแตกต่างกันไป ไม่ตายตัว จึงเป็นเรื่องที่พุดยาก

แต่อย่างไรก็ตามจากการทำสนทนากลุ่มเรื่องโรคสตรี ต่างก็มีประเด็นตรงกันคือถ้าเป็นหมอแผนปัจจุบันก็จะใช้ยาในการบรรเทาอาการซึ่งก็แก้ไขได้เฉพาะที่ปลายเหตุเท่านั้น แต่ความรู้ของหมอพื้นบ้านจะใช้หลักการรักษาที่เริ่มตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การรับประทานยาเพื่อปรับสมดุลของธาตุในร่างกายให้สมดุล เกิดภูมิต้านทานในร่างกายได้ ไปจนกระทั่งการงดเว้นของแสดงบางอย่าง เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาใช้สมุนไพรหรือการรักษาของหมอพื้นบ้านในเรื่องของโรคสตรีน่าจะเป็นประโยชน์และเป็นทางเลือกในการรักษา ทำให้ประชาชนโดยเฉพาะสตรีมีสุขภาพดี ลดการใช้ยาที่นำเข้าจากต่างประเทศได้

จากคำรับยาในภาคผนวกที่ 2 เป็นองค์ความรู้ที่ได้จากหมอพื้นบ้านที่ได้ทำการสนทนากลุ่มและระดมความคิด ซึ่งจะขอสรุปเฉพาะแนวคิดการรักษาโรค คำรับยาและสมุนไพรที่ระบุในคำรับยา ดังต่อไปนี้

1. โรค/อาการของสตรีวัยเจริญพันธุ์ ได้แก่ ตกขาว ไข่ทับระดู/ระดูทับไข่ และประจำเดือนมาไม่ปกติ
2. แนวคิด ข้อแนะนำ และวิธีการในการรักษาอาการตกเลือด รกติด การจับน้ำคาวปลา และภาวะมดลูกเคลื่อน
3. โรค/อาการของสตรีวัยหลังหมดประจำเดือน ได้แก่ กระดูกพรุน และมะเร็ง

● ภูมิปัญญาในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านที่ได้จากการสนทนากลุ่ม (focus group)

โรคสตรีวัยเจริญพันธุ์

1. ตกขาว

อาการของการตกขาวหรือมูกตก หมอพื้นบ้านได้ให้ความเห็นว่าอาการตกขาวของหญิงสาว กับอาการตกขาวของสตรีที่มีครอบครัวหรือผ่านการแต่งงานแล้วมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากสาเหตุการเกิดที่ต่างกันคือ หญิงสาวที่มีอาการตกขาวจะเกิดจากการอักเสบของมดลูก (ชอกข้าว) ส่วนสตรีที่มีครอบครัวแล้วจะเกิดจากการกระทบกระเทือน การมีอายุที่มากขึ้น และความผิดปกติของมดลูกเอง

นอกจากนี้อาการของมูกตกก็ยังแยกออกเป็นชั้นๆ ได้แก่ ระดูขาว คือเป็นของเหลวขาวจากช่องคลอด ส่วนมูกตก จะเป็นของเหลวสีเหลืองเขียว ถ้ารุนแรงกว่านี้จะเป็นฝีมหนอง หรือเรียกว่าข้าวราว คำรับยาที่ใช้ก็จะแตกต่างกันไปตามความรุนแรงหรือระดับของโรค การรักษาหรือการแก้ไขอาการให้หายได้จะต้องเริ่มปรับตั้งแต่เรื่องพฤติกรรม ทั้งการกินที่ควรหลีกเลี่ยงอาหารพวกหมักดอง อาหารกระป๋อง ในเรื่องของการออกกำลังกายซึ่งควรระวังการกระทบกระเทือนของมดลูกที่อาจเกิดขึ้นได้

ตารางที่ 26 แสดงความถี่ของสมุนไพรที่ระบุในคำรับยารักษาอาการตกขาวจากการสนทนากลุ่ม

สมุนไพร	ความถี่
1. หัวข้าวเย็นเหนือ-ใต้	3
2. มะนาว	2
3. มะกา	1
4. มะกรูด	1
5. ยาง	1
6. ฝรั่ง	1
7. ค้อนหมาแดงทั้ง 5	1
8. ว่านชักมดลูก	1
9. กระดังงาไทย	1
10. กะเม็ง	1
11. หัวหอม	1
12. ตะไคร้	1
13. หนุมานประสานกาย	1
14. บานไม่รู้โรย	1
15. ถิ่นทม	1
16. เปี้ยจั่น	1
17. หัวหญ้าชันกาศ	1
18. เหงือกปลาหมอ	1
19. ปลาไหลเผือก	1
20. สารส้ม	1
21. เกลือ	1
22. เหล้าขาว	1

จากตาราง แสดงให้เห็นว่าหมอพื้นบ้านต่างก็มีความรู้ในการรักษาอาการตกขาวในสตรีแตกต่างกัน ในตำรับยารักษาอาการตกขาวแต่ละตำรับต่างก็มีสมุนไพรที่แตกต่างกัน สมุนไพรที่พบการใช้บ่อยที่สุดคือ หัวข้าวเย็นเหนือ-ใต้ ซึ่งเป็นสมุนไพรในกลุ่ม *Smilax* spp. ที่มีฤทธิ์ในการลดการอักเสบ และเพิ่มระดับภูมิคุ้มกันของร่างกาย (Jiang and Xu, 2001) รองลงมาคือมะนาว ที่มีฤทธิ์ต้านเชื้อจุลินทรีย์ โดยจากการทดลองพบว่าสารสกัดที่ได้จากมะนาวมีฤทธิ์ดีมากในการต้านเชื้อแบคทีเรียไม่ว่าจะเป็น *E.coli* หรือ *S.aureus* (จิราภา และคณะ, 2536) ที่อาจเป็นสาเหตุของการเกิดระดูขาว

2. ใช้ทับระดู/ระดูทับไข่

หมอฟันบ้านมีความเห็นว่าเป็นอาการไข้ ซึ่งหมายถึงไข้ทั่วไปไม่ว่าจะเป็นไข้หวัด ไข้เลือดออก หรือแม้แต่ไข้มาลาเรียที่เกิดขึ้นในช่วงของการมีระดู ในส่วนของไข้ที่บรรเทาจะมี ความหมายคือ การที่สตรีมีระดูมาก่อนแล้วจึงมีไข้เกิดขึ้นในภายหลัง ส่วนระดูที่ไข้จะหมายถึงการ ที่มีไข้มาก่อนแล้วเกิดมีระดูในภายหลัง ซึ่งการรักษาจะต้องดูว่าต้นเหตุคืออะไร เป็นอะไรมาก่อน เช่น เป็นไข้หวัดใหญ่มาก่อนแล้วจึงมีระดู จะต้องเริ่มตั้งต้นที่การรักษาอาการของไข้หวัดใหญ่ แล้ว ค่อยรักษาอาการที่เกี่ยวกับระดูภายหลัง เช่น ปวดระดู เป็นต้น

ตารางที่ 27 แสดงความถี่ของสมุนไพรที่ระบุในตำรับยารักษาอาการไข้ที่บรรเทา/ระดูที่ไข้จากการ สอนทานกลุ่ม

สมุนไพร	ความถี่
1. จี๊ได้ยาง	4
2. หัวหอม	1
3. เปราะหอม	1
4. หญ้าไต้ใบ	1
5. กะเม็ง	1
6. บัวบก	1
7. มะขามเปียก	1
8. แก่นขนุน	1
9. แก่นประดู่	1
10. แก่นแกลแล	1
11. แก่นฝางเสน	1
12. ไล่ข้าวโพด	1
13. เปลือกเสม็ดแดง	1
14. มะกรูด	1
15. ใบจาก	1
16. น้ำข้าวสาร	1
17. น้ำตาลแว่น	1
18. เกลือ	1

จากตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาอาการไข้ทับระดู/ระดูทับไข้ที่ได้จากหมอพื้นบ้าน ในการทำการสนทนากลุ่ม พบว่าในแต่ละตำรับมีการระบุชนิดของสมุนไพรที่แตกต่างกัน เช่นบางตำรับใช้หญ้าไต่ใบซึ่งมีฤทธิ์ด้านเชื้อแบคทีเรีย เชื้อรา และเชื้อไวรัส ทั้งช่วยยับยั้งความเป็นพิษต่อตับ ลดการอักเสบ ลดไข้ ขับปัสสาวะ ลดน้ำตาลในเลือด แก้ปวดคลายกล้ามเนื้อมดลูก(ดวงรัตน์, 2547) บางตำราใช้บัวบกซึ่งมีฤทธิ์แก้ปวด โดยสาร triterpenoids จากใบบัวบกมีฤทธิ์กล่อมประสาท (Ramaswamy, 1970; Rastogi, 1963) และสารสกัดใบบัวบกด้วย 70% alcohol มีฤทธิ์กดประสาทอย่างอ่อน (Adesina, 1982) เป็นต้น

3. ประจำเดือนมาไม่ปกติ

อาการประจำเดือนมาไม่ปกติมีตั้งแต่ครั้งแรกของการมีประจำเดือน อาจมาเร็ว มาช้ากว่าปกติ นั่นคือปกติหญิงสาวจะมีประจำเดือนในช่วงอายุ 15-16 ปี ถ้าคนที่มีประจำเดือนมาก่อนหรือมาหลังช่วงนี้ถือว่าเป็นอาการผิดปกติ นอกจากนี้อาจมีประเภท ประจำเดือนมาบ้างไม่มาบ้าง มาไม่ตรงตามกำหนด ระดูขัด เป็นต้น หมอพื้นบ้านต่างก็มีแนวคิดไปในทางเดียวกันว่า สตรีในเดือนๆหนึ่งให้ถือว่าป่วยหนึ่งครั้งคือตอนมีรอบเดือน อาการความผิดปกติเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องให้ยา รับประทาน เพียงแต่ต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เริ่มตั้งแต่การขับถ่าย เพราะเมื่อไม่ถ่ายหรือถ่ายไม่เป็นเวลาจะทำให้เกิดอาการท้องผูก ต้องใช้แรงเบ่ง มดลูกจะเคลื่อนตัว จะเกิดความผิดปกติขึ้น พอประจำเดือนมาเลือดจะค้าง เลือดจะออกมาไม่หมด ในช่วงประจำเดือนมาวันแรกและวันสุดท้ายควรหลีกเลี่ยงการยกของหนัก หลีกเลี่ยงการล้มกันกระแทก ซึ่งจะส่งผลทำให้มดลูกเคลื่อนแล้วเกิดปัญหาขึ้นได้เช่นกัน

ของแสลงของอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ ได้แก่ มะเขือทุกชนิด บูด และมังคุด ทั้งนี้หมอพื้นบ้านให้เหตุผลไว้ว่า บูด เป็นของหมักคอง ไม่ส่งผลดีต่อสุขภาพของสตรีในช่วงนี้ ส่วนมังคุดและมะเขือ เป็นของเย็น ทำให้ความร้อนในร่างกายผิดปกติ ระบบการไหลเวียนของโลหิตผิดปกติไป อีกทั้งพวกน้ำแข็ง น้ำในตู้เย็น ตลอดจนแตงโม ก็เป็นของแสลงด้วยเช่นกัน

จากการสนทนากลุ่มได้มีการแสดงแนวคิดและวิธีการการตรวจระดับมดลูก ซึ่งสอดคล้องกับการแสดงออกของพฤติกรรมของสตรีในแง่ของความกำหนด โดยมีความเชื่อว่าสตรีที่มีมดลูกค้ำจะไม่มีความกำหนด มดลูกตะแคงจะไม่มีบุตร มดลูกอยู่สูงจะมีความกำหนดหรือต้องการทางเพศสูง ซึ่งมีการดูจากหลายๆวิธี ได้แก่ การคลำชีพจร ถ้าคลำแล้วชีพจรเต้นช้าๆแบบๆ แสดงว่ามดลูกอยู่ลึกหรืออยู่ต่ำ ถ้าชีพจรเต้นแรง ปลายแหลม แสดงว่ามดลูกอยู่ตื้นหรืออยู่สูง อาจแก้ไขโดยการให้ยกของหนักอย่างทีกล้าวมาข้างต้น บ้างก็ดูที่ข้อเท้า เช่น ที่ตาตุ่มด้านนอกข้างสั้นเท้า ถ้ามีลักษณะนูนเป็นเส้นขึ้นมาแสดงว่ามดลูกต่ำ แต่ถ้าตาตุ่มด้านในข้างสั้นเท้า นูนเป็นเส้นขึ้นมาแสดงว่ามดลูกสูง มีความกำหนดมาก เป็นต้น

ยาที่มีการใช้ในเรื่องความผิดปกติของกระดูก ส่วนใหญ่จะเป็นตำรับยาบำรุงโลหิตที่มักจะมี การใช้ร่วมกับยารักษาอาการต่างๆ เช่น ระบุขาว มุตกิด เพื่อบำรุงเลือดลม มักจะไม่ใช้เป็นยาเดี่ยวในการรักษาอาการ

ตารางที่ 28 แสดงความถี่ของสมุนไพรที่ระบุในตำรับยาบำรุงโลหิตจากการสนทนากลุ่ม

สมุนไพร	ความถี่
1. ฟางเสน	3
2. แกแล	2
3. ผักเป็ดแดง	2
4. ใบไผ่มัน	1
5. ใบไผ่ป่า	1
6. หญ้าไทร	1
7. แสมสาร	1

จากตำรับยาบำรุงโลหิตที่ได้จากหมอพื้นบ้านในการสนทนากลุ่ม พบว่าในตำรับยามีการใช้ ฟางเสน ที่มีสารชื่อ Brazilin เป็นสารที่ให้สีแดง มีฤทธิ์ยับยั้งการเกาะตัวของเกล็ดเลือด (Lee *et al.*, 2005) ในตำรายาไทยใช้ในการแก้ระดูขัด และท้องเสียอย่างรุนแรง บ่อยที่สุด รองลงมาคือแกแล และผักเป็ดแดง

โรคสตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด

ช่วงตั้งครรภ์

จากการสนทนากลุ่มพบว่า หมอพื้นบ้านต่างก็มีภูมิปัญญาต่าง ๆ มากมายในการดูแล หรือการ ตรวจการตั้งครรภ์ สามารถรู้ได้ว่าคนไหนท้อง คนไหนไม่ท้อง อาทิเช่น ดูได้สะอาดบริเวณหน้าท้อง ถ้ากดแล้วบวมแสดงว่าไม่ท้อง แต่ถ้ากดแล้วไม่บวมแสดงว่าท้อง ดูสันเท้าถ้าพบเป็นเม็ดกลมๆเล็กๆ แสดงว่าท้อง ถ้าพบที่เท้าด้านขวา เด็กในท้องจะเป็นผู้ชาย พบด้านซ้าย เด็กในท้องจะเป็นผู้หญิง ส่วนการดูฝ่าเท้า หากฝ่าเท้าด้านขวาแดง แสดงว่าเป็นเด็กผู้ชาย และทำนองเดียวกัน ถ้าฝ่าเท้า ด้านซ้ายแดง เด็กจะเป็นผู้หญิง แต่ทั้งนี้การดูของหมอพื้นบ้านไม่ได้เป็นการทำนาย แต่เพียงเพื่อเป็น ข้อมูลในการจัดเตรียมยาให้มารดาเท่านั้น

นอกจากนี้ จากการสนทนากลุ่มยังได้ความรู้มากมายทั้งในเรื่องของภูมิปัญญาในการ บรรเทาอาการแพ้ท้อง ภูมิปัญญาในการป้องกันท้องลาย ภูมิปัญญาในการแต่งเด็ก โดยการนวด

หรือกดเบาๆบริเวณข้างท้อง หัวหน้า และใต้สะดือ เพื่อให้เด็กพลิกตัวได้ง่าย ง่ายต่อการคลอดของมารดา ในเรื่องของการบำรุงครรภ์ หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่จะใช้วิธีตามตำราครรภ์รักษา

ส่วนความผิดปกติที่เกิดขึ้นช่วงตั้งครรภ์ที่พบมากจะเป็นเรื่องของการตกเลือด หมอพื้นบ้านเชื่อว่าการรักษาหรือบรรเทาอาการตกเลือดในสตรีก่อนครบกำหนดคลอด จะต้องแบ่งรับแบ่งสู้ คือต้องใช้วิธีการขับเลือดเสียออกให้หมด แต่ก็ต้องเก็บเลือดดีเอาไว้ด้วย บ้างก็ใช้ยาบำรุงเลือดเข้าไปร่วมในตำรับยาด้วย วิธีการตรวจว่าเลือดเสียออกหมดหรือยังจะใช้มือแตะบริเวณปลายนิ้วกลางและนิ้วนางของคนไข้ หากมีอาการเจ็บปวดเหมือนมีหนามตำ แสดงว่าเลือดยังออกมาไม่หมด

ช่วงการทำคลอด

ในการทำคลอดจะต้องมีการเตรียมห้อง อุปกรณ์ต่างๆ เช่นป๊อบ เต้าไฟ ไม้พื้น แกร์ไม้ไฟ เป็นต้น เมื่อเด็กออกมาจะมีการตัดสายสะดือ โดยบางคนจะใช้ไม้ไฟที่ผ่านการลวกแล้วมาตัด บางคนก็จะใช้ใบมีดโกน

ช่วงหลังคลอด

จากการสนทนากลุ่ม พบว่าช่วงหลังคลอด หมอพื้นบ้านมีภูมิปัญญาต่างๆมากมาย ทั้งในเรื่องของการขับน้ำคาวปลา การขับน้ำนม การจับเส้นน้ำนม การอาบน้ำสมุนไพรหลังคลอด รวมทั้งวิธีการหรือภูมิปัญญาในการดูแลบุตร

ส่วนภูมิปัญญาในแง่ของการรักษาอาการความผิดปกติ อาทิเช่นการรักษาอาการของ

1. ภาวะรกติด

ตามภูมิปัญญาแพทย์แผนไทยที่ได้จากหมอพื้นบ้านในการสนทนากลุ่ม พบว่าตำรับยาในการรักษาอาการรกติดในสตรีหลังคลอดมีตั้งแต่ตำรับยากินและยาทา เช่นการใช้หัวคองอิงมาฝนกับน้ำข้าวข้าวแล้วทาบริเวณฝีเท้า ซึ่งยาทั้งกินและทามีข้อควรระวังคือ เมื่อรกออกหมดแล้วจะต้องหยุดยา หรือล้างยาออกทันที ไม่เช่นนั้นเลือดจะออกไม่หยุด นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาการนวดเพื่อขับรก วิธีการคือ หมอพื้นบ้านจะนั่งคล่อมคนป่วยแล้วเอามือสอดเข้าใต้สะดือ เขย่าสะดือผู้ป่วยให้รกหลุดออกมา โดยเลือดจะตกลงข้างล่าง รกจะค่อยๆลอยขึ้นมา และหลุดออกมาในที่สุด ยังมีภูมิปัญญาอื่นๆ เช่น ให้สามีหรือญาติสามีไปกัดเอาขอมมะเมาะ เถียวให้ละเอียด แล้วเอามาบ้วนใส่ปากภรรยา เป็นต้น

2. มดลูกเคลื่อน

ตามภูมิปัญญาไทยสมัยก่อนจะใช้ก้อนเส้า ซึ่งก็คือก้อนหินลักษณะกลมๆ นำมาเผาจนร้อนเอาผ้าห่อ แล้วนำมาประคบ แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นการใช้กระเป๋าน้ำร้อน ประคบแทน วิธีการเหล่านี้จะช่วยให่มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น ส่วนตำรับยาอื่นๆก็มีทั้งยากิน ยาสมุนไพรสำหรับอาบ แช่ วิธีการรมไอน้ำสมุนไพร และการประคบ

3. มุเรียน

เป็นอาการความผิดปกติหลังคลอดบุตร เชื่อว่าเกิดจากภาวะโลหิตเป็นพิษหลังคลอด มุเรียนมี 12 จำพวก โดยแต่ละจำพวกจะมีการและการรักษาที่แตกต่างกัน เช่น มุเรียนหนามบัว จะมีลักษณะอาการเป็นเม็ดตามตัวหลังคลอด ซึ่งตำรายาระบุไว้ทั้งยากินและยาอาบ มุเรียนหน้าไฟ ก็จะมีอาการใช้คล้ายลักษณะสันนิบาตหน้าเพลิง ส่วนมุเรียนอื่นๆที่มีการรักษาหรือความเชื่อแตกต่างไปก็อาทิเช่น มุเรียนกินลูก คือแม่เมื่อคลอดบุตรออกมาแล้วจะมีอาการทางจิตคล้ายคนบ้า จ้องจะกินลูกตัวเอง วิธีการรักษาคือ ให้ใช้องคชาติสามีเกาะหรือดีศีระของคนไข้ เป็นการแก้เคล็ด

ตารางที่ 29 แสดงความถี่ของสมุนไพรที่ระบุในตำรับยาที่ใช้ในสตรีช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอดจากการสนทนากลุ่ม

สมุนไพร	ความถี่
1. ขมิ้นอ้อย	5
2. ขมิ้นชัน	5
3. ข่อย	4
4. กล้ายน้ำไทย	4
5. มะขาม	4
6. ใพล	3
7. น้ำมะพร้าว	3
8. ใบหนาด	3
9. เร่ว	2
10. พริก	2
11. พริกไทยดำ	2
12. ข่า	2
13. รากบัวหลวง	2
14. สาวเหล้า	1
15. สาวหยุด	1
16. บานไม่รู้โรย	1
17. ใบกระท้อน	1
18. เขากวางคูดูก	1
19. ยอดจิก	1
20. รากโคลงเคลง	1
21. กะเม็ง	1

สมุนไพร	ความถี่
22. ใบบวบขม	1
23. ยอดจาก	1
24. เปลือกต้นนุ่น	1
25. ยอดมะเฝ้า	1
26. ดอกคิง	1
27. ไข่ข้าวโพด	1
28. อ้อย	1
29. ใบสะหมัด	1
30. ใบเสม็ด	1
31. ใบสมเสร็จ	1
32. ลูกกระค่อม	1
33. เปลือกต้นมะม่วงคัน	1
34. ใบตำลึง	1
35. หนุ่ยดินนกกะทูน	1
36. น้ำมันราชสีห์	1
37. เอื้องน้ำ	1
38. แพงพวยน้ำ	1
39. ว่านชักมดลูก	1
40. ใบอัคคีทวาร	1
41. ไม้พลับพลา	1
42. เปลือกน้ำเต้า	1
43. หัวกระดาดดำ	1
44. ใบส้มป่อย	1
45. ใบละหุ่งแดง	1
46. ตะไคร้	1
47. ใบมะกรูด	1
48. สกแก	1
49. เขยตาย	1
50. เอ็นทั้งสอง	1
51. ชะมวง	1
52. บอนคัน	1

จากตารางแสดงความถี่ของสมุนไพรที่พบในตำรับยาที่ใช้กับสตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด พบว่ามีการใช้ขมิ้นอ้อย และขมิ้นชันมากที่สุด ซึ่งสมุนไพรทั้งสองตัวมีสารกลุ่ม tannin ช่วยในการสมานแผล ทำให้แผลหายเร็ว นอกจากนี้ยังช่วยบรรเทาอาการฟกช้ำที่เกิดขึ้นได้ด้วย

สตรีวัยหลังหมดประจำเดือน

จากการสนทนากลุ่มพบว่าในช่วงของสตรีก่อนหมดประจำเดือนจะมีภาวการณ์เปลี่ยนแปลงในแง่ของอารมณ์ ความเครียดเป็นหลัก ส่วนอาการทางร่างกายหมอพื้นบ้านเชื่อว่า ตามทฤษฎีแล้วเกิดจากการแปรสมุฏฐาน มีการเปลี่ยนแปลงของธาตุลม ทำให้มีอาการปวดท่ายทอยปวดศีรษะ หน้ามือบ่อยๆ อ่อนเพลีย ใจสั่น เบื่ออาหาร จุกแน่น ท้องผูก บางคนท้องร่วงกะปริดกะปรอย มือเท้าชา เป็นต้น อาการพวกนี้ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล ไม่สามารถบอกได้ว่าจะรักษาอย่างไร นั่นคือต้องรักษาไปตามอาการเท่านั้น หลักๆก็ต้องมีการปรับธาตุ กลุ่มยาใหญ่ๆก็คือ ยาฟอกเลือด ยาระบาย และยาบำรุงหัวใจ ซึ่งมักจะนำมารวมกันในรูปของยาหอม

ในแง่ของโรคกระดูกพรุนที่พบบ่อยในผู้หญิงมากกว่าผู้ชายในวัยเดียวกัน หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่จะแนะนำให้กินอาหารจำพวกปลาตัวเล็ก เพื่อเสริมแคลเซียมให้กระดูก ส่วนมะเร็ง หมอพื้นบ้านเชื่อว่า มะเร็งในหญิงที่หมดประจำเดือนที่มีอุบัติการณ์การเกิดมากขึ้นเรื่อยๆนั้นเกิดจากพฤติกรรมการกินอาหาร ไม่ว่าจะเป็นการกินผงชูรส การกินอาหารทอดจากน้ำมันที่มีการสะสมมานาน และการสะสมของเชื้อโรคต่างๆ

อย่างไรก็ตามสตรีควรดูแลสุขภาพให้สมบูรณ์แข็งแรงเสมอ ควรดูแล ใส่ใจทั้งด้านอาหาร การขับถ่าย การออกกำลังกาย และภาวะของจิตใจ เพื่อให้ไกลจากการเกิดโรคต่างๆ สอดคล้องกับแนวคิดทางการแพทย์แผนไทยที่ใช้การรักษาอาการที่เป็นแบบองค์รวมนั่นเอง

บทที่ 5

วิจารณ์ และสรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาในเรื่องของภูมิปัญญาการรักษาโรคสตรีของหมอฟันบ้านภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งทำการศึกษา 2 เทคนิค คือ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสนทนากลุ่ม โดยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพในเรื่องของวิธีการรักษาโรคโดยทั่วไปของหมอฟันบ้านพบว่า วิธีการวินิจฉัยอาการโดยการซักประวัติ เป็นวิธีการที่ใช้กันมากที่สุด คือ 28 คน จากทั้งสิ้น 34 คน รองลงมาคือวิธีการตรวจร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นการตรวจชีพจร การจับเส้น หรือแม้แต่การดูคลำบริเวณอวัยวะที่มีอาการ โดยมีความถี่ 17 คน จากทั้งหมด 34 คน ทั้งนี้มีหมอฟันจำนวนมากที่ใช้หลายๆวิธีประกอบกัน ไม่ว่าจะเป็นการซักประวัติร่วมกับการตรวจร่างกาย หรือการซักประวัติร่วมกับการใช้ไสยศาสตร์ ส่วนวิธีการรักษาหมอฟันบ้านจำนวน 33 คน จากทั้งหมด 34 คน ใช้สมุนไพรตำรับรวมในการรักษาอาการต่างๆ และมีหมอบางส่วนที่ใช้วิธีการอื่นร่วมด้วย เช่น ใช้การนวด/ประคบ ใช้วิธีทางศาสนา หรือไสยศาสตร์ ใช้น้ำยาแผนปัจจุบัน เป็นต้น

แนวคิดและภูมิปัญญาในเรื่องโรคเกี่ยวกับสตรีพบว่าหมอฟันบ้านกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษาซึ่งมีความชำนาญในเรื่องโรคสตรีต่างก็มีความรู้ความชำนาญในโรคสตรีแต่ละวัยแตกต่างกัน เมื่อแยกสตรีออกเป็นสามวัย ได้แก่ วัยเจริญพันธุ์ ช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด และสตรีวัยหลังหมดประจำเดือน พบว่าโรค/อาการผิดปกติในสตรีวัยเจริญพันธุ์ที่พบมากที่สุดคืออาการไข้ทับระดู/ระดูทับไข้ คิดเป็น 29% รองลงมาคือ มดลูกและระดูมาไม่ปกติ ซึ่งมีความถี่เท่ากันคือ 25% และอาการสุดท้ายที่มีความถี่ต่ำสุด เป็นอาการปวดประจำเดือนมีความถี่คิดเป็น 21% สตรีในช่วงตั้งครรภ์และหลังคลอด หมอฟันบ้านต่างก็มีวิธีการ/คำแนะนำที่แตกต่างกันไป โดยสตรีในช่วงตั้งครรภ์ หมอฟันบ้านจะแนะนำให้มีการนวดระหว่างตั้งครรภ์มากที่สุด คิดเป็น 46.15% ทั้งนี้วิธีการนวดในระหว่างตั้งครรภ์เป็นการหวังผลให้การคลอดทำได้ง่ายขึ้น เพราะถือเป็นการจัดทำท่ารกในครรภ์ให้มีความเหมาะสมต่อการคลอด รองลงมาเป็นคำแนะนำเรื่องอาหาร 26.92% ส่วนสตรีหลังคลอด หมอฟันบ้านมีคำแนะนำในเรื่องการใช้ยาสมุนไพรมากที่สุดคิดเป็น 19.77% การใช้ยาสมุนไพรในสตรีวัยหลังคลอดเป็นการฟื้นฟูสภาพร่างกาย รวมทั้งแผลที่เกิดจากการคลอด ให้กลับสู่ภาวะปกติได้เร็วยิ่งขึ้น รองลงมาเป็นการประคบสมุนไพร 18.60%

สำหรับโรค/อาการผิดปกติในสตรีวัยเจริญพันธุ์ที่พบมากที่สุดคือ โรคกระดูกพรุน รองลงมาคือมะเร็ง และอารมณ์แปรปรวน มีความถี่คิดเป็น 50%, 33% และ 17% ตามลำดับ

รูปแบบการจ่ายยาของหมอฟันบ้านในการรักษาอาการต่างๆส่วนใหญ่จะเป็นยาสมุนไพรในรูปแบบของตำรับยาสมุนไพรรวม

การวิเคราะห์ในเรื่องตัวยาสมุนไพรในการรักษาโรค/อาการผิดปกติของสตรี โดยวิเคราะห์ถึงความถี่ของการนิยมนำสมุนไพรและการหาข้อมูลทางวิทยาศาสตร์มาสนับสนุนพอสรุปได้ดังนี้

โรคมุตกิด

หมอฟันบ้านต่างก็มีความรู้ในการรักษาอาการตกขาวในสตรีแตกต่างกัน ในตำรับยารักษาอาการตกขาวแต่ละตำรับต่างก็มีสมุนไพรที่แตกต่างกัน สมุนไพรที่พบการใช้บ่อยที่สุดคือ หัวข้าวเย็นเหนือ-ใต้ ซึ่งเป็นสมุนไพรในกลุ่ม *Smilax* spp. ที่มีฤทธิ์ในการลดการอักเสบ และเพิ่มระดับภูมิคุ้มกันของร่างกาย (Jiang and Xu , 2001) รองลงมาคือมะนาว ที่มีฤทธิ์ด้านเชื้อจุลชีพ โดยจากการทดลองพบว่าสารสกัดที่ได้จากมะนาวมีฤทธิ์ดีมากในการต้านเชื้อแบคทีเรีย ไม่ว่าจะเป็น *E. coli* หรือ *S. aureus* (ชิราภา และคณะ, 2536) ที่อาจเป็นสาเหตุของการเกิดระดูขาว บางตำรับใช้กะเม็ง ซึ่งมีฤทธิ์ด้านเชื้อจุลชีพทั้งเชื้อแบคทีเรียและเชื้อรา โดยเฉพาะ *Staphylococcus aureus* ที่อาจเป็นสาเหตุของการเกิดมุตกิด-ระดูขาว (Wiat, 2004) บางตำรับใช้บัวบกซึ่งนอกจากมีฤทธิ์ด้านเชื้อจุลชีพได้เช่นเดียวกับกะเม็งแล้ว จากการศึกษายังพบว่าบัวบกยังมีฤทธิ์แก้ปวด (Ramaswamy, 1970; Rastogi, 1963) สมานแผล (Poizot, 1978) และลดอาการอักเสบ (Vogel, 1990) ได้อีกด้วย

อาการปวดประจำเดือน

จากตำรับยารักษาอาการปวดประจำเดือนที่ได้จากการสัมภาษณ์หมอฟันบ้านเพียง 1 ตำรับพบการใช้หัวมะพร้าวอ่อน และปูนแดง โดยสารสำคัญในเนื้อมะพร้าวพบว่ามีน้ำมันประมาณ 65 % มี ฟอสฟอรัสสูง มีแคลเซียม คาร์โบไฮเดรต ส่วนน้ำมันมะพร้าวประกอบด้วย กรดไขมันหลายชนิดที่อิ่มตัว ซึ่งสารสำคัญเหล่านี้ต่างก็มีประโยชน์ต่อร่างกายทั้งสิ้น ส่วนปูนแดง ตามตำรายาไทย ปูนแดงเป็นยาเย็น ช่วยให้กระชับ การแพทย์แผนไทยใช้ในการบรรเทาปวด

ใช้ทั้งระดู/ระดูทับไข่

จากตำรับยารักษาอาการใช้ทั้งระดู/ระดูทับไข่พบมีการใช้ต้นหญ้าไต้ใบมากที่สุด ซึ่งในตำรายาแผนโบราณทั่วไประบุการใช้หญ้าไต้ใบในการรักษาอาการไข่ได้ทุกชนิด ทั้งไข่หวัด ไข่ทับระดู หรือแม้แต่ไข่จับสัน ได้มีการค้นคว้าพบว่าสารสำคัญคือ โพลีฟีนอล ฟลาโวนอยด์ และไฮโปฟลาโวนอยด์ ซึ่งให้รสขม ในปัจจุบันได้มีการค้นพบฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาว่า มีฤทธิ์ด้านเชื้อแบคทีเรีย เชื้อรา และเชื้อไวรัส ทั้งช่วยยับยั้งความเป็นพิษต่อตับ ลดการอักเสบ ลดไข้ ขับปัสสาวะ ลดน้ำตาลในเลือด แก้ปวดคลายกล้ามเนื้อมดลูก ซึ่งมีสรรพคุณคล้ายตำรายาแผนโบราณ แต่ก็ควรใช้ในการรักษาเบื้องต้นเท่านั้น (ดวงรัตน์, 2547)

ประจำเดือนมาไม่ปกติ

ยาที่มีการใช้ในเรื่องความผิดปกติของระดู ส่วนใหญ่จะเป็นตำรับยาบำรุงโลหิตที่มักจะมีการใช้ร่วมกับยารักษาอาการต่างๆ เช่น ระดูขาว มุตกิด เพื่อบำรุงเลือดลม มักจะไม่ใช้เป็นยาเดี่ยวใน

การรักษาอาการ จากตำรับยาบำรุงโลหิตที่ได้จากหมอพื้นบ้านพบว่าในตำรับยามีการใช้ฝางเสน ที่มีสารชื่อ Brazilin เป็นสารที่ให้สีแดง มีฤทธิ์ยับยั้งการเกาะตัวของเกล็ดเลือด (Lee *et al.*, 2005) ในตำรายาไทยใช้ในการแก้ระดูขัด และท้องเสียอย่างรุนแรง บ่อยที่สุด รองลงมาคือแกแลและผักเป็ดแดง

อารมณ์แปรปรวน

จากตำรับยารักษาอาการอารมณ์แปรปรวนในสตรีวัยหลังหมดประจำเดือนที่ได้จากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านเพียง 1 ตำรับ พบการใช้รากตองแตกและไม้ไผ่สีสุก โดยการใช้รากตองแตก (*Balispermum montanum*) เพื่อลดอาการสวิงสวายหัวใจเต้นไม่ปกติของสตรีวัยหลังหมดประจำเดือน สอดคล้องกับการศึกษาที่พบว่าสารสกัดตองแตกมีฤทธิ์ลดความดันโลหิต บำรุงหัวใจ และยับยั้งเนื้องอกได้ ซึ่งสตรีวัยนี้มักจะมีปัจจัยเสี่ยงต่อภาวะดังกล่าว (Bhakuni, 1971) การใช้ไม้ไผ่สีสุก สอดคล้องกับแนวความคิดที่ว่าเชื้อไผ่ ตามตำรายาจีนมีสรรพคุณในการบำรุงร่างกาย

มะเร็ง

จากตำรับยาบรรเทาอาการที่เกิดจากมะเร็งเต้านม จำนวน 1 ตำรับ พบการใช้หมากและปูนขาว จากข้อมูลการวิจัยพบว่าหมากมีฤทธิ์ยับยั้งการเกิดเนื้องอก (Itokawa *et al.*, 1990) เร่งการสลายแผล (Padmaja *et al.*, 1994) ด้านออกซิเดชั่น (Wang and Lee, 1996) นอกจากนี้ยังพบว่าหมากมีสารในกลุ่ม tannin (Kumari *et al.*, 1964) ซึ่งมีฤทธิ์ตกตะกอนโปรตีน เมื่อนำมาพอก หรือทาจะช่วยทำความสะอาดบริเวณที่มีน้ำเหลืองหรือหนองได้

จากการศึกษาและการวิเคราะห์ในเชิงวิทยาศาสตร์ทำให้สรุปได้ว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความเป็นวิทยาศาสตร์ หากได้รับการส่งเสริมให้เกิดการยอมรับจะทำให้ภูมิปัญญาสามารถนำมาใช้ผสมผสานและทำให้เกิดประโยชน์ได้สูงสุด ส่งผลให้ประชาชนโดยเฉพาะสตรีสามารถป้องกันหรือเสริมสร้างสุขภาพของตนให้แข็งแรงได้

เอกสารอ้างอิง

- Adesina, S.K. Studies on some plants used as anticonvulsants in American and African traditional medicine. *Fitoterapia* 1982; 53: 147-62.
- Aguwa, C.N. Toxic effects of the methanolic extract of *Lawsonia inermis* roots. *Int J crude Drug Res* 1987; 25(4): 241-5.
- Aqel, M. and Shaheen, R. Effects of volatile oil of *Nigella sativa* seeds. *Int Conf on the use of Trad Med&other Nat Prod in Health-Care*, Penang, Malaysia, 8-11 June 1993: 80.
- Aqel, M.B. The relaxing effect of the volatile oil of *Nigella sativa* seeds on vascular smooth muscle. *Dirasat-Univ. Jordaan, Ser B* 1992; 19B(2): 91-100.
- Areekul, S., Sinchaisri, P. and Tigvatananon, A. Effects of Thai plant extracts on the Oriental fruit fly. *Kasetsart J (Nat Sci)* 1987;21:395-407.
- Avirutnant, W. and Pongpan, A. The Antimicrobial activity of some Thai flowers and plants. *Ibid* 1983;10(3):81-6.
- Bhakuni, D.S., Dhar, M.L., Dhar, M.M., Dhawan, B.N., Gupta, B. and Srimali, R.C. Screening of Indian Plants for Biological Activities. Part III. *Indian J Exp Biol* 1971; 9: 91.
- Bhakuni, D.S., Geol, A.K., Jain, S., Mehrotra, B.N., Patnaik, G.K. and Prakash, V. Screening of Indian plants for biological activity: Part XIII. *Indian J Exp Biol* 1988; 26(11): 883ry-904.
- Bhakuni, O.S., Dhar, M.L., Dhaar, M.M., Dhawan, B.N. and Meehrotro, B.N. Screening of Indian plants for biological activity. Part II. *Indiaan J Exp Biol* 1969;7: 250-62.
- Dabral, P.K. and Sharma, R.K. Evaluation to the role of *Rumalaya* and *Geriforte* in chronic arthritis, a preliminary study. *Probe* 1983; 22(2): 120-7.
- Duarte, M.C.T., Figueira, G.M., Sartoratto, A., Rehder, V.L.G. and Delarmelina, C. 2005. Anti-*Candida* activity of Brazilian medicinal plants, *Journal of Ethnopharmacology*, 97: 305-311.
- Dutta, T. and Busa, U.P. Crude extracts of *Centella asiatica* and products derived from its glycosides as oral antifertility agents. *India J Exp Biol* 1968; 6: 182.
- Eduardo, Q. 1978. *Medicinal Plants of the Philippines*. Katha Publishing Co., Inc., Quezon City, Philippines
- EI-Mahdy, S.A., Ali, H.I., Helmi, R. and Moustafa, M. Studies on the effect of licorice on the circulation. *J Egypt Mes Ass* 1973; 55(11/12): 925-33.

- Epstein, M.T., Espiner, E.A., Donald, R.A. and Hughes, H. Effect of eating liquorice on the renin-angiotensin aldosterone axis in normal subjects. *Brit Med J.* 1977; 1: 488.
- George, M. and Pandalai, K.M. Investigations on plant antibiotics Part IV. Further search for antibiotic substances in Indian medicinal plants. *Indian J Med Res* 1949; 37: 169-81.
- Ghoneim, M.T., El Gindy, A.R., El Alami, R., Shoukry, E. and Yasseen, S. Possible effect of some extracts of *Nigella sativa* seeds on blood coagulation system and fibrinolytic activity. *Bull Islamic Med* 1982; 2: 528-35.
- Goryachev, V.S., Pauzner, L.E. and Muinova, S.S. Estrogenic activity of *Glycyrrhiza glabra* and *Glycyrrhiza uralensis* Hay. *Mater Biol Vidov Roda Glycyrrhiza* 1970; 1970: 11.
- Huang, K.C. 1999. *The Pharmacology of Chinese Herbs*. Second Edition CRC Press, Florida, U.S.A.
- Inghaninan, K. Temkitthawon, P. Chuechom, K. Yuyaem, T. and Thongnoi, W. 2003. Screening for acetylcholinesterase inhibitory activity in plants used in Thai traditional rejuvenating and neurotonic remedies, *Journal of Ethnopharmacology*, 89: 261-264.
- Itokawa, H., Hirayama, F., Tsuruoka, S., Mizuno, K., Takeya, K. and Nitta, A. Screening test for antitumor activity of crude drugs (III). Studies on antitumor activity of Indonesian medicinal plants. *Shoyakugaku Zasshi* 1990;44(1):58-62.
- Jiang, J. and Xu, Q. 2003. Immunomodulatory activity of the aqueous extract from rhizome of *Smilax glabra* in the later phase of adjuvant-induced arthritis in rats, *Journal of Ethnopharmacology*, 85: 53-59
- Kapur, R.D. Action of some indigenous drugs on uterus. A preliminary note. *Indian J Med Res* 1948; 36: 47.
- Kosalwatna, S., Shaipanich, C. and Bhanganada, K. The effect of one percent *Centella asiatica* on chronic ulcers. *Siriraj Hosp Gaz* 1988; 40(6): 455-61.
- Kosuge, T., Ishida, H., Yamazaki, H. and Ishii, M. Studies on active substances in the herbs used for oketsu, blood coagulation, in Chinese medicine. I. On anticoagulative activities of the herbs for oketsu. *Yakugaku zasshi* 1984; 104(10): 1050-3.
- Kotani, Y., Iwamoto, S. and Isoda, Y. Antiallergy oily compositions containing unsaturated fatty acids. Patent: Jpn Kokai Tokkyo Koho JP 0558, 902 (93 58, 902), 1993: 9 pp.
- Kumari, H.L., Dorle, A.K. and Sirsi, M. Observations on the effects of Areca tannin on rat uterus. *Indian J Pharmacy* 1964;26:268-9.

- Lee, G.Y., Chang, T.S., Lee, K.S., Khil, L.Y., Kim, D., Chung, J.H., Kim, Y.C., Lee, B.H., Moon, C.H. and Moon, C.K. 2005. Antiplatelet activity of BRX-018, (6*aS,cis*)-Malonic acid 3-acetoxy-6*a*9-bis-(2-methoxycarbonyl-acetoxy)-6,6*a*,7,11*b*-tetrahydro-indeno[2,1-*c*]chromen-10-yl ester methylester, *Thrombosis Research*, 115: 309-318
- Leungsakul, S. Antipyrogenic bacterial activities of extracts from species of medicinal plants. Symposium on Science and Technology of Thailand, 13 th, Songkhla, Thailand, Oct 20-22, 1987.
- Li, C.P. Chinese herbal medicine. U.S. Dept. Health, education and welfare, publ. No. (NIH) 75-732, Washington, D.C. Book 1974.
- Liu, H-K, Chang, T- C and Chu, C-I. Expectorant principle from *Gomphrena globosa* structural determination of a new flavone glycoside. *Yao Hsueh T'ung Pao* 1981;16(1):55.
- Lu, Z.W., Liu, F.A., Hu, J., Bian ,D.I. and Li, F.G. Suppressive effects of Safflower yellow on immune functions. *Chung-kuo Yao Li Hsueh Pao* 1991; 12(6): 537-42.
- Malekzadeth, F. and Shabestari, P.P. Therapeutic effects and in vitro activity of an extract from *Lawsonia inermis*. *J Sci Isalamic Repub Iran* 1989; 1(1): 7-12.
- Matsu, A.D.S., Hoskin, S., Kashiwagi, M., et al. A survey of natural products from Hawaii and other areas of the Pacific for an antifertility effect in mice. *Int S Klin Pharmakol Ther Toxikol* 1971; 5: 65.
- Mokkhasmit, M., Ngarmwathana, W., Sawasdimongkol, K. and Permiphat, U. Pharmacological evaluation of Thai medicinal plants. (continued). *J Med Assoc Thailand* 1971; 54(7): 490-504.
- Muresaan, V., Simionovici, M., Botez, A. and Tautu, S. Experimental pharmacodynamic investigations on certain preparation from licorice root. *Farmacia (Bucharest)* 1957; 5: 333-40.
- Ogura, M., Koike, K., Cordell, G.A. and Farnsworth, N.R. Potential Anticancer Agents. VIII. Constituents of *Baliospermum montanum* (Euphorbiaceae). *Planta Med* 1978; 33(2): 128-43.
- Padmaja, P.N., Bairy, K.L. and Kulkarni, D.R. Prohealing effect of betel nut and its polyphenols. *Fitoterapia* 1994;65(4):298-300.
- Paranjpe, P., Patki, P. and Patwardhan, B. Ayurvedic treatment of obesity: a randomised doubleblind, placebo-controlled clinical trail. *J Ethnopharmacol* 1990; 29: 1-11.

- Poizot, A. and Dumez, D. Modification of the healing kinetics after iterative expressis in the rat. Action of titrated extract of *Centella asiatica* (TECA) on duration of healing. CR Hebd Seances Acad Sci D 1978; 286(10): 789-92.
- Pongpan, A., Chumsri, P. and Taworasate, T. The antimicrobial activity of some Thai medicinal plants. Mahidol Univ. J Pharm Sci 1982;9(4): 88-91.
- Rahman, T.U., Shilpi, J.A., Ahmed, M. and Hossain, C.F. 2005. Preliminary pharmacological studies on *Piper chaba* stem bark, Journal of Ethnopharmacology, 99: 203-209.
- Ramaswamy, A.S., Periasamy, S.M. and Basu, N.K. Pharmacological studies on *Centella asiatica*. J Res Indian Med 1970; 4: 160.
- Rastogi, R.P. and Dhar, M.L. Chemical examination of *Centella asiatica*. II. Brahmoside and brahminoside. Indian J Chem 1963; 1: 267-9.
- Ravivongse, R., Triratana, T., Thebtaranonth, Y. and Chiwailp, P. The testing of herb's extraction in intrinsic pathway of hemostatic mechanism. Report submitted to Mahidol University, Thailand, 1988.
- Ray, P.G. and Majumdar, S.K. Antimicrobial activity of some Indian plants. Econ Bot 1976; 30: 317-20.
- Ray, P.G. and Majumdar, S.K. Antimicrobial activity of some Indian plants. Econ Bot 1976; 30:317-20.
- Riditid, W., Rattanaprom, W., Thaina, P., Chittrakarn, S. and Sunbhanich, M. 1998. Neuromuscular blocking activity of methanolic extract of *Piper sarmentosum* leaves in the rat phrenic nerve-hemidiaphragm preparation, Journal of Ethnopharmacology, 61: 135-142
- Shihata, I.M. and Elghamry, M.I. Estrogenic activity of Glycyrrhiza glabra with its effect on uterine motility at various stages of the sex cycle. Zentralbl Veterinaarmed Ser A 1963; 10A: 155.
- Songsriphiphat, K., Saengngam, C., Saiwichian, C. et al. Effect of some medicinal plants on human blood-clotting in vitro. Special project for the degree of B. Sc. (Pharm.), Faculty of Pharmacy, Mahidol Univ., 1968.
- Sugaya, A., Tsuda, T., Sugaya, E., Usami, M. and Takamura, K. Local anaesthetic action of the Chinese medicine Saiko-Keishi-To. Planta Med 1979; 37: 274-6.
- Superbi, C. and Crispolti, E. Effect on the uterine muscle of infusion and extracts of certain herbs used by the natives of Tripoli. Ann Ostet Ginecol 1935; 57: 253-67.

- Tsurumi, K., Haramatsu, Y., Hayashi, M. and Fujimura, H. Effect of medecassol on wound healing. *Oyo Yakuri* 1973; 7(6): 833-43.
- Vogel, H.G., De Souza, N.J. and D' Sa, A. Effect of terpenoids isolated from *Centella asiatica* on granuloma tissue. Hoechst A.-G., Frankfurt/Main, Fed Rep Ger. *Acta Ther* 1990; 16(4): 285-98.
- Wang, C.K. and Lee, W.H. Separation, characteristics and biological activities of phenolics in Areca fruit. *J Agr Food Chem* 1996;44(8):2014-9.
- Werner, S., Brissmar, K. and Olsson, S. Hyperprolactinaemia and liquorice. *Lancet* 1979; 1979: 319.
- Wiar, C., Mogana, S., Khalifah, S., Mahan, M., Ismail, S., Buckle, M., Narayana, A.K. and Sulaiman, M. 2004. Antimicrobial screening of plants used for traditional medicine in the state of Perak, Peninsular Malaysia, *Fitoterapia*, 75: 68-73.
- William, E. 1972. Narcotic Plants. Studio Vista, London, Great Britain
- Yang, H.C., Chang, H.H. and Weng, T.C. Influence of several Chinese drugs on the growth of some pathologic organisms: preliminary report. *J Formosan Med Assoc* 1953; 52: 109-12.
- Zhang, C. and Hu, K. Muscle ralaxing essence containing musk. Foaming Zhuanli Shenqing Gongkai Shuomingshu CN 1,072,343:1993;7 pp.
- ชัยวัฒน์ ไตรอนันต์ ธรรมศักดิ์ สมมาตรย์ และ วิจัย รักวิทยาศาสตร์. อิทธิพลของพืชสมุนไพรและเครื่องเทศบางชนิดที่มีผลต่อการเจริญของรา *Aspergillus*, การประชุมวิชาการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ครั้งที่ 11, กรุงเทพฯ, 24-26 ต.ค. 2528: 364-5.
- ดวงรัตน์ เชี่ยวชาญวิทย์. ลูกใต้ใบ. *ชีวจิต* 2547; 6(135): 44.
- คุณณี ธนะบริพัฒน์ นวลพรรณ ณ ระนอง และ ณ หทัย พิระปกรณ์. ผลของสมุนไพรบางชนิดต่อการเจริญของเชื้อราที่สร้างสารแอฟฟลาทอกซิน. *วารสารวิทยาศาสตร์ มศว* 2532;5(1):33-9.
- ธีรภา แสนเสนา นกต กิตติวราฤทธิ์ มาลิน จุลศิริ และ รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล.ฤทธิ์ต้านเชื้อและฤทธิ์ด้านการกลายพันธุ์ของสารสกัดจากผิวผลพืชตระกูลส้ม. รายงานโครงการพิเศษนักศึกษาคณะเภสัชศาสตร์ ม.มหิดล 2536.
- พรทิพา พิชชา กัลยา ปรีชานุกุล ผ่องพรรณ ศิริพงษ์ และคณะ. การทดสอบสมุนไพรเพื่อหาสารต้านมะเร็ง. การประชุมวิชาการเรื่องการพัฒนาจากสมุนไพร. กรุงเทพฯ 2528;129-30.
- พินุลย์ เลหาทัย และ ชัยสิทธิ์ รัตนสังวาลย์. ค้นคว้าหาสมุนไพรต้านเชื้อราที่พบได้ในประเทศไทย. *สารศิริราช* 2519: 28(9) : 1607-14.

วีระสิงห์ เมืองมัน และ กฤษฎา รัตนโอฬาร.การใช้ครีมใบบัวบกรักษาแผลอักเสบโดยการทา
ภายนอก:หนังสือรวบรวมผลการวิจัยโครงการพัฒนาการใช้สมุนไพรและยาไทยทาง
คลินิก.มหาวิทยาลัยมหิดล.2525, p36.

ภาคผนวกที่ 1

ตัวอย่างแบบสอบถาม

แบบสัมภาษณ์แพทย์พื้นบ้าน

เลขที่แบบสอบถาม.....

รหัสจังหวัด.....

แบบสอบถามโครงการภูมิปัญญาพื้นบ้านโรคเฉพาะสตรี

วัน เดือน ปี ที่เก็บข้อมูล.....

สถานที่เก็บข้อมูล.....

ผู้เก็บข้อมูล.....

ชื่อ-นามสกุลแพทย์พื้นบ้าน.....

บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....

ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

หมายเลขโทรศัพท์.....มือถือ.....

ส่วนที่ 1 : คุณลักษณะส่วนบุคคลของแพทย์พื้นบ้าน

1. เพศ ☐ 1. ชาย ☐ 2. หญิง

2. อายุ..... ปี

3. ศาสนา

☐ 1. พุทธ ☐ 2. อิสลาม
☐ 3. คริสต์ ☐ 4. อื่น ๆ (ระบุ).....

4. ประเภทการดำรงภาวะของวิชาชีพ

☐ 1. หมอพื้นบ้าน
☐ 2. หมอแผนโบราณ (มีใบ บว.เลขที่.....)
☐ 3. พระ/ นักบวช

5. สถานภาพสมรส

☐ 1. โสด ☐ 2. หม้าย
☐ 3. หย่า/ แยกกันอยู่ ☐ 4. คู่

6. การศึกษาในระบบโรงเรียนของท่าน (วุฒิการศึกษาสูงสุด)

☐ 1. ไม่ได้เรียน ☐ 2. ต่ำกว่าประถมศึกษา

- ☐ 3. ประถมศึกษา ☐ 4. มัธยมศึกษา
☐ 5. สูงกว่ามัธยมศึกษา (ระบุ).....

7. ความสามารถในการอ่านออกเขียนได้

- ☐ 1. อ่าน-เขียนได้คล่อง ☐ 2. อ่าน-เขียนไม่คล่อง
☐ 3. อ่าน-เขียนไม่ได้

8. อาชีพหลัก

- ☐ 1. ไม่ได้ทำงาน
☐ 2. แม่บ้าน
☐ 3. ทำนา/ ทำสวน/ ทำไร่
☐ 4. ค้าขาย
☐ 5. รับราชการ
☐ 6. รัฐวิสาหกิจ
☐ 7. รับจ้าง (ระบุ).....
☐ 8. อื่น ๆ (ระบุ)
☐ 9. อาชีพเสริมอื่น ๆ (ระบุ).....

9. ท่านมีประสบการณ์ในการรักษาโรคมาแล้ว.....ปี

ส่วนที่ 2 ภูมิหลังการเป็นแพทย์พื้นบ้าน

1. เหตุจูงใจสำคัญที่ทำให้ท่านมาเป็นแพทย์เช่นในปัจจุบัน

- ☐ 1. มีความคุ้นเคย เพราะมีคนในครอบครัวเป็นหมอ
☐ 2. สนใจ มีจิตใจอยากช่วยเหลือผู้อื่น จึงเรียนและฝึกฝนเรื่อยมา
☐ 3. ป่วยแล้วพบวิธีการรักษาตนเอง นำไปรักษาคนอื่น ได้ผลจึงทำเรื่อยมา
☐ 4. ป่วยแล้วเกิดนิมิตหรือมีอำนาจลึกลับมาคลำใจให้ทำหน้าที่รักษาคนอื่น
☐ 5. เลื่อมใสในการรักษาหรือในตัวครูแพทย์ จึงเรียนสืบทอดมา
☐ 6. อื่น ๆ (ระบุ)

2. ความรู้ทางการแพทย์ ซึ่งเป็นความรู้หลัก ๆ ที่แพทย์พื้นบ้านใช้ในปัจจุบันได้รับมาจากแหล่งใด

- ☐ 1. สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือญาติที่เป็นแพทย์พื้นบ้าน
☐ 2. เรียนรู้จากอาจารย์หรือจากตำราขณะที่บวช

- ☐ 3. ศึกษาจากตำราด้วยตนเอง
 - ☐ 4. ศึกษาโดยมอบตัวเป็นศิษย์แพทย์พื้นบ้าน (คนอื่นที่ไม่ใช่ญาติหรือบรรพบุรุษ)
 - ☐ 5. จากการอบรม หรือเรียนจากโรงเรียนแพทย์แผนโบราณ
 - ☐ 6. เกิดจากการสะสมประสบการณ์ด้วยตนเอง
 - ☐ 7. มาจากหลายวิธีประกอบกัน
 - ☐ 8. อื่น ๆ (ระบุ).....
3. การรักษาโรคมีการพัฒนาการของบทบาทอย่างไร
- ☐ 1. ค่อย ๆ ลดผิดลดถูก
 - ☐ 2. สะสมความมั่นใจจนผลการรักษาได้ผลดี
 - ☐ 3. รักษาอย่างจริงจังด้วยความมั่นใจ
4. จากเมื่อเริ่มการรักษาผู้ป่วยครั้งแรกจนถึงทุกวันนี้ แพทย์พื้นบ้านได้เรียนวิชาเพิ่มเติมบ้างหรือไม่ (เช่น ยอมไปเป็นศิษย์เรียนวิชาแพทย์จากคนอื่น หรือเข้ารับการอบรมจากแหล่งอื่นๆ)
- ☐ 1. ไม่เคย
 - ☐ 2. เคยแต่ไม่เป็นระบบ (จับตำรายาเขามาสังเกตด้วยตนเอง)
 - ☐ 3. เคยและเป็นระบบ (เป็นศิษย์ครูแพทย์คนอื่น เข้ารับการอบรม)
5. ชื่อโรคหรืออาการที่แพทย์รักษามากที่สุดหรือที่แพทย์มีความเชี่ยวชาญ
- ☐ ระบุ.....
 - ☐ มีมากกว่า 1 อาการ/ โรค
- (ระบุ).....
-
-

ส่วนที่ 3 วิชาการรักษาโรคทั่วไปของแพทย์พื้นบ้าน

1. ตัวแพทย์ต้องมีการปฏิบัติตนเป็นพิเศษใด ๆ อันเกี่ยวกับความเชื่อหรือข้อบังคับในการเป็นแพทย์ด้วยหรือไม่
- ☐ 1. ไม่มี
 - ☐ 2. การถือศีล
 - ☐ 3. การงดรับประทานอาหารบางประเภท (การถือวิวติ)
 - ☐ 4. อื่น ๆ (ระบุ).....

2. วิธีการที่แพทย์ใช้เพื่อการวินิจฉัยอาการและเลือกวิธีการรักษาได้ใช้วิธีเหล่านี้หรือไม่

2.1 การตรวจร่างกาย	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
2.2 ชักประวัติผู้ป่วย	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
2.3 การเทียบกับตำรา	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
2.4 ใช้วิธีการสมัยใหม่ (เอกซเรย์)	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
2.5 ใช้พลังสมาธิ/ นั่งทางใน/ เข้าทรงวินิจฉัยหรือการใช้วิธีเสี่ยงทายด้วยไสยศาสตร์	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่

2.6 อื่น ๆ (ระบุ)

3. วิธีการรักษาที่แพทย์สามารถใช้ในการรักษามีต่อไปนี้

3.1 สมุนไพรเดี่ยว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
3.2 สมุนไพรตำรับ	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
3.3 ยาฉีด	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
3.4 ยาสำเร็จรูป	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
3.5 การบีบนิ้ว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
3.6 น้ำมัน	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
3.7 น้ำมันต	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
3.8 เป่า - ฟ่น	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
3.9 เข้าเผือก	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
3.10 คาถาหรือวิธีไสยศาสตร์ต่าง ๆ (ระบุ)	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่

3.11 อื่น ๆ (ระบุ)

4. จำนวนคนไข้ที่ได้รับการรักษาเฉลี่ยต่อปี

5. ยาสมุนไพร/เครื่องมือแพทย์ได้มาจาก.....

ส่วนที่ 4 โรคเฉพาะสตรี

สตรีวัยเจริญพันธุ์

1. โรค/อาการที่พบบ่อยที่สุดในสตรีวัยเจริญพันธุ์

.....

2. โรคสตรีวัยเจริญพันธุ์ที่เชี่ยวชาญที่สุด

.....

3. เคยรักษาโรคต่อไปนี้หรือไม่

3.1 ตกขาว (มูกติด) ☐ 1. เคย ☐ 2. ไม่เคย

3.1.1 อาการของโรค

.....

.....

.....

3.1.2 สาเหตุการเกิดโรค

.....

.....

3.1.3 วิธีการรักษา

การบีบนิ้ว ☐ 1. ใช่ ☐ 2. ไม่ใช่

ใช้ยาแผนปัจจุบัน ☐ 1. ใช่ ☐ 2. ไม่ใช่

สมุนไพรเดี่ยว ☐ 1. ใช่ ☐ 2. ไม่ใช่

ตำรับยาสมุนไพร ☐ 1. ใช่ ☐ 2. ไม่ใช่

อื่นๆ (ระบุ).....

ตำรับยาที่ใช้

.....

.....

.....

คำแนะนำ

.....

.....

3.2 ปวดประจำเดือน ☐ 1. เคย ☐ 2. ไม่เคย

3.2.1 อาการของโรค

.....

.....

.....

3.2.2 สาเหตุการเกิดโรค

.....

.....

3.2.3 วิธีการรักษา

การบีบนิ้ว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
ใช้ยาแผนปัจจุบัน	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
สมุนไพรเดี่ยว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
ตำรับยาสมุนไพร	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
อื่นๆ (ระบุ).....				
ตำรับยาที่ใช้				

.....

.....

.....

คำแนะนำ

.....

.....

3.3 ใช้ทั้งระบุ/ระบุทั้งใช่ ☐ 1. เคย ☐ 2. ไม่เคย

3.3.1 อาการของโรค

.....

.....

.....

3.3.2 สาเหตุการเกิดโรค

.....

.....

3.3.3 วิธีการรักษา

การบีบนิ้ว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
ใช้ยาแผนปัจจุบัน	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
สมุนไพรเดี่ยว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
ตำรับยาสมุนไพร	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่

อื่นๆ (ระบุ).....

ตำรับยาที่ใช้

.....

.....

.....

คำแนะนำ

.....

.....

3.4 ประจำเดือนมาไม่ปกติ (ระดูขัด) ☐ 1. เคย ☐ 2. ไม่เคย

3.4.1 อาการของโรค

.....

.....

.....

3.4.2 สาเหตุการเกิดโรค

.....

.....

3.4.3 วิธีการรักษา

การบีบนิ้ว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
ใช้ยาแผนปัจจุบัน	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
สมุนไพรเดี่ยว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
ตำรับยาสมุนไพร	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่

อื่นๆ (ระบุ).....

ตำรับยาที่ใช้

.....

.....

.....

คำแนะนำ

.....

.....

3.5 โรคอื่นๆ (ระบุ).....

3.5.1 อาการของโรค

.....

.....

.....

3.5.2 สาเหตุการเกิดโรค

.....

.....

3.5.3 วิธีการรักษา

การบีบนิ้ว

☐ 1. ใช่ ☐ 2. ไม่ใช่

ใช้ยาแผนปัจจุบัน

☐ 1. ใช่ ☐ 2. ไม่ใช่

สมุนไพรเดี่ยว

☐ 1. ใช่ ☐ 2. ไม่ใช่

ตำรับยาสมุนไพร

☐ 1. ใช่ ☐ 2. ไม่ใช่

อื่นๆ (ระบุ).....

ตำรับยาที่ใช้

.....

.....

.....

คำแนะนำ

.....

.....

ช่วงตั้งครรภ์และคลอดบุตร

1.วิธีการ/คำแนะนำการปฏิบัติตัวของสตรีช่วงตั้งครรภ์

1.1 อาหาร ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

1.2 การประคบท้อง ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

1.3 การนวด ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

1.4 ยาที่ใช้ ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

ได้แก่(ระบุ).....

.....

.....

1.5 อื่นๆ (ระบุ)

.....

.....

2.วิธีการ/คำแนะนำการปฏิบัติตัวของสตรีช่วงคลอด

2.1 การเตรียมตัวคลอด ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

.....

.....

2.2 วิธีการทำคลอด

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

2.3 วิธีการตัดสายสะดือ

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

.....

2.4 อื่นๆ (ระบุ)

.....

.....

3.วิธีการ/คำแนะนำการปฏิบัติตัวของสตรีช่วงหลังคลอด

3.1 การนวด ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

.....

3.2 การอยู่ไฟ ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

.....

3.3 การนวดหม้อเกลือ ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

.....

3.4 การอบสมุนไพร ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

.....

3.5 อาหาร ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

.....

3.6 ยา ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

.....

3.7 การประคบสมุนไพร ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

.....

3.8 การนึ่งถ่าน ☐ 1. มี ☐ 2. ไม่มี

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

.....

3.9 อื่นๆ

อย่างไร(ระบุ).....

.....

.....

.....

วัยหลังหมดประจำเดือน

1. โรค/อาการที่พบบ่อยที่สุดในสตรีวัยหลังหมดประจำเดือน

.....

2. โรคของสตรีวัยหลังหมดประจำเดือนที่ชำนาญที่สุด

.....

3. อาการ/โรคที่เฝ้ารักษา

3.1 ร้อนวูบวาบ

☐

1. เคย

☐

2. ไม่เคย

3.1.1 ลักษณะอาการ

.....

.....

3.1.2 สาเหตุการเกิด

.....

.....

3.1.3 วิธีการรักษา

การบีบนิ้ว

☐

1. ใช่

☐

2. ไม่ใช่

ใช้ยาแผนปัจจุบัน

☐

1. ใช่

☐

2. ไม่ใช่

สมุนไพรเดี่ยว

☐

1. ใช่

☐

2. ไม่ใช่

ตำรับยาสมุนไพร

☐

1. ใช่

☐

2. ไม่ใช่

อื่นๆ (ระบุ).....

ตำรับยาที่ใช้

.....

.....

.....

3.1.4 คำแนะนำ

.....

3.1.5 วิธีการป้องกัน

.....

3.2 กระดูกพรุน

☐

1. เคย

☐

2. ไม่เคย

3.2.1 ลักษณะอาการ

.....

.....

3.2.2 สาเหตุการเกิด

.....

.....

3.2.3 วิธีการรักษา

การบีบนิ้ว

☐

1. ใช่

☐

2. ไม่ใช่

ใช้ยาแผนปัจจุบัน

☐

1. ใช่

☐

2. ไม่ใช่

สมุนไพรเดี่ยว

☐

1. ใช่

☐

2. ไม่ใช่

ตำรับยาสมุนไพร

☐

1. ใช่

☐

2. ไม่ใช่

อื่นๆ (ระบุ).....

ตำรับยาที่ใช้

.....

.....

.....

3.2.4 คำแนะนำ

.....

3.2.5 วิธีการป้องกัน

.....

3.3 มะเร็ง

☐

1. เคย

☐

2. ไม่เคย

3.3.1 ลักษณะอาการ

.....

.....

3.3.2 สาเหตุการเกิด

.....

.....

3.3.3 วิธีการรักษา

การบีบนิ้ว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
ใช้ยาแผนปัจจุบัน	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
สมุนไพรเดี่ยว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
ตำรับยาสมุนไพร	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
อื่นๆ (ระบุ).....				
ตำรับยาที่ใช้				

.....

.....

.....

3.3.4 คำแนะนำ

.....

3.3.5 วิธีการป้องกัน

.....

3.4 อื่นๆ (ระบุ)

3.4.1 ลักษณะอาการ

.....

.....

3.4.2 สาเหตุการเกิด

.....

.....

3.4.3 วิธีการรักษา

การบีบนิ้ว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
ใช้ยาแผนปัจจุบัน	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
สมุนไพรเดี่ยว	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่
ตำรับยาสมุนไพร	☐	1. ใช่	☐	2. ไม่ใช่

อื่นๆ (ระบุ).....

ตำรับยาที่ใช้

.....

.....

.....

3.4.4 คำแนะนำ

.....

3.4.5 วิธีการป้องกัน

.....

ภาคผนวกที่ 2

ตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในโรคสตรี

ตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในโรคสตรี

ยาแก้ไข้กับระดู ระดูทับไข้

ท่านให้เอา หนุ้าได้ใบสดๆ ๑ กำมือ ใช้ตอกมัดให้ได้ ๓ เปราะ, หัวหอมขาว ๓ หัว เปราะหอม ๓ หัว ทุบให้แตก ใส่หม้อต้มรวมกันทั้ง ๓ อย่าง ใส่น้ำ ๓ ส่วน เคี่ยวให้เหลือ ๑ ส่วน รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เมื่อรับประทานแล้วแก้ดอกที่ผูกหนุ้าได้ใบออกเสียเปราะหนึ่ง เว้น ๒๐ นาที รับประทานอีก ๑ ถ้วย ทำซ้ำจนดอกแก้หมด

ท่านให้เอา แก่นแสมทะเล แก่นปฐู แก่นแสมสาร แก่นขนุน ฝาง แกลด แก่นประดู่ จันทนา แก่นไม้แดง จันทน์แดง จันทน์ขาว ก้านสะเดา ๓๓ก้าน ไม้สัก ลักจี ดอกพิกุล บุนนาค สารภี เกสรบัวหลวง บัวน้ำทั้ง๕ กฤษณา ลูกเ็น กะลำพัก ขอนดอก หนุ้าตีนนก แผลหอม ลูกผักชี เปลือกสมุลแว้ง อบเชย ชลูด ชะเอมทั้งสอง เทียนทั้งห้า โกฏูทั้งห้า เอาลึงละ ๑บาท ฝักราช พฤษย์ ๑ฝัก ยาคำ มะคำดีควาย ๑ลูก เบญจกูล สมอทั้งสาม หัวคัล้า เถาวัลย์เปรียง ข่า ใบมะกา ใบส้มป่อย ใบมะขามป้อม หนุ้าปากควาย โคลกกระสุน หนุ้าแพรก แห้วหมู บอระเพ็ด ตะไกร้ ลูกกระค่อม ลูกมะขามป้อม ลูกมะตูม ลูกฝ้าย หวายขม รากหนุ้าคา รากกำจาย รากมะเดื่อดิน รากมะแว้ง รากทองแตก รากกระพังโหม รากขี้กาทั้งสอง รากพุงค่อ รากชุมเรียง รากก้างปลาทั้งสอง รากขัฒมอนทั้งสอง รากจิงจ้อทั้งสอง รากมะนาว รากมะงั่ว รากมะกรูด รากสลอดน้ำ รากเสนียด รากตาลหม่อน ยาทั้งหมคนี้เอาหนักลึงละ ๑ บาท ใส่มื้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชาใหญ่ วันละ ๒-๓ ครั้ง ก่อนอาหาร

ท่านให้เอา พริกไทย ๑เม็ด กระเทียม ๑กลีบ จุกหอม ๑กำมือ ฝาง ๔บาท จันทน์ทั้งสองอย่างละ ๑บาท แกลด ๕บาท ลำฝอย ๒ บาท แก่นขนุน ๔บาท ไม้สัก ๑บาท แก่นสน ๑บาท ดีปลี ๑ดอก จิง ๑แวน ขมิ้นอ้อย ๕แวน ใบไผ่สีสุก ๑กำมือ เลือดแรด ๑บาท ๒สลึง อ้อย ๑ข้อ ใส่มื้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชาใหญ่ วันละ ๒-๓ ครั้ง

หนุ้าได้ใบสดๆ 1 กำมือ หัวหอมขาว 3 หัว เปราะหอม 3 หัว นำหนุ้าได้ใบมาล้างให้สะอาดใช้ทั้งต้น รวมกันให้ได้ 1 กำมือ ใช้ตอกมัดให้ได้ 3 เปราะ นำหัวหอมขาว 3 หัวทุบและเปราะหอม 3 หัวทุบให้แตก ใส่มื้อต้มรวมกันทั้ง 3 อย่างใส่น้ำ 3 ส่วน เคี่ยวให้เหลือ 1 ส่วน รับประทานครั้งละ 1 ถ้วยชา เมื่อรับประทานแล้วแก้ดอกที่ผูกหนุ้าได้ใบออกเสียเปราะหนึ่ง เว้น 20 นาที รับประทานอีก 1 ถ้วย แก้ดอกออกอีก 1 เปราะ เว้น 20 นาที รับประทานอีก 1 ถ้วย แก้ดอกออกอีก 1 เปราะ

แก่นแสมทะเล แก่นปู้ แก่นแสมสาร แก่นขนุน ฟาง แกล่ แก่นประดู่ จันทนา แก่นไม้แดง จันทน์แดง จันทน์ขาว ก้านสะเดา 33 ก้าน ไม้สัก สักชี ดอกพิกุล ดอกบุญนาค ดอกสารภี เกสรบัวหลวง บัวน้ำทั้งห้า กฤษณา ลูกเอ็น กล้าผัก ขอนดอก หน้าตีนนก แผลหอม ลูกผักชี เปลือกสมุลแว้ง อบเชย ชลูด ชะเอมทั้งสอง เทียนทั้งห้า โกงูทั้งห้า เอาสิ่งละ 1 บาท ฝักราชพฤกษ์ 3 ฝัก ยาคำ มะคำดีควาย 3 ลูก เบญจกุล สมอทั้งสาม หัวคั่ว เถาวัลย์เปรียง ข่า ใบมะกา ใบส้มป่อย ใบมะขามป้อม หน้าปากควาย โคลกกระสุน หน้าแพรก หัวหมู บอระเพ็ด ตะไคร้ ลูกกระดอม ลูกมะขามป้อม ลูกมะตูม ลูกฝ้าย หว้ายขม รากหน้าคา รากกำจาย รากมะเดื่อดิน รากมะแว้ง รากตองแตก รากกะพังโหม รากจี่กาทั้งสอง รากพุงคอ รากชุมเรียง รากก้างปลาทั้งสอง รากขมิ้นมอญทั้งสอง รากจอบจ้อทั้งสอง รากมะนาว รากมะจั่ว รากมะกรูด รากสลอดน้ำ รากเสนียด รากตานหม่อน หนักสิ่งละ 1 บาท ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ 1 ถ้วยชาใหญ่ วันละ 2-3 ครั้ง ก่อนอาหาร

พริกไทย 7 เม็ด กระเทียม 7 กลีบ จุกหอม 1 กำมือ ฟาง 4 บาท จันทน์ทั้งสองอย่างละ 1 บาท แกล่ 5 บาท คำฝอย 2 บาท แก่นขนุน 4 บาท ไม้สัก 1 บาท แก่นสน 1 บาท ดีปลี 7 ดอก จิง 7 แวน ขมิ้นอ้อย 5 แวน ใบไผ่สีสุก 1 กำมือ เลือดแรด 1 บาท 2 สลึง อ้อย 1 ข่อ ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ 1 ถ้วยชาใหญ่ วันละ 2-3 ครั้ง

จันทน์ทั้งสอง เทียนทั้งห้า เปลือกสมุลแว้ง ชลูด อบเชย กฤษณา เบญจกุล กระดอม หนักอย่างละเท่าๆกัน ต้มกินก่อนอาหาร เช้า-เย็น ครั้งละ ๑ ถ้วยแก้ว

รากมะลิ หรือมะลิซ้อน รากอังกาบ รากเท้ายายม่อม หน้าพันงูแดง รากคูณ อย่างละเท่าๆกัน (หน้าพันงูแดงไม่มีให้ใช้ผักเป็ดแดงก็ได้) ต้มกินก่อนอาหาร เช้า-เย็น ครั้งละ ๑ ถ้วยแก้ว

ต้นหน้าไต้ใบ ๑ กำมือ มด ๓ เปราะ ต้มน้ำ ๓ แก้ว เหลือ ๑ แก้ว

ขงข้าวโพด ๓ ขง จุกฟักทอง ๓ จุก ตาไม้ไผ่ ๓ ตา ต้มให้กินต่างน้ำ

หัวจุกมะพร้าว ๓ จุก ต้มกับน้ำปูนใส ใช้น้ำรับประทาน

ต้นลูกไต้ใบทั้ง ๕ ตำให้ละเอียด ผสมสุรา คนให้เข้า ใช้น้ำรับประทาน

ฝ้ายหอยโข่งนำมาเผาไฟให้ไหม้เป็นขี้เถ้า บดให้ละเอียด ผสมน้ำปูนใส รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา

ต้นลูกใต้ใบ ๑ ต้น (ทั้งต้นถึงราก) หัวหอมโทน ๑ หัว ใส่หม้อดินต้ม กินน้ำ ๓ ส่วน เคี้ยวให้เหลือ ๑ ส่วน

แก่นประคูดอกเหลือง ๑ กำมือ ใส่หม้อดินต้ม ใช้น้ำยารับประทาน

ฝางเสน (สับเป็นชิ้นเล็กๆ) ๑ กำมือ ขมิ้นอ้อย ๕ แว่น ผลมะกรูด (ผ่า ๔ เอา ๓) ใส่หม้อดินต้ม ใช้น้ำยา รับประทาน

ต้นลูกใต้ใบ ๑ กำมือ หัวหอมแดง ๓ หัว ว่านเปราะ ๓ แว่น ต้ม น้ำ ๓ แก้ว เคี้ยวให้เหลือ ๑ แก้ว ใช้น้ำยารับประทาน

รังผึ้งร้าง หญ้าโคกกระสุน ๑ เปลือกส้มโอ ต้ม ใช้น้ำดื่ม

หมากดิน ๓ ลูก ปอกเฉพาะเปลือก เทียนดำ ๓ หยิบมือ ๑ ขี้แมลงสาบ ๓ หยิบมือ ๑ นำมาคั่วให้ สุกแล้วบดเป็นผงผสมสุรา ๑ ส่วน น้ำร้อน ๑ ส่วน ใช้น้ำดื่ม

รากฝาง ต้นฝาง สับ ๑ แว่น ยอดผักเป็ดแดง ๑ ยอด เขาคายเผือก สับ ๓ แว่น ชั่งข้าวโพด ๑ ฝัก (หักเป็น ๔ ท่อนเอา ๓ ท่อน) ด้วยาทั้ง ๔ ใส่หม้อดินต้มน้ำ ๓ ส่วน เคี้ยวให้เหลือน้ำ ๑ ส่วน ใช้น้ำ รับประทาน

คำฝอย ๑ แฉก หอม รกฟ้า ไม้เพกา รากมะเฟือง รากมะไฟ อย่างละเท่าๆกัน ใส่หม้อดินต้ม ใช้น้ำดื่ม ครั้งละครึ่งแก้ว

ใบมะขาม ใบส้มป่อย ใบไม้ไผ่สีสุก ใบมะกา หญ้าไทร ฝางเสน หนังก้อย่างละ ๑ บาท ขมิ้นอ้อย ๕ แว่น ใส่หม้อดินต้ม ใช้น้ำดื่ม

ดีปลี ไพลแห้ง หัวกระทือแห้ง หัวขิงแห้ง หัวกระเทียม หนังก้อย่างละ ๔ บาท พริกไทยร้อน ๑ บาท นำมาคั่วเป็นผง ละลายกับน้ำร้อนผสมน้ำตาลทรายขาวผสมสุราเล็กน้อย รับประทานครั้งละ

เครื่องช้อนกาแฟ

สะค้าน เทียนดำ กระเทียม ไพล บอระเพ็ด ชะพลู รากละหุ่งแดง อย่างละเท่าๆกัน ใส่หม้อดินต้ม ใช้ดื่ม

ยาแก้ยุงไฟไม่ได้

ท่านให้เอา ดีเกลือไทย ดินประสิว ยาดำ แก่นลำทม แก่นขนุน แก่นขี้เหล็ก แสมทั้งสอง เถาคันแดง เถาว์ลยเปรียง หนักสิ่งละ ๒ บาท ใบมะกา ๕ ตำลึง ส้มมะขามเปียก ๓ ตำลึง ฝักคูณ ๓ ฝักเกลือ ๑๐ บาท ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร ถ้าท้องเสียหรือท้องเดินอยู่แล้ว ห้ามรับประทานยา

ท่านให้เอา ว่านน้ำ ใบมะตูม ขมิ้นอ้อย ใบสะเดา ใบคนทีสอ เถาบอระเพ็ด ดอกคิปลี แก่นพญามือเหล็ก เอาหนักสิ่งละ ๑ ตำลึง พริกไทยเท่ายาทั้งหลาย บดเป็นผงละเอียด ละลายน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอน เท่าเม็ดพุทรา

ท่านให้เอา น้ำข่าตาแดง น้ำหัวขมิ้น น้ำไพลต้ม เอาอย่างละ ๑ ถ้วย ดองด้วยน้ำสุรา รับประทานครั้งละครั้งถ้วยชา

ท่านให้เอา ลูกกระวาน กานพลู พริกไทย คิปลี จิง ข่า ลูกจันทร์ ดอกจันทร์ เกสรบัวหลวง คำฝอย หน้าฝรั่ง ขมิ้นอ้อย อบเชย ลูกหมาก กระเทียม สะค้าน ชะพลู เจตมูลเพลิง เกสรทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ โกฎทั้ง ๕ ลำพันแดง ฝรั่ง เลือดแรด เอาสิ่งละ ๑ ส่วน เสมอภาค บดพอแตกๆ ห่อผ้าขาว ดองด้วยน้ำสุรา รับประทานหลังจากการคลอบุตรได้ ๓ วัน

ยาต้มแก้เลือดแห้ง

ท่านให้เอา มะคำไก่ทั้ง ๕ แก่นแสมสาร แก่นแสมทะเล ฝรั่งเสน ใบมะกา สารส้ม ยาดำ เปลือกต้นทองหลาง หนักสิ่งละ ๕ บาท เกลือ ๓ ถ้วย ฝักคูณทุบให้แตก ๓ ฝัก ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา วันละ ๓ เวลา ก่อนอาหาร

ท่านให้เอารากมะแว้งทั้งสอง ฝรั่งเสน คำฝอย สารส้ม เอาสิ่งละ ๑ ตำลึง เมล็ดฝ้าย ๑ กำมือ ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา วันละ ๓ เวลา ก่อนอาหาร

ยาต้มถ่ายเลือดแห้ง

ท่านให้อา ไบมะกา ไบส้มเลี้ยว ไบมะคัน ไบมะขาม ไบส้มป่อย เอาสิ่งละ ๑ กำมือ ดินประสิว ๓ หยิบมือ ข้าวเปลือก ๓ กำมือ ฝาง ๑๐ บาท ข่า ๒๐ บาท ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร ถ้าต้องการให้ถ่ายแทรกดีเกลือ ตามธาตุหนัก-เบา

ยาต้มแก้ระดูขัด

ท่านให้อา ไบมะขาม ไบส้มป่อย ไบมะกา ฝาง แก่นขี้เหล็ก เถาวัลย์เปรียง ผลสมอไทย ทั้งหมด เอาส่วนเท่าๆกัน ใส่หม้อต้ม ใส่ น้ำ ๓ ส่วน แทรกดีเกลือ ตามธาตุหนัก-เบา รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา ก่อนอาหาร เข้า-เย็น

ยาแก้ระดูขัด

ท่านให้อา รากกระท้อน ตรีกฤก เทียนดำ ขมิ้นอ้อย เบี้ยจั่นเผาไฟ เกลือ เอาสิ่งละเท่าๆกัน บด เป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ละลายน้ำมะนาวรับประทาน

ท่านให้อา เปลือกไม้แดง รากมะอึก รากคนทีสอ รากมะนาว รากข่อยป่า เอาสิ่งละ ๑ ส่วนเท่าๆกัน ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา ก่อนอาหาร เข้า-เย็น

ท่านให้อา ข้าวตากคั่วให้เหลือง ๘ บาท พริกไทยร้อน ๒ บาท ดีปลี ๑ บาท บดเป็นผงละเอียด ละลายน้ำส้มซ่า น้ำส้มสายชู หรือสุรา รับประทาน

ยาต้มบำรุงโลหิตระดูหญิงสาว

ท่านให้อา ฝาง แสมสาร แสมทะเล แกแล หญ้าไทร ไบมะกา ไบมะเฟือง ใบไผ่ป่า หัวหญ้าชัน กาศ หัวเห้วหมู ยาทั้งหมดนี้เอาเสมอกาก ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา วันละ ๓ เวลา ก่อนอาหาร

ยาต้องแก้เลือดเสีย

ท่านให้อา แก่นแสมสาร เถาสะก้าน ผักเป็ดแดง ดีปลี รากมะคำไก่ แก่นแสมทะเล ลูก มะขามป้อม เถาวัลย์เปรียง รากชะพลู แกแล ฝางเสน แก่นขี้เหล็กเลือด ยาทั้งหมดนี้เอาหนักสิ่ง ละ ๑ ตำลึง ดินประสิว ๑๐ สลึง เกลือ ๑ ชาม มะกรูด ๓๓ ลูกผ่าซีก นำยาทั้งหมดนี้ใส่กระถาง ต้ม น้ำให้เดือดดีแล้วใส่ลงในชามนั้น ตั้งไว้กลางแจ้งจนลูกมะกรูดเปื่อย หาดะกร้อก้นกากยาไว้กลางยา นั้น เพื่อกันกากยา รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ท่านให้อา แก่นแสมสาร ๔ บาท ผักเป็ดแดง ๔ บาท สะค้าน ๔ บาท ดีปลี ๔ บาท รากมะคำไก่ ๔ บาท แก่นแสมทะเล ๔ บาท สารส้ม ๔ บาท เถาวัลย์เปรียง ๔ บาท รากชะพลู ๔ บาท แกล ๔ บาท ฝรั่ง ๔ บาท แก่นจี่เหล็กเลือด ๔ บาท ดินประสิว ๑๐ สลึง เกลือ ๑ ชามใหญ่ มะกรูด ๓๓ ผลผ่าซีก ใส่วัสดุต่าง แล้วต้มน้ำให้เดือด ใสลงไปต้มยา ตากแดดไว้ ๓ วัน ๓ คืน ทดลองชิมดู ถ้าไม่เค็มให้เพิ่มเกลือลงไปอีก รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ท่านให้อา ดีเกลือไทย ผักเป็ดแดง หนักสี่ล ๑ ชั่ง ดินประสิว สารส้ม หนักสี่ล ๔ บาท มะกรูด ๓๓ ผล ปอกผิวออกผ่าซีกคั้นเอาแต่น้ำ เอาตัวยาทั้งหมดใส่ลงในกระถางเคลือบ เว้นแต่ผักเป็ด ต้มเคี่ยวเอาน้ำเทลงไปนึ่งในน้ำนั้น ใส่เกลือให้เค็ม ตากแดดไว้ รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยาทองแก้โรคผิวหนัง

ท่านให้อา ผักเป็ดแดง ๑ กำมือ ดินประสิขาว ๒๐ บาท เกลือ ๔๐ บาท มะกรูด ๓๓ ผลผ่าซีก นำยาทั้งหมดนี้ใส่กระถาง ตั้งไว้กลางแจ้ง ต้มน้ำร้อนใส่ลงไป หมักทิ้งไว้จนกว่าลูกมะกรูดเปื่อย แล้วนำมารับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยาหม้อทองเนื้องาม

ท่านให้อา โกฐสอ โกฐกระดูก โกฐพุงปลา โกฐเชียง โกฐหัวบัว เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนเขาวงกต เทียนดาตักแตน ลูกจันทร์ ดอกจันทร์ ลูกกระวาน กานพลู แก่นสน สัก สักจี จันทน์ทั้งสอง เปล้าทั้งสอง แกล ชะลูด อบเชย เกสรบัวหลวง ดอกสารภี ดอกพิณุล ดอกบุณฑน กฤษณา กะลำพัก ขอนดอก เบญจกูล เลือดแรด น้ำตาลกรวด น้ำตาลทรายแดง น้ำตาลหม้อ ยาทั้งหมดนี้เอาสี่ล ๑ บาท ใบละหุ่งแดง ๒ บาท ดินน้ำมันราชสีห์ ๑ บาท กำฝอย ๒ บาท อ้อยแดงทั้ง ๕ ๑ ต้น ทุบให้แตก ยาทั้งหมดนี้ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยากำลังราชสีห์

ท่านให้อา กฤษณา กะลำพัก ขอนดอก ตรีกฤก โกฐทั้งห้า อบเชยเทศ ขมิ้นเครือ สมุลแว้ง กำลังวัวเถลิง เถาวัลย์เปรียง รากหญ้านาง ลูกจันทร์ ดอกบุณฑน ดอกจำปา ดอกกระดังงา ดอกบัวทั้งห้า ยาทั้งหมดนี้เอาหนักสี่ล ๑ บาท เทียนทั้งห้า ดอกจันทร์ ลูกกระวาน กานพลู เอาสี่ล ๒ สลึง เลือดแรด ๔ บาท ดอกคำ ๒๐ บาท ฝรั่ง ๑๒ บาท การบูร ๑ สลึง บดเป็นผงละเอียด เเทรกขมด พิมเสน หยาฝรั่ง จะทำเป็นเม็ดลูกกลอนไว้ก็ได้ รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ หรือ ๑ เม็ด ก่อนอาหารเข้า-เย็น

ท่านให้อา กฤษณา ขอนดอก กะลำพัก ตรีกฤก โกฎทั้ง๕ อบเชยเทศ ขมิ้นเครือ เปลือก
สมุลแว้ง กำลั้งวัวเล็ง มวกทั้งสอง เถาวัลย์เปรียง รากหญ้านาง ลูกจันทน์ ดอกบุนนาค ดอก
จำปา ดอกกระดังงา ดอกบัวน้ำทั้ง๕ เอาหนักสิ่งละ ๑ บาท เทียนทั้ง๕ ลูกจันทน์ ลูกกระวาน
กานพลู เอาหนักสิ่งละ ๒ สลึง เลือดแรด ๕ บาท ดอกคำ ๒๐ บาท ผางเสน ๑๒ บาท การบูร ๑
สลึง บดเป็นผงละเอียด บดด้วยน้ำดอกไม้วี แทรกขมด พิมเสน หยาฝรั่ง ปั่นเป็นเม็ดฟุ้งให้แห้ง
รับประทานครั้งละ ๑-๒ เม็ดก่อนนอน

ยาสังข์แพทย์

ท่านให้อา เทียนทั้งห้า โกฎสอ โกฎเขมา เนื้อสมอไทย เนื้อสมอพิเภก ลูกผักชีล้อม ลูกผักชีลา
เกลือสินเธาว์ น้ำประสานทองสด ดอกสัตตะบุษย์ หอยสังข์เผา เป็ยผู้เผา มหาหิงคุ์ จิงแห้ง
พริกไทย การบูร ยาทั้งหมดนี้เอาสิ่งละ ๑ ส่วนเสมอกาก บดเป็นผงละเอียด ถ้าจะให้ถ่าย เอาลูก
สลอดมาแล้ว ๑ ส่วนบดรวมด้วย ปั่นเป็นเม็ด หรือผสมน้ำผึ้งปั่นเป็นลูกกลอน รับประทานก่อน
อาหารเย็น วันละ ๑ ก่อน ใช้ได้ทั้งหญิง-ชาย

ท่านให้อา ลูกจันทน์เทศ ๑ สลึง เทียนดำ ๒ สลึง เทียนขาว ๒ สลึง เกลือ ๒ สลึง ไพล ๒ สลึง
กระชาย ๒ สลึง หัวหอม ๒ สลึง หัวกระเทียม ๒ สลึง ขมิ้นอ้อย ๑ บาท ดินประสิว ๑ บาท สังข์
เผา ๖ บาท ยาทั้งหมดนี้บดเป็นผงละเอียด บดผสมน้ำส้มซ่า ปั่นเป็นเม็ด รับประทานครั้งละ ๑-๒
เม็ด เช้า-กลางวัน-เย็น ก่อนอาหาร

ยาสังข์แพทย์น้อย (เป็นยาแทนการอยู่ไฟ)

สังข์เผา 4 บาท ดินประสิ่วขาว 1 บาท ขมิ้นอ้อย 1 บาท เทียนดำ เทียนขาว หัวกระชาย ไพล หัวหอม
หัวกระเทียม เอาหนักสิ่งละ 2 สลึง ลูกจันทน์ เกลือ เอาหนักสิ่งละ 1 สลึง ยาทั้งหมดนี้ บดเป็นผง
ละเอียดรับประทานครั้งละ 1 ช้อนกาแฟ ละลายน้ำมะกรูด น้ำส้มซ่าอย่างใดอย่างหนึ่ง กินทุกวัน
ก่อนอาหารเช้า-เย็น

ยาพรหมภักตร์

ท่านให้อา โกฎทั้งห้า เทียนทั้งห้าหนักสิ่งละ ๑ สลึง เนื้อลูกสมอพิเภก เนื้อลูกมะขามป้อม จิง
แห้ง พริกไทย ดีปลี เปราะหอม ลูกเอ็น หนักสิ่งละ ๒ สลึง ลูกจันทน์ การบูร กานพลู ขาดำ
หนักสิ่งละ ๑ บาท ขางสัดไคประสะแล้วหนัก ๒ สลึง บดเป็นผงละเอียด ผสมน้ำเปลือกมะขามฝัก
เป็นกระสาย บดปั่นเป็นเม็ดหรือละลายน้ำผึ้งปั่นเป็นลูกกลอนกินได้ กินครั้งละ ๑ เม็ด ก่อนอาหาร
เย็น

ยาต้มคัณฑ์พิชโลหิตระดู

ท่านให้เอา หญ้าแพรก หญ้าไทร ใบมะกา ใบมะคำไก่ ฝรั่ง แสมทั้งสอง เอาอย่างละ ๑ กำมือ ขมิ้นอ้อย ๕ แว่น บอระเพ็ด ๓ กีบ อ้อยแดง ๓ ปล้อง ข้าวเปลือก ๓ หยิบมือ สารส้มหนัก ๑ บาท ก้านสะเดา ๓๓ ก้าน มูลโคดำแห้ง ๑ บาท ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-กลางวัน-เย็น ก่อนอาหาร

ยาต้มแก้มูกคิต

ท่านให้เอาเหง้าสับปะรด บานไม่รู้โรยดอกขาวทั้งต้น ต้นโลกกระสุน หน่ออ้อ รากลำเจียก รากหญ้าคา หัวหญ้าชันกาศ เอาหนักสิ่งละ ๒ บาท ข้าวเย็นทั้งสอง หนักอย่างละ ๕ บาท สารส้มหนัก ๒ สลึง ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา ๓ เวลา ก่อนอาหาร

ท่านให้เอา ข้าวเย็นเหนือ ๒๐ บาท ข้าวเย็นใต้ ๒๐ บาท ใบมะขาม ๒๐ บาท ข่า ๒๐ บาท ใบส้มป่อย ๒๐ บาท ใบมะนาว ๒๐ บาท ใบมะกา ๒๐ บาท หัวหอม ๒๐ บาท สารส้ม ๒ บาท ดินประสิว ๒ บาท ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา วันละ ๓ เวลา ก่อนอาหาร

ท่านให้เอา ข้าวเย็นเหนือ ๑๐ บาท ข้าวเย็นใต้ ๑๐ บาท กำมะถันเหลือง ๒ บาท ต้นเหงือกปลาหมอ ๑ ต้น ต้มรับประทาน ครั้งละ ๑ ถ้วยชา วันละ ๓ เวลา ก่อนอาหาร

ยาต้มแก้มูกคิตเน่าร้าย

ใบมะกา ข่า ใบมะขาม ใบมะนาว ใบส้มป่อย หัวหอม หนักสิ่งละ ๒๐ บาท สารส้ม ดินประสิ้วขาว สิ่งละ ๒ บาท ต้มรับประทาน ก่อนอาหารเช้า-เย็น ครั้งละ ๑ ถ้วยชา

ท่านให้เอา ใบมะกา ข่า ใบมะนาว ใบส้มป่อย หัวหอม หนักสิ่งละ ๒๐ บาท ข้าวเย็นทั้งสอง สิ่งละ ๒๐ บาท สารส้ม ดินประสิ้ว สิ่งละ ๒ บาท ต้มรับประทาน ก่อนอาหาร เข้า-เย็น ครั้งละ ๑ ถ้วยชา

ยาต้มแก้ฝีมูกคิต

ท่านให้เอา รากเล็บเหยี่ยว ข้าวเย็นทั้งสอง เอาสิ่งละเท่าๆกัน เกลือพอเค็มใส่หม้อต้ม รับประทาน ครั้งละ ๑ ถ้วยชา ๓ เวลา ก่อนอาหาร

ยาแก้มูกคิตหม้อเช้า

ท่านให้อา แก่นขี้เหล็ก แก่นแสมสาร แก่นแสมทะเล แก่นลั่นทม เถาคันแดง ข่า เปลือกมะค่าไก่ สมอเทศ สมอไทย สมอพิเภก รากทองแดง คำฝอย ชะเอมเทศ หัวหมู บอระเพ็ด ขมิ้นอ้อย พริกไทย รากมะขาม รากมะดัน ส้มมะขามเปียก รากเจตมูลเพลิง ขิง สะค้าน รากชะพลู ฝรั่ง ดีปลี เลือดแรด ใบมะกา เอาสิ่งละ ๑ ส่วนเสมอภาค ต้มรับประทาน ครั้งละ ๑-๒ ถ้วยชา เช้า ก่อนอาหาร

ยาแก้มูกคิตหม้อเย็น

ท่านให้อา ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ลูกกระวาน กานพลู จันทน์แดง จันทน์เทศ โกฏทั้ง๗ เทียนทั้ง ๗ แก่นสน สมุลแว้ง หัวหอม ลูกกระดอม หัวเห็ดหมู กฤษณา กะลำพัก ดอกสารภี ดอกพิศุล เกสรบัวหลวง ขอนดอก ดอกบุนนาค คำฝอย มวกแดง ครั่ง ฝรั่ง ขมิ้นเครือ แก่นขี้เหล็ก กำลังวัวเถลิง ใบส้มเลี้ยว เถาวัลย์เปรียง บอระเพ็ด ขิง ดีปลี สะค้าน ชะพลู เจตมูลเพลิง พริกไทย ดินประสิว เลือดแรด เอาสิ่งละ ๑ ส่วน เสมอภาค ใส่หม้อต้มรับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา ก่อนอาหารเย็น

ยาแก้มูกคิตระดูขาว

ท่านให้อา ว่านนํ้า ๑ ตำลึง ๑ บาท ดีปลี ๒ ตำลึง ๑ บาท ลูกสมอไทย ๑ ตำลึง ขิงแห้ง ๒ ตำลึง ๒ บาท กัญชาเทศ ๔ ตำลึง ๑ บาท หัวบุก ๔ ตำลึง ๑ บาท ลูกพิลังกาสา ๒ บาท พริกไทย ๔ ตำลึง เปลือกสนขาว ๑ ตำลึง ๑ บาท บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้น้ำผึ้งหรือนํ้าสุราเป็นกระสาย

ท่านให้อา หัวหมูใหญ่ กระเทียมใหญ่ ลูกมะตูมอ่อน โกฏพุงปลา รากอังกาบ ลูกเอ็น ว่านนางคำ ว่านสากเหล็ก ลำพันหางหมู ดีปลี เปราะหอม สารส้ม การบูร ยางจืด เอาสิ่งละ ๑ ส่วนเสมอภาค บดเป็นผงละเอียด ผสมน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอน รับประทานครั้งละ ๑ เม็ดเท่าเม็ดพุทธรักษา ก่อนนอน

ท่านให้อา สารส้ม ๒บาท ดินประสิว ๒บาท ใบส้มป่อย ๒๐บาท ใบมะขาม ๒๐ บาท ข่า ๒๐ บาท หัวหอม ๒๐ บาท ใบมะนาว ๒๐บาท ใบมะกา ๒๐บาท หัวเห็ดหมู ๒๐บาท ข้าวเย็นเหนือ ๒๐บาท ข้าวเย็นใต้ ๒๐บาท ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชาขนาดใหญ่ วันละ ๒ ครั้ง เช้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยาระคูขาว

น้ำมะนาว ๒ ช้อน เกลือ น้ำตาลทราย ผสม น้ำสุกดื่ม

จึง ข่า กระเทียม ไพล กระชาย แก่นขี้เหล็ก เถาวัลย์เปรียง แก่นแสมทั้งสอง ใบมะคำไก่ กะดังใบ
ทั้ง๕ น้ำประสานทอง หัวหอม กระเทียม ขาดำ สิ่งละ ๑ บาท รวมใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ
๕ ช้อนขาว ทุกวัน เวลา เช้า-เย็น

ยาต้มล้างพิษมุตกิตระคูขาว

ท่านให้เอา หัวหญ้าชันกาศ หน่ออ้อ รากลำเจียก หัวสับปะรด ต้นบานไม่รู้โรยดอกขาว
โคกกระสุน ยาทั้งหมดนี้ เอาหนักสิ่งละ ๓ บาท ข้าวเย็นทั้งสอง สิ่งละ ๖ บาท สารส้มหนัก ๓ สลึง
ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชาขนาดใหญ่ เช้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยาแก้ลมมุตกิต

ท่านให้เอาหัวหญ้าชันกาศ รากหญ้าคา รากลำเจียก เหง้าสับปะรด ต้นบานไม่รู้โรยดอกขาว หน่อ
อ้อ โศกกระสุน เอาหนักสิ่งละ ๓ บาท ข้าวเย็นทั้งสอง สิ่งละ ๔ บาท ดินประสิว ๑ สลึง สารส้ม
๒ สลึง ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา วันละ ๒ เวลา เช้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยาบำรุงธาตุหญิงสาว

ท่านให้เอา เบญจกูล ลูกผักชี วนาน้ำ แห้วหมู ลูกพิลังกาสา บอระเพ็ด ผิวมะกรูด เอาสิ่งละ ๑
ส่วนเท่าๆกัน บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ก่อนอาหารเช้า-เย็น ใช้น้ำส้มซ่า
หรือน้ำส้มมะขามเปียก เป็นกระสาย

ยาต้มขับโลหิตระคูหญิงสาว

ท่านให้เอา โกฐทั้งห้า เทียนทั้งห้า เกสรทั้งเจ็ด กฤษณา กะลำพัก ขอนดอก ชลูด อบเชยเทศ
จันทน์แดง จันทน์เทศ ขมิ้นเครือ ยาทั้งหมดนี้เอาหนักสิ่งละ ๒ สลึง ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ลูก
กระวาน กานพลู เบญจกูล ดอกคำไทย เลือดแรด เอาหนักสิ่งละ ๑ บาท ผางเสน ๒ บาท ใส่
หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เช้า-เย็นก่อนอาหาร

ยาขับโลหิตระคู

ท่านให้เอา เบี้ยผู้ ๓ ตัวเผา หอยขม ๓ ตัวเผา สมอร่องแร้ง เทียนดำ สารส้ม ลูกผักขาว ราก
อ้อยช้าง เอาหนักสิ่งละ ๑ บาท บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ สลึง เช้า-เย็น ก่อนอาหาร
ใช้น้ำมะนาวเป็นกระสาย บดป็นเป็นลูกกลอนกิน

ยาหม้อบำรุงโลหิตระดู

ท่านให้อาเหียนดำ ดอกบุนนาค พริกไทย เกสรบัวหลวง ดีปลี เจตมูลเพลิงแดง จิงแห้ง ชะพลู สะค้าน สารส้ม เลือดแรด ดินประสิว ครั้งเอานักลึ่งละ ๑ บาท กำฝอย ๖ สลึง ข้าวเย็นทั้งสอง สิ่งสอง ๓ บาท แก่นประคูลาย ๘ บาท ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา วันละ ๒ เวลา ก่อนอาหาร เข้า-เย็น

ยาต้มแก้บิดหัวลูก

ท่านให้อา สารส้ม พริกไทย ฝาง ขันทศกร เอาเสมอภาค ใส่หม้อต้ม ใส่น้ำ ๓ ส่วน เคี่ยวให้ เหลือ ๑ ส่วน รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา

ยาแก้สันนิบาตหน้าเพลิง

ท่านให้อา ใบมะกานัก ๕ ตำลึง ยาดำหนัก ๒ บาท ใบส้มป่อย ๓ กำมือ ฝักกุน ๓ ฝัก กาฝาก มะม่วง ๑ กำมือ ลูกมะคำดีควาย ๗ ลูก มะกรูด ๓๓ ผล (ผ่า๔ เอา๓) ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา

ยาต้มแก้สันนิบาตหน้าเพลิง

ท่านให้อา ใบมะกานัก ๕ ตำลึง ยาดำ ๒ บาท ใบส้มป่อย ๓ กำมือ ฝักกุนทุบให้แตก ๓ ฝัก ลูก ประคำดีควาย ๗ ลูก มะกรูด ๓๓ ลูก (ผ่า๔เอา๓) ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เมื่อ ต้องการ

ท่านให้อา หน้าไทร ใบไผ่ป่า สมอร่องแร้ง อย่างละ ๑ บาท ดีปลี ๗ ดอก จิง ๗ แวน กระเทียม ๗ กลีบ พริกไทย ๗ เม็ด ฝักเป็ดแดง ๑ บาท ทำเป็นยาสด หรือทำเป็นยาผง ยาแห้งก็ได้ รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้น้ำร้อนหรือสุราเป็นกระสาย เมื่อต้องการ

ยาต้มแก้สันนิบาตเลือด

ท่านให้อา แกแล แก่นขนุน แก่นสน ข่า สักชี แก่นขี้เหล็ก ไม้สัก จันทน์แดง จันทน์ขาว ดัน ดับแต่น้อย ดันดับแต่ใหญ่ แก่นกรักรรา แก่นปฐู เมล็ดฝ้าย เกสรทั้ง๕ เอาส่วนละเท่าๆกัน ยา ทั้งหมดนี้ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เมื่อเวลาต้องการ

ยานัตถ์แก้ลมสันนิบาตเลือด

ท่านให้อา โกฏหัวบัว หัวหอมแดง อำพัน เปราะหอม ตรีกูฏ เกลือสินเช่าว ลิ่นทะเล ดินสอพอง น้ำประสานทอง ชมด พิมเสนแทรก เอาหนักลึ่งละเท่าๆกัน บดให้เป็นผงละเอียดเช่นยานัตถ์

ยาประสะว่านนางคำ

ท่านให้อา พริกไทย จิงแห้ง คีปลี สารส้ม การบูร ดินประสิว เอาหนักสิ่งละ ๒ สลึง เปราะหอม ว่านน้ำ ผิวมะกรูด แก่นแสมทั้งสอง เทียนดำ ไพล เอาหนักสิ่งละ ๑ บาท ว่านนางคำหนัก ๑๐ บาท บดเป็นผงละเอียด บประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้สุราหรือน้ำร้อนเป็นกระสาย

ยาไฟประลัยกัลป์

ท่านให้อา เกลือ หอยสังข์เผา สารส้ม ดินประสิว ลูกจันทน์ เทียนดำ เทียนขาว จิงแห้ง กระชาย เอาหนักสิ่งละ ๑ สลึง ไพล ๑ บาท พริกไทย หัวหอม หัวกระเทียม หนักสิ่งละ ๒ สลึง บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้สุราหรือน้ำส้มสายชูเป็นกระสาย

ท่านให้อา สารส้ม ดินประสิว พริกไทย คีปลี จิง ข่า ผิวมะกรูด กระเทียม ไพล หัวหอม หัวกระเทียม ขมิ้นอ้อย กระชาย บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้น้ำสุราเป็นกระสาย

ท่านให้อา เปล้าทั้งสอง สารส้ม แสมทะเล เทพธาโร ข่าต้น หัสคุณไทย ผักเสี้ยนผี ใบรักษาว ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ลูกกระวาน กานพลู หัวเห็ดหมู ใบย่านทราย หล้าไทร เปลือกกลุ่มบก เปลือกกลุ่มน้ำเอาหนักสิ่งละ ๑ บาท ชะพลู หัสคุณเทศ มะตูมอ่อน ใบคนที่สอ เนื้อลูกสมอไทย สมอเทศ สมอพิเภก รากมะรุ้ม เอาหนักสิ่งละ ๒ บาท แก่นสน บอระเพ็ด เอาหนักสิ่งละ ๖ สลึง มหาหิงคุ์ ขาดำ เอาหนักสิ่งละ ๕ บาท ดอกคีปลี ๖ บาท เถาะสะก้านหนัก ๖ สลึง รากเจตมูลเพลิง หนัก ๑๓ บาท บดเป็นผงละเอียด ใช้น้ำผึ้ง น้ำจิง น้ำข่า เป็นกระสาย รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ เวลาเย็นก่อนอาหาร

ยาหัสคุณธิจร

ท่านให้อา ลูกจันทน์ พริกไทย พริกหอม พริกหาง จิง คีปลี สะค้าน สมุลแว้ง พริกเทศ หัวหมู รากทองแตก รากจิงจ้อ แสมทั้งสอง เอาเสมอภาค หัสคุณเทศเท่ายาทั้งหลาย บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้น้ำผึ้ง น้ำส้มซ่าหรือน้ำร้อนเป็นกระสาย เป็นยาร้อน

ยาประสะไพล

ท่านให้อา การบูร ๓ บาท จิงแห้ง ๔ บาท ขมิ้นอ้อย ๔ บาท เทียนดำ หัวหอม หัวกระเทียม พริกไทย คีปลี เกลือสินเธาว์ หนักสิ่งละ ๕ บาท ไพลเท่ายาทั้งหลาย บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้น้ำร้อนเป็นกระสาย หรือสุราก็ได้

ยาแก้กระบังลมและมดลูกเคลื่อน

ท่านให้อา รากมะขมตัวผู้ รากมะขามหวาน รากขนาค ถ้าไม่มีใช้ใบขนุนแทน รากส้มป่อย แก่น
แสมทะเล เอาหนักสี่ละ ๑ ตำลึง ใส่ม้าอ้อม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยแก้วขนาดกลาง ก่อนอาหาร
เย็น วันละ ๑ ครั้ง

ยาหม้อตัดรากฝีที่นม

ท่านให้อา รากเขยตายอย่างเดียวให้มาก ต้ม เอาน้ำรับประทาน เข้า-เย็น

ยาพอกฝีที่นม

ท่านให้อา ใบฝ้าย แป้งข้าวหมาก ข้าวใหม่ ขมิ้นอ้อย เอาส่วนละเท่าๆกัน ตำให้แหลก ใส่น้ำลงไป
เล็กน้อย ใช้พอกฝีที่นม

ยาหม้อประสมน้ำมัน

ท่านให้อา จันทน์เทศ ๑ บาท ชะเอม ๑ บาท น้ำตาล ๑ บาท กานพลู ๒ บาท ลูกมะแว้งต้น ๒
บาท โกฐสอ ๒ บาท โกฐเขมา ๒ บาท โกฐก้านพร้าว ๒ บาท โกฐพุงปลา ๒ บาท โกฐ
จุฬาลัมพา ๒ บาท เอาหนักสี่ละเท่าๆกัน ใส่ม้าอ้อม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อน
อาหาร

ยาแก่น้ำมันแห้ง

ท่านให้อา ดอกบุนนาค ลูกเร่ว ใบกระวาน พริกไทยดำ จิงแห้ง อบเชยเทศ เอาสี่ละ ๑ สลึง
ระย้อม ๖ บาท ใส่ม้าอ้อม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยาน้ำมันไม่ออก

เปลือกมะปราง ลูกพุทราอ่อน ลูกมะกอก ลูกมะขามป้อม ลูกมะแว้งเครือ ขันขาศกร ต้ม
รับประทาน ครั้งละ ๑ ช้อน กินทุกวัน

ยาบำรุงน้ำมัน

ท่านให้อา ลูกเร่ว ใบกระวาน กานพลู พริกไทย จิงแห้ง ดีปลี อบเชยเทศ ดอกบุนนาค เอาส่วน
ละเท่าๆกัน ระย้อมเท่ายาทั้งหลาย บดเป็นผงละเอียดหรือปั้นเป็นเม็ดก็ได้ ละลายกับสุรา
รับประทานครั้งละหนัก ๑ เพ็ญ วันละ ๑ ครั้ง ก่อนอาหาร

กล้วย เทียนแดง จิงสด ใบมั่งรัก ถั่วต่างๆ รากมะลิ มะลิซ้อน มะลิวัลย์ รากระย่อม มะระ น้ำกะทิ ทองหลวง ลูกน้ำเต้า ผักบุ้ง หัวปลี ไทรย้อย

ยาแก้เลือดแห้ง

ท่านให้อาพิวมะกรูด ๖ บาท ดิปลี ๑ บาท พริกไทย ๖ สลึง ยาทั้งหมดนี้ย่ำพอแหลก ห่อผ้าขาวดองสุราพอท่วมยา ฝังไว้ในยุงข้าว ๑ คืน และเอากากยามาบดเป็นผง คลุกน้ำผึ้ง รับประทานทุกวันจนหมดกากยา ครั้งละเท่าเม็ดพุทรา

ยาสตรีเลือดแห้ง

เอายาค่า ๑ กระเทียม ๑ ไพล ๑ ใบส้มป่อย ๑ ใบมะขาม ๑ ใบมะดัน ๑ บอระเพ็ดลึงละ ๔ บาท สารส้ม ๑ ดินประสิว ๑ ลึงละ ๑๐ บาท รากตองแตกหนัก ๔๐ บาท รวมใส่ห่อมัดมิด รับประทานครั้งละ ๓-๕ ช้อนโต๊ะขาว ทุกวัน เช้า-เย็น แก่สตรีโลหิตแห้ง ประจำเดือนไม่มาตามปกติ มีอาการให้มือเท้าตาย ไม่มีความรู้สึก

ยาต้องเหล้าทำให้มึนคลุกแห้ง

ท่านให้อา จิง ดิปลี สะค้าน เจตมูลเพลิง ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ลูกกระวาน กานพลู หัวกระเทียม กำจัด กำจาย แก่นขี้เหล็ก หางไหลแดง หัสคุณเทศ เทียนดำ เอาส่วนละเท่าๆกัน พริกไทย เท้ายาทั้งหลาย ทั้งหมดโขลกพอละเอียด หรือตำพอแตกซ้าๆ ใส่ผ้าขาวห่อดองสุรา รับประทาน ใช้เมื่อคลอดบุตรแล้ว ๑๐ วันขึ้นไป รับประทานครั้งละครั้งด้วยชา ก่อนอาหาร เช้า-เย็น

ยาต้องเหล้าคนอยู่ไฟ

ท่านให้อา หูยาของไฟ ๔ บาท สารส้ม ๑ บาท เจตมูลเพลิง ๑ บาท ดิปลี ๑ บาท พริกไทย ๑ บาท หัวกระเทียม ๑ บาท เกลือทะเล ๑ หยิบมือ ยาทั้งหมดนี้ตำพอซ้าๆ ห่อผ้าขาวแช่สุรา รับประทานได้ตลอดเวลา ครั้งละครั้งด้วยชา

ยาคลอดบุตรแล้วอยู่ไฟไม่ได้

ท่านให้อา ใบสระแหน่ ๑ กำมือ ตำผสมสุรา ๒๘ ดิกรี พ่น

ท่านให้อา ไข่เป็ด ๑ ฟอง ใช้แต่ไข่ขาว พริกไทยร้อน ๑ หยิบมือ ตำให้ละเอียดแล้วผสมกับไข่ขาว ละลายด้วยน้ำปลาปากไห รับประทาน ทำให้อยู่ไฟได้

ท่านให้อา กำแพง๗ชั้น โกฎทั้ง๕ เอาหนักสิ่งละ ๒ บาท เทียนทั้ง๕ ลูกสมอทั้ง๓ หัสศุณทั้ง๒ รากส้มกุ้งทั้ง๒ พริกไทย ดีปลี ขมิ้นอ้อย หัวกลอย หัวกระดาศทั้ง๒ หัวอุตพิต ไพล บอระเพ็ด สมุลแว้ง ใบหนาด โลดทะนง หย้าตีนนก แผลหอม ใบคนทีสอ ใบเสนียด ยาทั้งนี้เอาหนักสิ่งละ ๑ บาท เปล้าทั้งสอง พริกหาง รากทองแตกเผาไฟ จิงแห้ง มะไฟเดือนห้า ยาทั้งนี้เอาหนักสิ่งละ ๒ เพื่ออง ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู เปลือกพุมเรียงทั้ง๒ เอาหนักสิ่งละ ๑ เพื่ออง ตำเป็นผงห่อผ้าขาวบางแช่สุราโรงกินจะตำเป็นผงเป็นเม็ดก็ได้ ละลายน้ำผึ้ง น้ำขิง น้ำสุรา น้ำข่า กินแก้โลหิตเป็นต้น แก้มด้วย แก้พยาธิทั้งปวงหายคินัก

ไข่เป็ด 1 ฟอง ใช้แต่ไข่ขาว พริกไทยร้อน 1 หยิบมือ ตำให้ละเอียด แล้วผสมกับไข่ขาว ละลายด้วย น้ำปลาปากให้รับประทานแก้คลอจนบุตรอยู่ไฟไม่ได้ ทำให้อยู่ไฟได้

ยาแก้โลหิตเสียอยู่ไฟไม่ได้ (ผอมแห้ง)

ท่านให้อา หัวกระเทียม ๒ บาท เปลือกสนขาว ๑ บาท หัวหอม ๑ บาท พริกไทย ๑ บาท ไพล ๒ บาท ดีปลี ๒ บาท จิง ๒ บาท สารส้ม ๒ บาท ลูกกระวาน ๑ บาท กานพลู ๑ บาท เปลือก ๑ บาท ยาทั้งหมดบดเป็นผงละเอียด ปั้นเป็นเม็ด เท่าเม็ดพุทรา รับประทานครั้งละ ๑ เม็ด ก่อนอาหาร ๓ เวลา

ยาแก้ท้องขึ้นอยู่ไฟไม่ได้

ท่านให้อา หัวบักบก ๕ ตำลึง พริกไทยร้อน ๕ ตำลึง หัวเหวหมู ๕ ตำลึง กัญชา ๕ ตำลึง บดเป็นผงละเอียด ผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอน เท่าเม็ดพุทรา รับประทานครั้ง ๑ เม็ด

ยานั่งท้องให้ยุบ

ท่านให้อา ไพล ๒ บาท กระเทียม ดีปลี พริกไทย สารส้ม ดินประสิ่ว อย่างละ ๑ บาท ใบมะกา เท่ายาทั้งหลาย ยาทั้งหมดนี้บดเป็นผง เคล้ากับสุราหรือน้ำส้มสายชูก็ได้ แผลงบนหน้าท้องตรงมดลูก แล้วเอาผ้าทำเป็นวงรอบขาน้น เพื่อกันยาเอาไว้ เอาหมอนึ่งใส่เกลือให้ร้อน วางลงบนขานาบท้องให้ร้อน ทำวันละ ๒ ครั้ง

ยาหม้อล้างฝีมดลูก

ท่านให้อา เปลือกทองหลางใบมน ๑ ส่วน แก่นลิ้นทม ๒ ส่วน ต้ม ๓ เอา ๑ แตรกเกลือพอควร รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เช้าก่อนอาหาร

ยาหม้อถายนํ้าคาวปลา

ท่านให้อา เบญจกุล รากปลาไหลเผือก เถาวัลย์เปรียง แก่นจีเหล็ก แก่นแสมทะเล ไพล ราก
ทองแดง หัสคุณเทศ หางไหลแดง สมอทั้งสาม เปล้าน้อย กะลำพัก ดาตุ่ม แก่นลั่นทม ข่า
กระเทียม พริกไทย รากส้มกุ้ง ขมิ้นอ้อย ใบมะขาม ใบส้มป่อย ใบส้มเกลี้ยง ใบมะกา ฝัก
ส้มป่อย มะขามเปียก ขาดำ ยาทั้งหมดนี้เอาสิ่งละ ๑ บาท เกลือสินเธาว์ ๒ สลึง เนื้อฝักราชพฤกษ์
๓ ฝัก สารส้ม ๑ บาท ใส่หม้อต้ม รับประทาน ก่อนอาหารเช้าทุกวัน

ยาสดขับเลือด

ท่านให้อา เกลือสินเธาว์ กระเทียม พริกไทย สารส้ม กระวาน กานพลู เกลือทะเล ยาทั้งหมดนี้
เอาสิ่งละ ๑ ส่วน ดิปลี จิง ไพล เอาสิ่งละ ๒ ส่วน เทียนดำ ๔ ส่วน ยาทั้งหมดนี้ โขลกให้ละเอียด
กินสดๆ ละลายกับสุรา ๒๘ ดิกริ

ยาขับเลือด

ท่านให้อา ดิปลี ไพล กระเทียม ข่า หัวหอม กระชาย พริกไทย กระเทียม จิง ใบสลด ใบหนาด
เอาหนักสิ่งละ ๑ ตำลึง ผิวมะกรูดเท่ายาทั้งหลาย บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ
เมื่อต้องการ ใช้นํ้าสุราเป็นกระสาย

ยาขับเลือด ขับนํ้าคาวปลา กินในไฟ ให้มดลูกเข้าอู่และมีนํ้านมดี

ท่านให้อา จิง ข่า กระเทียม กระชาย หอม กระเทียม ไพล พริกไทย ตะไคร้ ดิปลี สารส้ม
เจตมูลเพลิง หัวคองคิง ใบทองหลางใบมน ใบจิงจ้อ ใบปีบ เกลือ ยาทั้งนี้เอาหนักสิ่งละ ๒ ตำลึง
๒ บาท นํ้ามะนาวเอาทั้งเม็ด ใส่ให้ท่วมยา เมื่อแห้งแล้วจึงเติมมะนาวอีกเอาให้เปรี้ยวจึงจะดี บด
ละลาย นํ้าสุราโรง กินแก้เลือดคั่งขึ้น ทั้งขับเลือดด้วย ถ้าออกไฟแล้วกินไปนํ้านมดี แก้ลมจุกเสียด
แก้เสมหะพิการ แก้กานทรางดานขโมย แก้ท้องอืดพุงโร กินยานี้หายคื่นัก ใส่หม้อต้มรับประทาน
ครั้งละ ๕ ช้อนกาแฟ

ยาขับเลือดเน่าในเรือนไฟ

เอาแสมสาร หัวคัลล่า แก่นจีเหล็ก แก่นปฐู รากไม้รวก รากย่านาง รากเท้าชายม่อม ขาดำหนักสิ่ง
ละ ๑ บาท หัวหมู ๓๓ หัว ฝักราชพฤกษ์ ๓ ฝัก รวมใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๗ ช้อนโต๊ะ
๓ เวลา ทุกวัน หลังอาหาร แก่สตรีตกเลือดเน่าร้ายอยู่ในเรือนไฟ หาย

ยาประสะผิวกรด

ท่านให้อา ไบคนทีสอ ไบหนาด ไบผักเสี้ยนผี พริกไทย จิง คีปี้ กระเทียม ใพล หัวหอม หัวกระเทียม ข่า สารส้ม เอาสิ่งละเท่าๆกัน ผิวมะกรูดเท่ายาทั้งหลาย บดเป็นผงละเอียด ปั้นเป็นเม็ด ตากแดดให้แห้ง รับประทานครั้งละ ๒-๓ เม็ด ก่อนอาหาร เข้า-เย็น ใช้น้ำร้อน หรือน้ำสุราเป็นกระสาย

ยากินให้มีลมเบ่ง

ท่านให้อา เกล็ดปลาช่อนคั่วให้เกรียม รากขมิ้นมอญ เทพธาโร เอาส่วนละเท่าๆกัน บดเป็นผงป่นเป็นเม็ด ผึ่งลมไว้ รับประทานครั้งละ ๑-๒ เม็ด ละลายน้ำร้อน

ยากลดบุตรไม่มีลมเบ่ง

ท่านให้อา รากลำเจียก ๕ ท่อน หญ้าไทร ๑ กำมือ ดั้มรับประทาน ทำให้มีลมเบ่งคืนักแล

ยามหาสาตรา

ท่านให้อา มหาหิงค์ วานน้ำ เนื้อสมอเทศ คีปี้ ลูกพิลังกาสา ลูกกระวาน ผักแพวแดง เปลือกสมุลแว้ง เกลือสินเธาว์ เอาส่วนละเท่าๆกัน พริกไทยร้อนเท่ายาทั้งหลาย บดเป็นผงละเอียด ปั้นเป็นเม็ด รับประทานครั้งละ ๑-๒ เม็ด เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยาหม้อแก้อาเจียน

ท่านให้อา แก่นสน จันทน์เทศ เทพธาโร จิงแห้ง หัวหมู ลูกผักชี ลูกมะตูม รากชะพลู พญาดินนิก รากแหกหอม หัวหอม ต้นตะไคร้ ลูกข่อยเผาไฟพอสุก เอาสิ่งละเท่าๆกัน ใส่หม้อดั้ม รับประทานเสมอๆ มากน้อยตามต้องการ

ยาหม้อแก้ครรภ์รักษา

ท่านให้อา โกฏทั้งห้า เทียนทั้งห้า บัวทั้งห้า จันทน์ทั้งสอง กฤษณา กะลำพัก ขอนดอก ชลูด แก่นสน รากสามสิบ เทพธาโร อบเชย เอาสิ่งละเท่าๆกัน ใส่หม้อดั้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยาหม้อแก้บิดหัวลูก

ท่านให้อา ฟาง แก่นขนุน ละมุด แก่นแสมทะเล เปลือกสมุลแว้ง รากแฟกหอม ขมิ้นอ้อย กานพลู ปูนกินกับหมาก (ก้อนเท่าหัวแม่มือ) ใบมะนาว ใบมะกรูด ข่า จิงแห้ง เปลือกโมกมัน มะตูมอ่อน อบเชย บอระเพ็ด สารส้ม สักขี รากเจตพังคี เอาส่วนละเท่าๆกัน ดันสัดไค ๓ แวน ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เมื่อเวลาเป็นบิด

ยาแก้บิดหัวลูก

ท่านให้อา จันทน์ทั้งสอง จี๊ครั้งดิบ ขมิ้นอ้อย ๗ แวน หญ้าพันงูแดง เอาสิ่งละเท่าๆกัน ใบเสนียด ๕ ใบ ต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา

ยานึ่งแก้บิดมูกเลือด

ท่านให้อา ดันน้ำมันราชสีห์ จิง กระเทียม ไพลเอาเผาไฟพอสุก ดิปลิ ๓ ดอก เกลือ ๓ เม็ด ยาทั้งหมดตำ คั้นเอาน้ำใส่โถ เจียน้ำผึ้งใส่โถ เจียน้ำผึ้งเท่ายา ใส่หวดนึ่ง พอน้ำเดือดแล้วจูดรูปไว้ ๑ ดอก พอรูปหมดเป็นใช้ได้ ให้รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนเล็ก

ยาแก้บิดมูกเลือด

ท่านให้อา ไม้สัก ใบผักเสี้ยนผี ข้าวเย็นทั้งสอง โคลกกระสุน รากเท้าขาม่อม ลูกไผ่ แก่นสน เอาสิ่งละ ๑ ส่วน ใส่หม้อต้ม ใส่ น้ำ ๑ ส่วน สุรา ๑ ส่วน รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา

ยาหม้อแก้บิดมูกเลือด

ท่านให้อา เปลือกฝิ่นตัน เปลือกขี้ไต้ รากชะพลู เกาสะค่าน ลูกสมอเทศ ลูกสมอพิเภก ครั้ง ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ลูกกระวาน ดิปลิ กานพลู เทียนดำ ลูกเบญจกานี เปลือกปรง ใบเทียน ใบทับทิม เอาส่วนละเท่าๆกัน ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เวลาบ่ายหรือเย็น

ยาบรมไตรवाद

ท่านให้อา ดีเกลือ ยาคำ การบูร เทียนขาวพานี เทียนตาตักแตน เทียนข้าวเปลือก เอาสิ่งละ ๑ ส่วน เปลือกโมกมัน บอระเพ็ด หัวหมู ดิปลิ พริกไทย กรุงเขมา รากสลอด หัสคุณเทศ รากทนต์ ลูกคัดเค้า เนื้อฝักราชพฤกษ์ เนื้อลูกสมอไทย ใบมะตูม ใบคนทีสอ ใบผักเสี้ยนผี เทียนดำ ลูกพิลังกาสอ กระเทียม แก่นแสมทะเล โกฎัก่านพร้าว มดยอบ เทียนขาว เม็ดพันธุ์ผักกาด กระวาน กานพลู สะค่าน ชะพลู จิง รากจิงจ้อใหญ่ ว่านหางช้าง โกฎสอ โกฎเขมา โกฎหัวบัว หัวข้าวคำ เอาหนักสิ่งละ ๔ ส่วน รากส้มกุ้งใหญ่ ๘ ส่วน รากเจตมูลเพลิง ๑๖ ส่วน บดเป็นผงละเอียด ปั้นเป็นเม็ด รับประทานได้ตลอดเวลาตามต้องการครั้งละ ๒-๓ เม็ด

ยาถ่ายคลอบุตร

ท่านให้เอา เถาชิงช้าชาติ เถาคันแดง เถาวัลย์เปรียง ฝางเสน แกแล ใบมะขาม ใบมะกา ใบส้มป่อย ใบส้มเลี้ยว กำฝอย ดีเกลือไทย เอาหนักลึงละ ๕ บาท ฝักราชพฤกษ์ ๕ ฝัก ยาดำ ๒ บาท เกลือ ๓ ฝ่ามือ ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละครึ่งถ้วยชา วันละ ๑ ครั้ง เช้าก่อนอาหาร

ยาทาท้องเด็ก

ท่านให้เอามหาหิงคุ์ ๑ บาท ใส่ในไพลสด ยาดำ ๑ บาท ใส่ในผลมะกรูด ขางรงทอง ๑ บาท ใส่ในขมิ้น ยาทั้งหมดนี้หมกไฟเคลือบพอสุกระอุ เอาใบกะเพราแห้งตำยาทั้งหลาย บดเป็นผงละเอียด บดป็นเป็นเม็ดไว้ ใช้ได้ตามต้องการ

ยารมช่องคลอด

ผิวมะกรูด ใบหนาด ขมิ้นอ้อย ไพล ว่านน้ำ กำยาน ใบคนที่สอ เอาสิ่งละเท่าๆกัน หั่นให้ละเอียด ตากแดดให้แห้ง เอากำยานพอประมาณ บดให้ละเอียดเคล้ากับขยำนั่น ใช้รมช่องคลอด หลังจากคลอดบุตรได้ ๗ วันแล้ว หาเตาถ่าน หรือที่ใส่ถ่านไฟเล็กๆ ๑ อัน ม้านั่งอย่างชนิดมีรูตรงกลางให้ ทวารเบาลอดได้ ให้คนที่คลอดบุตรนั่งผ้าถุง นั่งบนม้านั่งนั้น เอาผ้าถุงคลุมลงถึงพื้น ใช้ถ่านที่ติดไฟจนแดง เอาตัวยาที่ทำไว้นั้นโรยลงไป จะเกิดควันแล้วเอาไปรมตรงช่องคลอด วันละ ๒-๓ ครั้งตอนเย็น ก่อนเข้านอน ทำ ๗-๑๐ วัน จะทำให้แผลหายสนิทดี แก้ก้นช่องคลอด ฆ่าเชื้อโรคต่างๆที่ช่องคลอด

ยาประคบ

ท่านให้เอา ไพลสด ใบมะขามสด ใบส้มป่อยสด เอาสิ่งละ ๑ ส่วน เกลือ ๒ ส่วนตำให้เข้ากันดี ใส่ห่อผ้าขาว ทำเป็นลูกประคบ ๒ ลูก เอามาประคบตามตัวพลัดกัน แก้มือและทำให้เส้นหย่อน

ยาขับน้ำคาวปลา

ท่านให้เอา ฝางเสน แกแล ขี้เหล็กทั้ง ๕ ยาดำ เอาอย่างละ ๑ บาท ใส่หม้อต้มรับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา หลังจากการคลอดบุตรได้ ๓-๔ วัน

เอาเกลือสด ข้าวเหนียวกันยาคั่วให้เกรียม พริกไทย สิ่งละถ้วยพอควร บดทำผง แล้วเอาส้มซ่าผ่านเป็นจั้นๆ จิ้มยากิน หรือจะใช้ส้มมะขามเปียกจิ้มกินก็ได้ หรือละลายน้ำส้มสายชูก็ได้ กินเรื่อยไปจนกว่าจะออกไป ขับน้ำคาวปลา และโลหิตเน่าร้าย หญิงกำลังอยู่ไฟน้ำคาวปลาเป็นพิษอยู่ (ยาขนานนี้ดีจริง แล้วได้ผลดี)

ยาแก้มดลูกเคลื่อน

ท่านให้เอา เขาวายเผือก พริกไทย ดิปลี ผักเป็ดแดง เอาสิ่งละเท่าๆกัน ตำพอละเอียด ห่อผ้าขาว
ดองกับสุราขาวให้ท่วมห่อยานี้

ยาแก้รกไม่ออก

ท่านให้เอา จี๋เถา ลูกมะจั่ว ขมิ้นอ้อย ใบน้ำเต้า โคนกล้วยตานี เอาส่วนละเท่าๆกัน บดให้ละเอียด
พอกท้องน้อย เมื่อคลอดบุตรแล้วรกไม่ออก เมื่อรกออกแล้วต้องรีบล้างน้ำ เอายาออกให้หมด
โดยเร็ว

ท่านให้เอา รากมะละกอ ฝนกับน้ำปูนใส ทาที่ขาอ่อน เมื่อรกออกแล้ว ให้รีบล้างออกโดยเร็ว

ยาแก้ลูกตายในท้องไม่ออก

ท่านให้เอา หัวคองคิง จี๋เถา ลูกมะจั่ว เอาส่วนละเท่าๆกัน บดให้ละเอียด พอกใต้สะดือ เมื่อลูกออก
แล้ว ให้รีบล้างยานี้ออกโดยเร็ว

ยาแก้ลูกตายในท้อง

ท่านให้เอา ขอดเตยอ่อน มาตำคั้นบีบเอาแต่น้ำ เอาเกลือ ๗ เม็ด พริกไทย ๗ เม็ด จิง ๗ แว่น ผสม
กัน โขลกให้แหลก รับประทานกับน้ำร้อน จะทำให้ลูกตายในท้อง คลอดออกมา

ท่านให้เอา รากหงอนไก่เทศ รากคองคิง จี๋เถา ลูกวัว เอาสิ่งละเท่าๆกัน เอาไข่แดงของไข่ไก่ผสม
ด้วย บดเป็นผงละเอียด แล้วมาเป็นแท่งไว้ เมื่อคลอดบุตร ลูกไม่ออกหรือลูกตายในท้อง เอายานี้ทา
ฝ่าเท้า จะทำให้ลูกออก เมื่อคลอดบุตรแล้วให้รีบล้างยานี้ออกโดยเร็ว มิฉะนั้นไส้จะออกมาด้วย

ยาทองเหล้าแก้เลือด-แก้ลม

ท่านให้เอา ลูกกระวาน กานพลู พริกไทย จิง ข่า เกสรบัวหลวง หญ้าฝรั่น กำฝอย ฝาง แกแล
ดิปลี กระเทียม กระชาย โกฐสอ โกฐหัวบัว ลูกผักชี เอาสิ่งละเท่าๆกัน ลูกหมากแห้ง ๑ ลูก บด
พอละเอียด ห่อด้วยผ้าขาวดองกับสุราขาว รับประทาน ครั้งละ ๑ ถ้วยชา หลังการคลอดบุตรได้ ๓-
๔ วัน

ยาแก้ตกลีดอก

ท่านให้อา ผักแพงพวย กับกะป๋องอย่างดี ทำให้เข้ากัน คั้นเอาน้ำกินกับสุรา แก้ตกลีดอกดีนักแล

ยาตกลีดอกสำหรับสตรี

จีใต้ ๑ แพรดำเผาไฟ ๑ รูปหอม ๑ สามอย่างเผาเอาจีใต้ละลายกับสุรากิน

ใบเสนียด ๑ ใบหนาด ๑ ใบทองหลาง ๑๐ ใบมน ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ ถ้าไม่หายเปลี่ยนขมิ้นอ้อยเป็น
ไพล ให้ตำให้แหลกแล้วผสมกับสุราขาวกิน

เทียนดำ ๑ กระเทียมไทย ๑ ตำให้ละเอียดผสมกับสุราขาวกิน

ใบกะเม็ง ๑ เทียนดำ ๑ เขากวายเผือก ๑ บดให้ละเอียด ใช้น้ำมะนาวเป็นกระสายกิน

ต้นจักรวาลครอบ (พินสี) มา ๑ ต้นทั้งห้า รากใบสั้รวม นำมาต้มกินต่างน้ำบ่อยๆ

เปลือกส้มโอแห้ง ชงน้ำกินต่างน้ำบ่อยๆ ก็หาย

เทียนดำ กำยาน หนักสี่ละ ๑ บาท งวงตาล หางหนูมะพร้าว ฝางเสน หนักสี่ละ ๒ บาท ใบ
หมากเม็ย ๕ ใบ ลงพระเจ้าห้าพระองค์ ต้มกินเช้า-เย็น ก่อนอาหารเวลาละก่อนแก้ว

เอาเทียนดำ ใบเทียน ฝาง สี่ละหนักเท่ากัน ต้มรับประทานครั้งละ ๓ ช้อนควว ทุกเวลาแก้โลหิต
ตกไหลทางทวารเบา

เอาคำฝอย ๑ เทียนดำ ๑ รากคนทา ๑ ฝาง ๑ แกลเล ๑ สารส้ม ๑ สี่ละ ๑ บาทเท่ากัน มะกอก ๑
ผลประคำดีควาย ๑ สี่ละ ๓ ผลข้าวเย็นทั้งสองสี่ละหนัก ๔ บาท รวมใส่หม้อต้มรับประทานครั้ง
ละ ๕-๖ ช้อนควว ทุกวัน

เอาเปลือกมะพร้าวห้าว ๓ ชัน ไม้ระกำทั้งเปลือก ๓ ชัน รวมใส่หม้อต้มรับประทาน

ยาสตรีแก้ตกลีดอกไม่หยุด

ท่านให้อา ตาไม้ไผ่ ๓ ตา จีรูปบูชาพระ ๓ หยิบมือ ต้มกินใส่น้ำพอกวร หายแล

ท่านให้อา สารส้ม ทลายหมากดิบ คำฝอย เอามาตำปนกัน ละลายนํ้ากิน เอากากทาแก้เลือด เมื่อเลือดหยุด จะกลับขึ้นเบื้องบน ให้อาสุราเป็นกระสายกินหายแล

ยาแก้เลือดค้ำหรืองักค

ท่านให้อา แมงดานา ๑ ตัว เอาพริกไทย ยัดใส่ในท้องตัวละ ๑ เม็ด แล้วย่างไฟให้กรอบ เอาใส่ไว้ในโหล คองด้วยน้ำสุรา ๒๘ ดีกรีไว้ ๑ วัน แล้วเอาแมางคากตาก แดงให้แห้งแล้วบดให้ละเอียด ผสมกับสุราที่คองแมางคานั้น รับประทานครั้งละครึ่งถ้วยชา

ยาแก้คลอดบุตรทำให้สลบไป

ท่านให้อา หางไหลแดง รากลำโพง กาสลัก ฝนกับน้ำสุราทาขากรรไกรแล้วจึงปากออก กรอกด้วยยานี้เข้าไปให้ได้ไม่ตายอย่ากลัวเมื่อคลอดบุตร เลือดออกมากไป ท่านให้อารากบัวหลวง ต้มกิน หาย

ยาบำรุงธาตุและโลหิตของสตรี

ท่านให้อา หัวคองคิง ๒ บาท ผักแพวแดง ๒ บาท พริกไทยร้อน ๒ บาท จิงแห้ง ๒ บาท ใบคนที ๒ บาท บดเป็นผงละเอียดปั้นเป็นเม็ดเท่าเม็ดนุ่น ละลายนํ้าร้อนกินวันละ ๑ เม็ด

ยาแก้เลือดทำเมื่อคลอดบุตรแล้ว

ท่านให้อา หญ้าไทร ๑ กำมือ จิงสด ๑ หัว พริกไทย ๑ เม็ด กระเทียม ๒ กลีบ ตำให้ละเอียด คั้นเอานํ้ารับประทาน

ยาแก้ลูกขวางในท้อง

ท่านให้อา กรูงเขมา ผักเสี้ยนผี รากเสนียด รากพันธุแดง เอาสิ่งละเท่าๆกัน โขลกหรือตำให้ละเอียด เอานํ้าทาท้องและหัวหน้า จะทำให้คลอดลูกง่ายเมื่อคลอดแล้วให้รับล้างยาออกทันที

ยาล้างเลือดเมื่อคลอดบุตรแล้ว

ท่านให้อา แก่นแสมสาร รากส้มกุ้ง รากสวาด ดีปลี จิง พริกไทย เอาสิ่งละเท่าๆกัน บดเป็นผงละเอียด รับประทานกับน้ำสุรา ครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ

ยาแก้ตมูกตกลือด

ท่านให้อา ไบทับทิม ๑ มือ ลูกฝ้ายดิบ ๑ กำมือ ถั่วให้ไหม้ ปูนขาว ๑ กำมือ น้ำกระพังโหมคั้น เอา
ยาบดให้ละเอียด เอาปูนขาวกับน้ำกระพังโหมต้มเคล้ายา บดปั้นเป็นเม็ด เท่าเม็ดฝ้าย รับประทาน
ผู้ใหญ่ครั้งละ ๕ เม็ด เด็กครั้งละ ๓ เม็ด

ยาเหลืองแก้ตมูกเลือด

ท่านให้อา ขมิ้นอ้อย ขมิ้นชัน กระเทียม กระชาย หัวหอม หัวกระเทียม พริกไทย ไพล
เจตมูลเพลิง เถาสะล่าน เอาลังละ ๑ ส่วน สันพร้านางเอาเท่ายาทั้งหลาย บดเป็นผงละเอียด รับประทาน
ประทุยครั้งละ ๑-๒ ช้อนกาแฟ

ยาแก้ผอมแห้ง

ท่านให้อา จีเหล็กทั้ง ๕ มะคำไก่ทั้ง ๕ แก่นลั่นทม เถาวัลย์เปรียง แก่นแสมสาร แก่นแสมทะเล
เปล้าน้อย เปล้าใหญ่ ขมิ้นเครือ เหมือดคน รากปลาไหลเผือก คิงดั้น เนื้อไม้ชันทองพยาบาท
ฝั้นต้น ข่าต้น ข่าตาแดง ขมิ้นอ้อย กระเทียม ไพล กระชาย เปราะหอม เถาวัลย์เหล็ก สมอไทย
กำแพงเจ็ดชั้น โกฏทั้ง ๕ ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ลูกกระวาน กานพลู สารส้ม เบญจกูล สมอเทศ
กำลังวัวเถลิง ใบมะกา คำฝอย พริกไทยเอาหนึ่งสิ่งละ ๑ บาท ฝักราชพฤกษ์ ๓ ฝัก เกลือสินธุ
๑ บาท เกลือทะเล ๑๐ บาท ยาดำ ๑ บาท ยาทั้งนี้ บดเป็นผงละเอียด คองกับสุรา หรือละลายกับสุรา
รับประทานก็ได้

ยาทองแก้ผอมแห้ง

ท่านให้อา ข้าวเหนียวหุงสุกแล้วตากแห้ง ๑ ทะนาน เถาคันแดงป่น ๑ ทะนาน เกลือครั้งทะนาน ยา
ทั้งหมดนี้ ใส่กระถางเคลือบต้มน้ำร้อนใส่ลงไปต้มยา ดงไว้กลางแจ้ง ๗ วัน จึงรับประทานครั้งละ
๑ ถ้วยชา ก่อนอาหาร เข้าเย็น

ท่านให้อา ข้าวเหนียวหุงสุกแล้วตากให้แห้ง เอา ๑ ทะนาน เถาคันแดงป่นให้ได้ ๑ ทะนาน เกลือ
ครั้งทะนาน ยาทั้งหมดคองด้วยสุรา เอาไว้กลางแจ้ง รับประทานครั้งละครั้งถ้วยชา ก่อนอาหารเย็น

ยาแก้ผอมแห้งไม่มีระดู

ท่านให้อา ใบมะกา ใบชุมเห็ด แก่นจีเหล็ก แก่นแสมสาร แก่นแสมทะเล ไพล ขมิ้นอ้อย ท่าน
ให้อาหนักสิ่งละ ๕ ตำลึง การบูรหนัก ๑ บาท ยาดำหนัก ๑ บาท เกลือ ๓ หยิบมือ ใส่หม้อต้ม
รับประทานครั้งละ ๑ แก้วพอประมาณเข้าเย็น ก่อนอาหาร

ยาแก้เลือดคั่งขึ้น

ท่านให้อา ลูกสมอร่องแรง ลูกตาน พริกไทย สารส้ม เอาสิ่งละ ๑ ส่วน บดเป็นผงละเอียดปั้นเป็นลูกกลอน เท่าเม็ดพุทรา รับประทานครั้งละ ๑ เม็ด

ท่านให้อา แมงดานาที่ตายเอง ๑ ตัว ตำพริกไทยยัดใส่ในท้องให้เต็ม ปิ้งไฟให้กรอบ บดเป็นผงละเอียด ปั้นเป็นเม็ดไว้ ถ้าเลือดคั่งขึ้นหลังจากคลอดบุตรแล้ว ให้สลบหรือตายไป ให้น้ำสุราเป็นกระสาย ละลายขานี้รับประทานเข้าไป ถ้าตายไปให้ถอนผมคนไข้เอามาติดที่เล็บ ถ้าผมติดที่เล็บแก้ไข้ได้ ถ้าผมไม่ติดเล็บอย่าไปแก้ไข้เลย

ท่านให้อา อำพัน กระเทียม กระชาย ตะไคร้ หัวหอม มหาหิงคุ์ ยา ๖ อย่างนี้เอาเสมอกาก บดเป็นผงให้ละเอียด บดปั้นเป็นเม็ดไว้ รับประทานครั้งละ ๒-๓ เม็ด ใช้น้ำมะนาวเป็นกระสาย

ท่านให้อา หนังกระเบนเผาไฟ หัวกระเทียม พริกไทย จิง สารส้ม ลูกสลอด เอาส่วนละเท่าๆกัน บดเป็นผง รับประทานครั้งละ ๑-๒ ช้อนกาแฟ ใช้น้ำสุราเป็นกระสาย

ท่านให้อา พริกไทย จิง คีปาลี เอาอย่างละ ๑ บาท ใบมะคำไก่ ๓ บาท บดเป็นผงละเอียด ละลายน้ำสุรารับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ

ยาแก้เลือดคั่งขึ้นถึงสลบไป

ท่านให้อา ดิลวายเผือก พริกไทย กานพลู ดอกจันทน์ ลูกจันทน์ ลูกกระวาน คีปาลี เอาสิ่งละ ๑ ส่วน เสมอกาก เอาตัวยาทั้งหมดใส่ในดิลวาย แล้วย่างไฟให้แห้ง บดให้ละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้น้ำสุรา หรือน้ำมะนาวเป็นกระสาย

ยาแก้เลือดคั่งขึ้นเมื่อคลอดบุตรแล้ว

ท่านให้อา รากเจตมูลเพลิง ขาวเท่าองคุลิมนีชีของคนที่ป่วย ฝนกับน้ำสุรา ๒๘ ดิกรี ให้กินเข้าไป ถึงแม้ว่าจะสลบไป ถึงกับจัดปากกรอกขานี้ก็ได้หายมาแล้ว

ท่านให้อา ปรอท ข่าดาแดง เลือดค่าง ตำผงเคล้ากับปรอท หมักไว้ ๑ คืน บดทำแท่งไว้ ใช้น้ำสุราเป็นกระสายรับประทาน แก้เลือดคั่งขึ้นคื่นฉกแล

ยาชำระโลหิต

ท่านให้เอา แก่นแสมสาร รากส้มกุ้ง รากสวาด เอาหนึ่งสิ่งละ ๔ บาท บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้น้ำสุราเป็นกระสาย

ยาบำรุงโลหิต

ท่านให้เอา เปลือกมะยมตัวผู้ พริกไทย จิง คีปรี รากหญ้านาง ใบคนที่สอ ใบจำปา ใบกระดังงา สารส้ม ดินประสิว เอาสิ่งละ ๑ ส่วนเสมอกาก บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ละลายกับน้ำสุรา

ท่านให้เอา แก่นแสมสาร รากไม้รวก เอาสิ่งละเท่าๆกัน สารส้มหนัก ๖ สลึง ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา ก่อนอาหาร ๓ เวลา

ท่านให้เอา เปลือกไผ่แดง เปลือกต้นมะตูม เปลือกต้นมะกา ใบคนที่สอ รากมะอึก เอาสิ่งละ ๑ ตำลึง ข้าวเย็นทั้งสอง ๕ ตำลึง ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา ใช้สุราแทรกเป็นกระสาย

ท่านให้เอา โกฐทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ลูกกระวาน กานพลู เกลือสินเธาว์ สักจิชลุด อบเชยเทศ สมุลแว้ง เบญจกูล พริกไทย สมอทั้งสาม ครั้ง จันทน์แดง จันทน์ขาว กฤษณา กะลำพัก ขอนดอก เห้วห่ม ลูกมะตูมอ่อน ดอกสารภี ดอกพิกุล ดอกบุญนาค เกสรบัวหลวง เอาหนักสิ่งละ ๒ สลึง ดอกคำหนัก ๒ บาท ฝางหนัก ๒ บาท แกแลหนัก ๒ บาท ขมิ้นเครือหนัก ๑ บาท ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑-๒ ถ้วยชา วันละ ๒ เวลา เช้า-เย็น ก่อนอาหาร แทรกพิมเสน เล็กน้อยก่อนรับประทาน

ท่านให้เอา จิง ๑ แวน พริกไทย ๑ เม็ด คีปรี ๑ ดอก กัญชาจีนทั้ง ๕ โขลกรวมกัน เอาเหล้าอย่าง ดีเคड़ाให้เปียกโชก แล้วใส่กะทะคั่วให้กรอบ ระวังอย่าให้ไหม้ เอาดอกคำเท้ายาทั้งหลาย ปั่นรวม กับตัวยา ห่อผ้าขาวที่สะอาด ใส่โหลคองด้วยสุรา ๑ ขวดใหญ่ไว้ ๗ วัน จึงนำมารับประทาน ครั้งละ ๑ ถ้วยตะไลเล็กๆ ก่อนอาหารเย็นทุกวัน เอากายาบดเป็นผงละเอียด ผสมน้ำผึ้งปั้นเป็นลูกกลอน รับประทานได้อีกด้วย

ท่านให้เอา พริกไทย ๑ เม็ด คีปรี ๑ จิง ๑ แวน มะนาว ๑ ลูก มะกรูด ๒ ลูก ฝาง ๔ บาท ดินประสิว ๑ สลึง สารส้ม ๑ เฟื้อง ยาคำ ๑ บาท การบูร ๒ สลึง น้ำประสานทอง ๒ สลึง ใส่หม้อต้ม

รับประทานครึ่งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ท่านให้เอา เบญจกุล ๑ บาท โกฏทั้งห้า เทียนทั้งห้า สิ่งละ ๒ สลึง ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ลูกกระวาน กานพลู เอาสิ่งละ ๑ สลึง เลือดแรด คำไทย สิ่งละ ๑ บาท ผางเสน ๒ บาท เกสรทั้งเจ็ด สิ่งละ ๑ บาท กฤษณา ขอนดอก กะลำพัก ชลูด อบเชยเทศ ชะเอมเทศ จันทน์ทั้งสอง ขมิ้นเครือ เอาสิ่งละ ๑ บาท ใส่หม้อต้ม รับประทานครึ่งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ให้เอาโกฏสอ โกฏกระดูก โกฏพุงปลา โกฏเชียง โกฏหัวบัว กระวาน กานพลู แก่นสน เทียนขาว เทียนดำ เทียนแดง เทียนยาวพานี้ เทียนดาตักแตน ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ดอกสารภี ดอกพิศุล ดอกบุนนาค กฤษณา กะลำพัก ขอนดอก สะค้าน ชะพลู ดีปลี ขิงแห้ง เจตมูลเพลิง ไม้สัก สักชี จันทน์แดง จันทน์ขาว มวกแดง มวกขาว แกแล ชะลูด เกสรบัวหลวง อ้อยแดง ๒๓ แว่น อบเชยเทศ ใบละหุ่งแดง น้ำมันราชสีห์ เครื่องคำฝอย หนักสิ่งละ ๒ บาท เลือดแรด น้ำตาลกรวด น้ำตาลทราย น้ำตาลหม้อ ให้เอาด้วยยาที่กล่าวหน้กอย่างละ ๑ บาท ให้ดื่มกิน เข้า-เย็น ก่อนอาหาร เวลาละ ๑ ถ้วยแก้ว

ไพล ดีปลี เทียนดำ สารส้ม ยาฝักราชพลฤกษ์ ๕ ฝัก น้ำมันาว ๕ ลูกใส่ลงด้วยกัน ทั้งนี้เอาเสมอภาคกัน บดให้ละเอียด แล้วกวนกับน้ำ ดากแดดแห้ง ละลายสุรากิน

ดอกจำปา ดอกจำปี ดอกมะลิ ดอกกระดังงา ดอกสารภี เกสรบัวหลวง ผาก จี๋ครั้ง เลือดแรด ชะลูด อบเชย ลูกสมอทั้ง๓ จันทน์ทั้ง๒ กฤษณาเนื้อไม้ โกฏทั้ง๕ เทียนทั้ง๕ ขอนดอก มะขามป้อม ลูกกระดอม ชะเอมเทศ ขมิ้นเครือ คำฝอย ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ลูกกระวาน กานพลู ยาค่า เบญจกุล แผลกหอม สิ่งละ ๑ บาท รวมใส่หม้อต้มรับประทานครึ่งละ ๕-๗ ช้อนโต๊ะ เวลา เข้า-เย็น ทุกวัน แก้วสตรีพอมแห้งไม่มีแรง บำรุงโลหิตให้สมบูรณ์ เจริญอาหาร

สารส้ม ใบมะกา แก่นแสมสาร ผาง เปลือกถนนทรี สิ่งละเท่าๆกัน ดื่มรับประทานครึ่งละ ๕-๗ ช้อนคาว ทุกวัน บำรุงโลหิตให้งาม

กระเทียม ๑ ไพล ๑ ขมิ้นอ้อย ๑ บอระเพ็ด ๑ เลือดแรด ๑ สิ่งละพอควร อ้อยแดง ๑ คำ สิ่งละ ๗ ชื่น ผาง ๑ ดอกคำไทย ๑ แกลบ ข้าวเหนียว รวมใส่หม้อต้มรับประทานครึ่งละ ๗ ช้อนโต๊ะคาว เห็นผล

ภายใน ๑๕ วัน อนึ่งหญิงที่ไม่มีบุตร รับประทานยานี้แล้วจะเกิดบุตร

เบญจกูล ลูกผักชี วานน้ำ แห้วหมู ผลพิลังกาสา บอระเพ็ด ผิวมะกรูด ให้เอาด้วยยาเหล่านี้หนักเท่าๆกัน บดเป็นผงละเอียดกับน้ำส้มซ่า หรือน้ำมะขามเปียก กินโดยปั้นเป็นลูกกลอน กินเช้า-เย็น และก่อนนอน เวลาละ ๑ เม็ด

เบญจกูล สิ่งละ ๑ บาท ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู โกฐทั้ง๕ เทียนทั้ง๕ สมอทั้ง๑๑ มะขามป้อม ชะลูด อบเชย จันทน์ทั้ง๒ สักชี เปล้าทั้ง๒ แก่นแสมทั้ง๒ กฤษณา ขมิ้นเครือ เชือกเถาวกแดง ดอกบุนนาค ดอกสารภี ดอกพิกุล เกสรบัวหลวง ดอกคำไทย ฝาง หนักสิ่งละ ๑ บาท ดมรับประทานเช้า-เย็น ครั้งละ ๕ ช้อนโต๊ะควา บำรุงโลหิต เป็นลมบ่อยๆ ผู้ที่ไม่มีบุตร ต้องการมีบุตร รับประทานแล้วมีบุตร ต้องรับประทานหม้อที่๒ ต่อไป แต่ทว่าน้ำหนักหม้อที่๒นี้ เป็นด้วยยาเพิ่มอีก ๑ ส่วน เดิมด้วยน้ำหนักสิ่งละ ๑ บาท เป็นสิ่งละ ๒ บาท

ลูกกระวาน กานพลู โกฐสอ โกฐเชียง โกฐเขมา โกฐหัวบัว โกฐจุฬาลัมภา กฤษณา กะลำพัก ขมิ้นเครือ เถาวกแดง ดอกพิกุล ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ ชะลูด อบเชย จันทน์แดง จันทน์ขาว แก่นสน สักชี เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนขาวเปลือก เทียนตาตักแตน ลูกสมอไทย ลูกสมอเทศ สมอพิเภก เปล้าน้อย เปล้าใหญ่ แก่นแสมสาร แก่นแสมทะเล ดอกบุนนาค ดอกสารภี เกสรบัวหลวง ดอกกระดังงา ดอกจำปา เบญจกูล แห้วหมู มะตูมอ่อน สิ่งละหนัก ๑ บาท ครั้งหนัก ๒ บาท ฝางหนัก ๕ บาท กำฝอย หนัก ๑๐ บาท รวมใส่หม้อดมรับประทาน ครั้งละ ๗-๘ ช้อนโต๊ะควา

ยาดำ ๔ บาท เกลือ ๔ บาท ไพลสด ๔ บาท มะขามเปียกหรือใบมะขามสดก็ได้ ๔ บาท สารส้ม ๒ สลึง ยาทั้งหมดตำรวมกันให้ละเอียด ปั้นเป็นลูกกลอนให้กินตาม แก้เส้น แก้ลม แก้ปวดเมื่อย ขับขอก แก้อ่อนเพลีย หาแรงไม่ได้ แก้กะษัย กำลังธาตุ ให้กินเวลาจะนอน หรือเวลา บำรุงธาตุ เจริญอาหาร เป็นยาอายุวัฒนะ

ยาเบญจกาล

ท่านให้เอา หัวบุก หัวกลอย หัวอุตพิต หัวกระดาศขาว หัวกระดาศแดง รากชะพลู รากจิกขาว รากมะตูม เปล้าทั้งสอง นมตำเรีย หัวแห้วหมู รากส้มกุ้ง รากเจตพังคี ลูกสมอไทย ขมิ้นอ้อยเอา สิ่งละ ๑ ส่วนเสมอภาค ยาทั้งหมดนี้ใส่หม้อดม ก่อนดมท่านให้เอาสุรา ๑ ส่วน น้ำ ๑ ส่วนใส่ดื่ม

ยาแก้ตกโลหิต

ท่านให้อา บานไม่รู้โรยทั้งห้า เสนียดทั้งห้า เทียนดำ ขมิ้นเครือ งาช้าง หญ้าปากควาย ฝาง แกแล กานพลู เอาสิ่งละเท่าๆกัน ใส่มื้อด้ม รับประทานครั้งละ ๑-๒ ถ้วยชา

ยาต้มแก้ตกโลหิต

ท่านให้อา เสนียดทั้งห้า จุกหอม จุกกระเทียม ใบพลวง ฝางเสน เอาหนักสิ่งละ ๑ บาท ดินประสิว หนัก ๑ สลึง ใส่มื้อด้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยาแก้หญิงตกโลหิต

ท่านให้อา จิงสด ชะเอมทั้งสอง เอาสิ่งละเท่าๆกัน บดเป็นผงผสมน้ำสุรา รับประทาน ๑ ถ้วยชา ใช้เมื่อหญิงมีครรภ์ตกโลหิตทางทวาร หนัก-เบา ดินักแลฯ

ยาตกโลหิตไม่หยุด

คำฝอย สารส้ม ทะลายหมากดิบ เท่าๆ กัน รวมตำปนกันละลายน้ำ แช่วไว้ประมาณ ครึ่งวัน รับประทานมากน้อยก็ได้ กากยาเอามาทาท้องน้อย ถ้าเลือดหยุดจะกลับขึ้นข้างบน เอายานี้ละลายน้ำสุรา เป็นกระสาย รับประทานพอประมาณ

ยาแก้เลือด

ท่านให้อา เขากวาง ๔ ส่วน พริกไทย ๔ ส่วน หนังกะเบน ๒ ส่วน หล้าของไฟ ๓ ส่วน ถ่านไม้ สัก ๒ ส่วน บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้น้ำสุราเป็นกระสาย

ท่านให้อา รากผักแพวแดง เมล็ดถั่วผี หางไหลแดง รากลำโพง กาสลัก มูลหนูทุก ยาทั้งหมดนี้ เอาส่วนละเท่าๆกันบดเป็นผงให้ละเอียด บดปั่นทำแท่งไว้ เมื่อจะรับประทาน ให้ฝนกับน้ำสุรา ๒๘ ดิกรี กรอกเข้าไปในปากจะฟื้นขึ้นทันที

ยาแก้เลือดเสีย

ท่านให้อา ดอกคำ ๑ สลึง จันทน์ขาว ๒ สลึง จันทนา ๒ สลึง รากมะตูม ๒ สลึง ชะเอม ๒ สลึง รากมะกรูด ๒ สลึง กฤษณา ๑ สลึง ฝาง เท่าๆทั้งหลาย ยาทั้งหมดนี้บดเป็นผงละเอียด บดปั่น ลูกกลอนไว้ รับประทานครั้งละ ๑-๒ เม็ด

ยาต้องแก้เลือด

ท่านให้อา ผักเป็ดแดง ๑ ชั่ง ดิเกลื้อ ๑ ชั่ง ใบส้มป่อย ๑ ชั่ง มะกรูด ๓๓ ผลผ่าซีก เกลือสมุทร ๕ ทะนาน ดินประสิว ๑๐ ตำลึง สารส้ม ๑๐ ตำลึง ลูกมะเขือขึ้น ๑ กระจาด หัวบุก ๑ หัว หัวกลอย ๑ หัว หัวกระดากทั้งสองอย่างละ ๑ หัว รากมะแว้งทั้งสอง หัวอุตุพิต รากมะเขือขึ้น รากส้มกุ้งทั้งสอง แก่นแสมทั้งสอง เปลือกต้นมะรุ้ม ฝางเสน สะค้าน รากชะพลู บอระเพ็ด เถาชิงช้าชาลี

กระทือ ขมิ้นอ้อย ไพล กระชาย จิง เอาสิ่งละเท่าๆกัน ยาทั้งหมดนี้ ใส่หม้อต้มเคี่ยวให้ดี ใส่
กระถางหรือตุ่มหมักไว้ เมื่อนำออกใส่ขวด ผสมกับสุราพอควร รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชาหรือ
ครึ่งถ้วยชา วันละ ๒ ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-เย็น

ยาเหลืองใหญ่แก้เลือด

ท่านให้เอา กระทือ กำมะถันแดง กำมะถันเหลือง ไพล จิง ข่า เม็ดมะนาว พริก เปล้าน้อย
พาดโชน กระวาน กานพลู เทียนทั้งห้า ลูกผักชีทั้งสอง เม็ดผักเสี้ยนทั้งสอง ตูกตำ ขาดหระคุณ ยา
ทั้งหมดนี้เอาสิ่งละเท่าๆกัน หัสนุเทศ ครึ่งยาทั้งหลาย บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑-๒
ช้อนกาแฟ

ยาแก้เลือดลมริดสีดวง

ท่านให้เอา เลือดแรด ๖ สติง กระเทียม ๑ สติง กำฝอย ๒ สติง ฝาง ๑ สติง ๑ เพ็ญ พริกไทย ๓
เม็ด ดิปลี ๕ ดอก แก่นมะเกลือ ๒ สติง ๑ เพ็ญ ดีเกลือ ๑ สติง เกลือทะเล ๒ สติง (สดก่อน) ยาตำ
๒ สติง หัวหอมแดงเท่ายาทั้งหลาย โขลกให้เข้ากันดี ห่อผ้าขาวดองสุรา ๑ขวดใส่โหล หมก
ข้าวเปลือกเอาไว้ในยุ้งข้าว ๓ วัน ๓ คืน รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ก่อนอาหารเข้า-เย็น

ยาแก้เลือดลม กระษัย เหน็บชา

ท่านให้เอา แกแล การบูร สิ่งละ ๒ บาท ลูกสมอไทย ลูกสมอชิง ลูกสมอพิเภก ลูกสมอทะเล สิ่ง
ละ ๓๕ ผล กำฝอย ๑๐ บาท โกฐทั้ง ๕ สิ่งละ ๒ บาท ใบส้มป่อย ใบมะขาม ใบส้มเลี้ยว ใบ
มะดัน แก่นแสมสาร หัวเห็ดหมู ยาตำ ลูกมะตูมอ่อน รากมะตูม ฝักราชพฤกษ์ บอระเพ็ด สิ่งละ
๔ บาท ใบมะกา ข่า กระชาย เถาคันแดง สิ่งละ ๕ ตำลึง เกลือ ๑ ชาม ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้ง
ละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยาแก้เลือดร้ายสตรี

ท่านให้เอา เจตมูลเพลิง จิง ดิปลี พริกไทย เอาสิ่งละ ๑ บาท จันทน์ทั้งสอง ไพล แก่นแสมทะเล
สารส้ม หนักสิ่งละ ๒ บาท การบูร ๖ สติง กระเทียม ขมิ้นอ้อย กระทือ หนักสิ่งละ ๑ บาท ผิว
มะกรูด เปลือกส้มมะรุมน หนักสิ่งละ ๖ สติง บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้
น้ำสุราเป็นกระสาย

ยาแก้เลือดลม

ท่านให้เอา น้ำมะนาว น้ำผักเป็ดแดง น้ำใบกะเม็ง เอาสิ่งละ ๑ ทะนาน ผสมกัน ตั้งไฟเคี่ยวให้ข้น
เอาพริกไทยป่น หนัก ๒๐ บาท ใส่ลงไปให้น้ำผึ้งพอสมควร กวนไปจนกว่าจะข้นเป็นลูกกลอนได้
ปั้นเป็นลูกกลอนขนาดเท่าเม็ดพุทธรักษา กินก่อนนอนทุกคืน ครั้งละ ๑ เม็ด

ยาแก้โลหิตแห่งติดกระดูกสันหลัง

ท่านให้อา น้ำหญาไพร ๑ ทะนาน น้ำเถวัลย์เปรียง ๑ ทะนาน น้ำลูกบวบขม ๑ ทะนาน ลูกสำโรง
หนัก ๒ สลึง น้ำค้างงวงตาลหนัก ๒ สลึง เปลือกหอยขม ๒ สลึง เปลือกหอยแครง ๒ สลึง
เปลือกหอยจับแฉง ๒ สลึง ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา ๓ เวลา ก่อนอาหาร

ยาต้องบำรุงกำลัง

ท่านให้อา กระเทียม กระชาย จิง สลัดได แก่นขี้เหล็ก แก่นพญามือเหล็ก รากมะแว้งต้น ราก
มะแว้งเครือ รากมะเขือขื่น รากมะนาว รากกระบือเจ็ดตัว รากมะงั่ว เถาพระขรรค์ไชยศรี ราก
มะกรูด รากพญาไร้ใบ ชิงช้าชาติ บอระเพ็ด หัวกระดากขาว หัวบุก หัวกลอย กะเพราทั้ง ๒
สะค้าน ชะพลู ดอกปีป ฤๅษณา เจตมูลเพลิง ก้นเกรา บวบขม เอาสิ่งละเท่าๆกัน บดหยาบๆ ห่อ
ผ้าขาวดองด้วยน้ำสุรา รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา ก่อนอาหารเย็น

ยาบำรุงเลือด

ท่านให้อาเจตมูลเพลิง ๑ สลึง สมอร่องแร้ง ๑ เฟื้อง พริกไทย ๑ เฟื้อง กระเทียม ๑ เฟื้อง เทียน
แดง ๑ เฟื้อง ผักเสี้ยนผี ๑ เฟื้อง กุ่มทั้งสองสิ่งละ ๑ เฟื้อง รากมะรุม ๑ เฟื้อง ดีเกลือไทย ๑ เฟื้อง
บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ก่อนอาหารเย็น ใช้น้ำสุราเป็นกระสาย

ท่านให้อา เมล็ดส้มป่อย ขมิ้นอ้อย ผิวมะกรูด ใบคนทีสอ หัวดอกคิงเอาสิ่งละ ๑ บาท ดิปลี ๒
สลึง ตำเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้น้ำสุราเป็นกระสาย

สมอเทศ หนักสิ่งละ ๓ บาท ขาดำหนัก ๑ บาท ใบส้มเลี้ยว ใบไผ่ป่า หนักสิ่งละ ๒ บาท ผักกุน
สมอไทย มะกา หนัก ๑๐ บาท เป็นยาต้ม ผู้หญิงรับประทานบำรุงเลือด

ยาต้องบำรุงเลือด ให้อาแสมสาร ๔ บาท ผักเป็ดแดง ๔ บาท สะค้าน ๔ บาท ดิปลี ๔ บาท ราก
มะคำไก่ ๔ บาท แสมทะเล ๔ บาท เถาวัลย์เปรียง ๔ บาท สารส้ม ๔ บาท รากชะพลู ๔ บาท
แกเล ๔ บาท ฝางเสน ๔ บาท แก่นขี้เหล็กเลือด ๔ บาท ดินประสี ๑๐ สลึง เกลือ ๑ ชาม มะกรูด
๓ ผล ตำยาทั้ง ๑๕ อย่างนี้ ต้มกับน้ำแล้วดองไว้กลางแดด ๓ วัน กิน เข้า-เย็น ก่อนอาหารครั้งละ
ครึ่งถ้วยแก้ว

ใบมะกา ๑๒ ใบ ใบมะนาว ๑๐๘ ใบ มะกรูด ๓ ผล ผ่า ๔ เอา๑ ยาทั้ง๑นี้ นำมาต้มกินบำรุงโลหิต
ระดู ก่อนอาหาร เข้า-เย็น ครั้งละครึ่งถ้วยแก้ว

ยาต้มบำรุงเลือด

ท่านให้อา ไบมะกา ๑๒ ใบ ไบมะนาว ๑๐๘ ใบ มะกรูด ๓ ผล ฝ่ำ ๔ เอา ๓ ยาทั้งหมดนี้ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา วันละ ๓ เวลา ก่อนอาหาร

ยาครรภ์ทะรักษาใหญ่

ท่านให้อา ลูกเบญจกานี ลูกจันทน์ เทียนทั้งห้า เนรฐิ วานกิบเรด วานร้อนทอง จันทน์ทั้งสอง รากกระถินแดง ลูกกระบุง ไร่เครือ ลูกตะลุมพุก เปลือกสันพร้านางแอ ยาทั้งหมดนี้เอาสิ่งละ ๑ ส่วน ต้มกาแดง ๕ ส่วน บดเป็นผงละเอียด รับประทานครั้งละ ๑-๒ ช้อนกาแฟ

ยาแก้ลงเลือดเมื่อมีครรภ์

ท่านให้อา สารส้ม ๑ บาท พริกไทย ๑ บาท ฝาง ๑ บาท ชันชศกร ๑ บาท ใส่หม้อต้ม ใส่ น้ำ ๓ ส่วน เคี่ยวให้เหลือ ๑ ส่วน รับประทานตามต้องการ

ยาชื้อหนูกัดเหล็ก ขับโลหิตร้าย

ท่านให้อา ถ่านไม้สัก หอยแครงเผา หนักสิ่งละ ๒ บาท สารส้ม ตรีภูก หนักสิ่งละ ๑ บาท มะกรูด ๓ ผล หูยาของไฟ หนัก ๕ บาท บดเป็นผงละเอียด บดปั้นเป็นเม็ดไว้ รับประทานครั้งละ ๒-๓ เม็ด ละลายน้ำสุราเป็นกระสาย

ยาแก้ลมหัวลูก

ท่านให้อา ข่า ๕ แว่น ไบมะกา ๑ กำมือ เกลือ ๑ กำมือ ต้มรับประทาน ๑ หรือ ๒ หม้อ หายแล

ยาเพลิงกรดหลังการคลอดบุตร

ท่านให้อา ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ เทียนดำ เทียนขาว ตรีภูก ใพล ขมิ้นอ้อย เกลือสินเธาว์ ดินประสิว สารส้ม หอยสังข์เผา เอาสิ่งละ ๑ ส่วนเสมอภาค เปลือกถั่งช่อน เปลือกลูกมะกรูด รากทองแตก สิ่งละ ๒ ส่วน บดเป็นผงละเอียด บดทำแท่งไว้ละลายด้วยน้ำส้มสายชู รับประทานครั้งละ ๑-๒ เม็ด ก่อนอาหารเย็น

ยาทองเหล้าคลอดบุตร

ท่านให้อา ดอกดีปลี ๒ บาท สารส้ม ๑ บาท แก่นขี้เหล็กเลือด ๕ บาท พริกไทยร้อน ๒ บาท บดพอแหลก ห่อผ้าขาวบางดองด้วยสุรา ๒๘ ดีกรี ๓ ขวดใหญ่ ถ้าจะให้เดินแทรกดีเกลือตามธาตุ หนัก-เบา รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา ก่อนอาหารเช้า-เย็น ตั้งแต่คลอดบุตรอยู่บนกระดานไฟได้ ๓ วัน จนกระทั่งออกจากกระดานไฟ

ยาคลองคุดบุตร

ท่านให้อา การบูร หนัก ๖ สลึง สารส้มสุหนัก ๓ บาท เทียนทั้งห้า หนักสลึงละ ๒ สลึง พริกไทย ร้อนเท่ายาทั้งหลาย ตำพอละเอียด ห่อผ้าขาวบางคองกับสุรา ๓ ขวด ฟังในยั้งข้าวเปลือกไว้ ๓ วัน ๓ คืน รับประทานเมื่อคลองคุดบุตรแล้ว อยู่บนกระดานไฟ ตั้งแต่ ๓ วันไป จนออกกระดานไฟ เวลาจะ คอง เมื่อเอายาใส่โหลแล้วเอาทองคำหนัก ๑ บาท ผูกคอโหลไว้เพื่อค้ำน้ำหนัก พอบอกครูแล้ว เอา ทองคำออก รับประทานแต่น้ำที่คองแล้ว เอากากบดเป็นผงละเอียด ผสมน้ำผึ้ง ปั้นเป็นลูกกลอนกิน ตามด้วย ดินักแล

ท่านให้อา สารส้มหนัก ๑ บาท ดอกคิปลีหนัก ๒ บาท พริกไทยร้อนหนัก ๒ บาท แก่นจี่เหล็ก หนัก ๕ บาท บดเป็นผงละเอียด คองกับสุรา ๒๔ ดิกรี ประมาณ ๓ ขวด รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วย ตะไล ตั้งแต่คลองคุดบุตรอยู่บนกระดานไฟ รับประทาน เข้า-เย็น หรือตามแต่จะเห็นสมควร

ยาจักรทิพย์

ท่านให้อา รากเจตมูลเพลิง ๒ ส่วน หัวคองคิง ๘ ส่วน ลูกคัดเค้า หัวเปราะหอม ดอกคิปลี เทียน ขาว เทียนดำ โกฏูเขมา โกฏูพุงปลา เอาสลึงละ ๑ ส่วน บดเป็นผงละเอียด บดปั้นทำแท่งไว้ ละลาย น้ำสุราครั้งละ ๑-๒ เม็ด

ยาสุรามฤทธิคุณ

ท่านให้อา ยาตำ ไบมะตูม รากขี้กา รากทองแตก สลึงละ ๑๖ ส่วน เปลือกกุ่มทั้งสอง สลึงละ ๓ ส่วน รากมะนาว ๑๒ ส่วน ไบมะกา ๘๐ ส่วน รากคัดเค้าสด ๔๐ ส่วน รากชะพลู ๒๒ ส่วน ต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

ยาชักมดลูกในเรือนไฟ

ท่านให้อา ยาข้าวเย็นทั้งสอง อย่างละ ๕ แวน รากไม้รวก ๑ กำมือ รากต้นหมื่นหมื่น ๑ กำมือ ต้ม รับประทาน ชักมดลูกให้เข้าเร็วขึ้นดินักแล

ยาชักมดลูก

เอารากมะขมตัวผู้ รากส้มป่อย รากมะขาม ใบขนุน ขางแสมทะเล รวมยา ๕ สิ่งนี้ ใส่หม้อต้มดื่ม น้ำ ๓ ขัน ให้เหลือ ๑ ขัน ดื่มบ่อยๆ

ยาแก้ค้างแข็ง

ท่านให้อาพริกไทย อำพัน จิง มหาหิงค์ พิมเสน ชมด เอาสิ่งละเท่าๆกัน บดเป็นผงละเอียด บด
ป็นท่าแท่งไว้ รับประทานหรือทาที่ขากรรไกรทั้งสองข้างใช้ได้ตามความต้องการ

ยาแก้คลอบุตรเลือดตกหนัก

ท่านให้อาขมิ้นอ้อย รากส้มป่อย รากข่า ว่านน้ำ พริกไทย เอาสิ่งละเท่าๆกัน บดเป็นผงละเอียด
ละลายน้ำมะนาว รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ

ยาขับประจำเดือนหญิงสาว

เอาโกฐทั้ง๕ เทียนทั้ง๕ ดอกจำปา ดอกกระดังงา กฤษณา กะลำพัก ชะลูด ขอนดอก อบเชย
เทศ จันทน์แดง จันทน์เทศ ขมิ้นเครือ สิ่งละ ๒ สลึง กระวาน กานพลู สิ่งละ ๑ สลึง เบญจกูล
ดอกจันทน์ เลือดแรด ดอกคำไทย สิ่งละ ๑ บาท รวมใส่หม้อต้มรับประทานครั้งละ ๗ ช้อนโต๊ะ
ควา ทุกวัน เวลากลางวัน ขับประจำเดือนหญิงสาวให้ออกมาตามปกติ

ยาฟอกโลหิต

ฝาง ๑ ใบมะกา ๑ ใบส้มเลี้ยว ๑ ใบไผ่ป่า ๑ เปลือกนนทรี ๑ เม็ดฝ้ายหีบ ๑ แกลด ๑ แก่นขนุน ๑
แก่นประดู่ ๑ กำฟอย ๑ หนังกิ่งละ ๔ บาท ดินประสิว ๑ สารส้ม ๑ หนังกิ่งละ ๑ บาท รวมใส่
หม้อต้มรับประทาน ครั้งละ ๕ ช้อนควา ทุกวันเวลา เช้า ขับฟอกโลหิต แก้ระดูเสียร้าย

ยาขจัดเลือดเสีย

บักบกหรือผักหนอก เอาต้นผักหนอกมาฝึงลมให้แห้งไม่ต้องถูกแดด บดเป็นผงกินครั้งละครั้งถึง
หนึ่งช้อนชา วันละ ๓ ครั้ง

ยาขับระดูเน่า

รากคนทีสอ รากมะอึก เปลือกไม้แดง เปลือกนนทรี พริกไทย จิง คีปติ เปล้าทั้งสอง สิ่งละ
เท่าๆกัน

ยาธาตุสำหรับหญิงคลอดบุตร

เอาโกฐหัวบัว โกฐกระดูก โกฐเขมา โกฐเชียง เทียนทั้ง๕ หนังกิ่งละ ๑ บาท เกสรบัวหลวง ดอก
พิกุล ดอกบุนนาค ดอกสารภี ดอกมะลิ หนังกิ่งละ ๒ สลึง จันทน์ทั้ง๒ แก่นสน เทพธาโร ผล
ผักชี หัวหมู เบญจกูล มะตูมอ่อน ผลกระดอม บอระเพ็ด เปราะหอม อบเชย สมุลแว้ง ขมิ้น
อ้อย ชะลูด แผลกหอม สิ่งละ ๑ บาท รวมใส่หม้อต้มรับประทาน ครั้งละ ๗ ช้อนโต๊ะควา ก่อน
อาหารทุกวัน แก้วหญิง คลอดบุตรแล้วอยากของสดๆ คาวๆ ถ้าทิ้งไว้นาน กลายเป็นเลือด และเป็น
ยาเจริญอาหารด้วย

ยาสตรีมีครรภ์ที่ทารกตายอยู่ในท้อง

เอาโคโนกล้วยตานีเน่า ๑ ผล ฝักเขียว ๑ ฝักแวน ๑ เท่าๆกัน บดพอกที่ท้องน้อย สตรีนั้น สักครู่หนึ่ง ทารกนั้นจะตกลูกออกมา เป็นยาสะเดาะทารกตายด้นักแล

ยาหม้อ (เกี่ยวกับการคลอดบุตร)

ดีปลีหนัก ๑ บาท โกฐทั้ง ๕ หนักสิ่งละ ๖ สลึง เทียนทั้ง ๕ หนักสิ่งละ ๖ สลึง ลูกกระวาน ๒ สลึง คำฝอย ๒ สลึง ลูกกระดอม ๒ สลึง ดอกสารภี ๑ บาท ดอกพิกุล ๑ บาท ดอกบุนนาค ๑ บาท เกสรบัวหลวง ๑ บาท ดอกบัวผัน ๑ บาท ดอกบังเฟื่อน ๑ บาท ยาดำ ๑ บาท แก่นมะตูม ๑ บาท สมอไทยเท่าอายุ แก่นขี้เหล็ก ๒ บาท จันทน์เทศ ๑ บาท จันทน์แดง ๑ บาท แก่นประดู่ ๑ บาท แก่นสน ๑ บาท สักขี ๑ บาท พญาบาท ๑ บาท เถาวัลย์เปรียง ๑ บาท แสมทั้งสอง สิ่งละ ๑ บาท ไม้ สัก ๑ บาท รากอังกาบ ๑ บาท หัวหมู ๑ บาท สะค้าน ๑ บาท เจตมูลเพลิง ๑ บาท รากชะพลู ๑ บาท มะขามป้อมเท่าอายุ สมอพิเภกเท่าอายุ เกลือสินเธาว์ ๑ บาท เกลือเทศ ๑ บาท สารส้ม ๑ บาท ดินประสิว ๑ บาท เกลื่อน้ำเค็ม ๑ บาท ส้มมะขามเปียก ๔ บาท ฝักเปิดแดง ๑ กำมือ ใบมะดัน ๑ กำมือ ใบมะขาม ๖ กำมือ ไพล ๑ กำมือ กระทือ ๑ กำมือ จิง ๑ กำมือ ข่า ๑ กำมือ กระจाय ๑ กำมือ ใบส้มเลี้ยว ๑ กำมือ หล้าพันธุ์แดง ๑ กำมือ เป็นยาดมอย่างธรรมดา จะทำเป็นยาดมใส่ขวดก็ได้

ยาชูกุมาร

ให้อาหารกระทือสดหนัก ๓ จีด หัวกระชายสดหนัก ๓ จีด (ถ้าท้องไม่ผูกไม่ร่วงให้ใช้ยาสองอย่างนี้) ถ้าท้องร่วงใช้กะเพราทั้ง ๕ หัก ๑ คีบ ๑ กำมือ ถ้าท้องผูกใช้สมอไทยแห้ง ๑ กำมือ ยาเหล่านี้ นำมาใส่หม้อ ต้มกิน เช้า-เย็น เวลาละ ๑ ถ้วยชาเล็ก ให้ใช้กับเด็ก ๑-๑๒ ขวบ

ยาชูกำลังคนแก่

บอระเพ็ด ข่าตาแดง เมล็ดพรรณผักกาด หัวหมู กระดอม ลูกมะแว้งเครือ ไพล กระจाय สมอเทศ จันทน์เทศ เปลือกโมกมัน สะค้าน ชะพลู จุกโรหิณี กรุงเขมา แผลหอม รากทองแตก เนื้อไม้ กะลำพัก ขอนดอก ชะลูด สมอทั้ง ๓ อบเชยเทศ เกสรทั้ง ๕ เครื่องยาเหล่านี้เอาเสมอกากัน ต้มรับประทาน

ยาตกขาว

ให้อาหารแห้งสับประรด ดั้นและดอกบานไม่รู้โรย โศกกระสุน หน่ออ้อย รากหญ้าคา รากลำเจียก หัวหญ้าชันกาด หนักสี่ลึง ๑ บาท สารส้มหนัก ๓ สลึง ดินประสิว ๒ สลึง ข้าวเย็นเหนียว-ได้ หนักสี่ลึง ๑ บาท ๑ สลึง ให้อามาต้มกินเช้า-เย็น ก่อนอาหาร เวลาละ ๑ แก้ว

ยาปวดประจำเดือน

ให้อา น้ำกระเทียมดอง ประมาณ ค่อนแก้วกินเข้าไป สักพักก็หาย ประจำเดือนปกติ

ให้อาต้นฟ้าทะลายโจร ทั้งห้า สดหรือแห้ง สัก๒ต้น ต้มกินครั้งสองครั้งก็หาย

ยาโลหิตระดูออกมากเกินไปที่เคยมี

เอาลูกประคำดีควายคั่วให้สุก ๑ รากปีบ ๑ รากหญ้านาง ๑ รากพุ่มเรียงป่า ๑ เอาสิ่งละเท่าๆกัน รวม ใส่หม้อต้มรับประทานครั้งละ ๕ ช้อนโต๊ะ

ยาสตรีเป็นเหน็บชา

เอาชาดำ ๑ คีปลี ๑ พริกไทย ๑ ผลสมอเทศ ๑ เจตมูลเพลิง ๑ ลูกสมอไทย ๑ ใบมะกา ๑ ใบถุน ๑ ผล คัดเค้า ๑ รากทองแตก ใบมะขาม ๑ ฟาง ๑ ลูกสมอพิเภก ๑ ใบจิก ๑ ใบส้มป่อย ๑ หัวหมู ๑ สิ่งละหนัก ๑ บาท เทียนทั้งห้า หนักสี่ลึง ๑ สลึง ขมิ้นอ้อย ๕ แว่น รวมใส่หม้อต้มรับประทาน ครั้งละ ๕-๗ ช้อนโต๊ะ แสตริกตลอดบุตรแล้ว เป็นเหน็บชาไปทั้งตัวหาย

ยาธุเลียด

เมล็ดส้มป่อย ขมิ้นอ้อย ผิวมะกรูด ใบคนที่หอ หัวทองคิง เอาสิ่งละ ๑ บาท คีปลี ๒ สลึง ดำเป็นผง ละเอียด รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนกาแฟ ใช้น้ำสุราเป็นกระสาย

ตำรับยารักษาโรคสตรีจากการสัมภาษณ์เจาะลึก

ตำรับยารักษาโรคสตรีในวัยเจริญพันธุ์จากการสัมภาษณ์เจาะลึก

ตำรับรักษาโรคมุตกิต (ตกขาว)

ต้มยาโดยมีส่วนผสมของ ขอดซี่ผึ้ง รากหญ้าไต้ใบ รากเป่าเฟิร์น ต้มรวมกันแล้วกินน้ำ ส่วนผสมดังกล่าวข้างต้น นำมาทำแกงคั่วกินก็ได้

จากหมออีเจ๊ะ

ใช้ต้นบานไม่รู้โรยดอกขาว ต้มน้ำดื่ม รักษาแล้วอาการจะดีขึ้นเล็กน้อย

จากนางปราณี

ใช้รากเขยตายต้มน้ำดื่ม จะรักษาหายได้

จากหมอโกศล

รากสับปะรด ผักโขมหนามทั้ง ๕ กะเม็งทั้ง ๕ บัวบกทั้ง ๕ รากไมยราพ นำสมุนไพรรวมคั่ว น้ำหนักเท่าๆกัน ต้มน้ำให้เดือด รับประทานครั้งละ ๑ แก้ว วันละ ๔ ครั้ง หลังอาหาร

จากหมออัปดุลกอเดร์

ใช้เมล็ดถั่วฝักยาว ต้มน้ำดื่ม จะรักษาหายได้

จากหมออัปดุลกอเดร์

ใช้รากลำเจียก ๑ กำมือต้มน้ำดื่ม จะรักษาหายได้

จากหมออาแซ

ตำรับยารักษาอาการปวดประจำเดือน

ใช้หัวมะพร้าวอ่อน (ปาดหัวตรงหัวมะพร้าว เอาตรงอ่อนๆสีขาวๆ) ต้มกับน้ำปูนแดง กินครั้งละครึ่งแก้ว ๒ วันก็หาย

จากหมอสุรียรัตน์

ตำรับยารักษาไข้ทับระดู/ระดูทับไข้

ว่านกีบแรด ว่านร่องทอง หัวกรูงเขมา ลูกสมอเทศ จันทน์แดง จันทน์ขาว สมอพิเภก มะขามป้อม โศกกระออม รากขั้ดมอญ รากขี้กาแดง-เถา ขมิ้นเครือ ดอกคำฝอย ดอกคำไทย ดินประสิว สารส้ม อย่างละ ๒ สลึง เอาการ ๑ ส่วน กินวันละ ๒-๓ ครั้ง ครั้งละ ๕ ช้อน กินจนหาย

จากหมออรุณ

ลูกตาลอ่อนประมาณ ๑ ตัน ขั้วฟักทอง ๑ ขั้ว ขั้วสาร ๓ หยิบมือ นมแมวปาดหัวปาดท้าย ๑ กำมือ ต้มดื่มหม้อเดียวหาย

จากหมอกาศ

น้ำดับไฟ ย่านกระดุก ผักเป็ด ย่านลิเพา หัวสับปะรดสีเขียว และสารส้ม ดมรับประทาน ๒ ช้อน
โต๊ะ

จากหมอคำ

ใช้หญ้าไต้ใบทั้งห้าส่วน ดมน้ำดื่ม จะรักษาหาย

จากนางปราณี, หมออัปคูลกอดีร์ และ หมออาแซ

ใช้ต้นหญ้าลูกไต้ใบ ดมน้ำดื่ม จะรักษาหายได้

จากหมอโกศล

ตำรับยารักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ

รากมะนาว และรากยาสูบ อย่างละ ๑ ท่อน สับ นำมาดมรับประทาน

จากหมอคำ

ตำรับยารักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ (ยาหลงเลือด)

กุนหิทั้ง 5 รากไทร เปลือกไข่ไก่ ข้าวเหนียว ดมเอาน้ำกิน

จากหมอเทียบ

ตำรับยารักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ (มามากเกินไป)

ใช้ต้นสายหยุด ต้นปราบดิน ย่านจีพัง มาสับแล้วเอาไปดม 3 ส่วน เอา 1 มารับประทาน

จากหมอดะ

ตำรับยารักษาอาการประจำเดือนมาไม่ปกติ (ไม่มา)

ใช้ยาแสงสว่างผสมน้ำผึ้งและน้ำร้อน

จากหมอดะ

ตำรับยารักษาโรคสตรีในช่วงตั้งครรภ์ คลอดบุตร และหลังคลอดบุตรจากการสัมภาษณ์เจ้าเล็ก

1. ตำรับยาของสตรีในช่วงตั้งครรภ์

ตำรับยาบำรุงเลือด

มะไฟเดือนห้า เบญจกูล ข่าใหญ่ บบดเป็นผงละลายน้ำร้อน

จากหมอรุ่น

เปลือกผลมะกรูด ดอกคำฝอย เทียนดำ เทียนขาว ดอกกานพลู พริกไทย ฤาษีผสม เปลือก

สมุลแว้ง ปิงแห้ง เถาะค้าน รากเจตมูลเพลิง คีปัสเชือก จิงดอกเดี่ยว ไพร เห้วหมู และ
เมนทอล

จากหมอแจ้ง

ใช้ดอกคำฝอยและดอกคำไทย ต้มน้ำดื่มจะรักษาหายได้

จากนางปราณี

ใช้ดอกคำไทย ต้มน้ำดื่ม จะรักษาหายได้

จากหมอโกศล

ใช้ดอกคำฝอยต้มน้ำดื่ม จะรักษาหายได้

จากหมออัปคูลกอเคร์

ใช้หัวถั่วพลู ต้มรับประทาน จะรักษาหายได้

จากหมออาแซ

2. ตำรับยาของสตรีในช่วงคลอด

ตำรับยาช่วยให้คลอดง่าย

ขูดเปลือกอุ้งกินกับหมาก (รับประทานเมื่อดังครรภ์ได้ ๗ เดือน)

จากหมอสุข

ตำรับยารักษาอาการรกติด

รังมดแดง ลูกมะเขือหิน รากหัวขวาน สารส้ม มดแดง เป่าคีน และชะเอมแดงทั้ง ๕ ส่วน ต้มกิน
หรือใช้สารส้มรูดบริเวณสายรก ถ้าแท้งก่อน ๖ เดือนให้อาบน้ำ มากกว่า ๖ เดือนให้อยู่ไฟ

จากหมอแจ้ง

3. ตำรับยาของสตรีในช่วงหลังคลอด

ตำรับยาหม้อครรภ์รักษา

โกฐทั้ง ๕ เทียนทั้ง ๕ บัวทั้ง ๕ จันทน์ทั้ง ๒ กฤษณา กะลำพัก ขอนดอก ชะลูด แก่นสน ราก
สามสิบ เพชรโร อบเชย สมุลแว้ง สิ่งละเท่าๆกัน ใส่หม้อต้ม รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-
เย็น ก่อนอาหาร

จากหมอโกศล

ตำรับสมุนไพรที่ทำให้มดลูกเข้าอู่

ใบยอ และใบหนาดนำมารมควัน

จากหมอรอบ

ตำรับยารักษามดลูก ทำให้มดลูกเข้าอู่เร็วภายหลังคลอด และให้มีน้ำนมมาก

เป่าคื่น ๑ กำมือ รากไม้ไผ่สีสุก ๑ กำมือ วั้งจาเคาะ ๑ กำมือ เปลือกต้นพิกุล ๑ มือ สารส้มประมาณ ๒ สลึง ตำ ๒ นาฑี ให้จวดเหลือครึ่งหนึ่ง กินครั้งละ ๑ ถ้วยชา กิน ๑๕ วัน โดยเริ่มกินหลังอยู่ไฟ และห้ามมีเพศสัมพันธ์ขณะกินยานี้ เพราะทำให้มดลูกเคลื่อนไหวน

จากหมอหรือหวาน

ตำรับยาบำรุงน้ำนม

ต้นน้ำนมราชสีห์ หัวกระทือ รากไทรย้อย ใบกระวาน หน่อก้อย่างละ ๑ บาท และเบญจกูล หน้ก ๒ บาท นำด้วยทั้งหมดคดเป็นผง เอน้ำสุกเป็นกระสายยา รับประทานครั้งละ ๑-๒ ช้อนชา วันละ ๓ ครั้ง ก่อนอาหาร เข้า-กลางวัน-เย็น

จากหมออาแซ

ตำรับยาขับเลือด บำรุงเลือด

หัวโสมจีน 10 กรัม กบไก่ 7 กรัม ระย้อม 20 กรัม ดังกฤษ 15 กรัม เทียนทั้งห้า อย่างละ 20 กรัม ขนาดขวดละ 375 ซีซี วิธีการรับประทาน ยา 1 ขวดจะนำมาผสมกับสุรา 1 ขวด ดองหรือผสมเข้ากัน กินครั้งละ 2 ช้อนโต๊ะ เข้าและเย็น ก่อนอาหารหรือกินบ่อยๆก็ได้ ถ้าไม่กินเหล้าก็สามารถผสมน้ำแทนได้

จากหมอโถม

ตำรับยาขับโลหิต

ใช้รากขี้เหล็กเลือด ต้มน้ำดื่ม จะรักษาหายได้

จากหมออัปคูลกอดเคร์ และหมออาแซ

ใช้รากเจตมูลเพลิง ต้มหรือดองน้ำดื่ม จะรักษาหายได้

จากนางปราณี และหมอโกศล

ใช้ จิงจอกเดี่ยว ฝนแสนห่า เปล้าเหล็ยม ฤาษีสุม หมุยหัว ต้มน้ำร้อนกิน ช่วยขับเลือดให้เลือดละลายออกมา

จากหมอนะ

ตำรับยาขับโลหิตเน่าในเรือนไฟทำให้อยู่ไฟไม่ได้

เกลือ สารส้ม ดินประสิ่ว เทียนดำ เทียนขาว จิงแห้ง กระชาย ไพล หัวหอม กระเทียม เปล้าทั้ง ๒ แสมทะเล เทพธาโร ข่าคัน หัสคุณไทย ผักเสี้ยนผี ใบรักขาว ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระวาน กานพลู หัวหมู หนุ้าไทร กุ่มบก เปลือกกุ่มน้ำ หน่อก้อย่างละ ๑ บาท ชะพลู หัสคุณเทศ มะตูม

อ่อน ใบคนที่สอ ผลสมอไทย ผลสมอเทศ ผลสมอพิเภก รากมะรุม หนักอย่างละ ๒ บาท แก่น
สน บอระเพ็ด สะค้าน หนักอย่างละ ๖ สลึง มหาหิงค์ ยาคำ หนักอย่างละ ๕ บาท ดีปลี ๖ บาท
เจตมูลเพลิง ๑๐ บาท และ หยามฝ้าย ๑ บาท นำด้วยทั้งหมดมาบดละลายน้ำผึ้ง โดบใช้ยาบด บด
ครั้งละ ๑ ช้อนชา ผสมน้ำผึ้งรวง น้ำจิง หรือน้ำชา รับประทาน

จากหมอโกศล

ตำรับยาขับเลือดร้ายที่อยู่ในท้อง

โดยใช้ใบเอ็น ใบคนที่ ใบขย ดมให้แม่อาบหรือใช้เปลือกไ้อ้แขวง ชิงคอกเคียว และพาโหมต้น
ต้มแล้วรับประทาน และอาจใส่ขิงแดงเพื่อใช้บำรุงธาตุ

จากหมอดะ

ตำรับยาคลองฟอกโลหิต

ใบส้มป่อย ๑ กำมือ ใบมะขาม ๑ กำมือ ไพล ๗ แว่น ขมิ้นอ้อย ๗ แว่น รากชะพลู ๑ กำมือ
สารส้มหนัก ๑ บาท มะกรูดผ่าซีก ๓ ลูก เปลือกใส่พอเต็ม นำด้วยทั้งหมดนี้ใส่หม้อต้ม แล้วดอง
ประมาณ ๕-๗ วัน รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา ก่อนอาหาร เข้า-เย็น

จากนางปราณี

ตำรับยาคลองแก้เลือดเสีย

แก่นแสมสาร ผักเป็ดแดง สารส้ม เถาวัลย์เปรียง รากชะพลู แก้วแล ฟางเสน แก่นจี่เหล็กเลือด
หนักอย่างละ ๔ บาท ดินประสิทหนัก ๑๐ บาท มะกรูด ๓๓ ผล ผ่าซีก และเกลือ ๑ ชาม นำด้วย
ทั้งหมดใส่หม้อดิน ตั้งต้มต่างหาก ต้มน้ำให้เดือด เอาน้ำที่เดือดใส่ลงในยาพอท่วมยา ตากแดด ๓ วัน
ทดลองชิมดู ถ้าไม่เค็มให้เพิ่มเกลือลงไปอีก รับประทานครั้งละ ๑ ถ้วยชา เข้า-เย็น ก่อนอาหาร

จากหมอโกศล

ตำรับยาฟอกโลหิต

ใช้ผลมะกรูด ดองเหล้าดื่ม จะรักษาหาย

จากนางปราณี

ใช้ใบส้มเสี้ยว ต้มน้ำดื่ม จะรักษาหายได้

จากหมอโกศล

ใช้ผลขยต้มรับประทาน จะรักษาหายได้

จากหมออัปคูลกอดเคร์ และหมออาแซ

ตำรับยารักษาอาการไข้หลังคลอดบุตร

ให้ใช้ใบขยและใบเอ็นต้มให้แม่อาบ

จากหอมตะ

ให้นำ อ้อดำ อ้อขาว อ้อลาย เปราะหอม กระชายแดง คั้นน้ำกิน โดยต้องมีการทอุงคาถาด้วย

จากหอมเทียน

ตำรับยารักษาอาการตกขาวหลังคลอดบุตร (โรคเขียนเป็น)

ให้กิน พริกขี้หนูสดโขลก และกินน้ำร้อนเป็นเวลา 40 วัน

จากหอมเทียน

ตำรับยารักษาโรคสตรีในวัยหมดประจำเดือนจากการสัมผัสภาวะเฉื่อย

ตำรับยารักษาเมื่เริ่มตั้งครรภ์ (ระยะแรก)

เริ่มโดยการใช้น้ำขมิ้น ถ้าไม่หายก็ใช้หมากนำมาคั่วแล้วพาดบริเวณเต้านม

จากหอมรอบ

ตำรับยารักษาอาการแปรปรวน

รากทองแดง ไม้ไผ่สีสุก(ไม้ไผ่หนาม) คั้นรวมกันและคั้นกินจนมีรสจืด

จากหอมยี่เจ๊ะ

ตำรับยาสมุนไพรจากการสนทนากลุ่ม

แก้มตุกิด ระดูขาว

ใบมะกาปิงไฟ ๑๒ ใบ มะกรูด ๓ ผล ผ่า ๔ เอา ๓ ส่วน เท่ากับ ๕ ส่วน ใบมะนาว ๑๐๘ ใบ ต้ม
รับประทานก่อนอาหารวันละ ๓ เวลา

เอาขอยางอ่อนๆมาจึมน้ำพริกกิน หายเลย

ใบชมพู สารส้ม ใช้ล้างช่องคลอดเวลามีกลิ่น เอาใบชมพู (ฝรั่ง) สารส้ม ต้มรวมกัน เอาน้ำล้างช่อง
คลอด

เกลือ ๑ ช้อนชา ผสมน้ำต้มสุก ๑ ขวดขาว ใช้ล้างช่องคลอด

หัวข้าวเย็นทั้งสอง เปลือกต้นกระดังงาไทยอย่างละ ๑ จีด นำมาต้มกิน แก้มตุกิด

ต้นกะเม็ง หัวหอม ตะไคร้มาต้มน้ำดื่ม แก้ได้เป็นครั้งคราว แต่ถ้าให้หายขาดต้องใช้ร่วมกับยาบำรุง
โลหิต

หนูมาประสานกายมาตำแล้วเอาผ้าขาวบางมาห่อ ใช้สอดปากมดลูก จะใช้รักษาได้ดีมาก ร่วมกับการ
กินยาด้วย

หัวข้าวเย็นเหนือ-ใต้ กับบานไม่รู้โรยดอกขาวต้มน้ำดื่ม

น้ำส้มสายชูอย่างดี (อสร.) เบี้ยจั่น ๓ ตัว แซ่ไว้ ๓ คืน รับประทาน ๑ แก้ว

มูกิด ระดูขาวถ้ามีกลิ่นด้วยให้ใช้น้ำมะนาว ๑ ชัก ผสมน้ำ ๑ แก้ว ล้างฆ่าเชื้อ

หัวหญ้าชันกาส ข้าวเย็นเหนือ-ใต้ ต้มน้ำ ๓ ส่วนเอา ๑ ส่วนเวลาดื่มต้องผสมเหล้าขาว ๓๐ ดีกรี
ครึ่งหนึ่ง ถ้ามีอาการคันให้ใช้แก้มปลาหมอ (เหงือกปลาหมอ) ใช้ทั้งต้นทั้งใบ แก่นอง แก้มวม ใน

ตำรับใช้ยา ๑ ส่วนให้ใช้แก้ลมปลาหมอนี้ ๒ ส่วน

ก้อนขี้หมาทั้ง ๕ (ก้อนหมาแดงทั้ง ๕), ว่านชักมดลูก, แก่นลั่นทม ใช้เท่าๆกัน ถ้าคันมากก้อนหมาแดง ถ้าขี้ยาก (ท้องผูก) ให้หนักลั่นทม ถ้ามดลูกต่ำให้หนักว่านชักมดลูก

แก้ไข้ทับระดู/ระดูทับไข้

หัวหอมแดง ตัดเอายอดเดียว คว่ำข้างในมีวงเดียว ตัดคูที่ขั้วมัน เอามา ๓ หัวทุบให้แตก เสร็จแล้วหัวปราะหอม ๓ หัวเหมือนกันแล้วเอามาทุบให้แตก หย้าได้ใบ ๑ กำมือ ต้มกับน้ำ ๓ แก้ว ให้เหลือ ๑ แก้ว กินครั้งเดียว

ต้นกะเม็งไปต้ม แล้วนวดที่สันเท้าที่ ฝ่าเท้า รองนกว่ายาจะเย็น อาการมันจะค่อยๆ ดีขึ้น นวดไปเรื่อยๆ พอยาเย็น ก็ให้เขากินแก้วนึ่ง สัก ๑ ชม. จากไข้ที่สูง ปวดมาก ก็หาย

เอาบัวบกแล้วก็สับมะขามเปียก เกลือแกง ทั้งหมดนี้ตำคั้นเอาน้ำ กิน

แก่นขนุน แก่นประคูน ไข่ได้ยาง ต้ม กินน้ำ

แก่นแกเล แก่นฝางเสน ไข่ได้ยาง ต้มกินน้ำ

ใส่ข้าวโพด ๓ ฟัก ไข่ได้ยาง ๓ ชัน น้ำตาลแว่น ๑ แวน ต้มกินน้ำ

เปลือกเสม็ด ถ้าแดงยิ่งดี (เปลือกคันเสม็ด) ๑ กำมือ ไข่ได้ยางนำมาสับ ต้มกินน้ำ

ลูกมะกรูด มาฝนกับน้ำข้าวสาร ให้ดื่ม

เอาใบจาก (ที่สุบกับบุหรี) อย่าเอาที่อยู่ใกระเปาะยา อย่าเอาที่ใส่รวมกับยาเส้น เพราะจะเมา เอามาแช่น้ำไว้สักครึ่งชั่วโมงแล้วกินก็ได้ หรือว่าเอามาต้มน้ำ ต้ม ๓ เอา ๑ กินก็หาย

ยาบำรุงโลหิต

แกแล, ฝางเสน และผักเป็ดแดง ต้มกินน้ำ

แกแล ฝางเสน ผักเป็ดแดง ใบไม้ไผ่ทั้งสอง คือ ไผ่มัน, ไผ่ป่า และหญ้าไทร นำมาต้มน้ำดื่ม

แก่นฝางเสน กับเสมสาร ต้มน้ำดื่ม

ยาบำรุงหัวใจ

อุ้งตาเถน (จามะพร้าว) ที่มีหน่อขนาด ๑ นิ้ว จำนวน ๓ จาว ดอกบัวหลวงสีชมพู ๓ ดอก น้ำตาลกรวด 3 จัด ต้มกินแก้โรคหัวใจ ดอกบัวเอากะสรและกลีบดอกเท่านั้น (ไม่เอาฝัก) ต้มกินครั้งละ ๑ ถ้วยกาแฟ

ดอกจันทร์เทศ ดอกมะลิ สะเฒเทศหนักอย่างละ ๕ บาท แก้โรคหัวใจ

ยาแก้ไครียด

น้ำอ้อยสดแก้วโตๆ หัวหอมแดง ๑ หัวทุบให้แตก แช่ในน้ำอ้อยสด ๑ นาฬิกา เอาหัวหอมแดงออก แล้วต้มน้ำอ้อยให้หมด แก้ปวดหัว

น้ำมะพร้าวอ่อนขนาดที่เนื้อมะพร้าวพอเป็นจีลิม อย่าให้เป็นเนื้อมาก ต้มกับรากบัวหลวงให้ดื่มแก้อ่อนเพลีย บำรุงหัวใจ พอกหัวใจเดินผิดจังหวะ

น้ำมะพร้าวอ่อน ๑ ลูก และเหล้า ๑ ช้อนชา (เหล้า ๑ เป๊ก) การไหลเวียนของเลือดจะดีขึ้น

ยาแก้แพ้ท้อง

ถ้าแพ้ท้องใช้น้ำมะพร้าวกับรากบัวหลวง แล้วใส่น้ำตาลกรวด ถ้าน้ำตาลกรวดไม่มีก็ใช้อ้อยก็ได้ สัก ๒ ข้อคิดเป็นท่อนๆ ต้มน้ำดื่มแก้แพ้ท้อง เด็กจะคล่อง่าย ตัวจะไม่มีไขมัน กินได้ทุกวัน ควรกินหลังจากท้อง ๒-๓ เดือนแล้ว

ยาแก้ท้องลาย

ก่อนที่จะมาฝากท้องจะต้องเอามะพร้าวสุกมา ๑ ลูก ข้าวสารเหนียว มาให้หมอดำแย หมอจะเอาน้ำข้าวข้าวเหนียวมาเกี่ยวกับมะพร้าว ทำให้เป็นน้ำมัน (เอาน้ำข้าวข้าวเหนียวมาคั้นกะทิจากมะพร้าวที่เอามา เกี่ยวกับให้เป็นน้ำมัน) ใช้ทาท้อง ทาก่อนตอนฝากท้องจนกระทั่งคลอด

เอน้ำข้าวข้าวเหนียวมาเคี่ยวกับมะพร้าว ทำให้เป็นน้ำมัน (เอน้ำข้าวข้าวเหนียวมาคั้นกะทิจากมะพร้าวที่เอามา เคี่ยวให้เป็นน้ำมัน) ใส่ขมิ้น และไพล ลงไปเคี่ยว ใช้ทาท้อง

ยาแก้แพ้ท้อง

ลูกกระค่อม (มะระขี้นก) เปลือกต้นมะม่วงคั้น ตำให้แหลกแล้วเอามาทาเนื้อัว เอาไปปิ้งไฟ แทรกเกลือนิดหน่อย กิน แก้วปวดหัวได้ด้วย ทั้งอาเจียนด้วย

ยาแก้ตกเลือด

ขมิ้นอ้อย ขมิ้นชัน สาวเหล้า สาวหยุด บานไม่รู้โรยดอกขาว ดอกแดง ต้มกินน้ำ

หัวปุดนา (เร่ว) ต้มรับประทาน

ขอดจิง ขอดซ่า ขอดไพล ขอดขมิ้น ขอดข่อย และสารส้มแทรกเข้าไปด้วย ตำให้แหลกผสมน้ำ พอกินเข้าไปสัก ๑๐ นาที มันจะออกมา

ใบกระท้อน ต้ม ๓ กำมือ ต้มกับน้ำ ๑ ขวด เคี่ยวให้เหลือ ๑ แก้ว ให้ดื่ม เลือดก็จะหยุด

เขากวางคูดูกต้มกินน้ำ

ขอดจิก (ขอดจิกหวานอน เอาใบเพสลาด) ๕ ใบ กำตัดหัวตัดท้าย ถ้าอาการตกเลือดมากให้ขยำกับน้ำปูนใส ถ้าอาการธรรมดาให้ขยำกับน้ำข้าวข้าว พอกินพอถึงท้องประมาณ ๒ นาที อาการก็จะหยุด เลือดก็จะหยุด ทุเลาลง

หัวขมิ้นชันแก่ๆ ตำคั้นผสมกับน้ำข้าวข้าว คั้นเอน้ำรับประทาน 3 ชั่วโมงต่อครั้ง

ใช้รากโคลงเคลง ขมิ้นอ้อย ขมิ้นชัน ต้มเอน้ำดื่ม ตำก็ได้เอน้ำดื่ม

ต้นกะเม็ง กับหัวขมิ้นชัน ตำให้แหลกแทรกดินประสีว ละลายด้วยน้ำข้าวข้าว กรองเอน้ำดื่ม

ขอดจาก (ที่ใช้สูบยา) ขูดเอาผิวให้ได้ ๑ กำมือ แล้วเอาเหล้า ๓๕ ดีกรี ๑ เป็ก เอามาตำๆ คั้นเอน้ำมา

กินทีละช้อนชา ๓ ชั่วโมงเลือดหยุด แต่เด็กไม่เป็นไร ครรภ์ปกติแต่ขับเลือดเสียออก

ยาแก้ตกเลือด ขับน้ำคาวปลา

ยอดข่อย ตำละลายน้ำมะขามเปียก พริก ๗ เม็ด เกลือ ๗ เม็ด ตำละลายน้ำดื่ม ประมาณ ๑ แก้ว

ขับน้ำคาวปลา

ปลาช่อนปิ้งสดเอาทั้งเนื้อทั้งกระดูก มาตำให้ละเอียดผสมด้วยพริกไทยดำ ๑ กำมือ ตำให้เข้ากัน ใส่ น้ำตาลแว่น ทำเป็นเม็ดเล็กๆ ตากแดด กินขับน้ำคาวปลา ครั้งละ ๓ เม็ด ขนาดเท่าถั่วลิสง เข้า-เย็น

ใส่ข้าวโพดหมกไฟให้ดำเป็นถ่าน นำมาต้มให้กิน กินน้ำช่วยขับน้ำคาวปลา

หัวข่าแก่ๆ (ข่าหลวง, ข่าใหญ่) ตำให้แหลก ขยำกับน้ำมะขามเปียก รับประทาน

ยาแก้รูดิด

ใบข่อย สารส้ม ดินประสิว ตำให้ละเอียด ใ้กินตอนเลือดออกเยอะ ช่วยขับรก

เปลือกต้นนุ่นตำเอาน้ำดื่ม

ยอดมะเฒ่า ให้สามีไปกัดเอายอดมะเฒ่า เคี้ยวให้ละเอียด แล้วเอามาบ้วนใส่ปากเมื่อย อาจใช้ญาติสามีก็ได้ (ห้ามเด็ดจากต้น)

หัวคองคิงเอามาฝนกับน้ำข้าวข้าว ทาฝ่าเท้า แต่ต้องระวังถ้ารกออกต้องล้างฝ่าเท้าทันที ไม่เช่นนั้น เลือดก็จะออกไม่หยุด

ยาขับน้ำนม

ปลีกกล้วยน้ำไทย, ใบตำลึงเอามาหั่นๆแล้วแกงเลียงให้กิน ใส่กะปิ ใส่เกลือพอประมาณ

หญ้าตีนนกกระทาทุบก้อนหรือใหญ่ ต้มกินทั้งน้ำทั้งเนื้อ ขับน้ำนมบำรุงน้ำนม

รากมะละกอ, น้ำนมราชสีห์, หัวกระทือ ต้มกินน้ำ

ยาแก้มดลูกเคลื่อน

น้ำนมราชสีห์ เอื้องน้ำ แพงพวยน้ำ แก้วกระบังลมเคลื่อนให้กินต่างน้ำ

ว่านชักมดลูก และใบอัคคีทวาร ตำ ห่อผ้าเหมือนลูกประคบ แล้วหมกหินให้ร้อน ตั้งบนหินแล้วนั่ง คล่อม ประมาณ 3 วัน จะช่วยชักมดลูกที่เคลื่อนออกมา ให้กลับเข้าไป

ใช้ขี้เถ้าไม้พลับพลา ละลายในน้ำ ใส่กะละมังนั่งแช่

เปลือกน้ำเต้าแตก (น้ำเต้าที่ใส่น้ำ เอาที่แตกแล้ว) สาแหกรขาด สากรคอกหัก (สากรดำข้าว) นำมาต้ม แล้วนั่งบนเก้าอี้มีรู รมไอน้ำ อีกตำรับก็มี หัวกระดาดำ ต้มใส่สารส้ม รมไอน้ำ แก้กะบังลมเคลื่อน

ใบบวบขม ขมิ้นอ้อย หัวไพล ตำแล้วทำเป็นลูกประคบ ประคบที่มดลูกเคลื่อน

หัวกระดาดำ ต้มใส่สารส้ม นั่งรมไอน้ำ

สมุนไพรหลังคลอด

ใบกล้วยน้ำไทยแห้ง ใบหมุย (ใบสะหมัด) ใบสมเสร็จ ใบหนาด ใบสะหมัด ต้มน้ำอาบหลังคลอด

ใบหนาด ใบส้มป่อย ใบมะขาม ใบละหุ่งแดง ตะไคร้แกง ใบมะกรูด ต้มน้ำอาบ

ใบขมิ้นชัน ใบกล้วยน้ำไทย ใบสงแกล ต้มน้ำอาบ

ใบเขยตาย ใบหนาด ใบกล้วยน้ำไทย ใบเอ็นทั้งสอง ต้มน้ำอาบ

ยาแก้มูเรียนหนามบัว

ปลาตุกเอามาแกงส้มกับใบส้มม่วง เอาปลาตุกอยู่ คือปลาตุกเนื้ออ่อน แกงกับรากบัวหลวงและยอด ชะมวง

ใบบอนคัน ใบมะขามให้มากที่สุด ต้มน้ำใส่เกลือนำมาอาบ

ยาแก้มูเรียนหน้าไฟ

ตำพริกไทย ซาวกับข้าว (คลุกข้าว)

ยาแก้มึนเวียน

ข่าแก่ๆ มะขามเปียก ตำคั้นเอาน้ำ แทรกเกลือเล็กน้อย กิน

กระดุกพ룬

ใช้กระดุกปลาเหมือนกัน ถ้าให้ตีต้องใช้ปลาสร้อย ส่วนใหญ่จะเอามาคั่วแล้วบดผง กินบ่อยๆอาทิตย์หนึ่งกินสัก 3 มื้อ คือ 3 วัน หรือ 4 วัน ช่วยเรื่องกระดุก

เอาฝักบัวหลวง แล้วก็พวกเกสรทั้ง 5 เอามาต้มน้ำกิน

ภาคผนวกที่ 3

แบบฟอร์มการเสนอโครงการวิจัย

ภาคผนวกที่ 3
แบบฟอร์มการเสนอโครงการวิจัย

1.ชื่อโครงการ

(ภาษาไทย) : องค์ความรู้การป้องกันและรักษาโรคเฉพาะสตรีของหมอพื้นบ้านภาคใต้

(ภาษาอังกฤษ) : The Knowledge of Prevention and Treatment Female Diseases of Southern Folk Doctors of Thailand

2.ประเภทงานวิจัย: งานวิจัยทั่วไปหรืองานวิจัยประยุกต์

3.คำหลัก (Key words): องค์ความรู้ (Knowledge), โรคเฉพาะสตรี (Female diseases), หมอพื้นบ้านภาคใต้ (Southern folk doctors)

4.สาขาวิชาที่ทำการวิจัย: สาขาวิทยาศาสตร์การแพทย์

5.คณะผู้ดำเนินการวิจัย

1. รศ.ดร. อรุณพร อิฐรัตน์ (Assoc. Prof. Dr. Arunporn Itharat)

คุณวุฒิ

ปีที่จบ	ระดับปริญญา	อักษรย่อปริญญาและชื่อเต็ม	สาขาวิชา	สถาบันการศึกษา	ประเทศ
2524	ตรี	ภ.บ.	-	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ไทย
2529	โท	ภ.ม.	เภสัชเวช	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	ไทย
ปีที่จบ	ระดับปริญญา	อักษรย่อปริญญาและชื่อเต็ม	สาขาวิชา	สถาบันการศึกษา	ประเทศ

2545	เอก	Ph.D.	Pharmacognocoy	King's College, London	อังกฤษ
2539	-	Certificate of British Counsil Training Course	Cytotoxicity Testing on Plants Extract	King's College, London	อังกฤษ

ตำแหน่ง รองศาสตราจารย์ ระดับ 9

ภาควิชา เกษัตริศาสตร์และเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

2. อ. รักษ์เกียรติ จิรินทร์ (Mr. Rugkeart Chirunthorn)

คุณวุฒิ

ปีที่จบ	ระดับ ปริญญา	อักษรย่อปริญญา และชื่อเต็ม	สาขาวิชา	สถาบันการศึกษา	ประเทศ
2532	ตรี	ภ.บ.	-	มหาวิทยาลัยสงขลา นครินทร์	ไทย
2543	โท	รัฐประศาสน ศาสตรมหาบัณฑิต	รัฐประศาสน ศาสตร์	มหาวิทยาลัยสงขลา นครินทร์	ไทย

ภาควิชา เกษัตริศาสตร์และเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

6.รายละเอียดการวิจัย

6.1 หลักการและเหตุผล

แม้ว่าการแพทย์แผนปัจจุบันจะเจริญก้าวหน้าไปมากเพียงใดก็ตาม แต่ในความเป็นจริงก็คือการแพทย์แผนปัจจุบันมิได้เป็นวิถีทางเดียวในการแก้ปัญหาคาความเจ็บป่วยของประชาชนได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพเพียงพอ เพราะยังมีประชาชนอีกจำนวนมากที่ต้องใช้วิธีการรักษาพยาบาลหรือดูแลตนเองโดยใช้วิธีการรักษาพยาบาลแบบแผนโบราณหรือแบบพื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น ด้วยเห็นว่าสะดวก ประหยัดและได้ผล สอดคล้องกับผลการศึกษาของทิพย์สุดา เชนทอง (2534) ซึ่งศึกษาเรื่อง “การเลือกใช้บริการรักษาโรคพื้นบ้านและปัจจุบัน: กรณีศึกษาเฉพาะวัดโพธิ์ทองบนและโรงพยาบาลพระนั่งเกล้า จังหวัดนนทบุรี” พบว่า ปัจจุบันชาวบ้านมีโอกาสเลือกกรรูปแบบการรักษา มากขึ้น บ่อยครั้งที่ใช้บริการการรักษา 2 แบบควบคู่กันไป สำหรับความพึงพอใจในการรักษานั้น ผู้ป่วย

ไม่มีความกังวลใจเรื่องค่ารักษาพยาบาล ขั้นตอนไม่ยุ่งยาก รูปแบบการปฏิบัติสอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน ไม่แตกแยกเหมือนการไปรักษาที่โรงพยาบาลและที่สำคัญญาติมิตรและครอบครัวสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้รูปแบบวิธีการรักษาโรคได้ด้วย นอกจากนี้ รุ่งรังษิ วิบูลชัย (อ้างถึงในอรุณพร อัฐรัตน์ และคณะ, 2545) ศึกษาเรื่อง “การดำรงอยู่ของการแพทย์พื้นบ้าน: กรณีศึกษาหมู่บ้านสีดา ตำบลข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี” พบว่าหมอพื้นบ้านยังมีบทบาทสูงในการรักษาชาวบ้านนิยมใช้บริการอย่างเหนียวแน่น ส่วนปัจจัยที่ทำให้แพทย์พื้นบ้านดำรงอยู่ได้คือ 1) ปัจจัยด้านระยะทาง เพราะหมอพื้นบ้านอาศัยอยู่ในหมู่บ้านทำให้สะดวกสบายไม่ต้องเดินทางไกล 2) ปัจจัยค่ารักษาพยาบาล ซึ่งมีราคาถูกกว่าค่ารักษาพยาบาลโดยหมอแผนปัจจุบันและชาวบ้านสามารถคาดการณ์ได้ว่าเท่าไร 3) ปัจจัยความสอดคล้องกับวิถีของชาวบ้าน 4) ปัจจัยความพึงพอใจรูปแบบการบริการ 5) ปัจจัยความศรัทธา 6) ปัจจัยคุณสมบัติของหมอพื้นบ้าน 7) ปัจจัยด้านสมุนไพรที่มีพอเพียง สอดคล้องกับแนวคิดของ อรุณพร อัฐรัตน์ และคณะ (2545: 1) ที่ว่า การแพทย์แผนไทยแม้จะมีได้เป็นที่นิยมเท่ากับการแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ยังมีได้สูญหายไปจากสังคมไทย เพราะปัจจุบันยังมีประชาชนไปใช้บริการจากหมอพื้นบ้านอยู่มาก และหมอพื้นบ้านที่ขึ้นทะเบียนของทางราชการเองก็ยังมีให้บริการอยู่ไม่น้อยกว่าสามหมื่นคน ดังนั้นในปัจจุบันกระทรวงสาธารณสุขได้ตระหนักถึงภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในการช่วยเหลือ ดูแลรักษาและป้องกันโรคให้แก่ประชาชนทั่วไป จึงได้มีนโยบายสนับสนุนการแพทย์แผนไทยโดยกระทรวงสาธารณสุขได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุนให้ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพแผนไทย แห่งละ 500,000 บาท ทั่วประเทศ (หนังสือสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (ที่ สธ 0242/14 ลงวันที่ 19 มีนาคม 2545))

ในภาคใต้ของประเทศไทย หมอพื้นบ้านยังมีบทบาทในการดูแลสุขภาพอนามัยของประชาชนในชนบทตลอดมา เพราะความสัมพันธ์ระหว่างหมอพื้นบ้านกับชาวบ้าน เป็นความผูกพันโดยภารกิจที่ผูกพันด้วย ความเชื่อในจิตสำนึกและความศรัทธาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ จากเหตุผลดังกล่าวทำให้หมอพื้นบ้านยังคงมีบทบาทต่อสุขภาพของประชาชนชาวใต้ตลอดมา (งานไทยคดีศึกษา, อ้างถึงในอรุณพร อัฐรัตน์และคณะ, 2545) เมื่อนำแนวความคิดของพิมพัลย์ บุญมงคลและคณะ (2542) ที่กล่าวว่าผู้หญิงเป็นประชากรครึ่งหนึ่งของสังคมที่มีอายุขัยยืนยาวกว่าผู้ชาย และผู้หญิงเป็นผู้รับบริการด้านสุขภาพกลุ่มใหญ่ที่สุด และผู้หญิงมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมและเศรษฐกิจของครอบครัวและของสังคม โดยเฉพาะบทบาทสำคัญยิ่ง คือ การดูแลรับผิดชอบสุขภาพของสมาชิกในครอบครัว บริบทเหล่านี้เองที่ส่งผลโดยตรงต่อวิถีคิดและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้หญิง นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้หญิงเองอีกทอดหนึ่ง รวมทั้งกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เพิ่มความกดดันทางเศรษฐกิจ ผู้หญิงพยายามทำหน้าที่ของตนเพื่อให้ครอบครัวดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข งานส่วนใหญ่จึงเป็นหน้าที่ของผู้หญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวที่ยากจน หลังจากผู้หญิงออกไปกรีดยางแล้ว กลับมาต้องทำแผนยาง

จากนั้นออกไปตัดใบจากมานั่งเย็บที่บ้าน รวมทั้งหุงหาอาหารให้ทั้งคนในครอบครัวและสัตว์เลี้ยงอีกด้วย (เขาวนิจ กิตติธรรกุล. 2546)

จากความสำคัญในบทบาทของหมอพื้นบ้านและบทบาทของสตรีดังกล่าวทำให้คณะผู้วิจัยได้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านที่ยังคงใช้องค์ความรู้เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสุขภาพอนามัยในการป้องกันและรักษาโรคเฉพาะสตรีในภาคใต้ของประเทศไทย รวมทั้งการช่วยเสริมสร้างสุขภาพอนามัยของสตรีในชุมชน อีกทั้งยังไม่ปรากฏรายงานการวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับวิธีการป้องกันและรักษาโรคเฉพาะสตรีเพื่อนำผลการวิจัยมาช่วยในการเสริมสร้างสุขภาพอนามัยของสตรีในชุมชนต่างๆ ให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเห็นสมควรศึกษาองค์ความรู้การป้องกันและรักษาโรคเฉพาะสตรีของหมอพื้นบ้านภาคใต้และการเสริมสร้างสุขภาพสตรีในชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมและพัฒนาสุขภาพของประชาชนให้ดีขึ้นโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามนโยบายด้านสาธารณสุขมูลฐานของประเทศไทย อีกทั้งรูปแบบการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างสุขภาพสตรีในชุมชนที่เป็นผลการวิจัยเรื่องนี้สามารถนำไปพัฒนาสุขภาพอนามัยของสตรีในชุมชนอื่นๆ อีกต่อไป

6.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ในการป้องกันและรักษาโรคเฉพาะสตรีของหมอพื้นบ้านภาคใต้ของประเทศไทย

6.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยนี้ทำให้เกิดมีการรวบรวมองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นมิให้เกิดการสูญหายไป รวมทั้งมีการเผยแพร่องค์ความรู้ให้ประชาชนทั่วได้รับทราบ ย่อมส่งผลให้ประชาชนสามารถป้องกันหรือเสริมสร้างสุขภาพของตนให้เข้มแข็งโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีทางด้านเศรษฐกิจทั้งของประชาชนและภาครัฐที่ไม่ต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายด้านการดูแลสุขภาพของประชาชน ทำให้รัฐสามารถนำรายได้ส่วนนี้ที่จะสูญเสียไปเพื่อดูแลสุขภาพของประชาชนนำไปพัฒนางานด้านอื่นๆ ของประเทศได้อีกหลายด้าน ส่วนประชาชนเองก็จะลดค่าใช้จ่ายที่จะต้องไปโรงพยาบาล สามารถนำเงินส่วนนั้นกลับมาใช้ทำประโยชน์ให้กับตนเองและครอบครัวได้อีกมากมาย

6.4 วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ในการป้องกันและรักษาโรคเฉพาะสตรีของภาคใต้ มีรายละเอียดดังนี้

1. ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับโรคสตรี และวิธีการปฏิบัติตนของสตรี 3 ข้อ คือ สตรีวัยเจริญพันธุ์ สตรีมีครรภ์ และสตรีวัยทอง

2. สรุปผลการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับงานวิจัยในประเด็นต่อไปนี้ คือ

2.1 ชื่อโรคเฉพาะสตรี

2.2 อาการของโรคแต่ละโรค

2.3 สาเหตุของการเกิดโรค

2.4 วิธีการป้องกันไม่ให้เกิดโรค

2.4.1 การปฏิบัติตนของสตรี

2.4.2 อาหารที่รับประทาน

2.4.3 ยาสำหรับป้องกัน

2.5 การรักษาโรค

2.5.1 การปฏิบัติตนของผู้ป่วย

2.5.2 การปฏิบัติตนเองของหมอ

2.5.3 อาหารที่รับประทาน

2.5.4 วิธีการรักษา

3. วิจัยเชิงคุณภาพหรือการวิจัยภาคสนาม (Field research) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมเป็นหลัก โดยมีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ประชากร ในการวิจัยนี้คือ หมอพื้นบ้านภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งจะเป็นผู้ให้ข้อมูล โดยการสุ่มตัวอย่างจากหมอพื้นบ้านที่ชำนาญเฉพาะโรคสตรี อย่างน้อย 5 คน

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

2.1 ใช้เครือข่ายหมอพื้นบ้านจังหวัดต่างๆ ในการคัดเลือกหมอพื้นบ้าน เช่น สมาคมแพทย์แผนไทยจังหวัดสงขลา

2.2 เก็บรวบรวมองค์ความรู้จากหมอพื้นบ้านภาคใต้ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดดังนี้ คือ

เครื่องมือและอุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างซึ่งประกอบด้วย ข้อมูลส่วนตัวของหมอพื้นบ้าน (ชื่อ-สกุล อายุ ที่อยู่ ศาสนา ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการรักษาโรค โรคที่รักษาชำนาญที่สุด จำนวนคนไข้ที่มารับการรักษาต่อปี วัน/เดือน/ปี/เวลาที่สัมภาษณ์และสิ้นสุดการสัมภาษณ์ สถานที่สัมภาษณ์ บ้านที่กเทพม้วนที่/หน้า ถึง ม้วนที่/หน้า ภาพถ่ายประกอบที่/ถึงที่/ไร) ชื่อโรคเฉพาะสตรี อาการของโรคแต่ละโรค สาเหตุของการเกิดโรค วิธีการป้องกันไม่ให้เกิดโรค (การปฏิบัติตนของสตรี อาหารที่รับประทาน ยาสำหรับป้องกัน) การรักษาโรค (การปฏิบัติตนของผู้ป่วย การปฏิบัติงานของหมอ อาหารที่รับประทาน วิธีการรักษา) สำหรับการสร้างแบบสัมภาษณ์ได้จากการทบทวนวรรณกรรมและจากผู้เชี่ยวชาญ

สำหรับผู้ที่จะออกเก็บข้อมูลนั้น ก่อนการออกภาคสนามจะมีการประชุมและอบรมเพื่อซักซ้อมทำความเข้าใจในการใช้กลวิธีที่จะให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ มีการทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการ

วิจัยให้ชัดเจน รวมทั้งการคำนึงถึงประโยชน์ของการวิจัยที่เกิดขึ้นด้วย ดังนั้นผู้จะออกเก็บข้อมูลจะต้องมีการเตรียมตัวในเรื่องความรู้ที่เป็นกลวิธีในการสัมภาษณ์ เตรียมความรู้ในเรื่องขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมหรือความเชื่อของคนในชุมชน รวมทั้งเตรียมปฏิบัติตนเป็นผู้มีสัมมาคารวะ อ่อนน้อมถ่อมตน และใช้กริยาวาจาที่สุภาพเป็นเบื้องต้น

ด้านการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น เมื่อคณะผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาแล้ว จะถอดข้อความที่ได้บันทึกไว้ในแถบบันทึกเสียง จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการถอดเทปมาแยกประเภทตามขอบเขตด้านเนื้อหาตามแบบสัมภาษณ์

6.5 ขอบเขตการทำวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเพื่อรวบรวมองค์ความรู้การป้องกันโรคและการรักษาโรคเฉพาะสตรีของหมอพื้นบ้านภาคใต้ของประเทศไทยเท่านั้น

6.6 สถานที่ทำการวิจัย

ภาควิชาเภสัชเวชและเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

6.7 ระยะเวลาการดำเนินงาน 6 เดือน

6.8 ขั้นตอนแผนการดำเนินงาน

กิจกรรม/ขั้นตอนการดำเนินงาน	เดือนที่						ปริมาณของผลงาน (%)
	1	2	3	4	5	6	
1. ทบทวนเอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับสตรี	←→						20
2. เก็บข้อมูลองค์ความรู้โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม			←→				30
3. นำข้อมูลที่ได้มาถอดเทปและแยกแยะตามประเด็นของเนื้อหาตามแบบสัมภาษณ์ รวมทั้งวิเคราะห์แบบพรรณนาวิเคราะห์				←→			20
4. ให้หมอพื้นบ้านและผู้ทรงคุณวุฒิช่วยตรวจสอบข้อมูล					←→		10
5. ปรับปรุงข้อมูล					←→		10
6. จัดพิมพ์/นำเสนอแหล่งข้อมูล/เผยแพร่					←→		10
รวม							100

6.9 เอกสารอ้างอิง

1. กระทรวงสาธารณสุข. หนังสือ ที่ สธ 0242/14 ลงวันที่ 19 มีนาคม 2545. กองสถิติสาธารณสุข (2540). สถิติสาธารณสุข พ.ศ. 2540. กรุงเทพฯ
2. ชำเลียง วุฒิจันทร์. (2531). ศาสนาและวัฒนธรรมไทยในจังหวัดชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ : สำนักสารนิเทศฯ.
3. ไชยหงษ์ วนสุวานิช. (2538). ความพึงพอใจด้านบริการพยาบาลของผู้คลอดไทยมุสลิมที่มารับบริการงานห้องคลอดโรงพยาบาลปัตตานี. ปัตตานี : โรงพยาบาลปัตตานี.
4. คลมนรรัตน์ บากา และแวอุเซ่. มะแคเฮะ. (2529). รายงานการวิจัยเรื่องสภาพสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
5. ทวีสุข ณ ระนอง และปารมี ทองสุขใส. การคุมกำเนิดและการทำแท้งในสตรีไทยมุสลิมที่รับบริการที่คลินิกหนึ่งในอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา. สงขลานครินทร์เวชสาร, 18(2), 85-91, 2543.
6. ทิพย์สุดา เณรทอง. การเลือกใช้บริการรักษาโรคแผนพื้นบ้านและปัจจุบัน : กรณีศึกษาเฉพาะวัดโพธิ์ทองบน และโรงพยาบาลพระปิ่นเกล้า จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วัฒนธรรมศึกษา) สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล. 2534.
7. พิมพ์วัลย์ บุญมงคล และคณะ. รื้อสร้าง องค์ความคิด ผู้หญิงกับสุขภาพ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2542.
8. นางพรรณ พิริยานุพงศ์, บัญชา มาลินี และสุภาภรณ์ สามารถ. รายงานการวิจัยเรื่องพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองเชิงพื้นบ้านด้านอนามัยแม่และเด็กภาคใต้ของประเทศไทย. ทูนิวิจัยสนับสนุนโดยองค์การอนามัยโลก โครงการวิจัยพฤติกรรมสุขภาพแผนงานส่งเสริมการวิจัยพฤติกรรมสุขภาพแผนงานส่งเสริมการวิจัยพฤติกรรมสุขภาพ, 2535.
9. นัยนา ศรีแพร่สกุล. ประเมินผลยุทธศาสตร์ ศาสนา นำการพัฒนาสาธารณสุขตามนโยบายโครงการพัฒนาสาธารณสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้. ปัตตานี : โรงพิมพ์ปัตตานีการช่าง, 2539.
10. พันธิ์ ชันติกาโร. ประสพการณ์การดูแลตนเองของหญิงมีครรภ์มุสลิมที่ไม่ฝากครรภ์. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาล อนามัยชุมชน. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2542.
11. เขาวนิจ กิตติธรกุล. ““ข้าง”ที่ยืนหยัดด้วยเท้า“หลัง”“ผู้หญิงชาวบ้านในวิถีชุมชนที่เปลี่ยนแปลงของภาคใต้”วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน 2546.

12. ละม่อม โขมพัฒน์. ความเชื่อพื้นบ้านเกี่ยวกับอนามัยแม่และเด็กของสตรีมุสลิมใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหิดล, 2536.
13. ลีนา ตั้งกะนะภักย์. ปัจจัยที่มีผลต่อการใช้บริการทำคลอดแบบพื้นบ้านและแบบสมัยใหม่ของมารดาไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2535.
14. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสงขลา. ทำเนียบหมอฟันบ้านจังหวัดสงขลา. 2545.
15. เสาวภา พรศิริพงษ์ และพรทิพย์ อุศุภรัตน์. ภูมิปัญญาหมอฟันบ้านไทย : พ่อใหญ่อาจารย์เคน ลาวงศ์. โรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึก กรุงเทพฯ : 2538.
16. อรทัย รวยอาจิณ และกาญจนา แก้วเทพ. บทบาทของแพทย์แผนโบราณในการพัฒนาสาธารณสุขไทย. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 2523 : หน้า 104.
17. อรุณพร อิฐรัตน์ และคณะ. ภูมิปัญญาการรักษาโรคของหมอฟันบ้านภาคใต้ของประเทศไทย. สงขลา : มุลินธิแพทย์แผนไทยพัฒนา, 2545.
18. อารีรัตน์ สิริวนิชชัย. ประสบการณ์การดูแลตนเองหลังคลอดของหญิงมุสลิมที่คลอดกับผดุงครรภ์โบราณ. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลอนามัยชุมชน, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2542.
19. อิสมาแอ อาลี และคณะ. ครอบครัวมุสลิม. ปัตตานี : วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2535.
20. อุษา ฤทธิ์ประเสริฐ. พฤติกรรมการดูแลตนเองในระยะหลังคลอดของมารดาวัยรุ่น. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลแม่และเด็ก, มหาวิทยาลัยมหิดล, 2540.

งบประมาณ

รายละเอียด	จำนวนเงิน
1. หมวดค่าตอบแทน	
1.1 ค่าตอบแทนนักวิจัย	10,000.-
รวมหมวดที่ 1	10,000
2. หมวดค่าใช้สอย/ค่าจ้าง/ค่าวัสดุในการวิจัย	
2.1 ค่าใช้จ่ายในการทบทวนเอกสารและเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น	15,000.-
2.2 ค่าเดินทางและค่าเบี้ยเลี้ยงของนักวิจัยในการเดินทางเก็บข้อมูล	6,000.-
2.3 ค่าวัสดุสำนักงานต่าง ๆ เช่น ม้วนเทป	3,000.-
2.4 ค่าใช้จ่ายในการจัดประชุมที่มิวิจัย 6 ครั้ง	2,000.-
2.7 ค่าจ้างถอดเทปและวิเคราะห์ข้อมูลกับแบบสัมภาษณ์	5,000.-
2.8 ค่าตอบแทนหมอฟันบ้านที่ให้ข้อมูล 5 คน	5,000.-
2.11 ค่าจ้างจัดพิมพ์เอกสาร	3,000.-
2.12 ค่าจ้างทำรายงานฉบับสมบูรณ์ 200 บาท x 5 เล่ม	1,000.-
รวมหมวดที่ 2	40,000
รวมเงิน (ขอถัวเฉลี่ยทุกรายการ)	50,000

หมายเหตุ ค่าใช้จ่ายข้างต้นขอถัวเฉลี่ยทุกรายการ

ลงชื่อ..... (ผู้ดำเนินโครงการวิจัย)

(รศ.ดร.อรุณพร อธิรัตน์)

ลงชื่อ..... (ผู้ดำเนินโครงการวิจัย)

(อ.รักษเกียรติ จิรินทร์)

วันที่.....

โครงการนี้ได้ผ่านการพิจารณาเห็นชอบจากภาควิชาเภสัชเวทและเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ลงชื่อ.....

(รศ.ดร.ภาคภูมิ พาณิชยุปการนันท์)

หัวหน้าภาควิชาเภสัชเวทและเภสัชพฤกษศาสตร์ คณะเภสัชศาสตร์

วันที่.....

ภาคผนวกที่ 4

ข้อมูลแพทย์พื้นบ้าน

ข้อมูลหมอพื้นบ้าน

ข้อมูลหมอพื้นบ้านจังหวัดสงขลา

1. นายประกอบ อุบลขาว
บ้านเลขที่ 75 หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านนา อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา
2. นายยะยอ หลำนูน
บ้านเลขที่ 61 หมู่ 3 ตำบลสะพานไม้แก่น อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา
3. นายแอ ใบหลี
บ้านเลขที่ 59 หมู่ 2 ตำบลขุนตัดหวาย อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา
4. นายสิด หมัดเลาะ
บ้านเลขที่ 5/1 ตำบลคลองเปยะ อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา
5. นายนิยม สุวรรณสนิท
บ้านเลขที่ 36/1 หมู่ 6 ตำบลน้ำขาว อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา
6. นายบุรณ์ ขวัญจันทร์
บ้านเลขที่ 35/1 ตำบลท่าหมอไทร อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา
7. นายเขียน แก้วอ่อน
บ้านเลขที่ 81 ตำบลนาหว้า อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา
8. นายหนอม ราชแก้ว
บ้านเลขที่ 69/1 หมู่ 1 ถนนหวังปรีทอง ตำบลสะพานไม้แก่น อำเภोजะนะ จังหวัดสงขลา

ข้อมูลหมอพื้นบ้านจังหวัดพัทลุง

1. นายรอบ
บ้านเลขที่ 48/1 หมู่ 8 ต.ชะรัด อ.กงหรา จ.พัทลุง
2. นางโถม ตะซุง
บ้านเลขที่ 72 หมู่ 6 ต.คลองทรายขาว อ.กงหรา จ.พัทลุง
3. นายฝืน โคะเหละ
บ้านเลขที่ 53 หมู่ 5 ต.คลองทรายขาว อ.กงหรา จ.พัทลุง
4. นายริน หอยสกุล
บ้านเลขที่ 32 หมู่ 7 ต.ชะรัด อ.กงหรา จ.พัทลุง
5. สุข เมืองเหล็ม

- บ้านเลขที่ 36 หมู่ 7 ต.คลองทรายขาว อ.งขลา จ.พัทลุง
6. นายรุ่น พรหมแก้ว
บ้านเลขที่ 17 หมู่ 3 ต.คลองเฉลิม อ.งขลา จ.พัทลุง
 7. นางเจ๊ะ หวดแทน
บ้านเลขที่ 20 หมู่ 11 ต.คลองเฉลิม อ.งขลา จ.พัทลุง
 8. นายหมัด หนูทิพย์
บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 4 ตำบล คลองเฉลิม อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง
 9. นายหรือหวาน วัชรโสภณ
บ้านเลขที่ 3/4 หมู่ที่ 3 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง
 10. นายกาศ เอียดม้อง
บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 3 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง
 11. นางแจ้ง หนูแหมน
บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 2 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอสงขลา จังหวัดพัทลุง
 12. นางคะ เหลี่ยมไธ้
บ้านเลขที่ 50 หมู่ 1 ต.คลองเฉลิม อ.งขลา จ.พัทลุง
 13. นางเทียบ เศรษฐสุข
บ้านเลขที่ 84 ม.7 ต.ชะรัด อ.งขลา จ.พัทลุง
 14. นางนะ จำนุรักษ์
บ้านเลขที่ 91 ม.2 ต.คลองเฉลิม อ.งขลา จ.พัทลุง
 15. นางสุรรัตน์ บุนหา
บ้านเลขที่ 193/1 ม.1 ต.ชะรัด อ.งขลา จ.พัทลุง
 16. นางยี่เจ๊ะ
ไม่ทราบที่อยู่
 17. นางยี่นะ จำนุรักษ์
ไม่ทราบที่อยู่
 18. นางยี่คะ หลิมโส๊ะ
ไม่ทราบที่อยู่
 19. นายอาดำ พานคู
ไม่ทราบที่อยู่

20. นายลีซ ไช้เอี่ยม

ไม่ทราบที่อยู่

ข้อมูลหอพักบ้านจังหวัดยะลา

1. นายทองหวาน คำมณี

บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 4 ตำบลท่าธง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา

2. นายนิยม แก้วแสงเรือง

บ้านเลขที่ 6/3 ถนนสุขยางค์ 1 ตำบลสะเตง อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

3. นางปราณี แก้วแสงเรือง

บ้านเลขที่ 60/1 ถนนธนวิถี 2 ตำบลสะเตง อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

4. นายอับลูกอเคร์ คอเลาะ

บ้านเลขที่ 43/1 หมู่ที่ 1 ตำบลยะลา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

5. นายอาแซ มะอีเต

บ้านเลขที่ 11/1 หมู่ 3 ตำบลยะลา ถนนยะลา-ยะหา อำเภอเมือง จังหวัดยะลา

ข้อมูลหอพักบ้านจังหวัดนราธิวาส

1. นายโกศล นฤมิตรักดีพงศ์

บ้านเลขที่ 20 ตำบลรือเสาะ ถนนรือเสาะสนองแะ อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส

ภาคผนวกที่ 5

ข้อมูลพื้นฐานพืชสมุนไพร

ข้อมูลพื้นฐานพืชสมุนไพร

1.กะเม็ง

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Eclipta prostrata*

ชื่อวงศ์ : Asteraceae

ชื่อทั่วไป : White head, False daisy

ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : กะเม็งเป็นพืชล้มลุกอายุฤดูเดียว ชอบขึ้นในที่น้ำขังหรือที่ชื้นแฉะ ตามลำต้นมีขนสาขาคามือ ลำต้นเป็นข้อ และมักมีรากงอกออกมาตามข้อ ใบเป็นใบเดี่ยวเกิดเป็นคู่ ๆ ตรงกันข้าม ลักษณะใบยาวรีขอบปลายแหลม ไม่มีก้านใบ ช่อดอกเป็นรูปหัวกลมประกอบด้วยดอกสีขาว รูปร่างเป็นหลอดอัดกันแน่น ผลมีขนาดเล็กเป็นรูปลูกข่าง เมื่อแก่มีสีน้ำตาลอ่อนจะแตกให้เมล็ดหลุดออกมา ออกดอกตลอดปี

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : จากการทดสอบฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียและเชื้อรา ซึ่งได้แก่ *Bacillus cereus*, *Bacillus subtilis*, *Candida albicans*, *Escherichia coli*, *Pseudomonas aeruginosa* และ *Staphylococcus aureus* พบว่า กะเม็งมีฤทธิ์กว้างในการต้านเชื้อจุลินทรีย์ คือให้ผลต้านต่อเชื้อ *Bacillus cereus*, *Bacillus subtilis*, *Candida albicans* และ *Staphylococcus aureus* โดยให้ผลดีที่สุดต่อเชื้อ *Staphylococcus aureus* ซึ่งให้ค่า Zone inhibition เท่ากับ 15 mm. มากกว่า Gentamycin ที่ใช้เป็น positive control (Wiar, 2004)

2. บัวบก

- ชื่อวิทยาศาสตร์** : *Centella asiatica* (Linn.)
- ชื่อวงศ์** : Umbelliferae
- ชื่อทั่วไป** : Asiatic pennywort, ผักแว่น, ผักหนอก, ปะหนะ, เอชาเด๊ะ
- ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์** : พืชล้มลุกอายุหลายปี มักขึ้นตามที่ชื้นแฉะ ลำต้นเลื้อยไปตามพื้นดิน แตกกิ่งก้านตามข้อ ใบเดี่ยวเรียงสลับหรือออกเป็นกระจุกๆ ละ 3-5 ใบ ใบรูปไต เส้นผ่าศูนย์กลาง 2-5 เซนติเมตร ขอบใบหยัก ก้านใบยาวชูขึ้น ดอกสีม่วง ออกเป็นช่อตามซอกก้านใบ ช่อหนึ่งมี 2-3 ดอก มีใบประดับรูปรีหุ้มอยู่ ดอกมีขนาดเล็ก กลีบดอกรูปไข่ สีม่วงเข้ม ยาวประมาณ 1 มิลลิเมตร ก้านช่อดอกสั้น ผลสีเขียวหรือขาว ก่อนข้างกลม ขนาดเล็ก ยาวประมาณ 2.5 มิลลิเมตร เมื่อแก่แตกได้
- ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา** :

1. ฤทธิ์ลดการอักเสบ

บัวบกมีสาร triterpenes หลายชนิด ได้แก่ asiaticoside, madecassic acid, madecassosid, asiatic acid ซึ่งมีฤทธิ์ต้านการอักเสบ (Vogel, 1990)

2. ฤทธิ์ต้านอนุมูลอิสระ

สารสกัดใบบัวบกด้วยแอลกอฮอล์ผสมน้ำ (1:1) สามารถต้านอาการแพ้ได้ จึงช่วยบรรเทาอาการเจ็บปวด หรืออักเสบเนื่องจากแมลงกัดต่อย (Mokkhasmit, 1971)

3. ฤทธิ์แก้ปวด

สาร triterpenoids จากใบบัวบกมีฤทธิ์กล่อมประสาท (Ramaswamy, 1970; Rastogi, 1963) และสารสกัดใบบัวบกด้วย 70% alcohol มีฤทธิ์กดประสาทอย่างอ่อน (Adesina, 1982)

4. การทดลองทางคลินิกใช้รักษาอาการอักเสบ

4.1 เมื่อให้ผู้ป่วยที่เป็นโรคไขข้ออักเสบรับประทานพบว่าได้ผล (Dabral, 1983)

4.2 เป็นยาแผนปัจจุบัน

5. ฤทธิ์สมานแผล

ได้มีการทดลองนำสารสกัดของใบบัวบก ซึ่งเรียกว่า madecassol และสารที่สกัดได้จาก บัวบก คือ madecassic acid, asiatic acid และ asiaticoside ซึ่งเป็นสารกลุ่ม triterpene ไปใช้ทา ภายนอกเพื่อรักษาแผลในหนูขาว พบว่าทำให้แผลหายเร็ว เนื่องจากทำให้มีการกระจายตัวของ หนองในแผล และทำให้แผลเป็นขนาดเล็กลง และยังพบว่าถ้าให้หนูกินไม่ได้ผล (Tsurumi, 1973) แต่ Poizot พบว่าเมื่อให้หนูขาวกิน triterpene ขนาด 100 มิลลิกรัม/กิโลกรัม จะมีผลในการ รักษาแผล โดยการสร้างผิวหนังขึ้นนอกเร็วขึ้น และบาดแผลเล็กลง (Poizot, 1978)

6. ฤทธิ์ฆ่าเชื้อแบคทีเรียสาเหตุการเกิดหนอง

สารสกัดบัวบกด้วยน้ำร้อนสามารถฆ่าเชื้อ *Staphylococcus aureus* ที่เป็นสาเหตุของ การเกิดหนอง ดังนั้นใบบัวบก จึงช่วยป้องกันการติดเชื้อของแผลได้ด้วย (Ray, 1976; Yang, 1953) และยังมีผู้พบว่าสารสกัดบัวบกด้วยน้ำ ยับยั้งเชื้อ *S. aureas*, *beta-streptococcus* gr A และ *Pseudomonas aeruginosa* (Leungsakul, 1987)

7. ทำให้เลือดหยุดเร็ว

สารสกัดบัวบกด้วยน้ำทำให้เลือดหยุดเร็ว activated partial thromboplastin time และ prothrombin time ลดลง (Songsriphiphat, 1968; Ravivongse, 1988)

8. การทดลองทางคลินิกใช้รักษาแผล

8.1 มีการใช้ครีมบัวบกทาแผลอักเสบหลังการผ่าตัด ในคนไข้โรคระบบทางเดินปัสสาวะ 14 ราย แบ่งทาวนละ 2 ครั้ง นาน 2 สัปดาห์ ถึง 2 เดือน พบว่าแผลหาย 4 ราย (28.6%) ใน 2 สัปดาห์, 4 ราย (28.6%) ใน 2-4 สัปดาห์, 5 ราย (35.7%) ใน 4-8 สัปดาห์ และไม่หายหลังใช้ยา 2 เดือน 1 ราย (7.1%) ซึ่งเกิดจากแผลกดทับ และไม่พบอาการแทรกซ้อน (วีระสิงห์, 2525)

8.2 มีรายงานการใช้ครีมรักษาแผลในคนไข้ 22 คน ซึ่งมีขนาดแผลกว้าง 1-12 เซนติเมตร ยาว 1-19 เซนติเมตร และลึก 0.5-3.7 เซนติเมตร โดยสังเกตผลใน 1, 2 และ 3 สัปดาห์ พบว่าผลการรักษา ในสัปดาห์ที่ 1 ขนาดแผลลดลง 24% สัปดาห์ที่ 2 ขนาดแผลลดลง 37% และสัปดาห์ที่ 3 ขนาดแผล ลดลง 47% โดยความลึกของแผลนั้นลดลงได้เร็วกว่าความกว้างและยาว นอกจากนี้ในสัปดาห์ที่ 3 คนไข้ 17 ราย มีแผลที่หายสนิท ส่วน 5 ราย ขนาดแผลลดลงแต่ไม่หายดี (Kosalwatna, 1988)

9. การทดสอบความเป็นพิษ

พบฤทธิ์คุ้มกำเนิดในหนูถีบจักร (Dutta, 1968; Matsu, 1971) จึงควรระวังไม่ให้หญิงมีครรภ์ กินในขนาดที่สูงๆ

3. มะพร้าว

- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Cocos nucifera* Linn
- ชื่อวงศ์ : Arecaceae
- ชื่อทั่วไป : Coconut, หมากฮุ้น หมากฮูน
- ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : ไม้ยืนต้นจำพวกปาล์ม สูงได้ถึง 25 เมตร ลำต้นตั้งตรง ไม่แตกกิ่ง มีรอยแผลเมื่อก้านใบหลุดออกไป ใบประกอบแบบขนนก เรียงสลับ หนาแน่นที่บริเวณยอด ยาว 4-6 เมตร ใบย่อยรูปพัดจีบ กว้าง 1.5-5 ซม. ยาว 50-100 ซม. ดอกช่อ ออกระหว่างก้านใบ ดอกย่อยจำนวนมาก แยกเพศ อยู่บนต้นเดียวกัน ดอกตัวผู้สีเหลืองหม่น ดอกตัวเมียสีเขียว หรือเขียวแกมเหลือง ใบประดับยาว 60-90 ซม. ผล เป็นผลสด รูปไข่แกมทรงกลมหรือรูปไข่กลับ สีเขียวหรือเขียวแกมเหลือง เนื้อสีขาว
- ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : มีเกลือโปแตสเซียมและน้ำตาลกลูโคสสูง อาจทำให้น้ำตาลในเลือดสูง มีเกลือคลอไรด์และโซเดียมต่ำกว่าผิวน้ำตาลเกลือแร่ สูตรองค์การอนามัยโลก ที่ใช้กับโรคท้องเสีย ทำให้ชุ่มคอ บำรุงธาตุไฟ ช่วยกระตุ้นการหายใจ มีฤทธิ์ขับปัสสาวะเล็กน้อย

4. หญ้าไต้ใบ

- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Phyllanthus urinaria*

- ชื่อวงศ์** : Euphorbiaceae
- ชื่อทั่วไป** : มะขามป้อมดิน (ภาคเหนือ) หญ้าไต้ใบ (นครสวรรค์ อ่างทอง ชุมพร) หญ้าไต้ใบขาว (สุราษฎร์ธานี) ไฟเดือนห้า (ชลบุรี) หมากไ้หลัง (เลย) จูเกียเช่า (จีน)
- ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์** : เป็นพืชล้มลุก มีอายุเพียงปีเดียว ลำต้นตั้งต้น สูงประมาณ 50-80 เซนติเมตร ใบเป็นใบเดี่ยวเรียงสลับรูปไข่ดอกมีสีเหลืองซีดหรืออมเขียว ขนาดเล็กมาก ออกเป็นช่อกระจุกอยู่ที่ซอกใบ ผลรูปเคียวกลมขนาดประมาณ 3 มิลลิเมตร ผิวนอกขรุขระคล้ายตุ่มหนาม ก้านผลสั้นมาก ประมาณ 1 มิลลิเมตร
- ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา** : ได้มีการค้นคว้าพบว่าสารสำคัญคือ โพลีฟีนอล และไฮโปไฟลแลนทิน ซึ่งให้รสขม ในปัจจุบันได้มีการค้นพบฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาว่า มีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย เชื้อรา และเชื้อไวรัส ทั้งช่วยยับยั้งความเป็นพิษต่อตับ ลดการอักเสบ ลดไข้ ขับปัสสาวะ ลดน้ำตาลในเลือด แก้ปวดคลายกล้ามเนื้อ (ดวงรัตน์, 2547)

5.บานไม่รู้โรย (กุนหิ)

- ชื่อวิทยาศาสตร์** : *Gomphrena globosa*
- ชื่อวงศ์** : Amaranthaceae
- ชื่อทั่วไป** : กะล่อม ดอกสามเดือน ตะล่อม Bachelor's button, Globe amaranth
- ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์** : ไม้ล้มลุก ลำต้นตั้งตรง หรือโคนต้นอาจเอนราบกับดินหรือมีรากตามข้อ ลำต้นมักมีสีแดง กิ่งอ่อนมีขนอยู่ทั่วไป ใบออกตรงข้ามกันเป็นคู่ๆ ใบยาวปลายมน โคนแหลม ขอบเรียบหรือเป็นคลื่นเล็กน้อย มีขนปกคลุมใบทั้งสองด้าน ใบคู่ยอดที่ติดกับดอกไม้ไม่มีก้านใบ ดอกออกเป็นกระจุกกลมๆ ประกอบด้วยดอกเล็กๆ มากมายอยู่บนก้านช่อดอก ออกเดี่ยวๆหรือเป็นกลุ่มๆละ 2-4 กระจุก มี 3 สี คือขาว ชมพู และม่วงแดงเข้ม ผลรูปไข่ขนาดเล็ก
- ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา** : ขับเสมหะ (Liu, 1981) ฆ่าแมลง (Areekul, 1987)

5. ดอกคำฝอย

- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Carthamus tinctorius*
- ชื่อวงศ์ : Compositae
- ชื่อทั่วไป : คำ คำยอง ดอกคำ American thistle False saffron
- ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : ไม้ล้มลุก ลำต้นเป็นสัน เกลี้ยง ใบเป็นใบเดี่ยว ไม่มีก้าน หรือ ก้านใบสั้น เรียงสลับรูปวงรี ขอบขนานหรือรูปใบหอก ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อย ปลายใบเป็น หนามแหลม ดอกเป็นช่อออกที่ปลายยอด มีดอกย่อยขนาดเล็กจำนวนมาก กลีบดอกมีสีเหลืองเมื่อ แรกออก แล้วเปลี่ยนเป็นสีแดงอมส้ม ใบประดับแข็งเป็นหนามรองรับช่อดอก ผลเป็นผลแห้ง ไม่ แตก เมล็ดเป็นรูปสามเหลี่ยมขนาดเล็ก
- สาระสำคัญ : acacetin, adenosin, arachidic acid, carthamin
- ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : ด้านเชื้อแบคทีเรียและเชื้อรา (Ray, 1976) คลายกล้ามเนื้อลาย (Zhang, 1993) ด้านการหดเกร็งของกล้ามเนื้อเรียบ (Bhakunii, 1969) กระตุ้นภูมิคุ้มกัน (Lu, 1991) ด้านการแพ้ (Kotani, 1993) ยับยั้งการแข็งตัวของเลือด (Kosuge, 1984) และฤทธิ์กระตุ้นการบีบตัวของมดลูก (Li, 1974)

6. เจตมูลเพลิงแดง

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Plumbago indica*
 ชื่อวงศ์ : Plumbaginaceae
 ชื่อทั่วไป : คุยวู้ ตั่งซู้วู้ ปิดปิวแดง ไฟใต้ดิน อุบะกูจีะ Official leadwort

Rose coloured leadwort Rosy leadwort

ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : ไม้พุ่ม ยอดอ่อนสีแดง ลำต้นกลมเรียบ มีสีแดงบริเวณข้อ ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่แกมวงรี ดอกช่อออกที่ปลายกิ่ง กลีบเลี้ยงมีต่อมซึ่งเมื่อจับจะรู้สึกเหนียว กลีบดอกสีแดง ผลเป็นผลแห้ง แตกได้

สารสำคัญ : Compesterol, 1-4-naphthoquinone, plumbagin, 6-hydroxyplumbagin, plumbaginol, sitosterol, stigmasterol

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : ด้านเชื้อรา (พิบูลย์, 2519; ชัยวัฒน์, 2528) ด้านเชื้อแบคทีเรียและ ยีสต์ (Pongpan, 1982 ;Avirutnant, 1983) ยับยั้งเซลล์มะเร็ง (พรทิพา, 2528)

7. ดอกคำไทย

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Bixa orellana*
 ชื่อวงศ์ : Bixaceae

ชื่อทั่วไป : คำเงาะ คำแสด คำแงะ คำไทย คำแฝด คำยง จำปู้ ชาด ชาตี ชิติ
หมัก มะกายหุ้ม สัมปู้ แสด หมากมอญ Annatto Annatto tree

ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : ไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้น สูงได้ถึง 8 เมตร แตกกิ่งก้านสาขามาก ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปไข่ 8-12 ซม. ยาว 11-18 ซม. ปลายแหลม ฐานเว้าเข้าเล็กน้อย ดอกช่อ ออกที่ปลายกิ่ง กลีบดอกสีขาวแกมชมพู มีเกสรตัวผู้จำนวนมาก ผลเป็นผลแห้ง รูปไข่ สีแดงหรือน้ำตาล เขียวมีขนคล้ายเงาะแตกเป็น 2 ฝา เมล็ดรูปสามเหลี่ยม มีร่องที่หลังและปกคลุมด้วยเยื่อสีแดง

สารสำคัญ : apigenin-7-bisulfate, bixin, cosmosiin, cryptoxanthin, cynaroside

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา ; ด้านเชื้อแบคทีเรีย (George, 1949) ด้านเชื้อไวรัสและโปรโตซัว (Bhakuni, 1988)

8. ดีปลี

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Piper chaba* Hunt.
Piper retrofractum Vahl.
Piper longum Linn.

ชื่อวงศ์ : Piperaceae

ชื่อทั่วไป : ดีปลีเชือก (ใต้), ประดงข้อ, ปานนุ, พิชพญาไฟ (ไทย), ปี่ฮวด (จีน), Long Pepper.

ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : ไม้เถา เเกาะพันสิ่งอื่น มีรากออกตรงข้อสำหรับเป็นที่เกาะ ลำต้นเป็นข้อต่อเช่นเดียวกับพริกไทย ใบเดี่ยว รูปไข่แกมขอบขนาน กว้าง 4-5 ซม. ยาว 8-10 ซม. เรียงสลับกัน ดอกช่อรวมกันแน่นเป็นแท่ง ยาวประมาณ 5-6 ซม. กว้าง 0.5-0.8 ซม. แยกเพศ ช่อดอกตัวผู้สั้นเรียว เล็ก ช่อดอกตัวเมียอวบ กลม สีเขียว เมื่อสุกมีสีแดง ผลเมื่อยังอ่อนมีสีเขียว สุกสีแดงส้ม ผลรวมกันเป็นแท่งกลม ยาว 2-5 ซม.

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : จากการศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาเบื้องต้นของสารสกัดใบลิด้วยเมทานอล พบว่าสารสกัดมีฤทธิ์ Analgesic, Anti-inflammation, Diuretic, Anti-diarrheal, Decrease gastrointestinal motility และ CNS depressant ในหนู mice และหนู rat โดยทำการทดลองให้สารสกัดในขนาด 125, 250 และ 500 mg/kg พบว่าสารสกัดมีฤทธิ์เป็น dose dependent สามารถลดความถี่ของการเกิดการชักของหนูที่เหนียวน้ำด้วย acetic acid, มีฤทธิ์ในการลดขนาดการบวมของอุ้งเท้าในหนูหลังจากเหนียวน้ำให้เกิดการอักเสบโดย carrageenan, มีฤทธิ์ในการ delay onset และลดความถี่ของการเกิดท้องเสียจากการให้น้ำมันละหุ่ง, ลดอัตราการเคลื่อนไหวของระบบทางเดินอาหารเมื่อเทียบกับ charcoal motility test, Prolong การหลับของหนูหลังจากการให้ pentobarbitone เพื่อเหนียวน้ำ และเมื่อให้สารสกัดในขนาดสูงพบว่ามีฤทธิ์ moderate diuretic อีกด้วย (Rahman *et al.*, 2005)

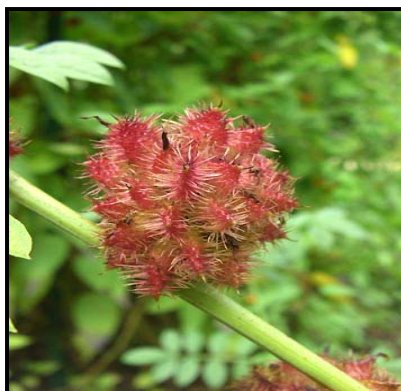
9. สะค้าน

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Piper interruptum*
ชื่อวงศ์ : Piperaceae
ชื่อทั่วไป : จะค้ำน สะค้ำนหยวก หนาม หนามแน
ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : ไม้เถาเลื้อย ออกรากตามลำต้นและตามข้อ ใบเป็นใบเดี่ยวออกสลับตามข้อหัวแหลมท้ายแหลม ขนาดความกว้างของใบ 5-10 เซนติเมตร ดอกออกตามซอกใบเป็นช่อคล้ายดอกลี ผลขนาดเล็กเป็นช่อคล้ายพริกไทย
ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : จากการศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของสารสกัดเมทานอลจากลำต้นของสะค้านพบว่าที่ความเข้มข้น 0.1 mg/ml สามารถยับยั้งฤทธิ์ของเอ็นไซม์ Acetylcholinesterase ได้ 50-65% เมื่อเทียบกับ control ส่งผลเพิ่มระดับปริมาณสารสื่อประสาท

acetylcholine ในสมอง จากการทดลองถือว่าสารสกัดมีฤทธิ์อยู่ในระดับปานกลาง (Ingkaninan *et al.*, 2003)

10. ชะเอมแดง

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Glycyrrhiza glabra*
 ชื่อวงศ์ : Leguminosae
 ชื่อทั่วไป : Common licorice, Licorice, Russian licorice, Spanish licorice
 ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : เป็นยาชาเฉพาะที่ (Sugaya, 1979) ฤทธิ์เหมือน mineralocorticoid (Epstein, 1977) ฤทธิ์เหมือน parasympathetic (Muresan, 1957) กระตุ้นและยับยั้งหัวใจ ทำให้หลอดเลือดหดตัว (EI-Mahdy, 1973) คลายกล้ามเนื้อเรียบของมดลูกและลดการเคลื่อนไหวของกล้ามเนื้อมดลูก (Shihata, 1963) ฤทธิ์เหมือน estrogen (Georyachev, 1970) กระตุ้น prolactin (Werner, 1979)

11. หมาก

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Areca catechu*
 ชื่อวงศ์ : Arecaceae

ชื่อทั่วไป : Areca-nut Palm, Betel-nut Palm

ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : หมาก เป็นพืชยืนต้นในวงศ์ปาล์ม มีลำต้นเดี่ยว ตั้งตรง สูงได้ถึง 25 ม. บนลำต้นมีรอยแผลเป็นที่เกิดจากกาบที่หลุดร่วงไปแล้ว ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ยาว 2-4 ม. เรียงตัวรอบ ๆ ปลายยอด ประกอบด้วยใบย่อยจำนวนมาก ใบย่อยรูปหอกแกมรูปดาบ ยาว 30-60 ซม. กว้าง 2.5-6 ซม. มีเส้นแกนกลางใบ ผิวเกลี้ยงเป็นมันทั้งสองด้าน ดอกออกเป็นดอกช่อขนาดใหญ่ มีกาบห่อหุ้มช่อดอก แตกจากโคนช่อใบและมีช่อแขนงจำนวนมาก ดอกแยกเพศอยู่บนต้นเดียวกัน กลีบเลี้ยงมีขนาดเล็ก รูปไข่ ยาว 0.8 ซม. กลีบดอกสีขาวแกมเหลือง รูปหอกเชื่อมติดกันเกือบเป็นทรงกลม เกสรเพศผู้มีจำนวน 3 หรือ 6 อัน อยู่ที่ปลายช่อ ดอกเพศเมียมีขนาดใหญ่กว่า แต่มีจำนวนน้อยกว่าอยู่ที่ช่อแขนงส่วนโคนช่อดอก รังไข่มี 1 ช่อง ยอดเกสรเพศเมียมี 3 อัน ผลเป็นผลสด ผิวเกลี้ยง เป็นมัน รูปทรงกลม หรือรูปไข่ ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 3.5-5 ซม. มีเมล็ด 1 เมล็ด ภายใน มีสีส้มหรือแดงแกมส้ม ที่เรียกว่า สีหมากสุก เมื่อแก่จัดหมาก มีเขตการกระจายพันธุ์ในเขตร้อนของทวีปเอเชีย มีการปลูกทั่วไปในทั่วทุกภาคของประเทศ หมากเป็นพืชที่ต้องการความชุ่มชื้นสูง ในต่างประเทศปลูกกันมากในประเทศแถบเอเชียใต้ เช่น อินเดีย, ปากีสถาน, บังกลาเทศ, มาเลเซีย, ประเทศแถบอินโดจีน, จีน และได้หวัน

สารสำคัญ : ในเมล็ดพบ alkaloids (ประมาณ 0.3-0.7%) หลายชนิด ได้แก่ Arecoline, Guvacoline, Arecolidine, Guvacine เป็นต้น (5, 9) นอกจากนี้ยังพบ tannic, gallic acid และยาง

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : alkaloids หลายชนิดที่พบในเมล็ดหมากนี้ ใช้เป็นสารกระตุ้นระบบประสาทส่วนกลาง ถือเป็นสารเสพติดอย่างอ่อน มีผลต่อร่างกายคล้ายกับ Nicotine ในบุหรี่ (William, 1972.) ในทางยาเราใช้เป็นสารช่วยเพิ่มการเคลื่อนไหวของลำไส้เล็ก, ช่วยย่อย, ขับปัสสาวะ, ขับพยาธิตัวตืด (ทำให้มันเกาะผนังลำไส้ไม่ได้) ลดอัตราการเต้นของหัวใจ ลดความดันโลหิต เป็นยาฝาดสมาน กระตุ้นการหลั่งน้ำลาย และกรดจากกระเพาะที่ถือว่าเป็นยาบำรุงธาตุ ในทางยาใช้ขนาด 50-100 g. ต้มกินน้ำเป็นยาขับพยาธิตัวตืดในแต่ละครั้ง (Huang, 1999) ถ้าใช้ในขนาดสูงมาก ๆ จะใช้เป็นยาขับระดู และอาจทำให้แท้งบุตรได้ (Eduardo, 1978)หมากยังมีฤทธิ์ยับยั้งการเกิดเนื้องอก (Itokawa *et al.*, 1990) เร่งการสมานแผล (Padmaja *et al.*, 1994) ด้านออกซิเดชั่น (Wang and Lee, 1996) นอกจากนี้ยังพบว่าหมากมีสารในกลุ่ม tannin (Kumari *et al.*, 1964) ซึ่งมีฤทธิ์ตกตะกอนโปรตีน

12. ข่าพลู

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Piper sarmentosum*

ชื่อวงศ์ : Piperaceae

ชื่อทั่วไป : ข่าพลู (ภาคกลาง) สะพลูเถา เฌอภูลู (สุรินทร์) ผักปุนา ผักปูลิง ผักปุงริง ปูลิงนก ผักพลูนก ผักอีไร ผักอีเลศ (ภาคอีสาน) พลูลิง (ภาคเหนือ) เข้เที้ย (แม่ฮ่องสอน) พลูนก ผักปุนก (พวยพ) พลูลิงนก (เชียงใหม่) นมวา (ใต้)

ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : เป็นพืชล้มลุกขนาดเล็ก มีลักษณะเป็นเถาเลื้อยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ลำต้นแบ่งเป็นข้อโดยตามข้อจะมีรากช่วยในการยึดเกาะ ใบมีสีเขียวสดเป็นมัน ฐานใบกว้างปลายใบแหลมคล้ายรูปหัวใจ เห็นเส้นใบชัดเจน ใบมีกลิ่นฉุน รสเผ็ดเล็กน้อย ดอกสีขาวมีขนาดเล็กออกเป็นช่ออัดกันรูปทรงกระบอกยาว

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : จากการศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของสารสกัดเมทานอลจากใบของข่าพลู พบว่าสารสกัดมีฤทธิ์เป็น neuromuscular blocking ซึ่งฤทธิ์ในการเป็น neuromuscular blocking เมื่อเปรียบเทียบกับค่า EC_{50} กับ *d*-tubocurarine (dTC) และ succinylcholine (SCh) พบว่า มีค่าเท่ากับ 4.07 mg/ml, 1.1 μ M, และ 15 μ M ตามลำดับ จากการทดลองคาดว่ากลไกการยับยั้งน่าจะเป็นจากการที่สารสกัดไปยับยั้งการหลั่งสารสื่อประสาทซึ่งก็คือ acetylcholine ที่ presynaptic terminal (Ridditid *et al.*, 1998)

13. เทียนดำ

- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Nigella sativa*
 ชื่อวงศ์ : Ranunculaceae
 ชื่อทั่วไป : เทียนแดง Black cumin
 ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : ยับยั้งการหดเกร็งของกล้ามเนื้อเรียบ (Aqel M, 1993) ขยายหลอดเลือด (Aqel MB, 1992) กระตุ้นมดลูกบีบตัว (Kapur, 1948) ห้ามเลือด (Geoneim, 1982)

14. เทียนขาว

- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Lawsonia inermis*
 ชื่อวงศ์ : Lythraceae
 ชื่อทั่วไป : เทียนขาว เทียนกิ่ง เทียนข้าวเปลือก เทียนแดง เทียนข้อม Henna
 Henna tree

ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : ต้นเป็นพรรณไม้พุ่ม ลำต้นมีกิ่งก้านสาขามาก มีความสูงราว 3-6 เมตร ลักษณะของกิ่งก้านเมื่อยังอ่อนมีรูปเป็นเหลี่ยมเกลี้ยงไม่มีขน ใบมีขนาดเล็ก มีลักษณะเป็นรูปรี ปลายใบแหลมโค้ง โคนใบแหลมเรียวสอบเข้าหากัน ขนาดของใบยาวประมาณ 2-4.5 ซม. กว้างประมาณ 1-1.5 ซม. ก้านใบสั้น ดอกออกเป็นช่อติดกันเป็นกระจุกยาว ซึ่งออกบริเวณยอดกิ่งลักษณะของดอก เป็นสีเหลืองอมเขียว กลีบดอกแยกเป็น 4 กลีบ ปลายกลีบมน มีรอยยับย่น กลีบดอกมีขนาดยาวประมาณ 3-5 มม. ฐานดอกมีกลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันยาวประมาณ 2-2.5 มม. กลางดอกมีเกสรตัวผู้และตัวเมีย ดอกบานเต็มที่ขนาดกว้างประมาณ 8-10 มม. ผลมีลักษณะเป็นรูปกลม คล้ายกับเมล็ดพริกไทย มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5-7 มม. ผลเมื่อสุกหรือแก่เต็มที่มีสีน้ำตาล ข้างในมีผลเมล็ด มีรูปเป็นเหลี่ยม เป็นจำนวนมาก

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : กระตุ้นการบีบตัวของมดลูก (Superbi, 1935) ทำให้แผลหายเร็ว (Malekzadeth, 1989) ทำให้แท้ง (Aguwa, 1987)

15. ทองแตง

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Baliospermum montanum*

ชื่อวงศ์ : Euphorbiaceae

ชื่อทั่วไป : ทองแตง ถ่อนดี ทนดี โทะโคละ นองป้อม พอบอเจ้าะ ขาญเวอ
ลองปอม หล้าโวเบ่อ

ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : ไม้พุ่มขนาดเล็ก ยอดอ่อนมีขน ใบเป็นใบเดี่ยวเรียงสลับ ที่บริเวณยอดเป็นรูปใบหอกหรือรูปวงรี ใบบริเวณโคนต้นมักมีขอบหยักเว้าเป็น 3-5 แฉก รูปขอบขนานแกมรูปไข่ ดอกเป็นช่อ แยกเพศอยู่บนต้นเดียวกัน หรืออยู่บนช่อเดียวกัน ออกที่ซอกใบ ดอกตัวผู้มีจำนวนมาก อยู่ตอนบนของช่อ ไม่มีกลีบดอก กลีบเลี้ยงสีเหลืองแกมเขียว 4-5 กลีบ ดอกตัวเมียออกที่โคนช่อ ไม่มีกลีบดอก ผลแห้ง แตกได้ 3 พู

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : ลดความดันโลหิต (Bhakuni, 1971) ขับขี้เนื้อออก (Ogura, 1978)
ลดความอ้วน ลดคอเลสเตอรอลและไตรกลีเซอไรด์ในเลือด (Paranjpe, 1990)

16. มะนาว

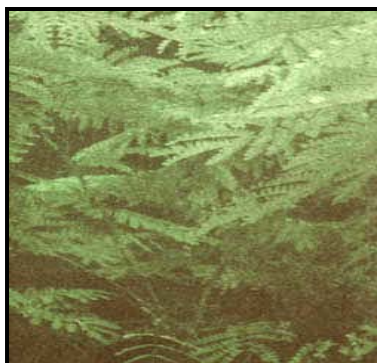

- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Citrus aurantifolia*
 ชื่อวงศ์ : Rutaceae
 ชื่อทั่วไป : โกรยชะม้ ปะนอเกล ปะโหน่งกลยาน มะนอเกละ ส้มมะนาว
 หมากฟ้า Common lime, Lime
- ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : ไม้พุ่ม สูง 2-4 เมตร กิ่งอ่อนมีหนาม ใบประกอบชนิดมีใบย่อยใบเดียว เรียงสลับ รูปไข่ รูปวงรี หรือรูปไข่แกมขอบขนาน กว้าง 3-5 ซม. ยาว 4-8 ซม. เนื้อใบมีจุดน้ำมันกระจาย ก้านใบมีครีบเล็กๆ ดอกเดี่ยวหรือช่อ ออกที่ปลายกิ่งและที่ซอกใบ กลีบดอกสีขาว กลิ่นหอม ร่วงง่าย ผลเป็นผลสด กลมเกลี้ยง น้ำน้ำ
- ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : ด้านเชื้อแบคทีเรีย (ชิราภา และคณะ, 2536) ด้านเชื้อรา (คุษณี และคณะ, 2532)

17. อูง

- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Hibiscus macrophyllus*
 ชื่อวงศ์ : Malvaceae
 ชื่อทั่วไป : จี๊เต้า จ้อง ปอมุก ทองเต้า ท้องโต ปอจง แอบข้าว ไอจ้อง
- ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : ไม้ยืนต้นขนาดเล็กหรือขนาดกลาง มีขนสีน้ำตาลปกคลุม ใบขนาดใหญ่ รูปกลม หยักเป็นรูปหัวใจ มีขนทั้งสองด้าน ดอกช่อออกด้านข้างหรือที่ยอด สีเหลืองอ่อนมีม่วงตรงกลาง แล้วค่อยเปลี่ยนเป็นม่วง ผลเป็นแคปซูลสีเหลือง ปลายแหลม ภายในมีเมล็ดซึ่งมีขนยาว
- สารสำคัญ : chrysanthemin
 ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : ไม่มีการรายงาน

18. ฝางเสน

- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Caesalpinia sappan*
- ชื่อวงศ์ : Caesalpiniaceae
- ชื่อทั่วไป : ฝางส้ม จ้าย ฝางเสน หนามโค้งโขบัก
- ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : ฝางเป็นไม้พุ่ม สูง 5 - 8 เมตร ตามลำต้นมีหนามเต็มไปหมด โดยหนามจะมีลักษณะพิเศษ คือ โคนหนามจะพองป่อง เปลือกนอกมีสีเทาออกเหลือง มักขึ้นเป็นกอหรือแตกแขนงเกือบชิดพื้น ใบ มีสีเขียว เป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้น เรียงสลับ ส่วนใบย่อยเป็นรูปไข่ หรือรูปขอบขนาน กว้าง 0.6 - 0.8 ซม. ยาว 1.5 - 1.8 ซม. โคนใบเฉียง ดอก ออกที่ซอกใบตอนปลายกิ่งหรือที่ปลายกิ่ง เป็นช่อใหญ่ มีดอกย่อยจำนวนมาก กลีบดอกสีเหลือง ผล เป็นฝักแบนแข็ง สีน้ำตาลแก่เป็นจุดๆ คล้ายฝักถั่วแปบ เมื่อแก่จะแห้งมีสีน้ำตาล ปลายฝักแหลม ในฝักมีเมล็ด 2-4 เมล็ด นิยมขยายพันธุ์ด้วยการเพาะเมล็ด และการตอนกิ่ง
- สารสำคัญ : Brazilin, tannin
- ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : มีฤทธิ์ยับยั้งการเกาะตัวของเกล็ดเลือด (Lee *et al.*, 2005)

19. หัวข้าวเย็น

- ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Smilax* spp.

ชื่อวงศ์ : Smilacaceae

ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : หัวข้าวเย็นเหนือ เป็นไม้เลื้อยมีความยาว 2-4 เมตร ลำต้นเป็นพืชรียง มีกิ่งก้านตรง ใบมีแผ่น ใบรูปวงรี (elliptic) หรือรูปไข่ ขนาดความยาว 3-10 เซนติเมตร กว้าง 1.5-5 เซนติเมตร ฐานใบเป็นรูปหัวใจ, ขอบคกลมมน (obtuse) หรือแหลม (acuminate) ใบเหนียวเหมือนหนัง ไม่มีมือเกาะ ดอกออกตรงข้ามใบ ดอกมีเพศเดียว ช่อดอกเป็นชนิดซี่ร่ม (umbel) ผลเป็นชนิดน้ำมีหลายเมล็ด (berry) ส่วนลำต้นใต้ดินจะมีสีน้ำตาลแดงจัด แข็ง และเหนียวมากหักยาก

หัวข้าวเย็นใต้ เป็นไม้เลื้อยไม่มีเนื้อไม้ รากเป็นที่สะสมอาหาร พืชของรากจะเป็นสีดำ มีปมูนรอบๆ ขอบใบเรียบแตกเป็น 3 lobe การเรียงของใบจะหมุนไปทางซ้าย ดอกขนาดเล็กเป็นชนิด raceme มีเพศเดียว กลีบดอกชั้นในและชั้นนอกมีสีเขียว และเขียวอมเหลือง มีเกสรตัวผู้สีเหลืองอ่อน ผลเป็น capsule มีปีก 3 ปีก (wings)

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : มีฤทธิ์ในการลดการอักเสบ และเพิ่มระดับภูมิคุ้มกันของร่างกาย (Jiang and Xu, 2001)

20. แห้วหมู

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Cyperus rotundus* Linn.

ชื่อวงศ์ : Cyperaceae

ชื่อทั่วไป : หญ้าขนหมู (แม่ฮ่องสอน), หญ้าแห้วหมูใหญ่, มุศราคนทรา (สันสกฤต), หญ้ามะนิ่วหมู (เหนือ), Nutgrass

ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : เป็นพืชจำพวกหญ้าลงหัว เป็นไม้ล้มลุกขนาดเล็กที่มีลำต้นใต้ดินเป็นหัวและสามารถงอกใหม่ไปตามพืดดินได้ไกล 5-25 ซม. เพื่อกำเนิดเป็นหน่อใหม่ต่อไป หัวมีรูปร่างตั้งแต่เรียวยาวจนถึงเกือบกลม สีน้ำตาลดำ ตั้งแต่เล็กไปจนถึง 2.5 ซม. ลำต้นที่อยู่บนดินนั้นมีขนาดเล็กน้อยและมักเห็นเป็นสามเหลี่ยม มีใบติดอยู่โดยรอบแบบสลับ รูปร่างของใบค่อนข้างเรียวยาว เป็นร่องและสันตามยาว ปลายใบแหลมเหมือนแห้วหมูเล็ก แต่ใบยาวกว่า สีเขียว

เข็ม กว้าง 2-6 มม. ยาว 5-15 ซม. ดอกออกเป็นช่ออยู่ตรงปลายยอด มีก้านช่อยาว ปลายก้านช่อมีใบประดับมีลักษณะคล้ายรูปรางคล้ายใบรองรับโคนช่อดอก 3 ใบ ช่อดอกประกอบด้วยดอกขนาดเล็ก 10-40 ดอก สีน้ำตาลแดง ผลรูปไข่ ยาวประมาณ 1.5 มม.

สารประกอบทางเคมี : ส่วนใต้ดินมี arsenic, ascorbic acid, calcium, camphene, 1,8-cineol, copper, cyperolone, flavonoid, fructose, glucose, iron, isocyperol, linoleic, linolenic acid, magnesium, manganese, oleic acid, pectin, rotundenol, rotundene, sitosterol, cyperenone, cyperene, cyperotundone, limonene

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา :

1. ผลต่อสารสื่อประสาท

Beta-selinene, isocurcuminol, nootkatone, aristolone, one triterpene และ oleanolic acid ที่สกัดได้จากรากของเหงือกด้วย ethyl acetate สามารถปรับปรุงการทำงานของตัวรับสารสื่อประสาท GABA ของหนูเมื่อวิเคราะห์ด้วยวิธี radioligand binding assays ส่งผลให้ isocurcuminol สามารถกระตุ้นตัวรับสารสื่อประสาท GABA ได้

2. ผลต่อการอักเสบ

รากเหงือกใช้รักษาความผิดปกติและการอักเสบของทางเดินอาหาร พบว่าสารสกัดจากชั้นเมฆานอลสามารถยับยั้งการสร้าง NO จาก murine macrophage cell ซึ่งเป็นสารตัวกลางที่ก่อให้เกิดการอักเสบ โดยความสามารถในการออกฤทธิ์ขึ้นกับขนาดที่ได้รับ

3. ผลต่อมลาเรีย

สารจากรากเหงือกได้แก่ patchoulone, caryophyllene alpha-oxide, 10,12-peroxycalamenene และ 4,7-dimethyl-1-tetralone มีความสามารถยับยั้งเชื้อมาลาเรียโดยที่มีค่า EC_{50} เท่ากับ 10^{-4} - 10^{-6} M และ 10,12-peroxycalamene มีค่า EC_{50} เท่ากับ 2.33×10^{-6} M

4. ผลต่อทางเดินอาหาร

เมื่อผู้ป่วย gastritis แบบเรื้อรังได้ทานผงเหงือกในขนาด 5-7 กรัม วันละ 3 ครั้ง เป็นเวลา 2-4 เดือน พบว่าให้อัตราในการรักษา intestinal metaplasia และ hyperplasia เป็น 91.3% และ 92.16% ตามลำดับ ในขณะที่กลุ่มไม่ได้รับเหงือกมีค่าเป็น 21.3 %

5. ผลต่อเชื้อ Candida

จากการศึกษาฤทธิ์ของ Essential oil และสารสกัดเอทานอลจากรากเหงือกพบว่า Essential oil ที่ได้จากเหงือกมีฤทธิ์ต้านเชื้อ Candida โดยให้ค่า MIC เท่ากับ 0.6 mg/ml ซึ่งถือว่ามียุทธปานกลาง (Duarte *et al.*, 2005)

21. พริกไทย

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Piper nigrum*

ชื่อวงศ์ : Piperaceae

ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ : พริกไทยเป็นไม้เถาเลื้อยขึ้นต้น ลำต้นมีข้อ ซึ่งบริเวณข้อใหญ่กว่า ลำต้นจนเห็นได้ชัดเจน ลำต้นอ่อนมีสีเขียวและจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลตามอายุที่เพิ่มขึ้น รากของพริกไทยมีสองชนิด คือรากหาอาหารที่อยู่ใต้ดิน กับรากที่ทำหน้าที่ยึดลำต้นกับหลักซึ่งอาจจะเป็นไม้ยืนต้นอื่นหรือไม้ค้ำเพื่อให้เลื้อยเติบโตต่อไปได้

ใบของพริกไทยเป็นใบเดี่ยวเรียงสลับตามข้อและตามกิ่ง ใบเป็นรูปไข่ โคนใบใหญ่ ลักษณะคล้ายใบพลู ผิวใบเรียบเป็นมัน ขนาดและลักษณะของใบจะแตกต่างกันไปตามพันธุ์ ออกดอกเป็นช่อในแนวยาวตรงข้ามกับใบ ช่อดอกแต่ละช่อประกอบด้วยดอกย่อยประมาณ 70-85 ดอก ช่อดอกอ่อนมีสีเหลืองอมเขียว เมื่อแก่จะมีสีเขียวและปลายช่อห้อยลง ผลของพริกไทยมีลักษณะกลม เรียงตัวกันเป็นพวงอัดแน่นอยู่กับแกนช่อ มีรสเผ็ดร้อน ผลอ่อนมีสีเขียว ผลสุกจะมีสีส้มแดง

ผลที่นำมาใช้มีสองชนิด คือ พริกไทยดำ และพริกไทยอ่อน พริกไทยดำทำได้โดยเก็บผลที่โตเต็มที่ที่มีสีเขียวแก่มาตากจนแห้ง ซึ่งจะได้พริกไทยสีดำเหี่ยว ส่วนพริกไทยอ่อนคือการเก็บผลพริกไทยที่เริ่มสุกมาแช่น้ำแล้วนำมาผึ่งเพื่อลอกเปลือกออก แล้วตากแดด จะได้ผลพริกไทยมีสีขาวเป็นเงา

สารสำคัญ : Piperine

ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา : smooth muscle relaxant , smooth muscle stimulant จากผลการคลายตัวของกล้ามเนื้อเรียบของพริกไทย ส่งผลให้กล้ามเนื้อเรียบบริเวณหลอดเลือดบริเวณมดลูกเกิดการคลายตัว ทำให้น้ำคาวปลาถูกหลังออกมาได้มากขึ้นและทำให้ระบบการไหลเวียนของเลือดภายในร่างกายดีขึ้น ส่วนฤทธิ์ smooth muscle stimulant เป็นผลที่ทำให้กล้ามเนื้อมดลูกหดตัวส่งผลให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น

ภาคผนวกที่ 6

แผนผังการสนทนากลุ่ม

